

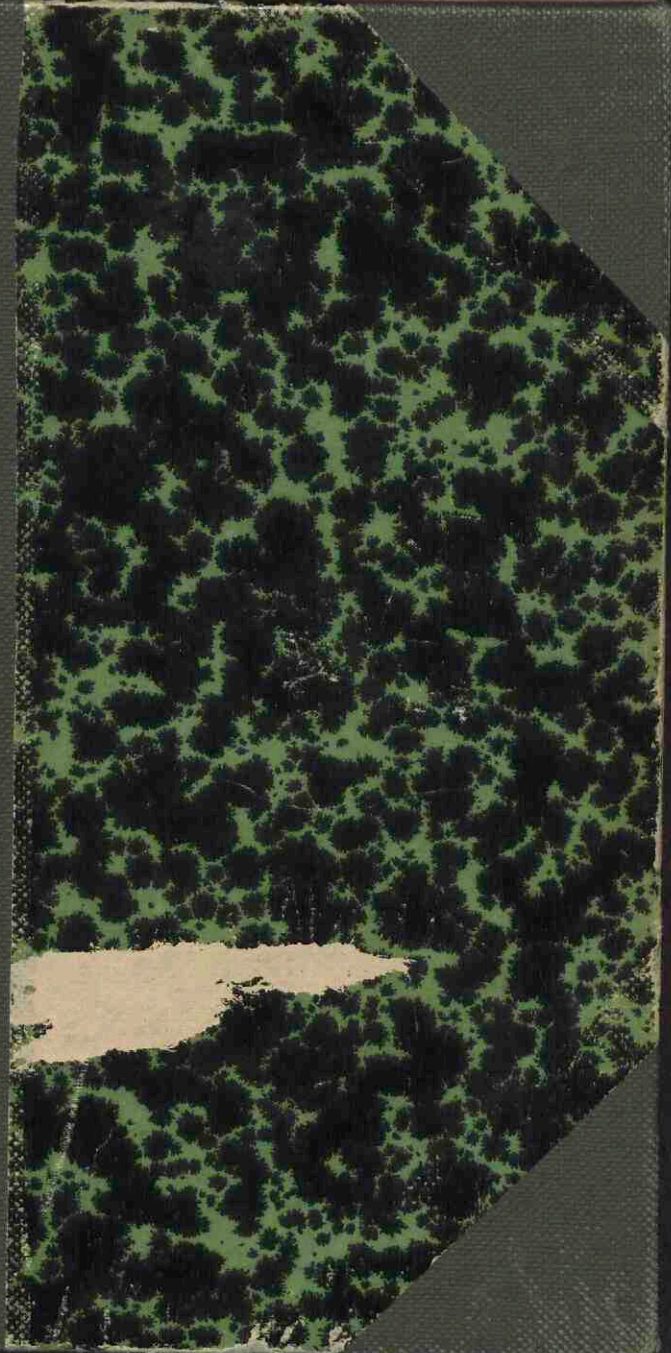

De Geuzen

<https://hdl.handle.net/1874/364186>

WRELLAN

1892

3044

D. gu 192-1943.

ONNO ZWIER VAN HAREN
DE GEUZEN

GEDRUKT TE ROTTERDAM BIJ
VAN WAESBERGE, HOOGWERFF & RICHARDS N.V

AAN MIJN OUDERS

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1410 4594

ONNO ZWIER VAN HAREN
DE GEUZEN

VOORZIEN VAN EEN INLEIDING EN AANTEKENINGEN

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van Doctor
in de Letteren en Wijsbegeerte aan de
Rijksuniversiteit te Utrecht op gezag van
den Rector Magnificus L. van Vuuren,
Hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en
Wijsbegeerte, volgens besluit van de Senaat
der Universtiteit tegen de bedenkingen der
Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte te
verdedigen op Vrijdag 14 Mei 1943, des
voormiddags te 11 uur, door

ARNOLD STAKENBURG
GEBOREN TE KRALINGEN

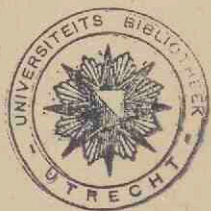
MCMXLIII

N.V. Uitgeverij v.h. C. A. Mees - Santpoort

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0885 2778

VOORWOORD

Bij de beëindiging van dit werk gaan mijn gedachten onwillekeurig terug over mijn studiejaren te Leiden waarvan het de definitieve afsluiting vormt. Dankbaar stemt het mij de namen te gedenken van hen, die gedurende die tijd tot mijn wetenschappelijke vorming bijdroegen en belangstelling voor mij toonden.

Hoewel de oorlogsomstandigheden de sluiting onzer academie met zich brachten, Hooggeachte van Eyck, en het derhalve niet mogelijk was dat mijn dissertatie onder Uw leiding tot stand kwam, zoo wil ik U toch hier in de eerste plaats noemen. Vijf jaren lang zijt Gij mijn leermeester geweest in de litteratuurgeschiedenis, en even zoolang bestond er tusschen ons een prettige samenwerking. Deze moge leiden tot verder overleg, wanneer mijn pad in de toekomst het Uwe zal kruisen.

Hooggeachte de Vooyt! Dat Gij om bovenvermelde reden als mijn promotor hebt willen optreden, en daarmede bij de drukke bezigheden die Uw laatste academisch jaar medebrachten, een omvangrijke extra-taak op U te nemen, heb ik ten zeerste gewaardeerd. Uw aanwijzingen na de tijdroovende lezing en correctie van inleiding en annotaties zijn, waardevol als zij waren, deze uitgave zeer ten goede gekomen.

Wanneer het mogelijk is dat Gij, Hooggeleerde Kloeke, dit werk onder oogen krijgt, hoop ik dat Gij U de tijd gedurende welke ik mij onder Uw gehoor mocht scharen, met even veel genoeg herinnert als ik. Vooral Uw praktische colleges hebben mij de taalkunde leeren beschouwen als iets anders dan een „dor en droog vak“.

Uw nagedachtenis, Hooggeachte Tenhaeff, zal mij steeds bijblijven. Onder Uw leiding bestudeerde ik de

paleografie, en nimmer was U eenige moeite te veel mij daarbij behulpzaam te zijn.

Uw colleges, Hooggeachte Huizinga, Colenbrander en de Vries, gedenk ik met genoegen. En het persoonlijk contact met U, Hooggeachte Martin, was mij steeds een gewaardeerde, welkome afleiding.

Bij de raadpleging der bronnen voor de inleiding tot het gedicht, en het vervaardigen der annotaties zijn mij velen behulpzaam geweest. Dr. S. Douma, die de uitgebreide collectie Hareniana ter Provinciale Bibliotheek van Friesland, te Leiden deed deponeren; Dr. A. L. Heerma van Voss en Mr. A. van der Minne, die mij van het Rijks- en Gemeentearchief van Leeuwarden inlichtingen omtrent de Van Harens toezonden; de heer J. Geesink, die voor mij onderzoekingen deed in het Zwolsche archief; Mr. R. Bylsma, die mij inzage van het Fagel-archief, Dr. N. Japikse, die mij het consulteren van het Koninklijk Huisarchief vergemakkelijkten; Pater Dr. Bonaventura Kruitwagen, Dr. G. I. Lieftinck en Mejuffrouw C. H. Raue als oudheidkundige, behooren tot de belangrijkste onder hen. Maar ook tot de andere, hier ongenoemden gaan mijn gevoelens van erkentelijkheid uit.

Moge dit met veler medewerking tot stand gekomen werk een welkome bijdrage vormen tot de kennis van het leven van den jongsten der Van Harens, en De Geuzen, dat „schier eenige gedicht ons door de Nederlandsche poëzie der 18e eeuw vermaakt“, niet langer onder beneficie van inventaris aanvaard worden, maar ingeleid en toegelicht als het thans is: volgaarne.

Staverden, Voorjaar 1943.

VERANTWOORDING VAN DE UITGAVE

Dit boek bestaat uit twee gedeelten: een deel dat dient tot een verklaring en beter begrip van het gedicht *De Geuzen*, en slechts het werk van den uitgever is; een ander hetwelk louter de arbeid van den dichter bevat en voorzoover noodig door dien uitgever is toegelicht.

Van de eerst genoemde afdeeling valt niet veel te zeggen. Men vindt er de Inleiding die ten doel heeft den persoon van Onno Zwier van Haren, de aard van *De Geuzen* en hun beider plaats in de XVIIIe eeuw te leeren kennen. Als bijlagen zijn daar aan toegevoegd een fragment-genealogie, aangezien men bij het lezen van Van Haren's werken op de hoogte dient te zijn van de familieverhoudingen en de publicatie in het Nederland's adelsboek juist de bijzonderheden, waar het op aankomt, mist, benevens een overzicht van de geraadpleegde litteratuur.

In het tweede deel valt de nadruk op het dichtwerk *De Geuzen* zelf. Aanvankelijk leek het moeilijk — wegens het voorhanden zijn van drie uitgaven uit de jaren 1771, 1772 en 1776 — bij een daarvan de keuze te bepalen, doch een onderlinge vergelijking leerde dat, wat de vorm aangaat, de editie 1772 voor 's dichters beste en oorspronkelijkste werk kan doorgaan, gelijk *Bilderdijk* en *Alberdingk Thijm* reeds constateerden. „De varianten, aangebracht in den druk van 1776” zijn inderdaad „overrijpe vruchten van Van Haren's likmethode, behoudens de toegevoegde coupletten”.¹⁾ Van de tekst van 1772 is derhalve uitgegaan, maar voor wie de ontwikkeling van Onno Zwier's dichterschap in de jaren 1772—1776 in het bijzonder wil bestudeeren, zijn de varianten

¹⁾ J. A. Alberdingk Thijm in *Het Zondagsblad* van 30 December 1860.

van de laatste druk onder bijlage B opgenomen. En wat de inhoud van het gedicht betreft, deze is door de volgende indeeling zoo volledig mogelijk. De tekst is aldus gezet dat men naar verkiezing een der drie uitgaven kan volgen. Met een * in margine zijn gemerkt de strophen die niet in de editie 1771 voorkomen; tusschen [] zijn de coupletten gesteld welke in 1776 voor het eerst verschijnen, terwijl degenen die uit 1772 niet in 1776 opgenomen zijn met een † werden aangegeven. ¹⁾ Wil men dus de inhoud van 1771 volgen, dan moet men de coupletten voorzien van een * of [] overslaan; voor die van 1772 alle strophen uitgezonderd de met [] gemerkte, en voor de laatste druk alle strophen behalve de met † aangeduide, volgen.

Van Haren's spelling, orthografie en interpunctie is gehandhaafd. Hoe systeemloos en wonderlijk dikwijls ook, zijn zij te specifiek het eigendom van den dichter dan dat men deze zonder meer zou kunnen opgeven. Wie zich in dit onderdeel verdiept, zal bemerken dat de schrijver hieromtrent bepaalde ideeën bezat. Eenige in het oog vallende drukfouten zijn door mij verbeterd, terwijl gebruik is gemaakt van 's dichters eigen errata.

Als Documenten van den dichter zelf heb ik vóór de tekst vereenigd alwat van Haren over zijn gedicht heeft medegedeeld. Ten eerste de aanleiding tot het werk, terug te vinden in de editie 1776 onder de Ophelderingen „De Geuzen“ blz. 159—blz. 161 regel 4 van boven. In de tweede plaats het doel en de geschiedenis van het gedicht, zijnde de Voorreeden van dezelfde uitgave. Dan, ten derde, de inhoud van het gedicht — het Historisch Verhaal 1772 waarbij de

¹⁾ In de druk van 1772 zijn geen strophen van de uitgave 1771 vervallen.

nieuwe passages in de druk van 1776 tusschen [] opgenomen zijn. Als toelichting bij vorm en inhoud, ten slotte, doet dienst de eerste Opheldering bij De Geuzen 1776 blz. 161 regel 5 van boven—einde, welk gedeelte de Korte Schetz van dit Werk (1772) vrijwel vervangt.

Onmiddellijk bij het gedicht sluiten zich van Haren's eigen Ophelderingen aan. Daar deze eensdeels uit citaten bestaan, en voor een ander deel slechts zeer zijdelings verband houden met de plaatsen in De Geuzen die zij toelichten, heb ik, waar ik bovendien die aantekeningen in de annotaties verwerkt heb, de karakteristiekste uitgekozen en voor de rest volstaan met een opgave der bronnen.

De annotaties hebben een tweeledig doel: zij verklaren zakelijke moeilijkheden zooals geografica, mythologische en bijbelsche toespelingen of herinneringen aan oude en vaderlandsche geschiedenis, maar ook plaatsen waar van Haren's taaleigen van het hedendaagsche afwijkt. Bij herhaaldelijk voorkomende vormen als: dus = aldus, op deze wijze; straks = aanstonds; haast = weldra; wysen = laten zien enz. zijn deze waar zij het eerst optreden verklaard.

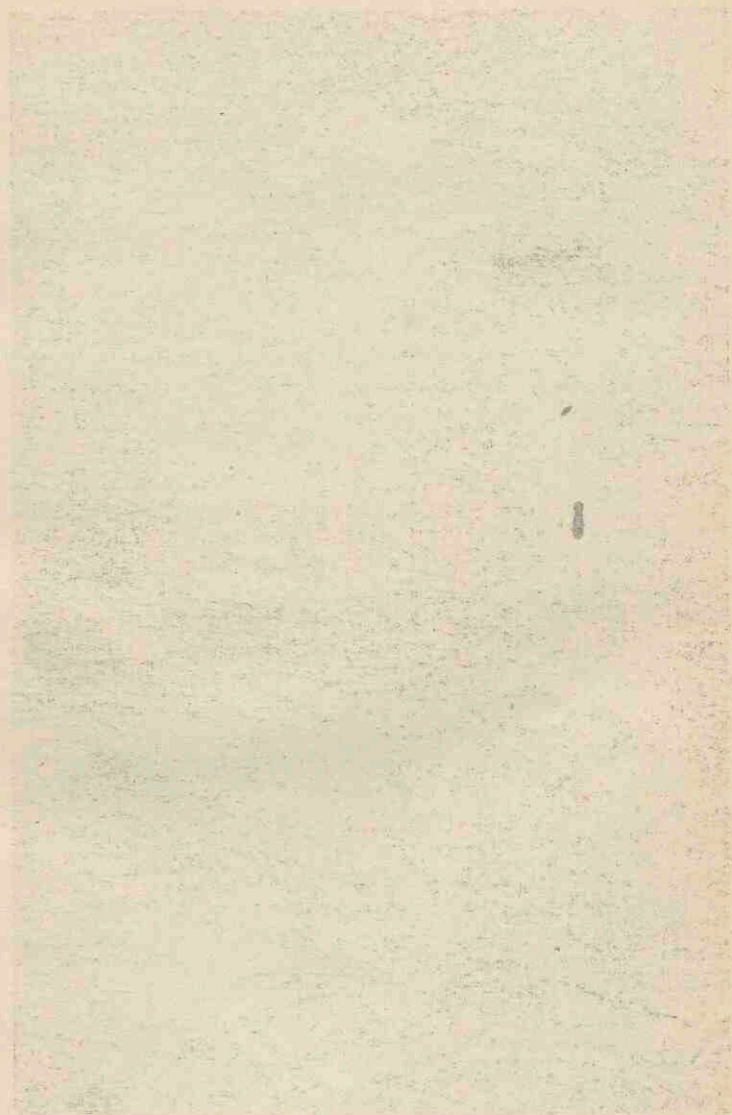
Onder de bijlagen in deze afdeeling treft men aan de geannoteerde eerste Zang van Aan het Vaderland, die — helaas! — in de latere bewerkingen vervallen is en waarvan 's dichters visie op Egypte alleszins merkwaardig is; de reeds vermelde varianten van de uitgave 1776, en een register op de in De Geuzen voorkomende namen.

Als illustraties komen voor een portret van Onno Zwier dat tot nog toe onbekend was; een afbeelding van het genre schildery dat Van Haren tot het schrijven geïnspireerd heeft, en een portret van Mr. Francois Fagel. Ten gevolge van de oorlogsomstandigheden

kon een foto-copie van het portret van Sara Adel van Huls, hetwelk zich als pendant van een ander van Onno Zwier van Haren in de collectie van Prins Karl zu Hohenlohe-Langenburg (Bohemen) bevindt, en dat ik bij de XXIIIe zang had willen publiceeren, niet toegezonden worden.

INLEIDING

zie vooral p. 11-67
en 121-132

Onno Zvier van Haren (1713–1779)

DE XVIIIe EEUW.

In tegenstelling tot de XVIIe en XIXe eeuw zijn er voor den litteratuur-historicus, die de volheid van de XVIIIe tot het terrein van zijn onderzoekingen wil maken, geen namen van dichters van groot kaliber aan te treffen. En meent men ze al te ontdekken, dan nog zoekt men onder de sprekende uitingen van een tijdgeest vaak tevergeefs naar oorspronkelijke en persoonlijke getuigenissen. Een Feitama geeft in 1733 zijn Telemachus in het licht; het heeft de allure van een epos en is een bewerking van Fénélon's Télémaque. Na deze uitgave zal hij twintig jaren aan een vertaling van Voltaire's Henriade besteden. Arnold Hoogvliet volgt met zijn Abraham de Aartsvader (1727) in het eerste kwart Vondel na, terwijl in het laatste Lucretia van Merken zich met het heldendicht Germanicus een homerische onsterfelijkheid tot over 's lands grenzen bezorgt. In 1741, een jaar na het uitbreken van de Oostenrijksche successie-oorlog, geeft Onno's ruim drie jaar oudere broeder Willem van Haren zijn groot gedicht, de Gevallen van Friso, Koning der Gangariden en Prasiaten uit; een gesprek onder eenige vrienden, een paar jaar tevoren op het platteland gevoerd: of de geschiedenis van het Friesche volk voldoende stof tot het vervaardigen van een epos zou kunnen leveren, was er de eerste aanleiding toe geweest. Zich nog niet bewust van zijn talent en nog niet geloovend aan eigen kracht, laat hij zijn Friso door Huydecoper nazien, die er in de geest van de verfijnd-Fransche smaak dier dagen veranderingen in aanbrengt. Op tooneelgebied is het al niet anders. De met Bernagie en Focquenbroch

begonnen Fransche invloed in het blijspel — beiden werkten naar Molière — constateert Van Schoonneveldt in de klassiek-Fransche tragedie¹⁾. Lodewijk Meijer, ziel van het genootschap „Nil Volentibus Arduum”, had ze voor het eerst met succes gepropageerd tegen de gruwelstukken van Jan Vos. Na hem hadden een Bidloo en een Rotgans in deze trant gewerkt, terwijl Huydecoper's studiën over Boileau's „Art Poétique” en over Corneille's „Discours sur les trois Unités” deze propaganda kracht bijgezet hadden. In het midden der XVIIIe eeuw was Voltaire die invloed nog komen versterken. Wanneer Bilderdijk echter betoogt²⁾ dat het tooneel ten onzent nooit een nationaal karakter heeft gehad en dat men steeds de Franschen navolgde, hoewel een Nederlandsche denkwijze en vaderlandsche zeden of gewoonten niet ontbreken, dan laat zich deze uitspraak niet geheel en al handhaven. In de tweede helft van de XVIIIe eeuw is wel degelijk een afnemende belangstelling voor het Fransche, en een groeiende interesse in vaderlandsche stof waar te nemen, welke zich weerspiegelt in een reeks nationale treurspelen die wij van De Lannoy, Van Merken en Van Haren — om maar een paar namen te noemen — bezitten. De onderwerpen zijn eigen vinding geworden. Vergelijk Onno's „Agon” met Racine's „Mithridate”, leg zijn „Pietje en Agnietje” naast de „Boîte de Pandore” en men zal vele gelijke trekken ontdekken, maar onmiskenbaar is het specifiek Hollandsch element, dat overal doorstraalt; dat van het voorbeeld iets anders, iets geheel nieuws: iets nationaals heeft gemaakt. Zegt Van Haren op het titelblad van zijn in 1779 verschenen „Proeven van Nederlands Tonneel” ook zelf

1) Chr. v. Schoonneveldt: de Navolging der Klass. Fransche tragedie.

2) Bijdr. tot de Tooneelpoëzij, Voorafpraak blz. 9.

niet dat hij het heeft aangedurfd „Gallos deserere et celebrare domestica facta?”

De invloed, die als een groote roode lijn op cultureel gebied sinds het laatste kwart der XVIIe eeuw te volgen is, is een rechtstreeksch gevolg van de Fransche politiek. De vier oorlogen, welke „le Roi Louis” Nederland binnen 35 jaar tijd had aangedaan, waren niet zonder blijvende invloed op het maatschappelijk leven gebleven. Iemand als Onno Zwier zag in de komst van de Réfugié's de eerste aanleiding tot de verandering van zeden, niet zoozeer door hun verschijning of godsdienst zelve als wel door hun taal en manieren. „De ruwe Nederlander, niet wel onderscheidende”, zegt hij, „nam in de opvoeding de valsheid aan in plaats van de politesse, en de lage vleyery in plaats van de voorzichtige meêgaandheid”¹⁾. Zij mochten groote bewonderaars van de Fransche letterkunde zijn, maar in het kabinet en te velde bestreden beide Van Harens, geworteld in de geschiedenis van hun vaderland en vervuld van een ervijandschap tegen Frankrijk als zij waren, dit land fel. Willem's Voltairanisme is niet meer dan „een levendig geloof aan de alleen zaligmakende Christelijke openbaring”²⁾. Heeft hij in 1743 de natie door zijn gedicht „Leonidas” tot steun aan Maria Theresia opgewekt, dan wijdt weliswaar die andere koning, „le Roi Voltaire”, hem eenige strophen, maar noch deze noch een persoonlijke ontmoeting in 1740 hebben hem of zijn broeder voor de berekenende Fransche politiek kunnen winnen. Na de zomer van 1743 houdt dan ook alle contact op. En Onno's relaties tot Mirabeau³⁾, versterkt door een bezoek van dezen tijdens zijn verblijf in Amsterdam in het jaar 1776, zijn

¹⁾ Nat. zedel. Leerrede, van Vloten blz. 525.

²⁾ Busken Huet, De van Harens blz. 48.

³⁾ Revue des deux mondes 1 Juni 1858.

geen andere dan die van den voogd over Willem's onechte dochter Henriette Amelie de Nérac tot haar minnaar, tenzij men er een poging van eerstgenoemde in wil zien om den graaf tegen stadhouder Willem V op te zetten¹⁾. Ja zelfs heeft hij Frankrijk nimmer bezocht ondanks zijn verlangen het te leeren kennen. Wanneer hij in Januari 1747 te Bern er in geslaagd is troepen voor de staat te werven, denkt hij er aan zijn terugreis over Frankrijk te nemen, maar Hendrik Fagel raadt het hem af, als te onvoorzichtig, „daar U HoWelG. beesig sijt geweest en gereusseert hebt in een commissie, die aan het Hof van Vrankrijk gansch niet aangenaam kan voorkomen.“²⁾ „J'employerois mon loisir present a visiter cette France dont j'ai tant entendu vanter les charmes, que j'ai tant souhaitté de voir, et qu'il y a de l'apparence que je ne voirrez jamais“³⁾.

De tijd, waarin de gebroeders van Haren opgroeien, is die van het verval van de Republiek en het verlies van haar staatkundige beteekenis onmiddellijk na de Vrede van Utrecht. Duidelijker dan op de 2e groote vergadering in 1716 door van Slingelandt samenge-roepen, kon zulks niet tot uiting komen. „Tevergeefs had de Republiek te dier tijd, in haren boezem, drie van de grootste mannen, die zij ooit heeft voortgebracht: tevergeefs zat de waakzame Bynkershoek aan 't hoofd der wetten: tevergeefs was de schrandere Slingelandt aan 't roer der politieke zaken van de machtigste der bondgenooten, en blonk als een heldere sterre aan 't firmament van Europa; de langdurige ondervinding, de bovenmenschelijke voorzichtigheid van Fagel zelve werden onnut, zijne maningen veracht, zijn raad versmaad, en de ver-

1) Mr. H. v. A., Gedenkschriften blz. 193.

2) Brief van 2 Januari 1748 (Fagelarchief No. 1736).

3) Brief aan Heerkens, 4 April 1763.

warring neemt hand over hand aan". 1) „De twintig jaaren die er na de Vreede van Utrecht verliepen zijn zeekerlijk degeene in de welke de Republycq de meeste rust heeft genooten". 2) Maar die rust was noodgedwongen, als van een uitgeputte patiënt die buiten staat is zich met zaken bezig te houden, en vatbaar voor invloeden. „Nooit hebben de Fransche taal, letterkunde, modes en gebreken zoo hunnen invloed op ons werelddeel doen gelden als onder de regeering van le roi Voltaire. Al het sceptische, al het conventioneele, al het overdrachtelijke, al het zedenlooze, al het volkverachtende, al het bedorven-aristocratische van het Frankrijk der XVIIIe eeuw werd, met de navolgingszucht van onmondigen, overgenomen door de hoogere klassen in alle steden van Europa; ook te 's-Gravenhage" 3). En in dat 's-Gravenhage houdt men elkander bezig met.... tooneelvoorstellingen. Daar treden Mevrouw Bentinck als Phèdre en de Raadsheer Wassenaar als Hippolitus op, of spelen de kinderen van de gravin Van Welden de Andromaque. 4) Daar ruziet men onder elkander bij het vergeven van een ambt. „Ijdele eer en glorie drijft de meesten aan, om zich in posten, eeramten en bedieningen in te dringen, waartoe zij de vereischte bekwaamheden niet bezitten, of toevallige omstandigheden slingeren hen in een beroep, daar zij geene genegenheid voor hebben.... Doch daar zijn er ook, die, hunne oogen blind ziende op eeramten en waardigheden, alle hunne belangen in 't voldoen hunner staatzuchtige oogmerken stellen, denkende, dat zij, gedurende hun gansche leeven, niets anders te doen hebben, dan om eerbedieningen

1) Lijkrede op Willem IV, van Vloten blz. 216.

2) Leven van Mr. F. Fagel, Fagelarch. No. 1760.

3) Nuyens, Onze Wachter 1876 II blz. 92.

4) Kon. Huis-Arch. Bnd. 173 H 2c.

te verkrijgen, en alle hunne vermogens aantewenden, om tot het toppunt van eere en glorie te geraaken." 1) Willem van Haren is nauwelijks een dag in 't bezit van de doods aankondiging van zijn besten vriend Aylva van Wonseradeel, of hij solliciteert bij de prinses-douairière reeds naar diens positie als curator van de academie te Franeker. „V:A:R: sait que c'est un emploi plus honorable que profitable, et que je sais assés de Latin pour oser y prétendre." 2)

Regeeringskunst bestond in 't kuipen,
Bestond in vreten en in zuipen 3)

dicht Onno aan het einde van zijn leven. „Een ambt" laat Van Woensel den stervenden Zibs nog in 1801 uitroepen. 4)

De Oostenrijksche successie-oorlog brengt de dommelende natie in opschudding. Een van de laatste brieven van den ouden griffier Fagel aan Willem IV, die het Kon. Huis-archief bewaart, teekent de toestand in de republiek scherp en helder: Ik kan niet anders doen „als God te bidden en te wenschen, dat die geene die staen aen het roer van den Staet, deselve in behoude haven mogen brengen, ende dat daertoe mogen ontfangen de wijsheid en de kragten, die noodig sijn, in soo bekommerlijcke omstandigheden, waer in het, na mijn swack gesigt, aen alle kanten een seer duyster uytzicht heeft, ick verbeelde mij de Republicq tegenwoordig als een oud overladen schip, waervan de Reeders verarmt sijn, het welck is op een gevaerlijcke reijse, sonder schipper, met oneenige stuurlyuden, swacke matrosen, ende weijnig voorraed, ende daerby weijnig bystand ende hulpe te wagten hebbende van sijne convoyers. Tot behoudenisse van

1) De Denker No. 295, 22 Aug. 1768 blz. 266, 269.

2) Hareniana ter Prov. Bibl. Leeuwarden.

3) Mijn gepasseerd leven, van Vloten blz. 522.

4) De Lantaarn voor 1801 blz. 90 v.

een schip in een sodanigen toestand is meerder van noden, als ick bequaem ben uyt te dencken. God Almagtig, die uyt de duijsternisse ligt kan scheppen, hope ick dat sijne alles vermogende behulpsame hand van ons lieve vaderland niet sal aftrecken, maer hetselve in sijne gunsten bewaeren ende segenen." 1) En terwijl Willem's Leonidas 20.000 man voetvolk onder de wapenen roept, terwijl aller oogen zich richten op den herstelden stadhouder, „preekt" Onno „Neutraliteit". „La Neutralité est plus éloigné que jamais en Hollande", heet het in een brief aan den Prins van 25 Nov. 1741, „et jamais cette Province n'y viendra qu'en cas que l'on l'y force, ce que je ne prevois pas encore sitot, sur tout si on le met en etat cet hiver de façon a n'être pas forcé au printemps prochain." 2) Later zou „dat van Neutraliteit te spreken, Brunswijks huis hem op doen breken" 3), wanneer de dikke hertog zijn erflanden door d'Estrées zag bezetten.

Van het tijdvak van verval, dat de XVIIIe eeuw is, noemt Nuyens de Van Harens echte representanten. 4) Daarmede zij dan tevens gezegd, dat zij tegen de achtergrond van hun eeuw afsteken. Toch is er tusschen beiden een verschil, waarvan Huet de nuanceering heeft gevoeld toen hij Willem bovenal den dichtster zijner tijdgenooten, en Onno Zwier die van het nageslacht noemde. 5) Niet zoozeer in beider trant van dichten lag dat onderscheid, naar het mij wil voorkomen, als wel in de beteekenis van hun werk. Juist om het typische bij den jongeren broeder waar te nemen, kan men kennis van zijn lotgevallen niet

1) 4 Januari 1746, Kon. Huis-Arch. bnd. 173 F 1.

2) Brief aan Willem IV, Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 a.

3) Mijn gepasseerd leven, van Vloten, blz. 522.

4) Onze Wachter 1876 II 77.

5) De Van Harens, blz. 56.

ontberen. ¹⁾ Ook al trekt Onno's poëzie, gelijk die van velen zijner tijdgenooten, door haar reinheid aan, terwijl het leven in de tweede helft van de XVIIIe eeuw in Nederland — het zijne en dat van Willem van Haren niet uitgezonderd — een poel van verdorvenheid gelijkt, waardoor de methode der litteratuur-historie, die leven en werken als één beschouwt, dreigt schipbreuk te lijden ²⁾, van elkander te scheiden zijn zij: leven en werken, ruimer genomen: eeuw en letterkunde, niet. En dat maakt het zoeken naar een compromis tusschen den mensch Van Haren en zijn tijd des te belangwekkender.

Staan wij dan thans bij dat leven eenige oogenblikken stil.

¹⁾ Vgl. echter Polak blz. 49.

²⁾ Huet, a. v. blz. 1—2.

II.

ONNO ZWIER VAN HAREN.

1. Leven en Staatkundige Geschriften (1713—1760).

Halbertsma en Van Leeuwen, die zich in de vorige eeuw met het geslacht der Van Harens hebben bezig gehouden, zagen zich „wegens gebrek aan voorraad, buiten staat gesteld om veel over Onno Zwier mede te deelen.“¹⁾ Vandaar dat hun bijzondere aandacht zich bij Willem bepaalde, en de jongere broeder er met enkele bladzijden afkwam. Wij willen thans trachten hier het materiaal, dat onderzoek in de verschillende archieven opleverde, bij elkander te plaatsen om tot een gaver beeld te komen.

Onno Zwier van Haren werd op 2 April 1713 te St. Anna Parochie geboren en de 9e daaraanvolgende in de Hervormde Kerk aldaar gedoopt: „Onno Zwyer zoon van den Ed:Welgebooren Heer Adam Ernst van Haren, Grietman op der Bilt etc. Vad(er) Get(uyge)“, luidt de inschrijving in het doopregister. Dat „etc.“ was hier op zijn plaats, want Adam Ernst vereenigde met het ambt van grietman en ontvanger-generaal van Het Bildt dat van Gedeputeerde wegens de Adel in de Staten van zijn Gewest, Gecommitteerde ter Generaliteit, Bewindhebber van de O. I. C. en Lid van de Admiraliteit van Harlingen. Als erfgenaam van zijn oud-oom Willem van Haren den ambassadeur die hem als zoon geadopteerd had, op het slot te St. Anna zetelend, had hij er in 1709 Amelia Henrietta Wilhelmina du Tour gehuwd. Behalve Onno waren er uit deze verbintenis nog twee kinderen geboren: het oudste: Willem, te Leeuwarden, en een dochter Frouck wederom te St. Anna.

¹⁾ J. v. Leeuwen, Karacterschets van Willem van Haren (Prov. Bibl. Har.)

Onno Zwier ontleent zijn doopnamen waarschijnlijk aan twee jong overleden ooms van moederszijde, waarvan de een Onno Boldewijn du Tour, edelman van Jan Willem Friso, met zijn stadhouder in 1711 aan de Moerdijk te water raakte, doch gered werd en een jaar later als kapitein in 's lands dienst sneuvelde, en de ander Swier Frederik op jeugdige leeftijd stierf. De naam Onno kan echter ook komen van zijn overgrootvader Onno van Tamminga.¹⁾

Van de eerste levensjaren van Onno is niet veel meer bekend dan dat hij opgroeide in een sfeer van twist en gekibbel, die er in het ouderlijk huis heerschte, immers het huwelijk van Adam Ernst met Amelia was een mislukking. De degelijkheid, de schranderheid en de diepheid van inzicht der Van Harens compenseerden weliswaar wat er in Onno aan levendigheid, wuftheid en ijdelheid der du Tours te veel zou zijn geweest, maar menschen van zoo verschillend temperament verdroegen elkanders nabijheid niet. Daarbij was Amelia een verkwistende vrouw voor wie haar man zich vrijwel ruïneerde, zoodat bij zijn vroegtijdige dood in 1718 de nalatenschap dermate bezwaard was dat de bibliotheek en een deel van de inventaris verkocht moesten worden. De grootvader grijpt dan in en dwingt zijn schoondochter hem bij onderhandsche acte als voogd te erkennen, „belovende het geene welgedagte mijn Heer Schoonvader doet en verrigt altijd te sullen goedkeuren, mitschaders dat ick mij met geen administratie der goederen sal bemoeyen“.²⁾ Het had een brouille in de familie tengevolge. Willem en Onno trokken bij hun grootvader te St. Anna in, waar deze het ambt van grietman voor zijn oudsten kleinzoon waarnam, terwijl Amelia met Frouck bij haar moeder op Nije-

¹⁾ Vgl. Navorscher 1866 blz. 29.

²⁾ Prov. Bibl. Har. No. 828.

venne ging wonen. Niet alleen wilde de oude Willem van geen verzoening weten, maar hij ging zoover dat hij bij testament bepaalde „dat 't regt van stemmen tot de goederen van der Bild behorende, sooveel de Landdag belangt sonder meer, sal altoos zijn bij de zoonen van Jr. Adam Ernst van Haren. . . . , verbiede Vrou Amelia du Tour en derselver moeder de administratie van hare kinderen goederen, dewijle sij wegens onderteringe met haar overleden man staande egte opgelegt, een groote somma aan de kinderen is schuldig. ¹⁾ En hij dwong haar, wederom bij onderhandsche acte ²⁾, deze laatste wilsbeschikking goed te keuren, „streckende sulx tof onser volkomen gerustheit“.

Houdt de grootvader zich in hoofdzaak met Willem's opleiding bezig, oom Duco te Wolvega trekt zich het lot van Onno aan, en neemt den nu zesjarigen jongen bij zich in huis. Vandaar wordt hij naar Zwolle op school gezonden. „Ik ben van gedagten“, schrijft Duco den 8 Juni 1721 aan Amelia, „om in het laest van dese week of in het begin van de andere week Oene na Zwol toe te brengen; soo er iets van Papa of UHWG of Lyske haar dienst is soo gelieft mij te schrijven“. ³⁾ Aanvankelijk komt hij onder de persoonlijke leiding van Rector G. W. Duker, bij wien hij in huis woont en die hem het eerste Grieksch en Latijn bijbrengt. In 1723 vinden we zijn naam voor het eerst in het „Album Studiosae juventutis scholae Swollanae“, wanneer hij als 4e van de vijf leerlingen naar de 4e klasse overgaat. Op zijn vroegst is Van Haren dus in het voorjaar van 1722 op het Zwolsche Gymnasium gekomen. Wij volgen hem er gedurende vijf jaren als een zeer begaafden leerling, die steeds met

¹⁾ 17 Maart 1728. Prov. Bibl. Har. No. 817.

²⁾ 19 October 1728. Prov. Bibl. Har. No. 823.

³⁾ Prov. Bibl. Har. No. 774.

de eerste prijs overgaat en goed bij Duker, bij den conrector Ketel en de andere schoolmeesters aangeschreven staat. Bij een der praeceptoren, Isaäk Voyer, wiens zoons zijn klassegenooten zijn, woont hij in huis. Onder de gymnasiasten is ook Eggeric Tid- dinga, van wien het goed zal zijn te onthouden dat hij na een keer gezakt te zijn de school verlaat.

De te Leeuwarden bewaarde rekening van de administratie der goederen van Adam Ernst van Haren ¹⁾ geeft een overzicht van de ten behoeve van Onno uitbetaalde gelden gedurende zijn Zwolsche tijd. Brieven uit deze periode vindt men in de verzameling Hareniana op de Prov. Bibliotheek aldaar berustende, terug. ²⁾ Onder de correspondentie aan Amelia du Tour is het volgend gedicht van den toen 8 jaar ouden zoon alleszins merkwaardig: ³⁾

NIEUW JAARWENS.

Waarde Mama,
Ik voele nu een soete drift,
Mijn dienst te bieden met dit schrift,
En om mijn dankbaarheid te tonen.
Wilt die vrymoedigheid verschonen.
De tijd vereyst het is myn pligt,
Dat ik U met een kort gedigt
Begroet en wensch dat God wil geven,
Genade om voor hem te leven.
Dewijl hij U weer treden doet
In 't nieuwe jaar hy zy U goed,
En geef by wat hy zend zyn zegen,
Om maar te wandelen in zyn wegen.
En als gy naar een korte tyd
Uw loopbaan eens ten eynde zijt,
Dan moogt verkrijgen uyt genade
't Geen U voor eeuwig kan verzaden.

U.E. Gehoorsame en onderdanige Soon
ONNO ZWIER VAN HAREN

Anno 1722.

- ¹⁾ Prov. Bibl. Har. No. 824.
- ²⁾ Prov. Bibl. Har. No. 774 en 828.
- ³⁾ In de bundel No. 828.

Moeten wij in dit gedicht en Onno's brieven aan zijn moeder een louter conventioneele toon van kinderen tegenover ouders constateeren, of is er sprake van teedere genegenheid? In ieder geval werd dan die kinderliefde niet of ten deele beantwoord, want reeds nu beginnen de klachten van den jongeren broeder over verwaarloozing en vergetelheid. Hij denkt er over opzettelijk fouten in zijn examenwerk te maken om te ontkomen aan het feestje hetwelk hij zijn klasgenooten moet aanbieden wanneer hij de eerste prijs behaalt, en dat hij niet kan bekostigen. Een brief van meester Voyer aan den grootvader is zelfs noodig om hem van dat plan af te brengen, en deze zendt aanstonds het gevraagde, in zijn ijdelheid gestreeld, „car notre examen est publié en présence non seulement du magistrat, mais de tout ce qu'il y a de grands esprits dans la ville qui y sont invitez et dont la plupart connoissent l'illustre famille de Haren".¹⁾

In de zomer van 1727 verlaat Van Haren Zwolle met „Cicero in mond en hand",²⁾ en met een schriftelijke getuigenis van Duker. „De jonge Heer, U Hoog Eds soon, is mij een lief discipel geweest. Daar is veel van te verwachten, indien de applicasie en genegenheid voor nuttige studien, gelijk ik hope, altijd sal geproportionneerd zijn met de gave der nature."³⁾ Hij gaat naar Franeker, waar hij 15 September 1727 in het album studiosorum teekent.⁴⁾ Dezelfde „rekening", die ons inlicht over Onno's verblijf in Zwolle, geeft ons bijzonderheden over het verblijf aan de academie. Hij volgt er de colleges in het burgerlijk en hedendaagsch recht van Prof. Jacobus Voorda, bij wien hij in de kost is, en ontvangt privatissima in de

¹⁾ 22 October 1724. Prov. Bibl. Har. No. 774.

²⁾ Mijn gepasseerd Leven, van Vloten blz. 522.

³⁾ 11 Juli 1727. Prov. Bibl. Har. No. 774.

⁴⁾ Letterk. Leiden No. 1191 blz. 5.

geschiedenis van Wesseling en in de logica van Oosterdijk Schacht. Hemsterhuis doceert er de oude talen „la langue latine qui est si nécessaire pour toutes les Etudes“. 1) Teeken- en muzieklessen vullen zijn opvoeding aan. En de „paruicken“, de wijn- en linnenrekeningen, zijn vaste terugkomende posten.

Evenals zijn broeder Willem, die in Groningen gaat studeeren, blijft hij niet langer dan een jaar te Franeker. Op 1 Sept. 1728 is er al sprake van zekere gelden, die „aan de Heer Watlander tot Utrecht tot dienst van Jo^r. O. Z. van Haren“ worden uitbetaald, en van „reisgelt“. Een maand later wordt een rekening betaald „voor 't overbrengen van Jo^r. O. Z. van Haren bagagie na Amsterdam“. Aangezien Onno's naam evenmin als die van zijn zoon Jan Poppe André in het album van de universiteit vermeld staat, valt zijn komst te Utrecht niet goed te dateeren, vooral waar er nog een zekere relatie met Franeker schijnt te blijven bestaan gelijk uit het „rekenboek“ blijkt. In ieder geval valt zijn studie er nã September 1728 en duurt minstens tot Mei 1731, want de post van 30 car. gulden voor vier weken kost- en weekgeld komt het laatste over de maand April 1731 voor. Hij woont ten huize van Jacobus Lohoff en zal in Utrecht stellig langer verblijf hebben gehouden dan tot die datum, want 27 Aug. 1732 wordt nog „een jaar dansen van den jare 1731“ voldaan. Hoe dan ook, 16 Februari 1734 is hij te 's-Gravenhage, wanneer hij bij den Prins van Oranje solliciteert naar een plaats in de magistratuur van Stavoren. 2) Het wil mij voorkomen of de Utrechtsche jaren meer de laatste hand aan een reeds voltooide ontwikkeling en een verruiming van een provinciale blik beteekenen dan een serieuze

1) Brief aan Heerkens 23 Sept. 1772.

2) Kon. Huis-Arch. 173 H 2 c.

studie, hetgeen trouwens de veelvuldige nota's van geleverde wijnen, hoeden, zijden kousen, lessen in schermen, in dansen en op de basviool doen vermoeden. Zou hij in deze tijd „'t geluk der menschen" niet „in 't minnen" gezocht hebben, en toen „Fyllis om anderen als" hem dacht, „verstoord naar Bacchus gevluht zijn?"¹⁾ Het benoodigde geld komt met moeite binnen. „Madame et tres honorée mere, Enfin je vois bien que vous m'avez tout a fait oubliée et que vous n'aimez de vos enfans que ceux qui sont pres de vous, aussi cela n'est il pas etonnant aiant toujours depuis mon enfance été éloigné de vous. Il y a environs six semaines que je vous ai prié de me faire avoir quelque argent. . . . et à présent il ne me reste pas assez pour paier un pain d'un sous. Cependant que de belles promesses ne me fit on pas lors que je sortis de la Frise! qu'on ne me laisseroit manquer de rien, que j'aurois tout en abondance, pourvu que je me comportasse bien. . . . Je ne scai donc à quoi ascrire tout ceci, si ce n'est qu'on ne songe pas plus à moi que si je n'estois pas au monde parce que je suis absent." ²⁾ Weldra wordt het nog stiller om hem heen, want juist een jaar na deze klacht sterft zijn moeder, en een paar weken later zijn zuster — beiden aan de pokken —, terwijl Willem, sinds eenige jaren op Het Bildt gevestigd, ternauwer- nood van dezelfde ziekte geneest.

Een promotie bekroonde de Utrechtsche studententijd niet, want het Album Promotorum bevat de naam van Onno Zwier van Haren niet, en het moet uitgesloten geacht worden dat hij de graad U. J. D. behaalde zonder dat daarvan aanteekening zou zijn gehouden.

De mannelijke jaren zijn nu aangebroken. Hij

¹⁾ Mijn gepasseerd Leven, van Vloten blz. 521.

²⁾ 23 Nov. 17(30). Prov. Bibl. Har. No. 774.

„hoorde noemen 't vaderland" en hem „spoorden de groote namen van Fagel en van Slingeland aan".¹⁾ Er moeten in den jongen Van Haren ongetwijfeld kwaliteiten geweest zijn die de aandacht trokken van menschen als Van Slingeland, Fagel, Bynkershoek en van Limborch, die hem in de staatszaken inwijdde en hem toestonden daartoe geheele avonden bij hen door te brengen.²⁾ De vriendschap met den Prins van Oranje dateert uit beider kinderjaren en werd in deze jaren slechts verstevigd, ook al is zij èn door Onno zelf èn door diens biografen vaak overdreven voorgesteld. Het zijn wederom tot nog toe weinig geraadpleegde briefwisselingen, die ons een juist inzicht kunnen geven in persoonlijke en maatschappelijke verhoudingen rondom Van Haren in de volle kracht van zijn leven en in zijn ontplooiing als staatsman; ik heb het oog op die met den Prins, met den jongen griffier Fagel — van Francois Fagel aan Onno Zwier en omgekeerd zijn helaas geen brieven bewaard — en tenslotte met de Prinses-Douairière van Oranje.³⁾ Men mag wel zeggen dat Willem IV Van Haren in het zadel geholpen heeft. Achtereenvolgens wordt hij historieschrijver van Friesland, Burge-meester van Slooten, en Gecommitteerde ter Generaliteit (1734). Op 1 Mei 1739 doet hij zijn intrede in de Raad van State.⁴⁾ En wat zijn particuliere leven in deze tijd betreft, het schijnt voorbeeldig in vergelijking tot dat van Willem, die van de eene amoureuze geschiedenis in de andere vervalt en bij Maria Crullers in drie jaar tijd drie onechte kinderen verwekt. Maar toch ook weer niet zoo voorbeeldig als

¹⁾ Mijn gepasseerd Leven, van Vloten blz. 521.

²⁾ Vgl. 1e deductie blz. 82.

³⁾ Kon. Huis-Arch. resp. bundels 173 H 2 a, b, c; Fagelarch. No. 1736; Kon. Huis-Arch. bundel 431 H 1.

⁴⁾ Kon. Huis-Arch. bundel 173 H 2 c. Brief dd. 2 Mei 1739.

hij het ons later wil doen gelooven: de deducent „sommeert een eenig sterveling om te kunnen of durven getuigen, of ooit iemand hem in eenig huis van débauche heeft gezien of ontmoet.“¹⁾ Ook Onno heeft zijn avonturen, die blijkbaar niet onbekend blijven. „Le crime de notre Mr: Onno est qu'il a été aupres de certaines demoiselles d'Agterom, mais il vit a present parfaitement bien.“²⁾

In het najaar van 1737, wanneer hij als gedeputeerde tijdens een inspectietoelt op het statenjacht aanwezig is, maakt hij kennis met Sara Adel van Huls, dochter van den Haagschen Burgemeester Mr. Samuel, die hij in 1738 huwt. Uit zijn hekelzang „Mijn gepasseerd leven“ blijkt dat zij niet zijn eerste liefde was. Wie zich achter Fillys verschuilt valt niet met zekerheid uit te maken. Ik heb wel eens gedacht dat Van Haren's eerste „zielsvertrouwen“ was voor Maria Doublet, een kleindochter van Maria Fagel, zuster van den griffier Mr. Francois Fagel, onder wiens voorgij zij stond en bij wien zij in huis woonde, doch meer dan een vermoeden is dit niet. Zij huwde in 1743 Robert d'Arcy Graaf van Holderness, waarop het „zij dacht om anderen als mij“ wellicht betrekking zou kunnen hebben. In 1742 overlijdt oom Duco te Wolvega en zijn dood bezorgt Onno de grietenij West-Stellingwerf, waar hij voortaan verblijft zoolang de staatszaken hem niet in beslag nemen. Niet zonder strubbelingen wordt hij in 1746 President van de Raad van State³⁾. Een jaar later is hij als gedeputeerde tot het regelen der zaken van justitie, politie, financiën en regeering in Noord-Brabant achtereenvolgens te Willemstad, Geertruidenberg, Breda en

¹⁾ 1e deductie blz. 81.

²⁾ Willem van Haren aan zijn moeder, 26 Maart 17(31). Prov. Bibl. Har. No. 828.

³⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 b, brief dd. 3 en 5 Mei 1746.

's-Hertogenbosch aanwezig. ¹⁾ Daar ontvangt hij van den sinds eenige maanden herstelden stadhouder zijn commissie als afgevaardigde tot de Vredehandel te Aken ²⁾, doch eerst vertrekt hij in November 1747 als buitengewoon gezant naar Zwitserland om in zijn kwaliteit van commissaris-generaal der Zwitsersch-Grisonsche troepen bij de protestantsche cantons manschappen te werven. Hij bezoekt Keulen, Frankfurt, Basel, Bern, Zürich, Schaffhausen, dat hem tot eereburger benoemt, Neuchâtel, Genève, Glarus en Appenzell en slaagt in zijn opdracht, maar met moeite: „Ainsi je resolu d'emploier, comme on dit, le verd et le sec, pour parvenir ici a mon but, et comme ici, ainsi que dans tout autre Gouvernement Republicain, l'interet particulier se trouve souvent si etroitement lié avec l'interet publicq, que l'on a de la peine a les bien separer, j'ai cru de mon devoir de m'informer quelles etoient ici les familles de credit que l'on pourroit obliger en leur faisant avoir part dans l'Etat-Major futur du Regiment, supposé que l'on en accorde la levée. ³⁾ In Februari 1748 komt hij overhaast uit Zwitserland terug, dient in die maand de staat van oorlog in en vertrekt naar Aken, waar hij van April tot September 1748 verblijft. Zijn rol is daar door de aanwezigheid van Bentinck van minder beteekenis geweest dan men wel geneigd is te meenen en dan de schenking van het door Jean Fournier van hem vervaardigd portret aan de Raadszaal van het stadhuis aldaar, doet vermoeden. Aan het eind van het jaar is hij in 's-Hertogenbosch ⁴⁾, hij woont op 8 Maart 1749 het oranjefeest te Maastricht bij ⁵⁾. Eerst

¹⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 b.

²⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 b. Vgl. brief dd. 26 Aug. 1747.

³⁾ Ald. brief dd. 9 Dec. 1747, Vgl. de Geuzen XV strophe 3.

⁴⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 b. brief dd. 26 Febr. 1749.

⁵⁾ W. Bax, gedenkbk. der Ndl. Herv. Gem. v. Maastricht 1632—1932 blz. 169.

dan komt er rust. Hij vestigt zich te 's-Gravenhage, waar hij 8 April 1749 „huys, erff en thuyne, mitsgaders stal en koetshuys daerannex" aan de Zuidzijde van de Nobelstraat koopt. Hier bezoekt hij trouw de vergaderingen van de Generaliteitscolleges. Met de dood van den Prins in het najaar van 1751 ontvangt hem een groote steun, doch de Prinses blijft hem trouw en bezorgt hem in Januari 1755 het lidmaatschap van de Amsterdamsche Admiraliteit.¹⁾ Op een Februari Zondag van het jaar 1760 ontstaat in zijn gezin een hevige twist, die een jaar later zijn maatschappelijke val tengevolge heeft, aan welk voorval ik hieronder een aparte beschouwing zal wijden.

Vóór van Haren tengevolge van de gebeurtenissen in zijn familie naar Wolvega werd gebannen, had hij een zeer belangrijke periode als staatsman achter de rug, en als zoodanig is hij de schrijver van eenige politieke redevoeringen en geschriften. Van het jaar 1746 zijn twee op schrift gestelde aanspraken bewaard, die hij in de hooge colleges van staat gehouden heeft. De eerste dagteekent van 21 Februari en is door hem als gecommiteerde wegens Friesland ter Staten Generaal gedaan; hij dringt er in aan op benoeming van den Frieschen stadhouder tot generaal der infanterie.²⁾ In Augustus van hetzelfde jaar zou hij in dezelfde vergadering een redevoering³⁾ gehouden hebben, waarvan het origineel niet bewaard is, maar die weldra in het Engelsch vertaald werd onder de titel: *The sentiments of a dutch Patriot, Being the speech of *** in an August assembly on the present state of affairs and the resolution necessary at this juncture to be taken for the safety*

¹⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 431 H 1, brief dd. 2 Febr. 1755.

²⁾ Vgl. van Vloten, blz. 208—209, en H. Meijer, Kort Verhaal der Ndl. Gesch. III blz. 112—119.

³⁾ Vgl. van Vloten blz. 205—206.

of te Republic. Faithfully translated from the Dutch original." In de "London Evening Post from Tuesday December 16-Thursday December 18" kwam er een uittreksel uit voor, hetwelk de toespraak toeschrijft aan Mr. V. H.—n, hoewel het thans een uitgemaakte zaak is dat Onno Zwier er de schrijver niet van is. Het meest bekend is zijn „Aanspraak gedaan als President van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden, en corps ter Vergaadering van Haar Hoog Mogende verscheenen, op den 29 December 1746, tot overbrenging van de generaele petitie en staat van oorlog voor het jaar 1747",¹⁾ waarin hij de droevige positie van de republiek schildert. Aanstonds wordt deze rede gecopieerd, en in het Fransch verschijnt een vertaling.²⁾ De afschriften, die verspreid worden, schijnen niet betrouwbaar te zijn, zelfs is er een zekere opzet bij in het spel. 21 Januari 1747 schrijft Van Haren aan den Prins: „Les mechantes et fausses copies que l'on a fait de mon discours aux Etats Generaux et qui courent les Provinces jointe a la harangue que l'on m'a fait l'honneur d'inventer et de faire imprimer sous mon nom en Angleterre³⁾, m'ont enfin obligé d'en distribuer de copies justes et correctes, on est occupé a en écrire une pour Votre Altesse Serenissime".⁴⁾ Een vergelijking van het bij deze brief ingesloten afschrift met dat bij Van Vloten laat zien dat men getracht heeft schrijver's somber oordeel over de van Fagel afbreuk te doen.

Na de dood van Willem IV, in 1751, verzocht Prinses

¹⁾ Vgl. van Vloten blz. 206—208; Mnemosyne XIII 171 vlgg.; H. Meijer, Kort Verhaal der Ndl. Gesch. III blz. 129—134; Milit. Spectator IIe serie, dl. 3 blz. 486—489.

²⁾ Prov. Bibl. Har. No. 828.

³⁾ Spatieering van mij.

⁴⁾ Kon. Huis-Arch. bnd. 173 H 2 b.

Anna Van Haren, die zich er over verwonderde dat de begrafenisplechtigheid te Delft niet gepaard was gegaan met het uitspreken van een lijkrede, een dergelijke toespraak alsnog samen te stellen. Hij kweet zich onmiddellijk van deze opdracht, hoewel het tot Maart 1766 duurde voordat hij ze op verzoek van H. K. H. in druk liet verschijnen.¹⁾ Ook aan een tweede verzoek, dat hij zijn belangrijke aanmerkingen over het staatkundig bestuur en het krijgswezen op schrift zou stellen tot instructie van haar eenigen zoon, gaf hij gevolg. In zijn „Nieuwjaarsbrief aan mijn jongsten zoon“ van de 31e December 1777, geeft hij een schema van deze verhandeling, welke bij de brand van zijn huis ruim een jaar tevoren in de vlammen was opgegaan, „een arbeid van achttien jaren in 't verzamelen, en van drie jaren in 't redigeeren“. ²⁾ Omstreeks het jaar 1755 zal Van Haren zich dus met het samenstellen er van hebben bezig gehouden; juist in de periode dat zijn werkzaamheden in de Amsterdamsche admiraliteit wat meer gelegenheid tot schrijven lieten. Dat die vrije tijd weldra onbegrensd zou zijn, kon hij toen nog niet vermoeden.

2. Crimineele Badinerie.³⁾ (1760—1761)

En général on peut dire que l'ingratitude a mis son principal throne dans la conduite des enfans vers leurs pères.

(Bayle, Charles V).

Men mag bij de bespreking van de affaire Van Haren, waarvan kennisneming voor het juiste begrip van zijn levenshouding en dichterschap sinds 1760 een vereischte is, niet uit het oog verliezen onder welke tijdsomstandigheden zij plaats vond. Immers

¹⁾ Advertentie in de Leydse Courant v. 19 & 26 Mrt. 1766.

²⁾ Bij van Vloten blz. 456.

³⁾ De uitdrukking is van Aegidius v. d. Dussen.

men loopt, wanneer men de „cause célèbre“ los van de tijd beschouwt, het gevaar te komen tot allerlei conclusies waarvoor het bewijsmateriaal uiterst oppervlakkig verzameld is.

Het karakter en de persoon van iemand als Onno Zwier, waarbij ik in een volgend hoofdstuk uitvoerig zal stilstaan, schijnt met zich medegebracht te hebben een gevoel van zelfbewustheid, ja zelfs van superioriteit dat hem onder degenen met wie hij dagelijks te verkeerden had vijanden bezorgde. Menschen als Van Slingelandt, Fagel, Van Bynkershoek of Van Limborch, die hem steeds hun sympathie en vriendschap hadden geschonken, zijn thans allen gestorven. In 1751 was stadhouder Prins Willem IV, zijn boezemvriend, met wien hij opgegroeid was en wiens vertrouwen hij „gedurende achttien consecutieve jaren, en tot aan het laatste van zijn leven“¹⁾ genoten had, overleden; dat beteekende voor de Van Harens een gevoelig verlies. „Tout mon sang s'est glacé a la lecture de la lettre de Madame votre Epouse. Comment vous exprimai-je la douleur que je sens au fond de mon ame du desastre affreux qui desole S:A:R: la Rep: et tous ceux qui ont de l'honneur, du sentiment et de la reconnoissance. Dieu veuille soutenir cette digne et grande Princesse dans son affliction.“²⁾ Acht jaar later overleed Prinses Anna zelf, en haar dood „stort nieuwe schrikken in“ Onno's „ziel“. ³⁾ De Hertog van Brunswijk aanvaardt dan voor den minderjarigen Willem V de regeering. Sinds zijn komst als legerhervormer in de Republiek is hij de groote tegenspeler der Friesche hofpartij in het algemeen, die van de Van Harens, vooral van Onno, in het bijzonder. In zijn „Letterkundige Naoogst“ heeft Halbertsma van het

1) Bij van Vloten blz. 455.

2) Willem v. H. aan de Grovestins, Prov. Bibl. Har. bnd. 889.

3) Vgl. de Geuzen 1772, XIII str. 16.

geschil tusschen Brunswijk en Onno Zwier menig voorval verhaald. Het „neutraliteit-gepredik" van den laatste had tot gevolg gehad dat den Hertog eerst het opperbevel over de Engelsch-Pruisische troepen gedurende de zevenjarige oorlog (1756—1763) ontgaan was en hij kort daarna de Brunswijksche erflanden door het Fransche leger bezet zag. Om hem heen groepeerde zich de militaire partij, waaronder menschen als Tiddinga en Van der Dussen, terwijl Van Haren die van de handel achter zich had. Ook door beider houding tegenover het Oranjehuis bleven botsingen niet uit. Onno trachtte de macht van den voogd te brengen aan de toeziende voogdésse Marie-Louise van Hessen-Cassel, 's Prinsen grootmoeder, en Prinses Carolina vond hij hierbij op zijn hand. ¹⁾

Aldus waren de verhoudingen, toen in Februari 1760 de familieveete uitbrak door de beschuldiging van twee zijner dochters als zou hij zich te haren opzichte aan bloedschande hebben schuldig gemaakt. „Maart 1760. Werden seer godlose saken op 't sujet van O. Z. van Haren gedebiteert, alsse dat hij sijne dogters vleeschelijk gebruikt soude hebben, selfs jegens de natuur, dat sijn zoon soude gesegt hebben sijn vader op 't schavot te kunnen helpen, dat daerop de zoon met imand bij hem van huis gesonden is; Jae hij Haren selfs is sedert dat gerugt absent gebleven, en verlof gevraagt — als monster commissaris van de Zwitseren — om nog langer absent te mogen blijven." ²⁾ Met dit eene citaat uit Hardenbroek's dagboek, met de onderteekening van de acte waarbij Onno Zwier zich op 18 Februari 1760 schuldig verklaarde voor zijn familie, en met de plechtige verzegeling van dat document door van Sandick en van Hogendorp op 17 April daaraanvolgende, zou de zaak zeker de

¹⁾ Vgl. Stuart, Vaderl. Hist. II 158—163.

²⁾ Van Hardenbroek, Gedenkschr. I 163.

doofpot zijn ingegaan, wanneer niet Onno Zwier, van commissiebrieven van de 3e November 1760 voorzien, in de Statenvergadering van Mercurius den 15en April 1761 verschenen was ¹⁾ ondanks zijn belofte daar niet te compareeren dan met goedvinden van zijn schoonzoons. Dezelfde dagboekschrijver van zoo pas teekent in April 1761 aan „Hij komt onverwagt in s'Hage, verschijnt in H. H. M. vergadering, werd door geen mens genoegzaam aangesproken, gaat bij den prins aen 't hof, ook bij de prinses van Weylbouurg, selfs met sijn vrouw, dog werdt mede door niemant aengesprooken" ²⁾. De Kolonel van der Dussen brengt thans den Hertog van Brunswijk van de acte op de hoogte, die op zijn beurt den Raad-pensionaris Steyn verwittigt. Een Geheim Besogne ad hoc besluit dat van Haren geen verdere zitting in de vergadering zal nemen voor hij zich gezuiverd heeft. Verschijnt hij desondanks tóch, dan zal de volledige vergadering van het gebeurde in kennis worden gesteld, hetgeen na de publicatie van de eerste deductie (20 Mei 1761) inderdaad gebeurt. De Staten van Friesland toonen zich verontwaardigd over de door de Algemeene Staten gevolgde gedragslijn, en ontvangen de bekende brief ten antwoord welke door Huet is medegedeeld. ³⁾ Inmiddels heeft Van Haren zich naar Wolvega begeven en zich voor het Friesche hof ter purge gesteld.

„May 1761. De sake van O. Z. van Haren segt men nu dat in Vriesland voor 't hof sal gepousseert werden door hem, O. Z.; men debiteert ook (ore Boreel) dat wat gelegentheyd gegeven heeft tot de accusatie van

¹⁾ Resoluties S. G. 1761, Dl. I blz. 415. Vgl. verder secrete Resoluties 1761 blz. 32, 35, 36, 38, 58—59 en Resoluties 1761 Dl. 5 blz. 460, 598 en 676.

²⁾ Van Hardenbroek I blz. 177.

³⁾ C. Busken Huet, De van Harens blz. 34 vlgg.

sijne dogters, is dat die ene, die jegenswoordig te Brussel is ¹⁾, eene breuk hadde, waernae hij als vader van tijt tot tijt sag. Ook debiteert men dat sijn outste dogter wel 2 kinderen voor haar trouwen van hem soude gehad hebben, gelijk mede de tweede dochter Doekje. Ook soude hij, Haren, gesegt hebben dat men hem bederven wilde, dog dat hij verklaert hadde die en andere personen ook wel te sullen vinden, want dat, seedert hij van sijne jeugt af aen correspondentien hadde gehad, hij nog nooit een eenige brief verbrand hadde". ²⁾ Het Hof van Friesland houdt de zaak slepende en spreekt ten slotte op 27 October 1762 het „non liquet" uit, eenerzijds hem van rechtsvervolging ontslaande, maar anderzijds hem niet voor onschuldig verklarende. ³⁾ En terwijl men te 's Hage steeds meer „debiteert" en men in brieven de zonderlingste veronderstellingen uit ⁴⁾, zetelt Onno Zwier op zijn grietenij te Wolvega en maakt een begin aan zijn correspondentie met G. N. Heerkens. „Pendant ce tems de crise je fais comme j'ai fait pendant les trente et un mois que tout ceci dure et je me dis matin et soir:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, moriture Delli. ⁵⁾

En een paar maanden later „quant a l'esprit, nous sommes tranquilles, parce que notre conscience l'est." ⁶⁾ „Et pendant leurs agitations, je passe

¹⁾ Nl. Marianne Elisabeth van Haren, die in 1760 met haar broeder Duco te Brussel verbleef.

²⁾ Vgl. Van Hardenbroek I 180.

³⁾ Prov. Bibl. Har. No. 945.

⁴⁾ Fagelarchief No. 2120.

⁵⁾ O. Z. v. Haren aan G. N. Heerkens, 19 Oct. 1762.

⁶⁾ Vgl. ald. brief dd. 11 Dec. 1762.

tranquillement mon tems dans mon cabinet a m'entretenir avec Pope qui me dit all that is, is well". 1)

Houden nu de gebeurtenissen van 1760 verband met die van 1761? Kunnen de manoeuvres om Van Haren in eerstgenoemd jaar de acte van schuld-bekentenis te laten copiëeren, teekenen en zegelen gecombineerd worden met die om hem van het staatstoonel te dringen in het laatsgenoemd? Ik ben geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden en te beweren dat het feit of Van Haren meer of minder schuldig te verklaren is daar niets aan af of toe doet. Sinds het voorgevallene in de Raad van State, waar Burmania in 1746 de presidentszetel niet voor Van Haren wilde inruimen, 2) sedert het onder zijn naam doen drukken van redevoeringen die niet van zijn pen afkomstig waren, is er een toenemende stemming tegen den Frieschen edelman waar te nemen. Opmerkelijk is in dit verband de alinea in een brief van E. S. van Burmania aan Bergsma: „De Raedsheer Kempenaer heeft aan Haar Doorl. Hooght. de Vorstinne-Doucairière in persoon gezegt, dat deeze beschuldigingen van hogerhand kwamen, insinueerende partijdigheid van den Heere Hertog. Hoc omnem exsuperat stultitiam et impudentiam. Is hij dan nu alleen wijzer, als alle de Bondgenooten in 't jaar 1747, 1748 en 1755? Waarom? Of komt het daer van daen dat hij teegenwoordig bij deese schikkingen geen occasie heeft den baes zoo te spelen als maar

1) Vgl. ald. brief dd. 4 April 1763.

2) „dans tout autre país on placeroit quelqu'un qui raisonneroit ainsi au petites maisons, mais il n'y a que trop de gens ici qui lui applaudissent et le confirment journellement dans cette idée, prêts comme ils le sont de saisir avidement tout ce qui peut leur donner la moindre lueur d'esperance que quelque chose me chagrinerà au Conseil d'Etat ou que tot ou tard ils pourront me faire finir une seance qui les incommode furieusement." O. Z. v. H. aan Oranje 3 en 5 Mei 1746. Kon. Huis-Arch. 173 H 2 b.

al te veel bij wijlen Z. D. H. en H. K. H. heeft gedaan?"¹⁾ Van deze vijandelijke stemming geeft van Hardenbroek's dagboek telkens opnieuw blijk. De militaire factie, met den Hertog van Brunswijk aan het hoofd, is zeer tegen Van Haren ingenomen. Iemand als Bentinck doet alle mogelijke moeite hem zijn commissariaat over de Zwitsersche troepen te ontnemen.²⁾ Het wil mij nu voorkomen dat Onno's schoonzoons, zijn zwager Van der Dussen en zijn vriend Tiddinga van meet af aan in het familieschandaal een middel hebben gezien om zich van dezen sta-in-de-weg te ontdoen en daartoe zijn invloedrijker vijanden in de zaak hebben gemengd, zonder te willen gelooven „dat de geheele beschuldiging van den dichter der Geuzen slechts eene staatkundige kuiperij was, om hem uit het Bestuur te verwijderen, waartoe men zich van de verfoeyelijkste middelen bediende." ³⁾ Van Haren weet zelf dien vijanden ook zijn maatschappelijke val. „Hij geeft voor. . . . dat de Heer Hertog syn vervolger is, die zijn Patriottissime niet zoude kunnen verdragen, welke hij als een getrouw dienaar van zijn vaderland en van het Doorlugtigste Huys van Orange niet met goede oogen zo magtig in de Republicq konde sien, daer dezelve maer een vreemdeling was." ⁴⁾

De vraag, welke bij een dergelijke voorstelling van het gebeurde onmiddellijk gesteld wil zijn en die luidt: was Van Haren schuldig? is daarmede eigenlijk tevens al bevestigend beantwoord. Immers was hij onschuldig, dan zou men niet anders dan aan een van begin af aan opgezet complot kunnen denken.

¹⁾ Brief dd. 9 Mei 1761, Fagelarch. No. 2120.

²⁾ Vgl. v. Hardenbroek I blz. 209/10 en 284/85.

³⁾ Vaderl. Letteroef. 1831 blz. 307.

⁴⁾ E. S. Burmanica aan Bergsma, 9 Mei 1761, Fagelarch. No. 2120. Vgl. ald. brief van P. Steyn aan Brunswijk.

waarbij 1761 het tweede bedrijf van 1760 is, terwijl het er in werkelijkheid geen vervolg, maar een gevolg van is. Met het probleem van zijn schuld of onschuld hebben zich in de XVIIIe eeuw, in tegenstelling tot het getal der XIXe eeuwse beoordeelaars, maar weinigen ingelaten. Trouwens het vraagstuk dat de laatstgenoemde groep bezig houdt is veeleer dat der verhouding van schuldbesef tot dichterschap. Wij zullen eerst Van Haren's tijdgenooten nagaan. 's Dichters broeder Willem is zoo goed als zeker van diens schuld overtuigd geweest. Nadat hem de geruchten uit Den Haag bekend zijn geworden, reist hij er terstond uit Brussel heen om de zaak ongedaan te maken; hij stelt zelfs een stuk op dat de bewuste acte zal vervangen, doch de Hogendorpen willen niet medewerken. Onno's geschriften keurt hij af, maar zijn raadgevingen worden in de wind geslagen „les miens ont été toujours de suivre le système d'une tranquillité parfaite.“¹⁾ Over Onno's vrouw Sara Adel van Huls heb ik al geen andere opinie. Juist in het feit, dat zij onvoorwaardelijk de zijde van haar man koos, dat deze met haar „trouwloosheidsslagen“ en „de wanhoop zelf“ verdroeg²⁾, en door haar nabijheid als die van een tweede Maria van Reigersberg kwam tot de idealiseering van zijn huwelijksleven, zie ik een bewijs, dat zij, het mag dan zijn om hem voor een verdere moreele val te behoeden, maar toch zeker allereerst om haar acht trouw gebleven kinderen van een gezinsondergang te redden zooals zij het haar derde dochter getracht had te doen door hem tot onderteekening van de acte te bewegen, van zijn schuld geweten heeft. Maar merkwaardig blijft het dat de Van Hulsen zich bij de Hogendorpen aan-

1) Brief aan Heerkens dd. 29 Maart 1766.

2) Vgl. de Herschijning, Toezending.

sloten. 1) De houding van 's dichters kinderen bewijst niet veel omdat zij tijdens het gebeurde nog te jong waren om een eigen oordeel te vormen. Tenslotte van deze categorie nog Van Haren's collega's, zijn mede-gedeputeerden en provinciegenooten. De Kempenaer, even groot vijand van den Hertog van Brunswijk als Onno Zwier, belast door de Staten Generaal om dezen het aldaar beslotene mede te deelen, weigerde den Frieschen staten verslag te doen en onthield zich sinds 1 Mei 1761 van de vergaderingen. 2) Patras, een andere gecommiteerde, wordt door Van Haren schriftelijk bedankt voor zijn steun. 3) De grietman Lycklama is de eenige die hem zoodra hij te Leeuwarden is, komt opzoeken. 4)

Tot de tweede groep getuigen behooren de XIXe eeuwse familieleden van den dichter en de literatuurhistorici. Halbertsma, die persoonlijk bevriend is geweest met Willem Anne van Haren, is door dezen in relatie gekomen met de Van Sandicks en Van Hogendorpen, en heeft het een en ander aangeteekend. „O. Z. van Haren was idolater gek van zijne vrouw, die schoon was. Hoe zou hij zijne dochter Marianne dan beminnen die lelijk was? Evenwel zegt Gijsbert Karel van Hogendorp dat Onno Zwier zijne dochters zich liet uitkleden, wanneer zij van het bal kwamen, om nog eens naakt voor papa te dansen.“ 5) „Onno Zwier van Sandick, die meest Fransch sprak, zeide tegen zijn vrouw Henrietta Feith, quant à moi je crois le certain; namelijk het crimen tentati incestus. Maar hij veroordeelde zijne moeder, dat zij zulk een

1) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 43.

2) Vgl. Geheime Resol. 1761 blz. 35.

3) Bij brief van den 12 Mei 1761.

4) Fagelarch. No. 2120. Brief van S. G. van Burmania aan den graaf van Welderden dd. 7.5.1761.

5) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 42.

misdrijf van haren vader ruchtbaar had gemaakt.“
„Hij kocht overal de deductien op; sommigen voor
8 fl. en brande ze op.“¹⁾

Van de litteratoren staan Alberdingk Thijm²⁾, Van
Hoogsiraten³⁾, Polak⁴⁾, ten Brink⁵⁾ en Huet tegen-
over Halbertsma, Jorissen⁶⁾, Van Vloten en Potgieter.
Hun meeningen komen in hoofdstuk VIII nog ter
sprake.

Het ziet er voor den biograaf van Van Haren naar
uit of de graad van diens schuld wel nooit precies
bepaald zal kunnen worden. Dat hij zich als vader
meer heeft veroorloofd dan welvoegelijk was kan niet
weerlegd. Zijn schuld kan niet goedgepraat met ver-
ontschuldigen als teekenen des tijds⁷⁾ of voorop-
gezet complot. Spreekt het besef er van trouwens
zelf niet in eenige zangen van zijn Geuzen, waar
wroeging, een schuldig en een lijdend hart kleine
maar onwraakbare getuigenissen zijn?⁸⁾

3. Leven en Letterarbeid (1761—1779).

Kenmerkt het eerste gedeelte van Van Haren's
leven zich door een onvermoeide werkzaamheid als
staatsman en zorg voor het algemeen welzijn, het
tweede door de rust van den landedelman en deel-
neming in het leven van zijn onmiddellijke omgeving.

¹⁾ Vgl. ald. blz. 141, 145 en passim.

²⁾ Vgl. Zondagsblad 30 Dec. 1860 en De la littérature Néerl.
blz. 216.

³⁾ Vgl. de Dietsche Warande 1876 II 369 vlgg.

⁴⁾ In zijn „Studiën“.

⁵⁾ Gesch. der Ndl. Letterk. blz. 541.

⁶⁾ Aan het Vaderland blz. 6 en 71.

⁷⁾ Vgl. bijv. Huet De Van Harens blz. VI.

⁸⁾ Vgl. de Geuzen XIII vs. 12—13; XXI vs. 3—4; XXIII vs. 86—87.

De mensch Van Haren die in 1761 teleurgesteld in het gedrag van twee zijner kinderen en gedesillusioneerd in zijn idealen naar Wolvega komt, begint eigenlijk een nieuw leven, waarin in tegenstelling tot het voorgaande plaats en tijd is voor een vertrouwelijke omgang met vrienden en een degelijke opvoeding van zijn zoons. Afwisselend brengt hij zijn jaren te Wolvega en Leeuwarden door. In de Friesche hoofdstad voelt hij, gewoon om dagelijks drie of vier uur te wandelen, zich niet goed thuis: „une ville melancolique par elle meme et par ses tristes habitans, qui ne rient jamais comme vous savez.”¹⁾

In deze tijd maakt hij kennis met den vriend van zijn verdere leven. Het is Gerardus Nicolaus Heerkens, een Groninger, die aanvankelijk in de rechten heeft gestudeerd, doch later zich op de medicijnen heeft toegelegd en te Reims gepromoveerd is. Natuurlijk in het buitenland, want 's lands grenzen zijn hem te eng en zijn reizen in Frankrijk, Duitschland, Italië en Zwitserland derhalve menigvuldig. Het is juist de bereisde, veelzijdige geleerde dien Onno in hem waardeert. En dat hij katholiek is en 13 jaar zijn jongere doet aan de vriendschap geen afbreuk.²⁾ Zeer belezen in de klassieken, in Racine, Vondel en Van der Goes; zelf schrijver van Latijnsche werken en poëzie, is hij een vriend naar Van Haren's hart. Hij laat zich door dezen herhaaldelijk voorlichten op het gebied van litteratuur, en omgekeerd vraagt de ander hem boeken te willen koopen te Groningen omdat hij ze te Wolvega of Leeuwarden niet krijgen kan. „Je suis charmé — schrijft Onno 4 April 1763 uit Wolvega — que mes epîtres ne vous ennuiant point, elles vont comme ma plume et mon imagination, souvent par sauts et par bonds: une lettre etant

¹⁾ O. Z. v. Haren aan Heerkens 8 Januari 1764.

²⁾ Vgl. Moltzer blz. VII—XI en Halbertsma, Naoogst II 497—99.

une conversation entre des absens, elle doit naturellement etre comme une conversation libre entre des amis presens, qui rarement est methodique." 1) En wanneer Heerkens zich op een zijner reizen niet ongevoelig voor het vrouwelijk schoon betoont en dit zijn vriend mededeelt, luidt het antwoord: van die eerste (de min) komt men, hoewel minnende en gemind, spoedig terug; is de liefde echter op achting gegrond, zoo is men voor zijn gansche leven geborgen; ik zeg dat bij ondervinding. Gelukkig zijn onze eerste eeden ook de laatste geweest, en na 26 jaren huwelijks, tederheid en vriendschap, zijn onze wederkerige wenschen:

quoniam concordēs egimus annos
Auferat hora duos eadem....

Wees gij ook zoo gelukkig! De meest oprechte vriendschap kan U niets toewenschen dat een dergelijk lot te boven gaat. 2)

Adeleide en zijn kinderen zijn het voortdurend voorwerp van zijn zorg. Des avonds, na de maaltijd, wordt er van zeven tot negen uur gelezen; de meisjes kiezen Corneille, de zoons prefereeren Racine. Of hij geeft een cursus in aardrijkskunde en geschiedenislessen. 3) Zelf brengt hij zijn tijd rustig in zijn kamer door, zich met Pope onderhoudende die hem zegt: all that is, is well. 4) Later leest hij dezen schrijver met Jan Poppe André, en Montesquieu met Carel Willem. En op een in de tuin van zijn woning van geboomte vervaardigd tooneel worden voorstellingen gegeven. „Bij mangel van goede meesters meende hij dat God en de natuur hem verplichtten, om zelf de onderwijzer zijner kinderen te zijn. In de geschie-

1) Aan Heerkens, Moltzer blz. 38.

2) Vgl. aan denzelfde, 29 Januari 1763.

3) Aan denzelfde, 29 Januari en 4 April 1763.

4) Aan denzelfde, 29 Januari 1763.

denis, aardrijks- en zedekunde, in de levende en dode talen, maar bovenal in de godsdienst gaf hij hun daaglijksch lessen. Het vertrouwen van den leerling te bezitten was hem het beginsel van alle goed onderwijs: te dien einde poogde hij meer het aanzien van een achtbaren en aangename vriend dan van een gezagvoerenden vader te hebben, waaruit die ongewone gemeenzaamheid tusschen vader en kinderen geboren werd, waardoor zijn huisgezin zich onderscheidde." ¹⁾ Met uitzondering van die tot zijn twee dochters is Van Haren's verhouding tot zijn kinderen steeds goed geweest. Een minder goede verstandhouding welke er met Willem Anne schijnt te hebben bestaan, werd spoedig bijgelegd. ²⁾

Na de voltooiing van hun opvoeding moeten de zoons vooruit in de wereld. Duco vindt als zoon van den commissaris der Grisonsche troepen gemakkelijk een plaats in een Zwitsersch regiment, en volgt later zijn schoonvader als Amsterdamsch koopman op. Willem is al van 1758 af ter zee en wordt in 1764 luitenant. Van Haren vraagt aan Fagel voor dezen aanbevelingsbrieven: „Ik weet dat ik gevaar loop van UwWEGeb. in swaarwigtiger occupation te interrompeeren, maar UwWEGeb. weet wat het hart van een Vader is voor syn zoon en voor een kind van die jaaren." ³⁾ Jan Poppe André volgt de weg van zijn vader: eerst naar Franeker en daarna naar Utrecht. Onno geeft zich moeite hem tot secretaris van de vloot benoemd te krijgen, en vraagt Fagel of het ongepast zou zijn dat hij „aan Syne Hoogheid hiertoe aanbod" zijn „soon, thans in zijn drie en twintigste jaar, die de pen reedelijk behandeld en in de Latijnse,

¹⁾ Halbertsma, Geslacht der Van Harens blz. 220—221.

²⁾ Vgl. brieven aan J. P. A. van Haren dd. 21, 22 en 26 October 1776.

³⁾ Fagelarchief bnd. 789. Brief dd. 6 December 1760.

Franse, Engelsche en Nederduitse taalen niet verlegen is." 1) Voorzichtigheid is hier inderdaad geboden, want de verhouding tot het Oranjehuis is slecht geworden. Vooral nadat Onno in 1765 in het kwartier van Zevenwolden een voorstel heeft uitgelokt om de dag der meerderjarigheid van den Prins met een jaar te vervroegen, waardoor diens grootmoeder, die de raadsbestelling in verscheidene Friesche steden bezat, van bepaalde inkomsten verstoken zou raken, terwijl de Prins het zelf niet begeerde. 2) Het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen te Vlissingen benoemt Van Haren 28 Juni 1774 tot lid en vier jaar later tot directeur. 3) Hierdoor komt hij veel in aanraking met Jona Willem Te Water, met wien hij een briefwisseling onderhoudt en zich tegelijkertijd tot lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, op 1 Mei 1777, benoemd ziet.

Twee gebeurtenissen stoorden in de tweede levensperiode van Onno Zwier zijn rust en bewezen, dat men hem daar in het hooge Noorden nog niet vergeten had. In de nacht van 6 op 7 November werd er op Lindenoord ingebroken, waarbij de ongenoode gasten alles overhoop haalden zonder voorwerpen van waarde, die voor het grijpen lagen, mede te nemen. Bij het getuigenverhoor, voor het gerecht van Stellingwerf-Westende gehouden, werd o.a. geconstateerd dat in de tuin gevonden voetsporen afkomstig waren van een „Engelsche Schoe", „dat ze wel gelijken na een soort die men Spaansche schoenen noemt, en geen fatsoen van boere- of burgerschoenen te zijn." 4) „Deftig bezoek" dus! Veel ernstiger was

1) Fagelarchief bnd. 789. Brief dd. 7 Juni 1777.

2) Vgl. Halbertsma, Geslacht der Van Harens blz. 471—72.

3) Nl. de 27e April 1778.

4) Hepkema, Friesche Volksalm. 1884 blz. 174.

de brand, die in de vroege ochtend van 20 October 1776 in 's dichters huis uitbrak, en Lindenoord totaal in de asch legde. Ternauwernood redden alle inwonenden het leven. Het journaal van Daam van Haren; het manuscript in 30 folianten van Willem van Haren den ambassadeur; Onno's verhandeling over de reedenen van het verlies van Brasil; zijn Leven van Blois van Treslong en een gedeelte van dat van Fagel; alle litteratoren en 1200 reisbeschrijvingen kwamen in de vlammen om.¹⁾ Klijnsma redde met levensgevaar een cassette met belangrijke papieren en brieven.²⁾ „Hoe dit ongeval gekomen is”, schrijft Van Haren aan Te Water, „weet niemand tot nog toe met zekerheid: de voorzigtigheid dicteert te zeggen dat men geloofd dat een werkmeid vuur in den boekkamer heeft laten staan, en wel in een ijzeren pot, die gloeyend geworden, de vloer heeft aangestooken.”³⁾ Hij zelf geloofde aan boos opzet en zocht verband tusschen de inbraak en de brand. De vermoedens van den onbekenden schrijver van de „brief over de waere oorzaak van 's lands ongeval” gaan in dezelfde richting, wanneer hij zegt „dat hoe slim de Hertog [van Brunswijk] het ook overlegd hadde om Van Haren weg te krijgen,.... evenwel niet geslaegd hadde om 's mans papieren magtig te worden [papieren waaruit zeker gepleegd bedrog in het Oranjehuis zou kunnen blijken]dat alle aanzaken vrugteloos waeren geweestdat men daerop door bestel des Hertogs zijn huis te Wolvega aan de woede der vlammen had overgegeven: dog dat door Van Haren's voorzorge zijne cassette met papieren was in wezen gebleeven.”⁴⁾ Het is moeilijk

¹⁾ Leiden, Letterk. No. 1004. Brief aan Te Water 7 Dec. 1776.

²⁾ Brief van S. F. Klijnsma aan J. H. Halbertsma, 10 Sept. 1845, Prov. Bibl. Har. Vgl. echter Halbertsma, Naoogst II blz. 494.

³⁾ Leiden, Letterk. 1004 als boven.

⁴⁾ Gedrukt in 1782, vgl. blz. 5—7.

om de ware toedracht van het gebeurde te volgen. Het gedrag der Harens was dat van triomfanten ten opzichte van overwonnen vijanden. „La perte est grande certainement, mais elle n'est pas irreparable que du coté de ma bibliotheque: le reste se reglera avec de la patience et du temps. Car a tout ce qui est brulé il n'y a pas un seul winstdoende effect. Nos revenus ne sont pas brulés, ni en terres ni en emplois.“¹⁾ Een „perte“, geen „ruïne“, dat is de opvatting welke gepropageerd wordt en in alle brieven tot uitdrukking komt.²⁾ Van Haren hoopte in het voorjaar van 1778 over een paar maanden weer in zijn huis te zijn „als wanneer het tijd zal worden, om aan eenige boeken te denken“,³⁾ maar het zou niet voor hem weggelegd zijn. Hij overleed 2 September 1779 op het buitentje „De Wildbaan“, na Mevrouw Van Sandick en Van Hogendorp ontferd te hebben en zijn andere kinderen te hebben laten beloven „dat zij niet zouden verzoenen dan met de derde generatie“. ⁴⁾ De boedel was met veel schulden bezwaard en kwam in 1816 eerst tot liquidatie.⁴⁾

De mensch Van Haren, die in 1761 teleurgesteld en gedesillusioneerd naar Wolvega komt, begint een nieuw leven, zei ik. De ontwikkeling van staatsman tot litterator kan voor de hand liggen, die tot dichter doet dat stellig niet en is een alleszins merkwaardig feit. Immers telt men het hierboven afgedrukte jeugdgedicht en eenige regels, „in welke hij zijne satirieke luim botvierde, en die verspreid in attrapes of bedriegertjes op het slot te Wolvega aan den wand hingen,“⁵⁾ niet mede, dan heeft Onno Zwier tot op

1) O. Z. van Haren aan Jan Poppe André 26 October 1776.

2) Vgl. bij Nepveu de desbetreffende briefwisseling.

3) Prov. Bibl. Har. No. 394. Brief aan Te Water 1 Maart 1778.

4) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 42vso.

5) Vgl. Halbertsma, Letterk. Naoogst blz. 480.

1766 niets in dichtvorm geschreven, tenzij zijn verzen verbrand zijn. Maar was zulks het geval geweest, zou Halbertsma het dan niet van Willem Anne vernomen hebben? Hoe dit ook zij, „eerst in den gevallen staatsman ontwaakt de dichter“. ¹⁾ Daarover zijn de XIXe eeuwse critici het wel eens. Huet ziet een oorzakelijk verband tusschen schuldbesef en poëzie en vergelijkt Van Haren's geval met dat van een Bilderdijk, een Shelley en een Chateaubriand. „Te rekenen van zijne Lijkrede op Willem den IVen, in 1766 gedrukt, tot aan zijn Proeve van eene nationale zedelijke leerrede van een oud man aan de jeugd van Nederland, zijn laatste werk, is 1779 verschenen, heeft Van Haren niets geschreven, in poëzie noch proza, dat in den eigenlijken zin des woords, zonder bekendheid met de hoofdtrekken zijner levens- en karaktergeschiedenis, kan begrepen worden. Inzonderheid het ontluiken van den dichter in hem wordt alleen op die wijze verklaar- en verstaanbaar.“ ²⁾ Nu moet men bij het verklaren van zijn dichterschap twee dingen niet uit het oog verliezen. Waar van een ontwikkeling sprake is moet een aanleg voorafgaan. Die aanleg komt mijns inziens van de Du Tours: Onno's moeder was zelf de schrijfster van een boek over zedekunde en levenswijsheid en waagde zich ook aan de dichtkunst. ³⁾ Tot de hoofdrichtingen er van behoort, naast zijn geschiedkundig talent, zijn liefde voor letterkunde, niet slechts die van zijn eigen land, maar ook van de Europeesche. In zijn jongelingsjaren had de Zwolsche rector Duker hem de bewondering voor de klassieken bijgebracht, waarvan Cicero en Vergilius door hem uitverkoren schenen. Zijn studie te Franeker en Utrecht had hem historisch, litterair en juridisch

¹⁾ Kalf, V blz. 500.

²⁾ De Van Harens blz. 104—105.

³⁾ Prov. Bibl. Har. bnd. 828.

onderlegd. Verdieping in de Fransche letterkunde was de gewoonste zaak van de wereld, maar Van Haren las bovendien Tasso, Camoëns, Milton, Mac Pherson, Pope en Swift. Om nu de door deze scholing verdiepte gevoelens voor vaderland en vrijheid weer te geven, was de tot nog toe wel-verzorgde prozavorm te gering. Het wil mij voorkomen dat Van Haren's ontwaking als dichter niet het gevolg van schuldbesef behoeft te zijn. Wie wil kan zich daarover een meening vormen met behulp van de deducties en processtukken en aandachtige lezing zijner werken. Het is voldoende vast te stellen dat zijn maatschappelijke val, zijn vernedering in aller oogen gedurende de eerste jaren in hem de aanleg tot talent hebben ontwikkeld. Zijn dichterschap wortelt onmiddellijk in de gebeurtenissen 1760—'61. „Altoos gedrukt door een zware last van staatszorgen scheen de poëtische vonk nimmer lucht te hebben kunnen krijgen“, zegt Halbertsma. ¹⁾ De landelijke rust, de vrije tijd verschaft hem deze nu. Ik geloof niet dat wat Van Haren tot dichten gebracht heeft is „bovenal de wensch om met dichtwerken evenals met zijn deductiën de publieke meening te brengen tot eene gunstige beoordeeling van zijn karakter, tot geloof aan de onkreukbaarheid van zijn huwelijksleven en de oprechtheid van zijn liefde voor vrouw en kinderen“, zooals Te Winkel wil. ²⁾ Evenmin dat „al zijn geschriften te zamen en afzonderlijk ten doel hebben, zoo mogelijk den indruk van het gebeurde in Februari 1760 uit te wisschen.“ ³⁾ Wij zullen in het volgend hoofdstuk zien dat waar dergelijke vermoedens zouden gerechtvaardigd zijn, er steeds sprake is van een nog niet geheel en al gelouterd ideaal, zooals

1) Geslacht der Van Harens blz. 210.

2) Gesch. der Ndl. Lett. V 505.

3) Vgl. Huet, De Van Harens blz. 105.

bij voorbeeld in de „Agon“. Wat men kan constateeren is een zekere haast waarmee Van Haren zijn werken in het licht geeft om te toonen waar hij zich in deze jaren mede bezig houdt. Wanneer Bentinck in April 1765 in de Ridderschap van Holland „met veel violentie“ een voorstel doet om Onno zijn commissariaat over de Zwitsers af te nemen, teekent Van Hardenbroek in zijn journaal aan: „Ingevalle Haren sijn employ ontnomen werd, sal hij sekerlijk schrijven, en heeft reeds eene deductie gereet; self segt hij telkens dat brieven van Sijn Hoogheydt saliger sal laten drukken.“¹⁾ In dezelfde tijd schrijft Van Haren aan Heerkens: „je vous suis toujours également obligé de vos leçons de moderation et de prudence, mais j'ai appris de Salomon qu'il est un tems pour parler, et un tems pour se taire, et huit enfans obligent un pere a savoir ou il pourra les etablir, dans sa patrie ou au dehors.“²⁾ Het „aan den Lezer“ van de Lijkrede op prins Willem IV eindigt. „Het is dan uit plicht en genegenheid dat dit werk nu het licht ziet: en bij die twee beweegredenen voegt zich de hoop dat ik genegen, en in zekeren zin, genoodzaakt om eenige van mijne werken aan het publiek mede te deelen, door dit eerste zal kunnen gewaar worden of de andere een gunstige receptie hebben te wachten.“ Met de publicatie van „Aan het Vaderland“, drie jaren later, is het al niet anders gesteld. Zoo is er sprake van een wisselwerking tusschen de vijanden: tracht de eene groep den vervolgden man nog zwaarder te beproeven, dan dreigt deze met publicatie, en bij wijze van zelfbescherming laat hij zien wat zijn bezigheden zijn door te publiceeren. „Il m'est essentiel que l'on voie que cet homme si persecuté

¹⁾ Gedenkschriften I blz. 284—285.

²⁾ Brief aan Heerkens dd. 25 Maart 1765.

occupe son loisir à la gloire de sa patrie et de ses concitoyens, et peut-être utile, que l'on sache qu'il sait écrire encore." 1)

De „Lijkreden over wijlen Zijne Doorl. Hoogheid Willem De IV", welke reeds 15 jaar voor de druk gereed was zooals wij hierboven zagen, verscheen te Leeuwarden in Maart 1766. 2) Het is een vaderlandsch-historische bespiegeling naar aanleiding van een tekst uit de klaagliederen van Jeremia, waarbij de eerste drie stadhouders met Mozes, Josua en Salomo vergeleken worden. Uit hetzelfde jaar dateeren de „Zeedige aanmerkingen over de veen-graverijen in Friesland", waarvan het onderwerp het dominium eminens: de macht van den soevereïn om in gevallen, waar het gaat om het welzijn van het algemeen, goederen van particulieren zich toe te eigenen, is. Hoewel eerst in 1775 uitgegeven, werkt Van Haren in deze tijd aan zijn verhandeling over „Japan, met betrekking tot de Hollandsche Natie en de Christelijke Godsdienst", waarin hij de Republiek zuivert van de blaam, haar door de Engelschen in de schoenen geschoven, van aanstoot tot progroms te hebben gegeven. 4 Juni 1765: „Je suis enfoncé dans le Japon, et je me promène dans ses îles aussi hardiment que vous dans celles de la Zelande. Sérieusement parlant je travaille à un petit ouvrage qui sera intitulé „Examen de la conduite des Hollandais du Japon relativement au Christianisme". 3) Het werkje was bestemd voor de October-aflevering van de Gazette Littéraire, en op 1 October klaar. Het verscheen echter vier jaar later in het Recueil philo-

1) Brief aan Heerkens 1 October 1765.

2) Vgl. Leydse Courant 19 en 26 Maart 1766. Vgl. ook brief aan Heerkens dd. 25 Maart 1766.

3) Vgl. aan denzelfde 4 Juni 1765; en 29 Maart, 10 September, 1 October en 20 November 1765.

sophique et littéraire de la Société Typographique de Bouillon ¹⁾, waarin Potgieter het later ongetwijfeld las. ²⁾ Ook te Londen werd een vertaling in het Fransch bezorgd. ³⁾

Van de „levensbeschrijvingen der Nederlandsche Doorlugtige Mannen“, die hij voor zijn „particuliere instructie“ uitwerkte ⁴⁾, gingen die van Blois van Treslong geheel en al, en die van Fagel gedeeltelijk verloren. In de briefwisseling met Heerkens is er van Fagel's biografie het eerst 21 Juni 1766 sprake. ⁵⁾ Zijn vriend had Onno de raad gegeven liever een leven uit te kiezen dat voor de menschen onverschillig was. Deze had oorspronkelijk het plan twee biografieën tegelijkertijd te geven, zooals Willem I en Oldenbarneveld; Maurits en de jonge Tromp; Frederik Hendrik en Willem III; de Groot en De Witt of de Ruyter en Fagel, doch van dit plan kwam niets. 30 September was het tweede gedeelte, dat den mensch beschrijft, klaar. „Il n'y a dans la description de la vie domestique rien qui puisse faire soupçonner la moindre communication depuis six ans. Mais si l'on veut que la première partie soit de même, il faut effacer la genealogie qu'il est clair que je ne puis avoir que de la famille.... Je sais bien que je m'attire une nouvelle invidia pour avoir été l'ami d'un aussi grand et aussi honnête homme, mais je ne saurois q'y faire.“ De Fagels schijnen er niets op gesteld te zijn geweest hun naam met die der Van

¹⁾ Uit J. B. R. Robinet en J. C. Castilhon, Bouillon 1769, dl. II onder de titel: Recherches sur la conduite des Hollandois au Japon relativement à la religion Chrétienne.

²⁾ Potgieter aan Huet 14 Jan. 1869, dl. II blz. 13.

³⁾ Recherches historiques sur l'état de la religion Chrétienne au Japon, relativement à la Nation hollandaise. Londres 1778.

⁴⁾ Brief aan Te Water 25 April 1772.

⁵⁾ Vgl. de brieven van 21 Juni, 30 September, 8 November, 5 December 1766 en 10 Februari 1767.

Harens verbonden te zien, en dit schijnt de reden te zijn dat het werk niet gepubliceerd werd. „Cette vie est achevée a deux articles pres pour lesquels il me faut des éclaircissements que je ne puis trouver que dans des livres que j'attens la semaine prochaine: mais qui ne hateront ni ne retarderont l'impression que j'avois deja resolu de differer jusqu'a ce qu'ayant j'avois deja resolu de differer jusqu'a ce qu'ayant attendu un temps convenable je vois l'effet de ces promesses." Op het Rijksarchief te 's-Hage wordt een fragment bewaard dat ik binnenkort hoop te publiceren. ¹⁾

Tijdens het samenstellen van zijn verhandeling over Japan was Van Haren met de koloniale geschiedenis in aanraking gekomen. Ik acht het aannemelijk dat de conceptie van Het Leven van Joannes Camphuis te dateeren is vóór die van het treurspel „Agon Sulthan van Bantam". Door Japan kwam Onno met de figuur van den Gouverneur-Generaal in aanraking. Voor zijn studie had hij een beschrijving van Japan, door Camphuis nog als onderkoopman van de O. I. C. samengesteld en tijdens zijn gouverneurschap door den chirurgijn Kaempfer aangevuld, geraadpleegd. En tengevolge van de bestudeering van de tijd van diens bewind maakte hij kennis met de geschiedenis van Sultan Abdul Fataqui Agoung. Bewijzen voor deze chronologie geeft de briefwisseling niet, maar zij kan wel niet anders zijn omdat de tijd welke er tusschen de verschijning van „Aan het Vaderland" en de publicatie van Het Leven van J. Camphuis in 1772 verloopt, uiterst krap gemeten is voor een totaal nieuw-opgezette studie, te eerder waar wij er rekening mee moeten houden dat die jaren door Van Haren aan de eerste bewerking van „Aan het Vaderland" tot „De Geuzen" (in de uitgave 1771 en die van

¹⁾ Fagelarchief No. 1760.

1772) besteed werden. Aldus vormt het proza-oeuvre, op de „Nationaal zedelijke Leerrede“ na, een aaneensluitend geheel en valt vóór zijn dichtelijke periode. Het was de leerschool van zijn letterarbeid, zoowel op politiek, godsdienstig en historisch gebied. Qualitatief is in de hier genoemde werken een vooruitgang te bespeuren wanneer men ze legt naast die van zijn eerste levens-tijdvak. Quantitatief eveneens; want houdt men rekening met de datum der conceptie van de Lijkrede en de Geschiedenis van de Nederlandsche Krijgsdienst, dan ziet men dat zijn grootste productiviteit in deze vorm ná 1761 ligt.

De uitgave van „Agon, Sulthan van Bantam“ werd in de dagbladen in Mey 1769 aangekondigd ¹⁾, en het daarop volgend jaar in het Fransch vertaald door een onbekende hand. ²⁾ Bewerkingen verschenen in 1786 door Pieter van Schelle en in 1825 voor Jan van 's-Gravenweert, terwijl Hendrik Janssen te Parijs zich in 1812 nog eens aan een Fransche overzetting waagde. De „Agon“ is dus vóór „Aan het Vaderland“ gepubliceerd, welk werk in December van hetzelfde jaar verscheen ³⁾, en waaraan Van Haren sinds 1766, het jaar waarin hij de geuzenschilderij ontdekte die hem inspireerde, werkte. Hij geeft er in 1771, 1772 en 1776, onder andere vorm en inhoud, nieuwe drukken van, en laat in 1773 bij Clement te Zwolle zijn treurspel Willem de Eerste, Prins van Oranje verschijnen, tezamen met een „gepolijste“ Agon onder de titel „Proeve van Nederduitsche treurspellen“. Van de vier door hem bedachte onderwerpen, die men ten toonee zou kunnen brengen „zonder aan iemand der nog levende Nederlanders eenigen aanstoot te geven“, te weten „Maria van Malsen of Noord-

¹⁾ Leydse Courant 10 Mey 1769.

²⁾ Agon, Sultan van Bantam, tragedie en cinq actes et en vers, traduite du hollandois. La Haye 1770.

³⁾ Leydse Courant 27 December 1769.

Holland verlost" en „De Dood van Prins Willem I" uit de vaderlandsche, „Pelimao den Alfoerees" en „Agon, Sulthan van Bantam" uit de Indische geschiedenis, kiest hij van beide groepen dus elk de laatste. In 1779 verschijnt van deze tragedies een tweede druk onder de naam „Proeven van Nederlandsch Tonneel". Van Vloten geeft een uitgave in het Klass. Letterk. Pantheon in 1864. ¹⁾

Kort na zijn benoeming tot lid van het Zeeuwsch Genootschap (28 Juni 1774) werkt hij de eerste zang van „Aan het Vaderland", door hemzelf „De Koophandel" betiteld, voor dat genootschap om. Tot nadere verklaring zijner „Geuzen" publiceert hij een „Verhandeling over de Nationaale of Vaderlandsche Gedichten" ²⁾. De uiterst belangrijke cyclus der Lierzangen dagteekent uit de jaren 1776—1778. Chronologisch volgen elkander op ³⁾: De Herschijning (aan Adeleide 5 Augustus 1776); Proeve van een overzetting uit het Engelsch: Pope's eerste brief van „Essay on man" (aan Jan Poppe André — 15 November 1776); De landbouw (aan den griffier van den Heuvel te Utrecht — 1777); De inenting (aan Sara Maria van den Heuvel — 1777); Nieuwjaars Brief aan mijn jongste zoon (aan Carel Willem — 31 December 1777); De Vrijheid (aan Carel Willem — 31 December 1777); Vaarwel van een oude vader aan zijn soon (aan Jan Poppe André — 31 December 1777); De Staatsman (aan Willem Anne — vóór Mei 1778); De Koopman (aan Duco — Mei 1778); De Schimmen (1778); de laatste drie in een band.

Van een jaar vroeger dateeren waarschijnlijk De

¹⁾ Schiedam, 1864.

²⁾ Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen 1778 blz. 225 vlgg.

³⁾ De dateering is vastgesteld met behulp van de briefwisseling.

Komst van de Messias¹⁾ en De Offerande van Themistocles. In de December-maand van 1778 legt Van Haren de laatste hand aan zijn tooneelspel „Pietje en Agnietje of de doos van Pandora“ en zijn „Proeve van eene Nationaal Zedelijke Leerrede“, beide geschreven ter viering van het aanstaand eeuwfeest der Unie van Utrecht. Voor laatstgenoemde toespraak durft hij Clement, zijn gewonen drukker, niet te gebruiken, want „la moitié des gens n'achettera pas, si l'ouvrage est d'abord connu d'être de moi“. ²⁾ Intusschen laat hij zijn kleine stukjes in twee octaafjes samenbinden ³⁾ en schenkt zijn kinderen een volledig exemplaar van zijn werken in drie deelen. In een hekelzang herdenkt hij zijn gepasseerd leven. ⁴⁾ Na zijn dood wordt in de verhandelingen van het Utrechtsch Genootschap nog een biologische bijdrage gepubliceerd. ⁵⁾

1) Vgl. de ongedateerde brief aan Te Water (ná October 1776) Leiden, Letterk. 1004.

2) Brief aan J. P. A. v. Haren 26 December 1778.

3) Aan Te Water, a. v.

4) Vgl. Leeuw. Courant 9 en 23 Februari 1836.

5) Verhandel. v. h. Prov. Utr. Genootschap van K. en W. Dl. I blz. 391: „Bericht van een vrouw, die in haar LXIII jaar wederom zog in haar borsten kreeg en daarmede een kind gedurende 2½ jaar voedde.“

III.

DE IDEE VAN O. Z. VAN HAREN'S WERKEN IN HET ALGEMEEN.

1. Persoonlijkheid en Denkbeelden.

Het in 1752 door Jean Fournier van Onno Zwier vervaardigd portret toont een forschen man in de bloei van zijn leven, met iets minachtends in zijn trekken en een spottende mond. Zoo komt hij ons ook voor oogen, wanneer Nauta, die zijn lijkrede opstelde, Kemper, die hem een redevoering wijdde, of Halbertsma wiens gegevens op inlichtingen van Willem Anne van Haren berusten, hem schilderen. „Verbeeld U in het midden van zulk eene republiek Onno Zwier, naar ligchaam en geest beiden van den schoonsten aanleg en verheven boven zijne tijdgenooten. De gloed eener blozende gezondheid lag op zijn krachtig en door de regelmatigste trekken gekenmerkt gelaat; zijn doordringend, uitvorschend oog verkondigde eene mannelijke en aldurvende ziel. Kloek van gestalte, breed van bouw, deftig in zijne bewegingen stak hij onder alle zijns gelijken als een koning uit.”¹⁾ „Ik herinner mij nog zeer goed — verhaalt een ooggetuige — „hoe de rijzige en naar 't mijn kinderlijke verbeelding toescheen, majestueuse gestalte van dien heer mij het diepste ontzag, met een soort van eerbiedige vrees gepaard, inboezemde. Daarbij was hij lid van hunne Hoogmogenden, de Algemeene Staten; en men moet in dien tijd geleefd hebben om tegenwoordig te kunnen gevoelen met welk een eerbied die titel door het publiek beschouwd werd”.²⁾ En in het voorjaar van 1750 schrijft Willem van Haren aan den Prins „aussi tous mes habits deviennent trop étroites et je serai bientôt un gros

¹⁾ Halbertsma, Naoogst II blz. 435.

²⁾ Mr. H. v. A., Gedenksch. blz. 9.

cochon et lourd de stature comme mon frère". 1) Naar 't uiterlijk dus een imposante verschijning, maar tevens geestelijk ieders meerdere. Van de du Tours had Van Haren zijn levendigheid, zijn vernuft en „bon ton" geërfd 2). En waarschijnlijk ook het pedante, dat hij bij zich zelf constateert in zijn hekelzang „Ik meende dat door wel studeeren / Een ieder mij zou admireeren / Een ieder riep: ik was pedant". Over Diderot sprekend verklaart Caroline van Haren „Je lui trouve du rapport avec mon père pour la vivacité de la conversation." 3) De van Harens hadden hem werkzaamheid, initiatief en standvastigheid medegegeven. 4) „Natuur had zijnen geest gevormd om den diepen zin der klassieke schrijvers uit de Grieksche en Romeinsche oudheid te doorgronden, en tegelijk de schoonheid der vormen, welke hunne denkbeelden aannemen, te gevoelen. Zijne bevassing was vlug, zijn oordeel gezond, zijne verbeelding even rijk als schitterend, zijn geheugen schier onbegrensd." 4) Zou bij dat alles de degelijkheid wel eens ontbroken hebben, wanneer de militairen en geleerden, jonkers en onedelen, renteniers en staatslieden feest kwamen houden? 5) En bracht het geniale der Van Harens geen excentriciteit mede? 6) Onno Zwier schijnt twee eigenschappen bezeten te hebben, die hem in de wereld vijanden bezorgden. Welke deze waren, het is al weer Halbertsma die het ons vertelt: „Hij wist niet van duiken. Dat hij niet kroop, was juist; maar de wereld is zoo gemaakt, dat het duiken dikwerf nooddwang is, wil men de hersens niet verpletteren of nutteloos aan zijn volk worden. Vader is

1) Prov. Bibl. Har. No. 776 blz. 18 vso.

2) Vgl. Halbertsma, Fragm. blz. 204.

3) Bij du Perron, Een Lettré. . . . blz. 20.

4) Vgl. Halbertsma, Fragm. blz. 436.

5) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 76 vso.

6) Vgl. ald. blz. 20.

zoo hoog als de huizen, zeiden de kinderen altijd. . . . Doch 't geen den dichter nog meer vijanden berekkend heeft, was de satirieke aanleg van zijnen geest, die jegens zijne vijanden al de vormen eener bijtende sarcasme aannam" ¹⁾ Onno Zwier van Sandick verhaalde aan Willem Anne, hoe van Haren zijn beide schoonzoons, wanneer deze in de Staten Generaal een hoog woord voerden, „door triumphante argumenten te recht zette". ²⁾ Wanneer brieven van iemand's karakter kunnen getuigen, dan kan men bij lezing van de bewaard gebleven correspondenties dat sarcasme hier en daar wel ontmoeten. „Zij tooveren ons als het ware het beeld voor oogen van den braven echtgenoot en vader, den gezelligen huisgenoot en vader, den deelnemenden vriend, den belangstellenden letterkundige, den degelijken geleerde, den even nauwgezetten als ijverigen geschiedvorscher". ³⁾ Maar wie zoo'n karakter bezat als Van Haren moet voor zijn huisgezin wel eens iets anders geweest zijn! Vergelijkt men den jongeren bij den ouderen broeder, dan treffen uiterlijke overeenkomsten en innerlijke verschillen. Beiden spelen een staatkundige rol van belang, beiden omhelzen zij republikeinsche beginselen, en beiden schrijven verzen van wetenschappelijk aanzien. ⁴⁾ Als mensch is Willem sympathieker verschijning en aangenamer in de omgang. Schertsend zonder de kwetsende bitterheid van Onno was hij meer een „all-round" man dan de ander, die intellectueel zijn superieur, „beter financier, veelzijdiger geleerde, diepzinniger denker, grooter dichter, bekwamer staatsman en fijner diplomaat" ⁵⁾ was.

1) Halbertsma, Naoogst II blz. 488—'89.

2) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 36.

3) Vgl. Moltzer blz. VI.

4) Vgl. Halbertsma, Fragm. 295.

5) Polak, Studiën blz. 12.

„J'ai si peu de pouvoir sur son esprit — a moins qu'il ne soit seul avec moi — qu'il ne fera pas un pas par mon conseil, puisqu'on lui persuade qu'il en sait cent fois plus long que moi", schrijft Willem aan Heerens. ¹⁾ En wanneer Bentinck de Van Harens bij den stadhouder heeft trachten zwart te maken, door o.a. van Willem te beweren dat hij gelieerd met en afhankelijk van zijn broeder is, dan schrijft deze aan Fagel: „Hoe sluit dat? Het is vooreerst onwaragtig dat hij meerder gelieert met zijn broeder is, en veel meer tog dat hij er dependant van zoude zijn, die twee broeders denken zeer verschillende, en inzonderheid over de publique saeken, en zij hebben beyde te weinig toegeeventheit voor elkanderen en te goede opinie van hun eigen kundigheid en verstant om voor malkanderen toe te geeven, of sig d'een voor d'andere te doen overtuigen" ²⁾).

Behalve uit zijn brieven kan men iemand nog ergens anders uit leeren kennen: uit de omgang met zijn vrienden. Van beteekenis voor zijn leven is Van Haren's verkeer met Simon van Slingelandt en François Fagel geweest, die hem de grondbeginselen der staatkunde bijbrachten. Vooral het contact met den laatstgenoemde — de Raadpensionaris stierf reeds in 1737 — is doorslaggevend bij zijn vorming geweest. Er is bijna geen verhandeling, geen redevoering of gedicht, waarin Onno Zwier zich zijn beeld niet scherp voor de geest roept. Hij behield zijn leven lang „eene bijna vergodende eerbied voor Fagel, wiens voorbeeld hij zich in alles voor den geest stelde, wiens beginselen hij altijd volgde; en wiens stijl zelfs hij zich ten voorbeeld schijnt gekozen te hebben". ³⁾ Kort voor zijn dood herdenkt de dichter

¹⁾ April 1766; vgl. ook brief dd. 29 Maart 1766.

²⁾ 4 November 1749, Fagelarch. No. 435.

³⁾ Vgl. Kemper, deel VI der werken blz. 13.

hem nog als volgt: „Herinnert U, met welken eerbied wij altijd aanschouwden dien zedigen grijsaard, die, in een vijf-en-tachtigjarigen ouderdom, de jeugd in vrolijkheid, de mannen in kracht, de wijsten der vaderen in voorzichtigheid overtrof! Wiens ingetogenheid vermeerderde, naarmate de weelde aanwies, wiens kalnte van ziel verdubbelde, naarmate de stormen van tweedracht zich meer en meer verhieven, en die tot het laatste oogenblik van zijn leven altijd is geweest het voorwerp van de veneratie van de jeugd, de toevlucht in raadpleging der mannen, en het vertrouwen der allergeoefendste regenten“. ¹⁾

Cornelis van Bynkershoek, Raadsheer en later President van de Hooge Raad van Holland en Zeeland, onderrichtte Onno Zwier in de Rechten, en ook Frans van Limborch, de advocaat-fiscaal van de rekenkamer der Domeinen, die in 1765 overleed, ontving hem vaak te zijnen huize. De vriendschap met Willem IV is eigenlijk van heel andere oorsprong en aard. Van Haren en Oranje was een historische groei. De herinneringen van zijn geslacht waren ten nauwste aan het vaderland verbonden: van den watergeus Daam van Haren liep de lijn, die de naam van zijn familie aan de Republiek verbond, via zijn oud-oom den Ambassadeur naar zijn kleinzoon Carel, die in de slag bij Waterloo voor dat vaderland sneuvelde. Willem en Onno van Haren waren de speelmakkers van het prinsje geweest, zooals Onno's kinderen het van Prinses Carolina en haar broeder waren. Mevrouw van Haren had haar zoon Duco en prins Willem tezamen gezoogd. Na de dood van den Stadhouder, waarmee den van Harens een groote

¹⁾ Nat. Zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 516. Vgl. ook De Geuzen X vs. 200—210; De Staatsman str. 13; de Schimmen str. 34; Ie deductie, bij van Vloten blz. 224; Aanspraak op 29 December 1746, bij van Vloten blz. 206; Brief van Willem van Oranje aan Mr. Hendrik Fagel, Fagelarchief No. 435.

steun ontviel, was prinses Anna hem haar genegenheid blijven schenken. Tegen het einde van haar leven was de verhouding minder goed geworden; met Willem wegens het onberaden huwelijk met Anna Louisa Katharina Natalis, dat hij wilde aangaan, en met Onno wegens zijn omgang met den Franschen en Pruisischen gezant „die het geoppo- seert met de sentimenten van 't hof waere".¹⁾ Toen ook zij in 1759 overleed mocht men wel zeggen „dat in de doodskist der geliefde vorstin de hoop van het geslacht der van Harens begraven werd." ²⁾ Het komt mij echter voor dat de Prins gedurende zijn leven, vooral nadat hij in 1747 aan het bewind was gekomen, politiek genoeg is geweest om de broeders uit te spelen waar en wanneer zulks tegenover de Hollandsche adel noodig was. ³⁾ Onno Zwier beroept zich herhaalde malen op zijn 18-jarige vriendschap met den stadhouder. In De Herschijning laat hij zich door hem „boezemvriend" noemen, en in De Schimmen laat Willem IV zelfs Fagel voor hem varen. Men ontkomt niet aan de indruk dat Van Haren zijn omgang met het Oranjehuis vóór 1760 later buiten proportie gezien heeft. Over de veranderde gezindheid na dit jaar sprak ik hierboven reeds.

Van Haren en Oranje was een historische groei, zei ik. Zooals het talent dat zich ontwikkelt aanleg vereischt, zoo vraagt groei om formaat. Onno Zwier behoort tot degenen die met een gevoel voor het verleden geboren worden, wier formaat van huis uit

¹⁾ Vgl. van Hardenbroek I blz. 144—145.

²⁾ Halbertsma Naoogst II blz. 457.

³⁾ Vgl. Prov. Bibl. Har. bnd. 828, waaruit zou blijken dat Willem IV steeds getracht heeft Willem van Haren van de hand te doen, en Fagelarch. No. 435, Brief van den prins aan Hendr. Fagel, waarin hij Onno min of meer verloochent.

bepaald wordt door geschiedenis. Door dat historische element komt hij tot de letterkunde, en beide verdiepen zijn zin voor vaderland en vrijheid. De litteratuur-historie kent meer dergelijke geesten; zij bezit o.a. Hooft voor de XVIIe en Potgieter voor de XIXe eeuw. Ook Potgieter is met een aangeboren liefde voor het vaderland bezielde: „Oud-Holland liefhebben, oud-Holland aan jong Holland voorhouden“. Beider ideaal ligt besloten in de XVIIe eeuw. „Oranje in 't hart en niemands slaaf“, deze zinspreuk van O. Z. van Haren is ook zijn devies. Oranje is de belichaming van beider vrijheidscomplex.

Huet wil, beider aanleg en formaat mag dan hetzelfde zijn, tusschen hen een opmerkelijk verschil constateeren, hetwelk zich tengevolge van de omstandigheid, dat beiden aan een aparte eeuw toebehooren, op bijzondere wijze zou kunnen ontwikkelen en uitgroeien. „Friesch Edelblad“ — Van Haren verzuimt het nooit op het titelblad van zijn uitgaven te laten drukken; „Toch maar een burgerman“, — moet Potgieter bij het beschouwen van zijn portret gezegd hebben. Oranje in het hart te dragen en niemand's slaaf te zijn wilde in de mond van eerstgenoemde zeggen „eene onverdeelde toewijding aan het monarchaal gezag van den Prins te vereenigen met de grootst mogelijke onafhankelijkheid ten aanzien zijner gelijken en mededingers. Is het nu niet willekeurig die door en door aristocratische vrijheidsliefde der 18e eeuw, welke met het jaar 1795 voor goed te gronde gegaan is, te vereenzelvigen met de bij uitnemendheid burgerlijke vrijheidsliefde, wier opkomst van de Fransche omwenteling dagteekent?.... Van Haren's spreuk was poëzie in den mond van Van Haren; in dien van de kinderen der 19e eeuw is zij proza geworden“. ¹⁾ Deze uitspraak

¹⁾ Vgl. Javabode van Zaterdag 3 Mei 1869, Mengelwerk.

dient weerlegd, omdat en Van Haren onder de vrijheidsliefde iets anders verstond dan geboorneerde persoonlijke onafhankelijkheid en omdat Potgieter van goede, hoewel aan lager wal geraakte, familie was, zoodat wanneer er sprake is van aristocratische vrijheidsliefde en burgerlijke vrijheidszin voor eerstgenoemde het tweede en voor laatstgenoemde het eerste lid anders geïnterpreteerd dient. Bovendien stelt Huet beide begrippen verkeerd tegenover elkander, omdat Potgieter juist niet burgerlijk was in de zin van Hollandsch-klein-burgerlijk, doch slechts ten opzichte van Europeesch-aristocratisch, hetgeen Van Haren ook niet was.

Zonder Oranje was een Nederland voor Onno onbestaanbaar. Zij waren beiden voor eeuwig verbonden. Zoolang Oranje aan de beginselen getrouw bleef, waar zowel hetzelf als de natie hun opkomst en grootheid aan te danken hadden: „zoolang Oranje vrijheid minde“, liep de republiek niet het minste gevaar, doch zij deracilleerde wanneer dit evenwicht verbroken werd, met name onder Willem de II, dien Van Haren nergens noemt. Vorstenrecht en burgerplicht behooren voortdurend in balans te zijn, „want de waardy, gehecht aan den naam van volk, is 't eerste dat verdwijnt in een willekeurige regeering“. ¹⁾ Ook moet er tusschen regeerders en volk gemeenschap bestaan, „zoo noodig in een republiek, omdat de uiterlijke schijn van de gelijkheid der menschen staten, omdat die schijn van allen, zowel de een als de ander, te zijn onderdanen van de wet alleen, een van de allerverzekerdste en sterkste banden is van die soorts regeering“. ²⁾ Het werk van de Geuzen, voortgezet en voltooid door Willem den Zwijger, ziet van Haren als grondslag van het aan-

¹⁾ Nat. zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 508.

²⁾ Nat. zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 513.

zien der republiek. Heel de 17e-eeuwsche cyclus van Oranjevorsten beteekent in zijn oogen de handhaving van de staatkundige vrijheid. „Doch laat men in deze eeuw een eenig beschaafde natie vertoonen, in welke men vorsten vindt met meer matigheid en macht; een volk met meer liefde voor zijn vorst; geestelijken met meer zeden, een gemeen met meer eerbied voor de geestelijkheid; regeerders met meer achtbaarheid, onderdanen met bereidwilliger gehoorzaamheid, koophandel met beter trouw, huishoudingen met meerder vrede, rijkdom met geringer pracht, overvloed met minder weelde, een volk zachter in Europa, geduchter aan de einden der aarde, onversaagder in 't beginnen, langmoediger in 't uitvoeren van groote zaken; een volk met meerder vrijheid thuis en buitenlands met meerder roem; te water en in 't veld, bekroond“. ¹⁾

Op deze wijze is het niet zoo verwonderlijk dat Van Haren van de beweging der Patriotten verwijderd bleef. Nadat 1747 de teleurstelling van een niet-noemenswaardige verandering in de verhouding der republiek heeft gebracht, richtten deze zich tegen den stadhouder, dat wilde na 1760 zeggen: tegen den Hertog van Brunswijk en den jongen prins.

's Dichters vrouw, vurig oranjegezinde als zij was, was door de bittere ervaring welke zij van haar eigen partijgenooten had moeten ondervinden, verdraagszaam geworden, en Duco en Willem Anne van Haren leerden zich al ageerende tegen Wolfenbüttel en daarmede tegen het huis van Oranje zelf, met de Patriotten. ²⁾ Niet dat Onno bij zijn visie op beide partijen, die de Unie vrijwel van meet af aan verdeeld hadden, het goede in die der Patriotten miskende. Voor mannen als de De Witten of Olden-

¹⁾ Nat. zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 514.

²⁾ Vgl. Prov. Bibl. Har. bnd. 775 blz. 70 vso.

barneveldt had hij groote bewondering en hij liet hen in zijn Geuzen en De Schimmen niet onvermeld. Hun historische verschijning aanvaardde hij zooals zij was, zonder haar uit overdreven liefde voor Oranje, gelijk Bilderdijk deed, te verteekenen.

Oranjelijk was dus Van Haren's nationaal-historisch vrijheidsideaal. Het andere aspect er van was godsdienstig. Dit hield in, dat hij één boven allen stelde: God, wiens voorzienigheid den Eersten Willem en diens nakomelingen als grondlegger en handhavers van de vrijheid had geschonken. Ook in zijn geloofsopvattingen neemt hij een aparte plaats in. Allereerst gaat hij met de anti-clericale strooming der XVIII eeuw al niet mede, welke zich in aanvallen op kerk en dienaren uit. Speciaal voor de orde der Jezuïeten heeft hij bewondering: „een orde, aan welke de studiën en wetenschappen zooveel verplichtingen hebben“. ¹⁾ In de groote strijd om het geloof is Marnix de figuur naar zijn hart, dien hij in de Willem De Eerste laat zeggen:

De geestelijkheid bij ons, is zooals die moet wezen,
En leert den burger God en de Overheid te vreezen;
De burger, van zijn kant, eerbiedt de geestelijkheid,
En volgt, zooveel hij kan, haar deugd en vromigheid. ²⁾

Van geestdrijverij en dweeperij had hij een groote afkeer; hij stond rekkelijk tegenover alle gezindten en zijn geloofsovertuiging sloot niemand buiten.

Men moet de Godheid nooit verachten,
In welke naam of beeld getoond!
De Godheid, zelfs maar in gedagten,
Door niemand ongestraft gehoond. ³⁾

Kenschetsend is daarvoor zijn vriendschap met Heerkens welke nimmer verbroken werd. Van Haren's

¹⁾ L. v. Camphuis vgl. o.a. bij van Vloten, blz. 295, 296.

²⁾ Bij van Vloten blz. 315.

³⁾ De offerhande van Themistocles, bij van Vloten blz. 468.

libertinisme geeft hem iets stoïcijns: Al dat is, is goed; to receive is to obey. In Pietje en Agnietje komt dit duidelijk tot uitdrukking, wanneer de dichter bijvoorbeeld zegt, „dat al wat de Goden doen, goed is, en dat de mensch met dankbaarheid moet aannemen alwat zij geven, al begrijpen wij juist in 't begin niet, waarom het ons gegeven wordt".¹⁾ Of: „zoo ras het van der Goden hand is gekomen, moet men het met onderwerping ontvangen".²⁾ God is essentieel bij de handhaving van Van Haren's vrijheidsideaal. Het is gevaarlijk „voor een volk om de regeeringsvorm, op den waren godsdienst gesticht, te veranderen. De God, die men verlaat, beneemt niet alleen aan dat volk zijn onmiddellijke bescherming, maar dikwijls de gezonde reden zelve." ³⁾ Ook voor het Oranjelijk vrijheidsideaal is God een wezenlijk bestanddeel, want door de Christelijke Gereformeerde Godsdienst zijn de Prinsen van Oranje groot geworden; hun aanzien is vermeerderd naarmate zij die godsdienst aanhingen, en het opgeven van de kerk zal de ondergang van het huis van Oranje beteekenen.⁴⁾ Weer dringt zich aan wie zijn geloofsovertuiging onderzoekt, een vergelijking met Potgieter op, voor wien Huet geen andere naam had dan „onkerkelijk vroom". De godsdienst is voor Onno Zwier geen grooter drijfkracht tot het schoone en goede geweest dan voor Everhardus Johannes, hoewel het mij toeschijnt dat het van hem meer verdiept, meer wezenlijk bestanddeel van zijn innerlijk, en levenwekkender verschijnsel was. Hoe kon het anders, waar de graad van beider levenstragedie zoo zeer verschilde!⁵⁾

1) Vgl. bij van Vloten blz. 473.

2) Vgl. ald. blz. 491.

3) Nat. zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 508.

4) Vgl. Nat. zedel. Leerrede, bij van Vloten blz. 517.

5) Voor Potgieter's levensgeschiedenis zie men mijn artikel in het Ts. vr. T. en L. 1941 afl. 1.

Onno Zwier is een rationeel, intellectueel mensch geweest, wien het logische denken bovenaan ging, hetzij als historicus, als dichter, hetzij als jurist of in zijn geloofsovertuiging. Hij had geleerd „deorum muneribus sapienter uti”. Pope was hem daarin een voorbeeld geweest:

“What blessings thy free bounty giv's
Let me not cast away;
For God is pay'd, when man reciev's:
To enjoy is to obey.”¹⁾

Hij deed dus geen afstand van de genoegens des levens: deze te aanvaarden beteekende gehoorzamen. Doch er waren grenzen: „En suite nous ferons une dissertation sur le vrai bonheur, et nous tacherons a voir ce qui veut le mieux pour parvenir a ce but ou tous tendent et ou si peu arrivent: a savoir s'il vaut mieux avoir une maitresse a Paris, etre Duc, ou etre tranquille citoyen, retiré chez soi avec sa famille, et la paix et la tranquillité que donne une conscience pur.”²⁾

Voorals Edelman handhaafde hij zijn stand, in de meening dat de adel verplichtingen heeft. Deugd en dapperheid zag hij als de voorwaarden van haar essentie. Waar zij het vrijheidsideaal opgeeft ontstaat wetteloosheid en ongerechtigheid. Zij is niet alleen bestemd om oorlog te voeren en glorie te behalen. Alexandrië, Carthago, Venetië, Florence en Genua zijn groot geworden omdat de adel er koopman was. 's Dichters zoon Duco is er niets minder om wanneer hij te Amsterdam in de handel is. Vergeleken bij iemand als Willem, die met zijn débauches voor het prototype van den 18e-eeuwschen edelman mag doorgaan, was Onno een uitzondering op zijn tijd. Hij bezat een rechtmatig besef van adel-

¹⁾ Brief aan Heerkens, 18 November 1764.

²⁾ Aan denzelfde, 20 December 1763.

dom, dat hem aangeboren was. Juist de Friesche adel is bij hem „Oudheids gift en vrijheids panden“, en niet verkregen door vleierij van vorsten. Zij zal den landman, daar zij uit dezelfde aarde als deze voortgekomen is, niet hoovaardig onderdrukken. Deze opvatting gaf hem een zekere mate van vrijmoedigheid, zoo men wil, pedanterie (vgl. de lierzang De Vrijheid). Hij richtte zijn zedelijk leven in met Cats' „Houwelyck“ in de hand. „Pleegt raad met dat boek, hetwelk Uwe voorouders als den zedenmeester van hoofdstad en provinciën aanzagen, en 't geen nu tot lezing der dienstmaagden wordt overgelaten door ouders die het niet kennen, en door een jeugd, die eist op de gedachte dat de levenswijs van hare overgrootmoeders ooit weder zoude kunnen ingevoerd worden“. ¹⁾

2. De Centrale Idee.

Moeten wij „het lijden aan een onbevredigend heden“ als „de ontstaansgrond van het in essentiële zin romantische“ beschouwen ²⁾, dan kan men Van Haren „romantisch“ noemen, wanneer men dit begrip althans niet speciaal wil reserveeren voor de XVIIIe eeuw. Onno Zwier's centrale gevoel, het lijden aan de tijd, is aanvankelijk niet dat van den in een tijdgeest van onderdrukking en nationale slaphheid opgroeienden 19en eeuw. In Fagel's biografie noemt hij de twintig jaren na de Vrede van Utrecht, waarin juist zijn vorming valt, de rustigste en zachtste; mannen als Fagel, Slingelandt, en Heinsius leven nog, en de hoogachting van de buitenlandsche gezanten voor hen was zoo groot „dat er onder hen nooit geen maaltijd was, alwaar niet met een bij-

¹⁾ Nat. zedel. Leerrede, van Vloten blz. 513.

²⁾ Vgl. Prof. Mr. P. N. van Eyck, Inleiding tot Hermingard van de Eikenterpen blz. I.

zonder glas wierde gedronken op haar gezondheid." ¹⁾ Eerst met een volgende generatie begint de verslapping, de winterslaap en de verworping, die voor Van Haren in zijn eigen maatschappelijke val culmineert.

Wij leerden hem in het vorige hoofdstuk kennen als iemand met een, door studie van historie en letteren verdiept, aangeboren gevoel voor het verleden. Voor het verleden om zijns zelfs wil, want van een zich-zelf geschapen ideaal van vaderland en vrijheid door Oranje en godsdienst is nog geen sprake. Wel wordt er in zijn eerste levensperiode voortdurend aan geschaafd, tot het onveranderlijk gevormd is, maar het vindt nog geen belichaming of onmiddellijke weergave. De redevoering in de Colleges van Staat, de Lijkreeden over Willem de Vierde, de Geschiedenis van de vaderlandsche krijgsveld en de verhandeling „Van Japan” zijn de uitdrukking van niet meer dan een historische aanleg die zich ontwikkelt. De verbinding van vaderland en Oranje in de Lijkreeden en van vaderland en godsdienst in „Van Japan” bezit nog niets van dat latere, aan zijn dichter inhaerent en bewust ideaal van nationale en godsdienstige vrijheid. Zijn denkbeelden, reëel en logisch en verstandelijk, geeft hij zóó als zij zich aan hem voordoen weer. Eerst na 1760/61 voegt er zich een element bij, dat in een volgende eeuw „romantisch” zal heeten: een lijden aan de tijd, een willen vergeten van zorgen en teleurstellingen, en dientengevolge een zich werpen op het verleden, niet langer om deszelfs wil alleen, en op de toekomst. Dan eerst ontstaat Van Haren's kunst, van meet af aan een onmiddellijke weergave van zijn centraal-dichterlijke idee. Juister zou nog zijn het aldus te formuleeren, dat zijn zedelijke val in de oogen van zijn familie

¹⁾ Het leven van Fagel, Fagelarchief No. 1760.

het overgangsstadium scheidt, waarin zijn nog niet gelouterd zieleleed zijn dichterschap dienstbaar maakt aan bepaalde, persoonlijke gevoelens — in Het Leven van J. Camphuis en de Agon —; en dat zijn val als staatsman rechtstreeks tot gevolg heeft de uitdrukking van het met zijn schrijver allengs vergroeiende, door deze bewust-gedroomd ideaal van vrijheid en godsdienst, belichaamd door de Geuzen in „Aan het Vaderland — de Geuzen“; door Oranje en de eerste eeuw der republiek in „Prins Willem I“; en uitgedrukt in de toekomstbespiegelingen van de „Proeve van een Nationaal zedelijke Leerrede“ en „Pietje en Agnietje“. Daarbij sluit zich dan de cyclus der lierzangen aan, die van beiden één of beiden tezamen zijn: òf onmiddellijke weergave van een, in de figuur van Adeleide en zijn trouw gebleven kinderen verwezenlijkt, tengevolge van een gelouterd zieleleed verheven, liefdesideaal — zooals in De Herschijning; De Inenting — òf rechtstreeksche uitdrukking van een aan zijn schrijver inhaerent, door dezen gedroomd-dichterlijk nationaal godsdienstig, tengevolge van langdurige levenservaring tot moralisering geworden, vrijheidsideaal — zooals in De Vrijheid; De Koopman; De Staatsman en De Schimmen.

Het leven van Johannes Camphuis is tot stand gekomen als onmiddellijke reactie op de jaren 1760—1761. Het is een vlucht in eigen innerlijk, want Van Haren vond in den van smidsjongen tot gouverneur-generaal opgeklommen figuur van Camphuis zichzelf terug. Hij moest zichzelf ook vinden na een dergelijke gebeurtenis. Het zich verdiepen in een leven, dat zooveel met het zijne gemeen had, herstelde zijn verbroken evenwicht. In Camphuis vond hij den steeds werkzamen man, die zijn geringe vrije tijd besteedde aan bestudeering van de koloniale geschiedenis en geografie; die zich ondanks de

onwetendheid om hem heen, in kunsten en wetenschappen oefende, evenals de Jezuiten voor wie hij eerbied had; die zich met sterrekunde bezig hield. Hierdoor had hij zich gehaat bij de Raad van Indië gemaakt, was tenslotte gedesillusioneerd afgetreden en had zich in de eenzaamheid, temidden van een klein aantal vertrouwden, teruggetrokken. Het is duidelijk dat Van Haren in zoo'n levensloop de zijne herkende.

„Agon Sulthan van Bantam” is eveneens geschreven onder de directe indruk van het familieschandaal. Het sluit nauw bij Camphuis' leven aan, niet slechts omdat het een brok koloniale geschiedenis bevat, maar om zijn idee: weergave van nog niet gelouterde, thans zich echter niet langer tot het eigen innerlijk bepalende, gevoelens van deceptie en wraak. Teleurstelling over het gedrag van twee zijner kinderen, wrok tegen den Hertog van Brunswijk en de militaire factie, die de Van Harens als vijanden van het huis van Oranje bij den jongen Willem V hadden gebrandmerkt, verbetenheid op zijn bloedverwanten waren de onmiddellijke aanleiding geweest: Onno's lijdensgeschiedenis als staatsman en vader, verstoppt in onze koloniale geschiedenis. ¹⁾ De dramatis personae van dit treurspel zijn die van Van Haren's eigen omgeving. De dichter schildert Bantam, niets anders dan de Republiek der Vereenigde Nederlanden, waar een gehate vreemdeling aan de touwen trekt en intrigeert. Jan Lucas van Steenwijk krijgt de rol van Brunswijk te spelen, en is middelaar tusschen de Raad van Indië en Agon's zoon Abdul. En zoo Abdul, zoo Van Haren's ontaarde kinderen: geplaatst in een hooge positie, maar daarmee niet tevreden; onbezorgd in het pecuniele, maar zich steeds vergelijkend met wie méér bezit of zou kunnen

¹⁾ Vgl. Van Mansvelt, De Gids 1920 IV blz. 307.

gaan bezitten; liever onderworpen aan het oordeel van hen, in wie zij middelen zien tot eigen verheffing, dan hun voordeel doende met de levenslessen van een vader. En daartegenover de drievuldigheid van al wat goed en braaf is. De kroon van den ouden Agon, die veertig jaar lang zijn volk tegen de Hollandsche invloed bewaard heeft en thans een stille rust gaat genieten, past Onno Zwier, die indien noodig van zijn dertigjarige dienst aan de republiek geen geheim maakt, volkomen. Agon strijdt voor vaderland en vrijheid. Fathema — een Oostersche Adeleide — en Hassan — de trouw gebleven kinderen — zijn daarbij zijn steun. De idee is dus zeer duidelijk, zelfs ondanks de Oostersche vernis. Wanneer er iets van Van Haren's vrijheidsideaal in tot uitdrukking komt, is het zijn visie op de komst der Hollanders in Indië als een verlossing voor de Oostersche vorsten van de Portugeesche onderdrukkers.

Is in „Aan het Vaderland — de Geuzen“ voor het eerst sprake van een door de Geuzen belichaamd ideaal van Vaderland, vrijheid en godsdienst, in het treurspel „Prins Willem De Eerste“ ligt de verwezenlijking van 's dichters centrale idee bij Oranje. Ditmaal was het onderwerp niet Oostersch, maar Hollandsch; de stof behoorde niet aan de koloniale geschiedenis, doch aan die van het moederland. De nationaal-historische en godsdienstige idee vond gestalte in Willem van Oranje en Marnix. „Neen, neen, dat eeuwig hier de gulden vrijheid woon / En aan der vrijheidszij Oranje zich vertoon“ — hier ligt, om slechts een voorbeeld te noemen, de verbinding van Oranje en vrijheid. „Wat is een wijze vorst een zegen voor een land / En d'allergrootste gaaf van 's Hemels milde hand“ — ziedaar de godsdienst aan dat nationaal vrijheidsideaal gekoppeld. Hier is méér dan een

louter historische samenvoeging zooals bij de Lijkreeden en de verhandeling Van Japan: hier is de geïdealiseerde vrijheid door Oranje en Christendom, de met 's dichters wezen onafscheidelijk verbonden droom van nationaal verleden. De stem van het geweten, in Camphuis' leven in alleenspraak tot zichzelf; in de Agon losgemaakt van het eigen ik, klinkt hier als bij-accoord. Oranje, de ideale vorst, maar ook degeen die de diensten van zijn vrienden naar waarde wist te schatten en hoopte dat het nageslacht die niet vergeten zou. Naast hem Marnix, de strijder voor de ware gereformeerde religie en verdraagzaam in zijn opvattingen, doch eveneens iemand wiens degen, pen en hand ondanks gevaren in 's prinsen dienst waren, en die wist hoe men in rust en buiten zaken leefde wanneer diens opvolger zijn aanwezigheid en raad zou versmaden. Als strikt historisch gehouden figuren staan daar tegenover Lodewijk van Nassau, handhaver van de vrijheid door de wapenen, en Oldenbarneveldt als bezonnen staatsman. Louise de Coligny is weer Adeleide.

Vlucht uit de werkelijkheid voert in de „Proeve van eene nationaal zedelijke leerrede“ en „Pietje en Agnietje of De Doos van Pandora“ naar de toekomst. Eerstgenoemde bevat heel van Haren's levensprogramma: historisch, nationaal, godsdienstig. Het is de meest zuivere uitdrukking van zijn centrale idee, van zijn nationaal-historische en godsdienstige vrijheidsdroom: Oranje onlosmakelijk verbonden met het vaderland, door God alleen uitverkoren als grondlegger en handhaver van de vrijheid en de godsdienst, waardoor het zelf groot is geworden, in samenwerking met adel en volk. De meest zuivere uitdrukking, want hier ontbreekt iedere persoonlijke toespeling, hier is de schrijver voor het eerst en het laatst los van zichzelf en is zijn zieleleed gelouterd

tot een verheven, hem aangeboren en door studie van geschiedenis en letteren verdiept gevoel voor nationaal verleden, waarvan de XVIIe eeuw de uitdrukking had gezien. En in „Pietje en Agnietje“ zijn laatste wil, kenbaar gemaakt aan een volk, dat in weelde en overvloed de deugden der voorvaderen, op wier roem het teert en door wier werkzaamheid het is groot geworden, vergeten heeft. Nederland moet terug naar de tijden van zijn nationale grootheid, toen er liefde voor haat, gemeenschapszin voor eigen belang, en rechtvaardigheid in plaats van onrecht bestond. De ideaal-staat, door van Haren voordat Pandora's doos openging, geschilderd, is ditmaal niet gelocaliseerd; dat was bij het toekomstvisioen ook onmogelijk. In tegenstelling tot de leerrede, waar men slechts 's dichters zuivere centrale idee aantreft, vinden wij hier weer beide gedachten uitgedrukt. Doch de stem van het geweten is, nu de dichter tot klaarheid met zichzelf gekomen is, veranderd in die van de humor. Absolute loutering van zijn zieleleed heeft geleid tot voorbeeldige, geïdealiseerde liefde voor zijn trouw gebleven vrouw; langdurige levenservaring tot een als moraal gepredikt vrijheidsideaal. Moraliseering was er al in de leerrede, ze is in de lierzangen en ook hier. In de lierzangen, uitingen van een rationeel en logisch-denkend mensch, vinden wij de drie nuanceeringen van de centrale idee terug. 1°. Het aan hem inhaerent, door hem gedroomd, en in Oranje en de eerste eeuw der Republiek belichaamd nationaal-godsdienstig vrijheidsideaal in De Schimmen: heel onze vaderlandsche grootheid, Willem I en Barneveld, Frederik Hendrik, de De Witten, Willem III, Willem IV en Fagel; 2°. uitdrukking van dit ideaal met zijn aanvankelijk tengevolge van zijn zedelijke val ontstane, doch door de tijd tot genegenheid voor vrouw (en kinderen) gelou-

terde en als liefdesideaal verwezenlijkte gevoelens van teleurstelling en wrok, in De Herschijning: heel het huwelijksleven met Adeleide; en 3°. weergave van dit ideaal met zijn tengevolge van zijn maatschappelijke val en langdurige levenservaring tot moraliseering geworden lessen van een intellectueel mensch, in De Staatsman, De Koopman: zijn denkbeelden als edelman en staatsman.

Tenslotte moet nog een uitlating van Huet weergelegd, die na het lezen van Van Haren's werken tot de conclusie komt, dat „al zijne geschriften tezamen en afzonderlijk ten doel hebben, zoo mogelijk den indruk van het gebeurde in Februari 1760 uit te wisschen. Overal treedt te dien einde de regtzinnige burger, de brave echtgenoot, de teerhartige vader op de voorgrond”.¹⁾ Het antwoord kan daarop kort zijn. Wie de centrale idee in Onno Zwier's dichterschap, wortelend in zijn tot talent ontwikkelde aanleg en zijn zedelijk-maatschappelijke val, nagaat en deze in iedere nuanceering volgt, zal zien dat de uitdrukking ervan een onmiddellijke weergave is, welke met eenige bewustheid of vooropgezette bedoeling niet het minste verband houdt. Hier is de grondtoon die voortkomt uit de ziel.²⁾ Wat wij konden constateren is dat de herinneringen aan de gebeurtenissen van 1760/61 als bij-ideeën overal in zijn werk aanwezig zijn, van het begin tot het einde toe in afnemende lijn.

¹⁾ De van Harens blz. 104.

²⁾ Vgl. Nuyens, onze Wachter II 1876 blz. 17.

IV.

DE BOUWSTOFFEN VAN DE GEUZEN: AAN HET VADERLAND (1769).

1. 's Dichters plan en uitvoering.

Toen Onno Zwier van Haren in 1769 bij Abraham Ferwerda te Leeuwarden zijn groot gedicht „Aan het Vaderland“ liet verschijnen, had hij daarmede min of meer uitvoering gegeven aan een sinds geruime tijd door hem gekoesterd plan. Min of meer, want in de vorm waarin hij de twintig zangen in het licht gaf, was hij van zijn eigen opzet afgeweken, of beter: had hij deze niet zóó ten einde kunnen brengen als hij zelf gewild had. Zijn oorspronkelijke bedoeling was deze: „de roem en gedachtenis van die mannen, welke de eerste voor onze godsdienst en vrijheid goed en bloed met den Prins van Oranje“ hadden „gewaagd, zoowel als de roem en de gedachtenis van diegene, die na hen, bij vervolg van tijd, ons gemeen Vaderland“ hadden „vereerd, behoorlijk versierd, aan de nakomelingschap“ over te brengen.“¹⁾ Eenerzijds dus een gedenkteeken tot roem van Oranje, en daarmede voor het geheele huis van Oranje-Nassau, en anderzijds een verheerlijking van diegenen „welke in de bescherming van de Vrijheid en Godsdienst van deze landen het meeste“ uitblonken. Zoo zouden Oranje, belichaamd in Prins Willem I allereerst, en de Geuzen de kern van een dichtwerk vormen, waarin ook voor de voortzetters van hun beider arbeid een plaats zou worden ingeruimd.

Tusschen de jaren 1766 en 1769 had van Haren's plan vaste vormen aangenomen. Men kan dit kristalliseeren van zijn gedachten volgen aan de hand van het „Aan den Lezer“ bij de eerste uitgave, en met

1) „Aan den Lezer“, bij van Vloten blz. 256.

behulp van de „Voorreden“ en „Ophelderingen“ tot de vierde druk van zijn naderhand tot „De Geuzen“ omgewerkte letterarbeid. Doch minder, en met geringer betrouwbaarheid uit de laatste. Immers in 1776 zag de dichter zelf de onvolkomenheid van „Aan het Vaderland“, door hem alsdan een „ruwe schets“ genoemd in) en trachtte hij zijn ontwerp af te meten naar de, inderdaad onvolmaakte en tevens onvoltooidde tenuitvoerlegging van die opzet. Onvoltooid! het is de conclusie waartoe men zal moeten komen na lezing van alles wat Van Haren over zijn gedicht heeft medegedeeld. Met de wijze, waarop de eerste uitgave tot ons gekomen is, houden 's dichters levensomstandigheden nauw verband. Na de gebeurtenissen in 1760 is Onno immers een vernederd mensch, na die van 1761 een gevallen staatsman; en in beide kwaliteiten iemand, die door zijn ontaarde familie en politieke vijanden niet vertrouwd wordt. De stroom van de deducties heeft wel-is-waar opgehouden uit Friesland te vloeien, maar men argwaant hem ginds, in zijn afzondering te Wolvega, nog steeds. Van Haren wil toonen, waarin zijn dagelijksche bezigheden bestaan. Hij deed het met de uitgave van de Lijkreeden, zooals wij zagen, en doet het ook nu door zijn besluit de eerste twaalf zangen van zijn nog onafgemaakt gedicht publiek te maken; de noodzakelijkheid brengt hem daartoe. Die twaalf zangen konden op zich zelf beschouwd voor een, weliswaar zwak, maar dan toch gelukkig gekozen geheel doorgaan; één deel, dat de strijd van Oranje en de Watergeuzen beschrijft, waarvan de uitslag nog onzeker is en welke de angstige toekomst van ons land nog geenszins vermag te verzekeren; een ander deel, dat een verre blik werpt op een gelukkig verschiet, wanneer de republiek door de daden van dienzelfden Oranje en diezelfde Geuzen groot en

invloedrijk is geworden. Beide deelen van elkaar gescheiden door de verovering van den Briel als centraal punt van het fragment. Het is opvallend dat Van Haren de XIIIde zang, die tevens de laatste van de Droompassage is, er niet bij nam. Maar ook verklaarbaar: immers het einde van de voorafgaande was door zijn onbestemdheid, die den lezer in de beste verwachtingen op de toekomst laat, beter als slot geschikt dan het tafreel van de aankomst van den stadhouder te Amsterdam, dat, nog versch in het geheugen liggend, te reëel was en als het ware een nieuwe periode inleidde.

Tot deze publicatie kwam het echter niet tengevolge van de gebeurtenis van 6/7 November. In het holle van de nacht dringen inbrekers — Van Haren noemt hen zelfs sluipmoordenaars — op „Lindenoord“ binnen, waarschijnlijk met het doel eenige papieren te ontvreemden, die compromitteerend voor Onno's vijanden zijn. Dit voorval nu was de onmiddellijke oorzaak, dat de dichter in plaats van de bedoelde twaalf zangen, er twintig aan de drukpers toevertrouwde. Hij vreesde immers, dat zijn werk voor geruime tijd zoo niet voor goed, was afgebroken; „op een ernstige bede van“ zijn „vrouw en kinderen, en aanmaning van beproefde vrienden“ zag hij zich verplicht, zich „te onthouden van eenzame wandelingen, die gewoon“ waren hem „de beste gelegenheden tot denken te geven“. ¹⁾ Met andere woorden: Van Haren's dichterlijke inspiratie had opgehouden. Dit artistiek excuus was waarschijnlijk niet de rechtstreeksche aanleiding voor de vroegtijdige uitgave. Juist die inbraak, door den dichter voor sluipmoord gehouden, maakte de kwestie van zijn doen en laten te Wolvega des te urgenter. Zoo verscheen aan het

¹⁾ Vgl. als voren.

einde van het jaar ¹⁾ „Aan het Vaderland“, waarvan op 6 November twintig zangen nagenoeg voltooid waren. Volledig was het gedicht daarmede, zooals gezegd, niet. Onno was aan de twintigste zang bezig, en „genoegzaam reeds gevorderd tot den komst van den Prins in het land“. ²⁾ Na de bovenvermelde publicatie van de eerste twaalf zangen, had hij de overige willen „vervolgen naar de tijd en wijze in 't einde van de derde zang bepaald“ ³⁾ Deze uitspraak hield een lofzang op Oranje in, een verheerlijking van Willem den Zwijger, gesteld aan het hoofd van de door deze en de Geuzen bevochten vrijheid. En aangezien Van Haren eerst ongeveer aan het einde van de twintigste zang Oranje wilde invoeren, had zijn gedicht dus langer moeten worden dan het nu was, want de Prins zou, waar het afbrak, pas handelend opgetreden zijn. Hier was dan ook de aansluiting te vinden geweest met de uitgebreide droompassage, die — en ik kom daar hieronder nog op terug — dus in het kader van het, door den dichter grooter-opgezette ontwerp, volkomen verantwoord en op haar plaats geweest zou zijn.

Hoè van Haren bedoeld had zijn dichtwerk te laten eindigen, is niet precies te zeggen, maar men kan er met eenige zekerheid naar raden, indien men in het oog houdt, dat hij de chronologie van de historische feiten tamelijk nauwgezet volgde, zooals zij in het zesde en zevende boek van Hooft's Nederlandsche Historien verhaald zijn. Na de roemvolle zeeslag op de Zeeuwsche kusten, waarmede „Aan het Vaderland“ in beknopte, en „De Geuzen“ in meer uitgebreide vorm eindigt, had Van Haren wellicht ons geteekend, hoe alom in Holland de steden

¹⁾ Vgl. annonce in de Leydse Courant 27 December 1769.

²⁾ Vgl. „Aan den Lezer“ (1769) bij van Vloten blz. 256.

³⁾ Vgl. als voren.

's Prinsen zijde kozen; de afval van Haarlem en andere plaatsen; het beleg van Mons door Don Frederik. Oranje zou misschien geschilderd zijn aan het hoofd van de 7000 Duitsche ruiters en 17000 man voetvolk, waarmede hij bij Duisburg over de Rijn trok, de Maas doorwaadde om Mechelen te verrassen, ja! maar ook om bij Bergen verslagen te worden en slechts ternauwernood aan de dood te ontsnappen; daarna zijn terugtocht, de afdanking van het krijgsvolk, en zijn reis naar Holland, waarna zijn belangrijke rol op vaderlandsche bodem eerst begint. Zeker zou bij voltooiing van het gedicht eveneens een plaats ingeruimd zijn voor de vergadering van de Staten van Holland op 15 Juli 1572, die niet langer samen kwamen om te beraadslagen over 's konings voorstellen, hun bij monde van Alva gedaan, maar om van nu af aan een eigen weg te gaan en zelfstandige besluiten te nemen.

Van Haren was van zijn eigen opzet afgeweken, of liever: hij had deze niet geheel en al ten einde gebracht, zooals hij zelf gewild had, zei ik. Inderdaad had hij, zooals hij zelf zegt, geen ander plan dan aanvankelijk een „ruwe schets van dit werk aan 't publiek te geven“, waarvoor hij, „naarmate hij zoude kunnen gewaar worden wat er van dacht een ieder van 't klein getal dergenen, die de moeite zouden willen nemen om er aan te denken“, een naam wilde kiezen, en hetwelk hij „van tijd tot tijd“ wenschte „te vermeerderen en te polijsten“, zoolang hem „tijd en gezondheid zouden overblijven“. Maar hij vertelt ons dit alles in 1776, in de Voorreden van de laatste revisie van „De Geuzen“. ¹⁾ Het is kaarten achteraf, want de idee van „De Geuzen“, trouwens al aanstonds van de uitgave van 1771, is een andere dan die van „Aan het Vaderland“. Ik geloof niet dat Van Haren,

1) Vgl. bij van Vloten blz. 364.

zoals Te Winkel wil¹⁾, bij het schrijven van die oorspronkelijke twintig-en-meer zangen een zeer vaag plan voor de geest had. Doch dit moest er later onherroepelijk naar uitzien, toen hij bij de eerste bewerking van een ander ontwerp uitging; ik zal dat elders nog nader toelichten.

Hoe zag dit oorspronkelijke plan er nu uit? Een verheerlijking van de vrijheid, zooals ik reeds zeide; de vrijheid, door Oranje en de Geuzen bevochten, en na die bevechting Oranje handelend aan het hoofd van die vrijheid. De „eerste revolutie“ boezemde Onno vooral de begeerte in haar „in eenige uitgestrektheid aan de nakomelingschap door“ zijn „penne over te laten, en het kwam“ hem „niet onmogelijk voor, om de revolutie van 't jaar 1747 hier in te kunnen brengen.“²⁾

Deze twee thema's waren het uitgangspunt voor zijn werk, het tweede aanvankelijk voornamer dan het eerste. Het herstel van het Stadhouderschap en de daarop gevolgde intocht van Oranje te Amsterdam was een hoogtepunt in van Haren's leven geweest; de kleinste bijzonderheden ervan waren hem tot zijn dood toe bij gebleven: „Wanneer wij met Hare Hoogheeden uit Friesland tot Amsterdam aankwamen, en 't jacht, door honderd duizend menschen omringd, op Cingel stil lag, viel een gemeen man van een brug, daar hij boven op was geklommen en 't volk riep hij heeft zijn been gebroken! Toege-loopen zijnde, gaf ik hem iets, daarbij voegende dat indien zijn been gebroken was, men mettertijd voor hem zoude zorgen. Al waarensse beide gebrooken antwoordde hij, „ik heb den Prins gezien, sij zijn tot sijn dienst“.³⁾

¹⁾ Ontwikkelingsgang, V blz. 509.

²⁾ Vgl. Ophelderingen tot de Geuzen, bij van Vloten blz. 404.

³⁾ Vgl. Ophelderingen 1776, bij van Vloten blz. 404.

Een tweede voorval op diezelfde dag heeft Onno aan het einde van de XIIe zang van „Aan het Vaderland“ ingelascht; een zieke vrouw, wegens de feestelijkheden met bed en al naar buiten gedragen, gaf de geest bij het aanschouwen van Z. H.:

„Ik stert gerust“, die korte reden,
Verstaan zij die ter hulpe treden:
„Ik heb, o God! door Uwe hand
Gezien aan ons nu weergegeven,
En met den waren godsdienst leven,
Oranje en vrijheid hier te land“.

Over beide gebeurtenissen had Van Haren met den Prins gesproken. „Ik hoop, dat mijne nakomeling-schap die nooit vergeten zal!“ had deze gezegd, waarop Onno: „het zal er veel op aan komen, of, en op wat wijze die aan hetzelfde zullen worden verhaald“. Sinds die tijd was het altijd 's dichters wensch geweest dat „de dag van die onbegrijpelijke liefde en vertrouwen tusschen vorst en volk 't eeniger tijd met behoorlijke kleuren mogt worden beschreven. ¹⁾ Het zou echter nog een kwart eeuw duren vóór Van Haren tot de uitvoering van zijn plan kwam. Voor rustige letterarbeid was zijn drukke staatsman-periode niet geschikt.

In het voorjaar van 1766 ontdekte Onno te Leeuwarden in de winkel van den zilversmid Jelgerhuis, boven de toonbank, een schilderij, die „'s lands gesteldheid van zaken, sedert het begin van de beroerten tot in het midden van 1572“ ²⁾ voorstelde. Deze

¹⁾ Vgl. als voren.

²⁾ Deze schilderij werd uit de brand van 1776 gered, doch ging later verloren. Vgl. voor de beschrijving Aan den Lezer (1769), bij van Vloten blz. 256; Ophelderings (1776) ald. blz. 404; Van Haren aan Te Water, 7 December 1776, Leiden Letterk. 1004 of Mnemosyne XIII blz. 192—93; Halbertsma Naoogst blz. 495—496 en Prov. Bibl. Leeuw. No. 775 blz. 77. Vgl. Centraal Museum Utrecht Cat. 1933 No. 343; Cat. Prinsenhof Delft No. 256, 258 en 259; Oud-Holland XVII (1899) blz. 96; Muller, historieprenten No. 514. — Een exemplaar is ook in het Rijksmuseum.

afbeelding inspireerde hem op nieuw en gaf aan zijn zwevende gedachten een bepaalde richting. Daar kwam nog een jeugdherinnering bij: Het staat mij voor „dat ik in mijn teedre jeugd de vriendschap van wijlen de Heer Griffier Fagel in zijne hooge ouderdom hebbende mogen genieten, die Heer mij een en andermaal met zig heeft genomen in avond visites bij den Heer Fiscaal van Hollands Domeinen, Limborg; en dat ik aldaar bij die gelegenheid heb gezien verscheidene origineele teekeningen van Edellieden van de Confederatie, uit liefhebberij in de eerste dagen van de Unie vergaderd, en te zamen gebragt: gelijk de Portraits van de voornaamste actores van die tijd te zamen gesteld zijn in 't schilderij voor eenige jaren alhier in de Provintie bij geval door mij gevonden en geacquireerd.“¹⁾

Van Haren's stalen geheugen had al deze herinneringen bewaard, „gelijk men zelden vergeet hetgeen met moeite in kindsheid gevonden is“. De Geschiedenis van de krijgdiens, op verzoek van Prinses Anna begonnen, en een brief van den predikant Te Water aan zijn broer Willem, waarin deze hem om familiepapieren verzocht ter aanvulling van zijn werk over Het Verbond der Edelen, brachten Onno in onmiddellijk contact met de bedrijven der Watergeuzen en het ontstaan van de Unie. Hierdoor verschoof tevens zijn oorspronkelijk plan: in de plaats van een lofdicht op „de dag van die onbegrijpelijke liefde en vertrouwen tusschen vorst en volk“²⁾ trad het bezingen van de eerste revolutie, doch op dusdanige wijze, dat de gebeurtenissen van het jaar 1747 hierbij te pas gebracht konden worden. Men ziet het, het zwaartepunt verplaatst zich van Oranje naar de Geuzen. Aldus kon Van Haren het althans in 1776 aan

1) Van Haren aan Te Water, 25 April 1772, Leiden Letterk. 1004.

2) Vgl. Ophelderings 1776, bij van Vloten blz. 404.

het publiek voorstellen. Het is belangrijk voor de wordingsgeschiedenis van het werk zich voortdurend te realiseeren dat 's dichters formuleering dateert van dit jaar, en niet van 1769. Onmiddellijk na de eerste uitgave moet het gedicht Van Haren niet bevredigd hebben, toen hij bemerkte, hoe weinig het aan zijn opzet beantwoordde. Het is daarom, ja! daarom alleen zou ik bijna zeggen, dat hij het naderhand beschouwde als een „ruwe schets“, dat hij steeds nieuwe verklaringen voor zijn ontstaan zocht, dat hij het bij de vierde druk nog als „proeve van een vaderlandsch gedicht“ bestempelde. Hij wilde zijn zangen afmeten naar zijn noodzakelijkerwijze onvoltooide, van thema veranderde schets, en trok ze dientengevolge in een richting die hij zelf niet had gewild. Vandaar die talrijke bewerkingen, voornamelijk die van 1771, want het doel van de andere uitgaven berustte allereerst op een vorm-verandering, zooals wij nog zien zullen.

2. De idee van „Aan het Vaderland“.

Naar chronologische rangorde vindt „Aan het Vaderland“ een plaats tusschen de treurspelen „Agon, Sulthan van Bantam“ en „Prins Willem I“. Naar zijn idee sluit het zich nauw bij het laatste aan. Wel is waar is de figuur van Willem van Oranje in „Aan het Vaderland“ niet van een dergelijke beteekenis dat men kan spreken van een hoofdpersoon, zooals in de aan hem gewijde tragedie, maar er is een hoofddenkbeeld. Het gedicht is de onmiddellijke uitdrukking van een aan zijn schrijver inhærent, door deze gedroomd en in de Geuzen allereerst, in Oranje op de tweede plaats belichaamd nationaal- en godsdienstig vrijheidsideaal, verwezenlijkt in de eerste eeuw der Republiek. Bij Potgieter was de verheerlijking van het oorspronkelijk-dichterlijke, van het

oorspronkelijk-beeldende van meet af aan de weergave van een met zijn dichter geboren, door het lijden aan de tijd gelouterd gevoel voor het verleden; Van Haren's centrale idee gold allereerst het oorspronkelijk-historische.

Nationaal en godsdienstig vrijheidsideaal, zei ik. Nationaal, dat wilde bij Van Haren zeggen: Oranje! Het hield hetzelfde in voor Potgieter, die het „En leer op nietwes staat te maken als 't geen in eygen krachten is" boven, en het „Oranje in 't hart en niemand's slaaf" aan het einde van zijn „Jan, Jannetje en hun jongste Kind" plaatste. Voor iemand als Onno Zwier was de verbintenis van het vaderland met zijn erfstadhouders een vanzelfsprekend iets, voor zoover de herinneringen van zijn geslacht, aanvangend met den watergeus Daam, samenvielen met de geschiedenis der door de Geuzen en Oranje bevochten vrijheid. „Vader Willem: gezegende naam wanneer die door een vrij volk wordt gegeven! maar niet min gezegend een volk hetwelk door een vorst geleid die zulk een naam verdient." ¹⁾ Zoolang Oranje de vrijheid liefheeft, zijn Nederland en Oranje onverbreekelijk verbonden; zoolang het aan de beginselen getrouw blijft waardoor hetzelf en de natie is groot geworden, loopt de republiek niet het minste gevaar. Haar macht is gerezen door onderling vertrouwen van Nassau en volk; Nassau verschijnt steeds met de adel aan zijn zijde en de Burgerij om zich heen: „Wie zal op onse wetten / Op onse heyl'ge Rechten letten / Als d'adel vrijheids zij verlaat?" In „Aan het Vaderland" is de ideale combinatie van vorstenheerschappij en volk uitgedrukt, evenals in Potgieters „Rijksmuseum": „Er is, onder alle titels der troonopvolgers van Europa's oudste koningshuizen geen schooner dan die, den erfgenaam onzer dynastie

¹⁾ Lijkreedten, bij van Vloten blz. 212.

bedeeld: Prins van Oranje, door de herinneringen aan den eersten Nassau van dien naam ons harte heilig: Maar ook, welke plichten legt hij ons op, tot welke eischen geeft hij recht." ¹⁾ Het zouden Van Haren's woorden kunnen zijn.

Nationaal, dat wil dus zeggen: oranje was het ideaal; Van Haren dacht zich het revolutiejaar 1572 tusschen Willem I en de Geuzen, zooals hij rondom 1747 Willem IV en de Prinsgezinden groepeerde. Oranje trad steeds op in een revolutie, maar het zou thans „in vrede wonen en niet altoos den oorlog minnen". Het andere aspect ervan was: godsdienstig, d.w.z. handhaving van de gereformeerde religie tegenover het in Philips en Alva belichaamd Spaansch katholicisme, en absolute vrijheid en verdraagzaamheid voor andersdenkenden. Wraakgevoelens en godsvrucht kunnen niet samengaan; vergaf Christus zelf zijn moordenaars niet? Rekkelijkheid daarom ten opzichte van alle gezindten, en geestdrijverij of dweeperij zij gebannen. God's plaats is niet allereerst in kerk of voor altaar, maar in het deugdzaam hart.

De Geuzen zijn in „Aan het Vaderland" de dragers van 's dichters ideaal. Allereerst van dat der nationale vrijheid: Brederode, Thoulouse, Montigny en Bergen, Egmond en Hoorne. Bij hen sluiten zich figuren als Lodewijk van Nassau en Marnix, de vertrouwde van Oranje, aan. Tegenover deze bezadigde helden de mannen van moord en doodslag, vervuld van een onverzoenbare godsdienstwraak: Lumey van der Marck, Omal of Roobol, die tegen kerken en kloosters woedden, tegen de Karthuizers en het St. Agatha convent. Zij brengen het vrijheidsideaal voortdurend in gevaar. Door een deel der Geuzen aldus voor te stellen staat Van Haren inderdaad niet zoo heel

1) Het Rijksmuseum te Amsterdam, W. B.-uitgave blz. 88.

ver van de katholieke geschiedschrijvers af, ¹⁾ hoewel hij door zijn visie op de inquisitie waarheidslievender is.

Het vriendenpaar Blois—de Rijk vertegenwoordigt het zuiverst het ideaal naar beide zijden. Rochus Meeuwesz is het voorbeeld van ziele-, Lodewijk van Nassau van geboorte-adel. Iemand als Bossu brengt de natie in gevaar door als edelman de zijde der vrijheid te verlaten. Onder de hoofden der vrijheid noemt Van Haren alle Oranje-vorsten tot op Willem IV; als een voorbeeld kan Elisabeth van Engeland gelden. Willem II gaat hij stilzwijgend voorbij want ook hij doet ditmaal aan de nationale vrijheidsgedachte afbreuk. Waarom de dichter Willem V passeert zal ik hieronder aantonen. Naast de Oranjes als handhavers worden de tegenspelers van hun Huis uitvoerig genoemd: Van Oldenbarneveldt en de De Witten voor wie Van Haren bewondering had en wiens vermoording hij afkeurde. In „Aan het Vaderland” ligt heel zijn in de XVIIe eeuw verwezenlijkte droom van de heilstaat: de zuiver historische figuren der zeehelden; de volgers van Kunsten en Wetenschappen, de ideaalvorsten. *ideale v.*

En door dit alles heen, zooals ook in de tragedie „Prins Willem I”, de persoonlijke gevoelens van een tengevolge van zijn maatschappelijke val gechargeerd vriendschapsideaal bij het vermelden van den stadhouder en Prinses Anna, waarvan de voorbeelden in de XIIIe en XIVe zang besloten liggen. En van een langzamerhand zichzelf terugvinden, een stijging boven het „ik” uit door een besef dat het leven van één man niet voor het vaderland van waarde is „in gemeene zaken”.

Teleurstelling over familie en vaderland was, toen

¹⁾ Vgl. Van Heeckeren, Taal en Letterk. IV blz. 347.

de dichter zijn zangen schreef, tot een ideaaldroom van grootsch historisch verleden gelouterd. Juist door het nastreven van dat ideaal was het hem gelukt zich hoog boven zijn zieleleed te stellen waardoor hij berusting vond, iets dat hem bij het schrijven van de Agon nog niet gelukt was. Huet's „regtzinnige burger“, „brave echtgenoot“ en „teerhartige vader“ is dus niet de strekking van „Aan het Vaderland“. Kan er van eenige tendentie sprake zijn, dan is de uitgave een bewijs van Van Haren's Nederlander-schap. „Aan het Vaderland door Jonkheer Onno Zwier van Haren, Fries Edelman“ had er op het titelblad van de eerste druk vermeld gestaan. Het was een opdracht, en geen naam, maar dan toch een opdracht die minstens evenveel in had als een titel had kunnen uitdrukken. Zij stond in nauw verband met de bijzondere omstandigheden, die de bespoedigde uitgave noodzakelijk hadden gemaakt. Het vaderland, dat Van Haren een kwart eeuw had gediend, dat van zijn jeugd af aan al zijn liefde en zorg had gehad en hetwelk voor hem een steeds-levend begrip was geworden — datzelfde vaderland had den man-van-eeren-deugd en den staatsman ten val gebracht en naar de eenzaamheid van Wolvega gebannen. Zelfs daar verongelijkte het hem nog: het wantrouwde hem, zond eerst inbrekers, naderhand brandstichters op hem af. En desondanks bleef hij het getrouw, door zijn vervolgingen heen. („Aan het Vaderland“ — het was een beroep op de republiek) Voor deze metterhaast in het licht gegeven zangen zou de keuze van een naam moeilijk geweest zijn; „Willem De Eerste“ zou Nomsz later zijn heldendicht op Oranje noemen, maar om de moeilijkheid te omzeilen: een figuur als Oranje tot een voortdurend handelende en actieve held van een gedicht te maken, gaf hij zijn werk de ondertitel „De grondlegging van de Nederlandsche

vrijheid", hoewel hij zich door die moeilijkheid goed heengeslagen had door reeds aan het einde van het eerste boek Oranje sprekend in een onderhoud met De Coligny in te voeren. Nomsz was er in geslaagd Oranje tijdens dit tweegesprek het geheele verloop van de oorlog sinds het vertrek van Philips naar Spanje tot aan het mislukken van Prins Willem's tweede expeditie en de daarop van De Coligny ontvangen raad: Spanje ter zee te bestrijden, toe, te laten verhalen, en ook tijdens de Duitsche ballingschap wist hij hem in onmiddellijk contact te houden met de gebeurtenissen in het vaderland. Zodoende was de rol, die Nomsz aan Oranje te spelen gaf, van voldoende beteekenis om de naam heldendicht te rechtvaardigen; bij Van Haren was dit niet het geval, en toch zouden zijn kunstrechtters, terwijl hij zelf deze naam niet aandurfde, althans niet voor zijn fragment van twintig zangen, dit met de maat van het epos meten. De titel „De Geuzen" paste misschien beter voor dit onderdeel van een grooter geheel, maar de onuitgevoerde plannen van den dichter zouden hem niet gerechtvaardigd hebben. En zeker zou het belangrijk zijn te weten, welke benaming van Haren wel gegeven zou hebben aan die twaalf zangen, die hij voornemens was uit te geven. Welnu, hadden beide fragmenten anders dan naamloos kunnen zijn? Waren zij voltooid geweest bij hun eerste publicatie, voltooid volkomen in de geest en volgens de opzet van hun dichter, zij zouden ongetwijfeld de titel: „Willem van Oranje" of „Prins Willem I" gedragen hebben, desnoods met de ondertitel „Grondlegger van de Nederlandsche Vrijheid". Dáárom zeker niet: „De Geuzen", omdat de uitgave van 1771 wel-is-waar de voltooiing van het gedicht was, maar waarvan het ontwerp juist voldoende van dat van 1769 verschilde, om deze naam niet te rechtvaardigen. Wie

het onderscheid in beider „plan“ ziet, wie opmerkt dat Van Haren in 1771 de figuur van Willem den Zwijger opgaf — de reden daarvan zullen wij nog zien — kan op deze wijze ook afrekenen met de naam-moeilijkheid. Men zal moeten toegeven, dat de opdracht „Aan het Vaderland“, zij het een noodzaak, een volkomen logisch gevolg van 's dichters onuitgevoerde plannen was.

3. „Aan het Vaderland“ naar de inhoud.

Zang I is een algemeene inleiding tot het gedicht, dat aanvangt met de ontwikkeling van het denkbeeld, dat de mensch en het menschenwerk, ook het hoogstgeroemde, slechts het werktuig en het middel in hooger hand is. ¹⁾ Noch Alexander, toen hij met het puin van Memphis Alexandrië stichtte, noch Leo de Groote, die de Hunnen onder Attila bestreed, ja, evenmin Da Gama en Columbus waren er zich van bewust welke vrucht hun inspanningen uiteindelijk zouden afwerpen. Spanje en Portugal betwistten elkander de hegemonie, doch het noodlot bracht hen in één hand. Weliswaar sneuvelde Karel de Stoute voor Nancy, maar het huwelijk van zijn dochter met Maximiliaan van Oostenrijk bracht de Nederlanden in het Huis van den laatste, dat een ongekeerde groei en bloei beschoren was geweest, zoo de heerschezucht en hoogmoed die welvaart niet te gronde hadden gericht. De weldra Vereenigde Nederlanden namen de rol van Spanje over.

De volgende zang II schildert ons het Verbond der Edelen. Zooals de groote overstromingen van de Nijl het Egyptische volk bedreigen, doch in wezen nergens anders toe dienen dan tot grootere vruchtbaarheid en daarmede bloeiender welvaart van het land, zoo zal Nederland, vóór het machtig wordt, eerst angst,

¹⁾ Vgl. Jorissen, „Aan het Vaderland“ blz. 12.

verdrukking en armoede zien; vóór de vrijheid overwint heerscht eerst inquisitie, willekeur en burgermoord.

De zangen III en IV verkondigen de lof van die vrijheid; hoogmoed en wraak, valsche staatkunde, bijgeloof, wreedheid, armoede, slavernij, en de doodstraf, waarvan Villers, Casembroodt, van Stralen, Galama en Egmond het slachtoffer zijn geworden, maken plaats voor vrijheid en godsvrucht, beide vereenigd in Oranje. Slechts een Lumey brengt het vrijheidsideaal door een felle toespraak om te rooven en te moorden in gevaar. De Geuzen zijn inmiddels voor den Briel gevaren, en nemen de stad in. Alva zendt den Graaf van Bossu uit Utrecht om haar te heroveren. De Ve zang teekent de onstuimige Enthes, Roobol, Omal en La Marck, in hun wraakzucht tegen de kloosters en geestelijkheid; treffend is de tegenstelling met het vriendschapsverbond tusschen De Rijk en Blois, die er in slagen de ruwe Geuzen te matigen.

Met de VIe zang grijpt de dichter even terug. Om de beteekenis van de inneming van den Briel te accentueeren, geeft hij een bulletin van de voornaamste tot nu toe voorgevallen gebeurtenissen. Nu iedereen bestolen is en vermoord; nu de drukpersvrijheid is opgeheven; nu Oranje tweemaal overwonnen is en het werk van Lodewijk van Nassau teniet gedaan; nu hij zich op het toppunt van zijn macht waant en zijn beeltenis te Antwerpen is verheven, denkt Alva dat zijn taak reeds volbracht is. Doch daar weigert Utrecht de tiende penning! Daar verzet de burgerij van Brussel zich! Het bericht van de verovering van den Briel doet de ronde, even later gevolgd door dat der vrijwording van Vlissingen. Nassau neemt Mons in. De kansen keeren! Bossu verschijnt voor den Briel (VII); dank zij de heldendaad van Rochus Meeuwesz, die de Nieuwlandsche sluis

doorhakt, blijft de stad behouden. Lumey krijgt er het bevel te voeren. Blois vertrekt naar Vlissingen en de Rijk naar Engeland om bijstand van Koningin Elisabeth te vragen.

De thans volgende zangen VIII—XIII bevatten de bekende droompassage. God, die alvermogenend is en zich alom in de natuur openbaart, kent de wenschen van Oranje, die te Dillenburg werkloos terneer zit. Hij zendt de Hoop met Slaap en Droomen, die hem de glorievolle toekomst van het Nederlandsche volk moet toonen. Zoo verschijnt in de IXe zang de Hoop aan Oranje, en zij voert hem naar Amsterdam, dat in feesttoot is, want de stad maakt zich gereed Stadhouder Willem IV te ontvangen. Voor de komst van den Prins leidt zij hem het huis van den zoon van Burgemeester Witsen binnen, en (X) toont hem diens schilderijenkabinet: onze verdienstelijke zeevaarders en vlootvoogden, onze staatslieden en mannen van de wetenschap (XI) en de Oranjegalerij (XII). Daarna voert zij hem naar de haven, waar de stadhouder en zijn gemalin aankomen. Nu brengt de Hoop den Zwijger weer terug, de Slaap en de Droomen verlaten hem en hij vat nieuwe moed.

De XIVE zang beschrijft de tocht van De Rijk naar Engeland en zijn aankomst aan het hof. Hij wordt door Elisabeth in audiëntie ontvangen (XV), die hem hulp toezegt, mits Oranje in zijn land terugkeert. In de volgende zang XVI zien wij De Rijk op de thuisreis. Bij de kust ontmoet hij eenige schepen met vluchtelingen uit Vlissingen, die hem de critieke toestand van deze stad schilderen, en hem smeeken niet naar den Briel, maar naar hun stad te varen. Hij besluit dan de bevelen van Lumey in de wind te slaan, en op Vlissingen aan te houden, dat geducht in het nauw komt (XVII). Antwerpen heeft namelijk aan het Spaansche hof klacht na klacht gezonden over

de operaties van de Geuzen op de kusten en op de Schelde, en Philips heeft een vloot onder Medina Celi afgezonden. In de drie laatste zangen XVIII—XX beschrijft Van Haren dan de zeeslag, die thans plaats vindt. De schepen van Cano, Guzman en Dabreo worden in de grond geboord; schipper de Lange boet voor zijn roekeloosheid, en verkiest met vier vijandelijke booten de heldendood.

De stof voor zijn „Aan het Vaderland“ vond Van Haren, zooals hij zelf op 25 April 1772 aan Te Water schrijft, bij de oude historieschrijvers. „Wat de lijst van de Geuzen aanbelangd door mij uitgegeeven, dezelve steund le op de uitdrukkelijke woorden van 's lands geschiedenisschrijveren; 2e uit de collatie van plaats en van deese schrijvers met hare overige schriften, of andere plaats en van andere vreemde schrijvers; 3e uit traditie: bijvoorbeeld voor vijftig jaar tot Zwol op school zijnde, pleeg de Rector Ducker de best leerende te animeeren met deesen woorden, Gij zult nog een brave Geus worden als Oom Hedding, en hij noemde straat en huys daar de man tot Zwol gewoond hadde“. ¹⁾ Zijn bronnen zijn dus Hooft ²⁾, Bor ³⁾ en van Meteren ⁴⁾. Nauwgezet heeft hij wel allereerst de feiten, zooals Hooft die in zijn VIe en VIIe boek verhaalt, gevolgd, doch er naar eigen keuze uit weggelaten en aan toegevoegd. Het geuzenverhaal vangt eigenlijk eerst aan met het gebod van Koningin Elisabeth om de Engelsche havens te verlaten (Hooft VI 228; Bor VI 365; Van

¹⁾ Vgl. Leiden, Letterkunde No. 1004.

²⁾ P. C. Hooft's Nederlandsche Historiën, 3e druk (1677).

³⁾ Pieter Bor „Oorsprongk, begin en vervolgh der Ndl. Oorlogen (1679).

⁴⁾ Emanuels van Meteren Historie der Neder-landscher ende haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen (1614).

Meteren blz. 70). Van Haren laat daaraan voorafgaan het tooneel van de confederatie der Edelen (Hooft V blz. 75). Van de Ve zang af volgt hij bij de beschrijving van de gebeurtenissen rondom Den Briel voornamelijk Hooft. Het gesprek in die zang tusschen Blois en De Rijk, die Lumey en de andere plunderende Geuzen overreden, correspondeert met blz. 230—31. Alleen vermeldt hij niet de zending van den veerman Koppestok met den zegelring van Blois naar de Brielsche magistraat om de eischen der Geuzen over te brengen (Hooft blz. 229; Bor blz. 366; van Meteren blz. 70^{vso}). In VII spint hij de heldendaad van Rochus Meewszoon breed uit (Hooft blz. 232; Bor blz. 367; van Meteren blz. 71^{vso}). Zoowel Hooft, Bor als Van Meteren verhalen dat Oranje bij het vernemen van de tijding dat Den Briel is ingenomen deze verovering afkeurt, omdat hij er de tijdsomstandigheden nog niet rijp voor vindt. Bij Van Haren vinden wij daarvan geen spoor, hetgeen niet te verwonderen is wanneer men bedenkt, dat juist de inneming van Brielle het culminatiepunt van zijn gedicht is, zooals ik bij het hoofdstuk over de bouw van „De Geuzen” nog zal aantoonen. De tocht van De Rijk naar Engeland en zijn onderhoud met Elisabeth worden niet meer dan gememoreerd bij Hooft (blz. 234/35), doch vinden bij Van Haren in de zangen XIV en XV een uitvoerige plaats. De feiten van zang XVI: De Rijk die op zijn terugweg vluchtelingen uit Vlissingen ontmoet en in plaats van naar Den Briel derwaarts gaat, zijn wederom die bij Hooft (blz. 235). Dan neemt Van Haren een groote sprong: In XVII teekent hij een vluchtig beeld van Vlissingen, vermeldt niet meer dan de naam van Pacheco, om in XVIII te komen tot het uitvaren van de Zeeuwsche Geuzenvloot teneinde slag met de Spaansche te leveren. Zoowel Hooft, Bor als Van Meteren beschrijven uitvoerig hoe in de stad

o. l. v. Heer Johan van Cuyck de Waalsche bezetting wordt uitgeworpen, hoe de stadhouder van Zeeland, Anthony van Bourgondië, tevergeefs de stad voor Philips II hoopt te behouden; verder de dood van Don Piedro Pacieco, bouwmeester van Alva, die Vlissingen komt versterken; de strijd om Campveer en die om Enkhuizen, waar Sonoy als stadhouder van het Noorderkwartier aankomt, en de vrijheidsstrijd in West-Friesland begint (Hooft blz. 236—250; Bor blz. 369—393; van Meteren blz. 71^{vso}—72). Van al deze gebeurtenissen, welke vallen vóór de komst van de Spaansche Vloot onder Medina Celi en Romero en de strijd tegen die der Geuzen, in „Aan het Vaderland“ terug te vinden in de zangen XIX en XX, is bij Van Haren geen spoor. Hij laat de heldendaad van Sebastiaan de Lange plaats vinden gedurende die zeeslag, terwijl deze in werkelijkheid ervóór valt (Hooft blz. 250; van Meteren blz. 71^{vso}). En de figuur van Boudewijn Ewoutsz, in de XVIIIe zang ingeleid, is wegens het plotseling afbreken van het gedicht in November 1769, niet uitgewerkt en geplaatst. Degenen, op wie bij Van Haren de meeste nadruk valt, zijn juist die Sebastiaan de Lange en Ewoutsz. Ewout Pietersz. Worst als admiraal en Jan de Moor als vice-admiraal (van Meteren blz. 72) worden niet genoemd.

Hoe zou nu, aan de hand van deze bronnen „Aan het Vaderland“ voltooid zijn? Ik stipte het hierboven reeds aan. Had van Haren zijn werk kunnen voleindigen naar zijn oorspronkelijk plan en dichterlijke idee, waarvan zijn vrijheidsideaal in Oranje belichaamd de uitdrukking was, dan zou hij waarschijnlijk geschilderd hebben hoe de Hollandsche steden de een na de ander aan 's Prinsen zijde gebracht werden; de afval van Haarlem; het beleg van Bergen

door Don Frederik. Hij zou de Statenvergadering te Dordrecht op 15 Juli 1572, waar Marnix Oranje's brief voorlas, zeker niet onvermeld hebben gelaten. Doch waar het om ging: Willem de Zwijger handelend aan het hoofd van de vrijheid, zou hij ons hebben doen gevoelen door hem te teekenen aanvankelijk gedurende zijn tocht over de Rijn en de Maas (Hooft, blz. 270) om Roermond en Mechelen te verrassen, maar ook hoe hij bij Mons verslagen werd (blz. 271), en later bij zijn komst te Enkhuizen, als leider van de opstand in het Noorden (blz. 284). Ook de eerste uitgave van „De Geuzen“ zou op deze wijze de 20 onvoltooide zangen niet vervolmaken. Wij zullen thans zien wat daar de oorzaak van was.

DE GEUZEN (Materieel).

1. Van „Aan het Vaderland“ naar „De Geuzen“ (1771).

Te Winkel is van de litteratuur-historici de eenige die de ontwikkeling van Van Haren's gedicht gevolgd en begrepen heeft. Sprekend van de verschillende drukken die het heeft beleefd, merkt hij op: „Uit al die omwerkingen blijkt dat het gedicht een geschiedenis heeft, en eerst geleidelijk zoo geworden is als wij het nu meestal onder oogen krijgen en zooals het aanvankelijk zeker niet was bedoeld“. ¹⁾ Laten wij deze constateering voorloopig toetsen aan de bewerking van „Aan het Vaderland“ tot „De Geuzen“ (1771).

Onmiddellijk na de eerste uitgave moet het gedicht Van Haren niet bevredigd hebben, zei ik; niet omdat hij bij het schrijven een „zeer vaag plan“ voor de geest had, maar omdat hij, toen hij het legde naast zijn ontwerp, wel inzag hoe weinig het daaraan had beantwoord. Het gedicht was onvoltooid: Oranje aan het hoofd van de Nederlandsche vrijheid was in schets gebleven. Hoe de dichter ook trachtte zijn fragment in 1771 te vervormen naar zijn toenmalig plan, hij kon daar niet in slagen omdat zijn idee niet meer die van twee jaar te voren was.

Onno Zwier zegt zelf, dat hij tot zijn eerste bewerking werd aangemoedigd door het gunstige oordeel van „weinige lieden, de schors doordringende“, die „schenen te begrijpen, dat tijd en moeite iets tamelijks van de verkorene stof zouden kunnen maken“. Doch het is alweer in 1776, wanneer hij dat

¹⁾ Ontwikkelingsgang V blz. 506.

mededeelt, en het klinkt wederom als een artistieke uitvlucht. Er is maar één essentieele reden voor het ontstaan van „De Geuzen” te vinden: Van Haren gaf zijn opzet, „Aan het Vaderland” met de schildering der figuur van Willem van Oranje als handhaver van de door deze en de Geuzen bevochten vrijheid te laten eindigen, op. Hij breidde het dichtwerk wel is waar uit met vijf zangen aan het einde, en met talrijke strophen door het heele gedicht heen, maar dat was slechts tot een nog zoo goed mogelijke completeering van het fragment, en hij verwerkte er slechts stof in van het geuzenverhaal. Hij bracht nu het topzware „Aan het Vaderland” min of meer in evenwicht door tegenover de uitvoerige geuzenschildering in de eerste zangen een dergelijk sluitstuk met de laatste te geven. De geuzengeschiedenis besloeg thans niet meer een derde deel, maar ruim de helft van het werk. Een titel was dan ook niet moeilijk te vinden: de zangen konden niet anders dan „De Geuzen” heeten! Van een oorspronkelijk bedoeld heldendicht — naar het fragment, dat ons als „Aan het Vaderland” bekend is, moeten wij oordeelen: zwak — kregen zij de vorm van een „samenstel”, een „cyclus” van vaderlandsch-historische lierzangen, een felt, waar het thans bijgevoegd „Historisch verhaal” trouwens op wijst. Dat Van Haren voornamelijk de geschiedenis der Geuzen heeft willen geven, kan uit dit „Verhaal” blijken: „De Prins van Oranje — heet het aan het slot — vertrekt uit Duitschland, gaat scheep tot Campen, en komt in Holland”. Voor ieder die nog in de veronderstelling mocht zijn dat de Zwijger een actieve rol te spelen zal krijgen, is dit duidelijke taal. Of wil men nóg duidelijker? Hetzelfde „Historisch verhaal”, dat aan de druk van 1772 voorafgaat, is woordelijk van gelijke inhoud, op een uitzondering na: „De Prins van Oranje — luidt het daar —

vertrekt uit Duitschland, gaat sloop tot Campen, en komt in Holland tot Enkhuizen aan: waar na de naam van Geuzen ophoud." Overtuigender kan het niet! In de historie houdt de naam „Geuzen" op en dus is het gedicht ten einde.

Waarom gaf Van Haren nu de figuur van Oranje op? Dit is een vraag, die noodzakelijkerwijze rijst. Kalff vermoedde, dat „de hoop zich bij den juist meerderjarig geworden Prins Willem V aangenaam te maken", den dichter tot het vervaardigen van „Aan het Vaderland" aanzette ¹⁾. Er bestond voldoende aanleiding tot een dergelijk vermoeden. Had de stadhouder niet steeds het oor geleend aan den Hertog van Brunswijk, wien Onno zijn val weet? Had Van Haren de miskennis van zijn verdiensten, aan den vader van Willem V bewezen, niet duidelijk ondervonden, en er in zijn letterarbeid op gezinspeeld. „De zoon deed, of hij mij niet kend", roept hij in hooge ouderdom nog uit. Afgezien van het gegronde in de klacht over deze miskennis, zou er inderdaad hoop op gunst van en vriendschappelijke omgang met den stadhouder hebben kunnen bestaan, maar dan toch in geen geval gezocht in „Aan het Vaderland", waar Prins Willem volkomen doodgezwegen wordt, terwijl er gelegenheid te over was hem te noemen. Dat er een opdracht aan Zijne Hoogheid ontbreekt, is een geringer bewijs; het gedicht was, zooals wij zagen, opgedragen aan het vaderland, het was geen verantwoording van 's dichters hart en gevoelens alleen maar aan Oranje, maar aan de geheele natie.

Had Van Haren in 1769 opnieuw bij het Oranjehuis in het gevlj willen komen, dan had hij „Aan het Vaderland" zeker anders ingericht. Ook „De Geuzen"? Ik

¹⁾ Geschiedenis der Ndl. Letterkunde, V blz. 503.

beweer van niet. Dat hij Oranje terzijde schuift vindt zijn oorzaak in een nieuw dichterlijk plan: hij zal, nu noodgedwongen de Eerste Willem niet de held van zijn dichtstuk geworden is, een apart werk aan hem wijden. Ziehier de conceptie van de „Willem I”; Oranje in volle actie, aan het hoofd van het geestelijk en gewapend verzet: het verloren brokstuk van „Het Vaderland”, dat zich gemakkelijker leent tot een afzonderlijke behandeling dan verwerkt in een, in statu nascendi mislukt heldendicht. Maar dan tevens 's dichters zwenking: de opdracht, het nederige voorwoord bij zijn treurspel „Aan Zijne Hoogheid”. Conventioneel, zoo men wil, maar dan toch: een voorwoord! Twee-, neen! drie-maal had het ontbroken: het lijkt aannemelijk om te concludeeren: bewust ontbroken! Een dergelijke onderdanige houding had men wellicht voor een bewijs van 's dichters schuld-besef gehouden. Doch nu hij getoond had het zonder Oranje te kunnen stellen, was dit gebaar voldoende geweest. Tenslotte kroop het bloed waar het niet gaan kon. Kalff's vermoeden zou juist geweest zijn indien hij het voor „Prins Willem I” had uitgesproken. Eerst in dit treurspel toch vond Van Haren twee Oranje's weer: De Eerste en de Vijfde Willem. Het was de tragiek van zijn dichterlijke periode, dat de laatste hem niet vond. Hoe kon het anders — en dat is een onlosbare schuld — waar hij hem niet gezocht had.

2. De idee van „De Geuzen”.

Wij hebben uiteengezet, hoe aan een oorspronkelijk dichterlijk plan: verheerlijking van de door Oranje en de Geuzen bevochten vrijheid, en van de handhaving van die vrijheid onder leiding van Oranje, in „Aan het Vaderland” slechts ten deele uitvoering was gegeven, tengevolge van een door de omstan-

digheden verhaaste uitgave. Hoe deze opzet, met behulp van het „Aan den Lezer“ en van de tekst van de eerste druk te reconstrueeren, door den dichter later verdoezeld is, toen hij niet alleen bemerkte dat zijn ontwerp niet voleindigd was, maar ook toen hij het besloot te veranderen. Te wijzigen in deze zin: dat hij het tweede lid van zijn plan liet vallen om het zelfstandig uit te werken, en dat hij het eerste deel vervolmaakte.

In „De Geuzen“ valt dan ook de nadruk op de handeling van degenen, naar wie het werk zijn naam draagt. Het gedicht heet niet „Oranje en de Geuzen“, maar „De Geuzen“, tout court; terecht, want de rol van Prins Willem is die van een figurant. Hij vormt niet meer dan een achtergrond waartegen de vrijheidstrijd van de Watergeuzen duidelijk afsteekt; om hun bedrijf is het allereerst te doen. De raad van De Coligny aan Oranje heeft hun vrijbuitery officieele lastbrieven, en daarmede een officieel bestaansrecht gegeven; de komst van den Prins in ons land maakt een historisch eind aan hun optreden. Tusschen deze twee tijdstippen in vallen hun belangrijkste ondernemingen en waaghalzerijen, waarvan het hoogtepunt de inneming van Den Briel is, tevens het culminatiepunt van de vrijheidsoorlog.

Het nationaal en godsdienstig vrijheidsideaal wordt door de Geuzen gedragen. Nationaal: zij vertegenwoordigen nog wel niet een Unie van Zeven Vereenigde Provinciën, maar zij komen toch uit alle gewesten, en vechten voor meer dan het behoud van Holland, de Zeeuwsche eilanden of de Friesche kusten alléén. Het begrip natie wil bij Van Haren zeggen „de beheersching onder een en het zelve gebied van een of verscheidene zaamgevoegde volkeren, door eenen godsdienst, genoegzaam de zelve zeden, en met gering onderscheid van taal,

verbonden." ¹⁾ Ten tweede godsdienstig: zij representeren nog geen alom-gevestigd hervormd geloof, maar strijden voor geloofsvrijheid, hoewel sommigen onder hen het ideaal door hun onstuimigheid meermalen in gevaar brengen. God wordt met De Geuzen verbonden niet als de bijzondere beschermer van een of ander betwist leerstuk, maar als de algemeene weldoener van het menschelijk geslacht, „als regeerende alle volkeren en die volgens reegels van eene oneindige wijsheid met een wenk verheffende of verneederende". ²⁾ Ook in „Aan het Vaderland" wordt hun beeld aldus ontworpen, maar het is er, gezien de opzet, nog niet zoo uitgewerkt. Vooral de nieuw-vervaardigde IIIe en laatste vijf zangen van de omgewerkte uitgave geven het deze nadrukkelijke vorm. Voor het overige kan ik, wat de uitdrukking van Van Haren's dichterlijke idee aangaat, verwijzen naar het gelijknamige hoofdstuk van „Aan het Vaderland", dat met opzet uitvoerig daarover handelt.

3. De vermeerderde Inhoud.

Legt men de uitgaven van 1769 en 1771 naast elkander, dan bemerkt men welke ingrijpende veranderingen in de combinatie van de verschillende zangen hebben plaats gehad. De eerste zang van „Aan het Vaderland" is weggelaten, maar niet voor goed verdwenen, want van Haren werkte hem tot een afzonderlijke Lierzang om, die hij onder de titel „De Koophandel" aan het Vlissingsche Genootschap opdroeg. In de IIe zang van de „Geuzen" vielen de IIIe en IVe van de eerste druk samen, met weglating van 4 strophen van de een en 11 van de ander. Geheel nieuw, althans op anderhalve beginstrophe na, is de

¹⁾ „Over de nationaale of vaderlandsche gedichten". Verh. Zeeuwsch Genootsch., 1778 blz. 312.

²⁾ Vgl. ald. blz. 315.

IIIe zang, terwijl de IVe met de oude Ve, de Ve met de oude Vie enz. enz. overeenkomt, ondanks uitbreidingen en verkortingen; en aldus tot XIX toe, welke correspondeert met de voormalige XXste. De zangen XX—XXIV verschijnen voor het eerst.

De nieuwe XXe zang geeft een vervolg van de zeeslag op de Zeeuwsche kusten. Nadat schipper Sebastiaan de Lange met vijf vijandelijke fregatten de lucht in gevlogen is, nadert al drâ een Engelsch smaldeel tot bijstand van de Geuzen. Dan vergaat het den Spanjaarden nog slechter (XXI). Ewoutz, een bootzman die met zijn schip kortgeleden onder de Spanjaarden verzeild was geraakt, en onder voorwensel van met zijn scheepsvolk Vlaamsche visschers te zijn, het leven behouden had (XX), volvoert zijn list en verovert een Spaansch schip (XXI). De vijand vlucht thans in grooten getale; hun schepen loopen op de zandbanken bij een poging, de haven van Sluis binnen te vallen. De Lissabonsche handelsvloot nadert uit zee en wordt buitgemaakt.

De twee volgende zangen zijn een lofzang op het huwelijk. De XXIIste schildert de ideale liefde van Rozemond voor de Lange, die op zee rondzwerft en voor wiens leven zij voortdurend vreest. De XXIIIste teekent den dichter zelf in zijn onverbrekelijke trouw aan Adeleide; tevens vindt Van Haren hier gelegenheid de exotische schatten van de Spaansche koopvaardijvloot op te sommen. Tot slot (XXIVste zang) een blik in het verleden en in de toekomst; de raad van de Coligny, eenmaal aan Oranje gegeven, om Spanje ter zee te bestrijden, waarvan de uitvoering het begin van de gunstige omkeer is geweest; en de aanduiding van de komst van Oranje in het vaderland en van de aansluiting van de Noord-Hollandsche steden bij de opstand.

De chronologie van de gebeurtenissen, zooals wij

die bij Van Haren's bronnen vinden, is in „De Geuzen“ beter dan in „Aan het Vaderland“ gevolgd. In de eerste zes zangen vindt de dichter thans een grooter orde en beter systeem bij het rangschikken van de feiten. Regelmatig ontwikkelt hij zijn geuzengeschiedenis. De zangen IV, V en VI geven de kroniek zooals wij die bij Hooft (blz. 230—232) en Bor (blz. 366—367) vinden. Uitbreiding treft men vanzelfsprekend vooral in de laatste zangen aan. Bij de geschiedschrijvers zijn de historische feiten de volgende: Medina Celi komt met circa 60 schepen, waaronder een Vlissingsch schip o. l. v. Boudewijn Ewoutz, en met 2000 Spanjaarden onder Juliaan Romero naar Nederland. Vóór dien tijd is de Lange reeds in een strijd met vier schepen van de Vloot, die Alva ter versterking naar Middelburg zond, in de lucht gevlogen. Nadat Ewout Pietersz. Worst en Jan en Joost de Moor uitgezeild zijn met 12 schepen om de bakens voor het Sluische Gat stuk te slaan, vallen de kleinste Spaansche schepen toch te Sluis binnen, op vier na, die met Ewoutsz aan de grond loopen. De Vlissingers maken deze dan door zijn list buit. De 12 grootste schepen van Medina's vloot liggen te Blankenbergen voor anker; de Westewind brengt de Lissabonsche handelsvloot in zicht, de schepen sluiten zich aaneen en komen voor Vlissingen drijven, worden buitgemaakt en verstrooid. (Hooft blz. 250—51; Bor blz. 393; Van Meteren blz. 72). Bij Van Haren vinden wij de volgende toedracht: Philips zendt de oorlogsvloot om de Scheldemonden te zuiveren (XVI). Van de door Blois op verkenning uitgezonden schepen is dat van Ewoutsz niet teruggekeerd. De Lange meldt de komst der Spaansche vloot; de Geuzen varen in 13 booten uit, terwijl Blois de admiraalsvlag hijscht (XVII). De komst der Geuzen wordt aan Medina gerapporteerd, men raakt slaags. Cano en Guzman komen

om (XVIII), Dabreo's schip zinkt. Gama entert met 4 schepen de galjoen van De Lange en springt met deze in de lucht (XIX). De Engelsche hulp onder Sidney verschijnt. Ewoutsz, onlangs met zijn schip buitgemaakt door de Spanjaarden, wacht zijn kans af (XX) en werpt de Spaansche bemanning van het schip met Tellez over boord. In de verwarring loopt de vijand overal aan de grond en de naderende handelsvloot wordt opgebracht naar Vlissingen (XXI).

Naast de geraadpleegde vaderlandsche historie toont Van Haren in „De Geuzen” een zeer groote belezenheid in de oude geschiedenis, zoowel de Egyptische als de Grieksche en Romeinsche. Alle klassieke en mythologische vergelijkingen verschijnen hier voor het eerst. Hetzelfde geldt voor de bijbelsche beeldspraak welke hij aanwendt om op belangrijke personen en zaken grootere aandacht te laten vallen; in het Oude Testament was hij uitstekend thuis, de apocryphe boeken niet uitgezonderd. Zijn aardrijkskundige kennis spreekt van ernstige studie in reisbeschrijvingen, waarvan hij er 1200 bezat, die alle bij de brand van 1776, zooals ik reeds vermeldde, verloren gingen. De ophelderingen, welke hij in 1771 achter „De Geuzen” voegde, bevatten een schat van aantekeningen op dit gebied.

4. De Geuzen 1772—1776.

Te Winkel's woorden mogen hier nogmaals aangehaald: „Uit al die omwerkingen blijkt, dat het gedicht een geschiedenis heeft”. Tot nog toe gingen wij deze alleen na in de bewerking van „Aan het Vaderland” tot de eerste uitgave van „De Geuzen”. Maar wij bezitten nog drie andere drukken, twee uit het jaar 1772 en een laatste van 1776. Hoe verhouden deze zich nu tot hun gelijknamige voorganger?

's Dichters onvoldaanheid over „De Geuzen” was een andere dan die over „Aan het Vaderland”. Niet

zoozeer het plan — want het was hem gebleken dat daar niets meer aan te wijzigen viel — maar de vorm liet hem ditmaal onbevredigd, omdat — wij zullen het in het volgend hoofdstuk zien — deze het lezend publiek onbevredigd had gelaten. De door Van Haren opnieuw ondervonden blijken van instemming met „De Geuzen“ van de zijde zijner goede vrienden en bekenden — want de eerste druk was niet in het openbaar te koop geweest — waren volgens de Voorreden van 1776 de aanleiding om nogmaals de hand aan het werk te slaan. Hun gunstig oordeel moge dan een aanmoediging geweest zijn, er was voor die uitgave van 1772, van 's dichters ferme handteekening voorzien, een dringender reden. In November van dit jaar had Adriaan Hupkes, Boekverkooper te Amsterdam, een nadruk van het werk van 1771 laten verschijnen ¹⁾, met geen andere bedoeling dan om het bereikbaar te maken voor „Verscheidene Liefhebbers der Poëzij en Vaderlandsche Historie“, door wie het „met veel graagte is alom gezocht geworden zonder dat het den zulken heeft mogen gebeuren een Exemplaar van 't zelve te bekomen“. ²⁾ Hupkes had deze nieuwe druk bezorgd „onder betuiginge evenwel dat“ zijn „oogmerk geenszins strekkende“ was „om die van den Heere Van Haren eenigen afbreuk te doen“. ²⁾ De dichter was daar minder gerust op geweest; hij wist niet „wat men van voornemen konde zijn onder zijn naam te verspreiden“ ³⁾ en vandaar zijn haast. Nog in hetzelfde

¹⁾ Leydse Courant van 30 November 1772. Deze uitgave maakt deel uit van een bloemlezing van 23 gedichten, „ter gelegenheid van de ongelukkige brand ontstaan op Maandag den Xlde Mey 1772 in den Amsteldamsche Schouwburg, door onderscheidene beminnaaren der dichtkunde ons medegedeelt“. Als liefdadigheidsuitgave is de overneming dus begrijpelijk en vergefelijk.

²⁾ Vgl. het voorbericht van den uitgever.

³⁾ Voorreden tot de uitg. 1776, bij van Vloten blz. 464.

jaar zag zijn werk het licht. Van „een blijde verrassing“, die de Amsterdamsche nadruk hem bereidde, kan dus niet de minste sprake zijn. ¹⁾ Aan de uitgave van Hupkes is het waarschijnlijk te danken geweest, dat „De Geuzen“ in breede kring zijn bekend geworden; zóó bekend dat de Letteroefeningen bij het beoordeelen van 's dichters nieuwe bewerking de rollen omdraiden en van meening waren dat Hupkes Van Haren's druk van 1772 had vermenigvuldigd en daaruit „etlijke geheele coupletten, mitsgaders verscheide aantekeningen“ had weggelaten, terwijl zij bovendien „een minder beschaavende hand“ ontmoeten. ²⁾ Wat in waarheid aan de Amsterdamsche uitgave ontbreekt en minder beschaafd is, kan voor kritiek doorgaan op die van 1771, welke in het tijdschrift niet beoordeeld was. Ik vermoed dat diezelfde aandacht, welke geconcentreerd is geweest op de drukken uit 1772, oorzaak was dat Bilderdijk en Feith bij hun bewerking van het gedicht de laatste editie van 1776 volkomen over het hoofd zagen. Zijn benoeming tot Lid van het Zeeuwsche Genootschap — een eeretitel waar hij mèt die van de Utrechtsche Maatschappij zeer veel prijs op stelde — was het die Onno Zwier voor de derde maal had aangezet zich „met een verdubbelden ijver tot verbetering, vermeerdering, en versiering van een werkje toe te leggen, hetwelk in 't klein, gelijk het Zeeuwsch Genootschap in 't groot, ten luister van het Vaderland“ was „ingericht“. ³⁾ Over de „Dissertatie“, welke Te Water hem toegezonden had om „agter de Geuzen te kunnen plaatsen te zamen ingebonden ten nutte van mijne soonen“ verneemt men uit een van Van

¹⁾ Jorissen, Aan het Vaderland blz. 60.

²⁾ Hedend. Vaderl. Letteroef. 1773 II: 1 blz. 256.

³⁾ Voorreden tot de uitg. 1776 bij van Vloten blz. 464.

Haren's brieven ¹⁾ „Grootelijks ter uitlegging van 't Oogmerk van dat vaderlandsch gedigt ingericht", als deze was, zal zij ongetwijfeld gehandeld hebben over de oorsprong van de Geuzen en het Verbond der Edelen.

Inderdaad heeft dus het gedicht een heele historie, een geschiedenis, welke bij de omwerking van 1769—1771 allereerst het plan, en daarnaast de inhoud, bij die van 1771—1772/76 voornamelijk de inhoud, en op enkele plaatsen de idee betref, om van de vorm hier nog niet te spreken.

De editie 1776 bevat behalve de bijgedichte strophen, die als nadere illustratie van personen en gebeurtenissen (bijv. klassieke en bijbelsche parallellen) of als uitwerking van zoo'n aanvankelijk vaag geschetste persoon of zaak bedoeld zijn, in zang III een belangrijke inhoudsvermeerdering door toevoeging van 5 strophen waarin de geschiedenis van Thomasz en Keetje verwerkt is. In zang X maakt de figuur van Boerhaave plaats voor Antonides, Vondel, Cats, Rembrandt en Dou. In XII is een uitbreiding van twee coupletten met betrekking tot de broeders Van Haren en Prins Willem IV. Tenslotte is de Rozemondpassage in XXII met twee strophen vermeerderd.

Wat de idee aangaat, ik heb twee plaatsen kunnen ontdekken waar Van Haren's visie in 1776 een andere is dan die in 1772. De strophe op Lumey (1769 II—11; 1771 I—11; 1772 I—11), waarin hij met zwart krijt geteekend wordt, is in 1776 (I—11) aanmerkelijk verzacht, terwijl de verzen op Amsterdam er op wijzen dat de dichter langzamerhand afwijzend tegenover de stad komt te staan. Amsterdam „daer recht en wetten niet meer leven" (1769 V—6); „daar billijkheid nog wetten leeven" (1771 IV—6); 1772 dito; „daar

¹⁾ Brief van O. Z. v. Haren aan Te Water 15 April 1779, *Algem. Konst. en Letterb.* 1847 blz. 227—31.

billijkheid nog wetten leeven / En vrij te denken is
gevaar" (1776 IV—6). In respectievelijk dezelfde
zangen laat Van Haren Blois tot De Rijk zeggen:
„Koom laat ons bloed met glorie loopen / Voor rid-
derschap en Amsterdam" (str. 12); „Mag onze dood
de vrijheid koopen / Voor ridderschap en Amsterdam"
(str. 13); 1772 dito; „Geen bloed kan glorieryker
loopen / Als 't geen sijn vaderland bevryd" (str. 13).
Van Haren's afkeer van de hoofdstad, die hij als lid
van de Admiraliteit goed had leeren kennen, gaat
dunkt me samen met haar groeiende oppositie tegen
Oranje. Zij bracht dus óók het vrijheidsideaal in
gevaar.

VI.

DE GEUZEN (Formeel).

De bewerking van „Aan het Vaderland“ tot „De Geuzen“ betref niet slechts de materie, maar ook de vorm; niet alleen de idee en de inhoud, maar ook de bouw veranderde. Van een indeeling in aanvankelijk 20 zangen van oorspronkelijk ieder 16 strophen is in „De Geuzen“ niets meer te vinden. Er voor in de plaats gekomen is een gedicht van 24 zangen elk van een ongelijk aantal coupletten. Een minimum van 16 in de zangen I—V; IX; XI—XVI; XVIII en XXII; een maximum van 18 in VI, X en XXIV, en in de overige zangen 17 strophen. Geschiedde nu het samenstellen van die versafdeelingen tot een geheel, de afsluiting en opening van iedere zang of de keuze van het aantal strophen dat zoo'n zang uitmaakt, ja ook op haar beurt weer de combinatie van versregels tot strophe, met een bepaalde bedoeling? Wij zullen deze vragen achtereenvolgens trachten op te lossen.

1. De Bouw van het Gedicht.

Schematisch bezien bestaat het gedicht uit vier deelen: 1e. de strijd om den Briel, zoowel de verovering door de Geuzen als de verdediging tegen Bossu; 2e. de reis van Simon de Rijk naar Engeland om van Koningin Elizabeth hulp te verkrijgen en zijn terugkomst; 3e. de zoogenaamde droompassage: de Hoop, door God gezonden, toont door middel van slaap en droomen aan Prins Willem I de toekomstige roem van zijn volk en Huis; en 4e. de bedrijven van de Geuzen op de Zeeuwsche en Vlaamsche kusten met de zeeslag tegen Spanje. Bij deze vier hoofdbestanddeelen zou men dus van drie hoofddaden kunnen spreken. Dit schema geldt ook voor „Aan het Vaderland“.

De vier en twintig zangen zijn nu over de vier hoofdbestanddeelen verdeeld. Zang I—VI is gewijd aan de schildering van de Geuzen in het algemeen, speciaal hun bedrijf vóór de verovering van Den Briel (I—III); de inneming dier stad (IV); en de afweerstrijd tegen Bossu (V—VI), waarbij de heldendaad van Rochus Meeuwsz een hoogtepunt is. De droompassage neemt de zangen VII—XII in beslag. De XIIIe—XVIIe zang beschrijft de tocht van De Rijk en het uitvaren van de Zeeuwsche vloot, terwijl wederom handelingen van de Geuzen in het algemeen plaats vinden in XVIII—XXIV, in het bijzonder hun doen en laten vóór het beslissend oogenblik in de zeeslag (XVIII—XX); de nederlaag der Spanjaarden als onmiddellijk gevolg van Ewoutsz' heldendaad (XXI); terwijl men tegen een schildering als die van Meeuwsz het tafereel van De Lange en Rozemond kan stellen. Een dergelijke groepeerling van de zangen heeft tot gevolg dat Van Haren een zeker evenwicht bereikt, waarvan in „Aan het Vaderland“ nog geen sprake is. Juist de bij-gedichte slotzangen geven die balans, daar zij het tegenwicht vormen van die aan het begin.

Ik sprak opzettelijk nog niet uitvoerig van de droompassage, en toen ik ze terloops aanstipte als onderdeel van het schema van het gedicht, rekende ik ze doelbewust niet tot een der hoofddaden, om de eenvoudige reden, dat zij er geen is. Zij verdient een behandeling apart, al was het alleen al omdat zij voortdurend het onderwerp van bespreking onzer litteratoren is geweest, steeds in haar functie van een der twee thema's van „Aan het Vaderland — De Geuzen“, en nog nimmer als litterair evenement op zichzelf. En toch kan de eerste rol slechts zorgvuldig door de dubbel-rol nagegaan worden.

Eerst dus een uiteenzetting aangaande haar bouw.

De droompassage beslaat in „Aan het Vaderland“ zes zangen, evenals in de drie drukken van „De Geuzen“. Alleen zijn door de veranderde indeeling de nummers hier verschoven. Maar die zes zangen zijn nauwkeurig te ontleden. De eigenlijke kern van de passage vormt het toekomstvizioen, dat de Hoop aan den Prins openbaart: de grootheid van het Nederlandsche volk ter zee, zoo koopvaarders als vlootvoogden, in zang X; de roem van zijn staatslieden en mannen van wetenschap en kunst in zang XI; en de trots op zijn Oranjes in de XIIe zang. Om deze kern, dit toekomstvizioen heen, is eenerzijds zang IX, anderzijds zang XIII gegroepeerd; in eerstgenoemde toont de Hoop den Zwijger de handelsdrukte van Amsterdam, dat gereed staat den erfstadhouder feestelijk in te halen (a), en leidt hem, vóór het oogenblik daar is, het huis van burgemeester Witsen binnen (b) — in laatstgenoemde voert zij Oranje uit dit huis wederom naar buiten, naar de haven (b), waar Willem IV en zijn gemalin aankomen (a). Deze twee zangen zijn dus omgekeerd evenredig ten opzichte van elkander; er tusschen in ligt het toekomstdroombeeld, waarvan de inhoud door de schilderijengalerij van Witsen bepaald wordt.

Verwijderen wij ons aan beide kanten nog één zang van het centrum. Nadat de avond over Den Briel gevallen is (slotstrophe van VII), geeft Van Haren een imposante schildering van Gods Almacht, van de alom zich in de natuur geopenbaard hebbende Godheid, die Oranje, nu hij gedoemd is te Dillenburg werkeloos neer te zitten, de Hoop zendt, vergezeld van Slaap en Droomen, om hem een blik in het gelukkig verschiet voor zijn volk te laten slaan en hem daarmee te bemoedigen (VIII). In de hiermede eveneens omgekeerd-evenredige zang XIV heeft

XIII!

deze dat vooruitzicht aanschouwd, heeft hij moed gevat en is hij actief geworden; Slaap en Droomen zijn weer opgestegen — de Hoop niet, want zij woont op aarde en zal den Eersten Willem steeds bijblijven — een nieuwe dag breekt voor Den Briel aan, en ieder wezen looft den Schepper van het Heelal en prijst den Heer voor deze zegening. Bewonderenswaardig is het volmaakte evenwicht, dat Van Haren in deze zes zangen heeft weten te bewaren; het feit, dat zang XIV niet net zoo'n „uitleiding“ is bij XI—XIII als zang VIII een „inleiding“, aangezien hierin reeds de handeling van De Rijk's tocht naar Engeland begint, dreigt die balans weliswaar even te verstoren, maar doet aan het geheel toch ternauwernood afbreuk.

Thans dit gedeelte op zijn plaats in het geheel, dit litterair evenement in zijn functie als tweede thema van een gedicht, waarvan het ander het revolutiejaar 1572 is. Het is belangrijk, dit laatste motief voordurend in het oog te houden: de vrijheidsstrijd van de Geuzen, waarvan het hoogtepunt de inneming van Den Briel is (naar ik zeide), tevens het culminatiepunt van de gansche vrijheidsoorlog. Den Briel werd inderdaad de basis van het verzet; het einde van de vijfde zang wees daar reeds op:

Laat God, Oranje en ons' moed toonen,
Hoe dat in klein begijn kan wonen
De oorsprong van een groote macht.

Wie Geuzen zegt, zegt Den Briel, en wie Den Briel noemt, geeft het keerpunt aan in de wisselvallige krijgskansen. Dáárom grijpt Van Haren na zijn beschrijving van de verovering van die stad in de Ve zang, in de daarop volgende terug in de historie om een somber beeld van de staat der Nederlanden te ontwerpen, enkel en alleen om de beteekenis van dit feit kracht bij te zetten. Daarom is het hier ook

het juiste, neen! het eenige oogenblik om de Hoop, de verwachting op een betere toekomst, te laten optreden: zie zooals het was, zie zooals het worden zal. De latere macht en het aanzien van de republiek hing van dit moment af en dientengevolge moest hier de droompassage een plaats vinden.

Wie van dit gedeelte de volkomen evenwichtige bouw heeft nagegaan; wie zijn plaats in het dichtwerk op deze wijze heeft gerechtvaardigd, zal niet langer met Jonckbloet instemmen, waar hij schrijft: „De eenheid is verloren daarom, omdat de dichter op twee gedachten hinkte. Hij had lang het denkbeeld gekoesterd, den triomf van zijn vriend Willem IV te bezingen, later vatte hij het plan op het stout bedrijf der Geuzen te vereeuwigen“. ¹⁾

Wij, die Van Haren's plan uitvoerig nagingen, weten dat hij dat eerste denkbeeld nimmer gekoesterd heeft. Van Haren immers wilde, indien hij een held op het oog had, den Eersten Willem bezingen. De verbintenis van 1572 met 1747 lag echter voor de hand, en hij maakte er dan ook gebruik van om dat laatste, voor hem zoo beteekenisvolle jaar, in te lassen, zooals hij in 1776 trouwens zelf zegt. De droompassage stuurt in zichzelf op die verheerlijking van Willem IV en Anna van Hannover aan; van de VIIIe zang af loopt er een leidraad naar zang XIII, het centrum van haar hart en juist het midden van het heele gedicht.

Ook behoeft men thans niet langer gehoor te geven aan de twijfel, of de passage wel verantwoord is, nu de dichter niet eindigde met een schets van Oranje aan het hoofd van de vrijheid. Deze onzekerheid kon rijzen door een vergelijking met Voltaire's Henriade. Dit zij toegegeven: indien men Van Haren één verwijt kan maken, dan is het dat hij in de personiflering

¹⁾ Geschiedenis der Ndl. Letterk. V blz. 175/76.

van de Hoop niet origineel is geweest. Voltaire had in het VIIe boek van zijn genoemd heldendicht de Hoop met Slaap en Droomen, op bevel van den stamvader der Bourbons, reeds naar de aarde laten dalen, om Hendrik IV hemelwaarts te voeren en hem de toekomst van zijn volk en nakomelingen te toonen. Maar het was 's dichters eigen vinding om die gepersonifieerde Hoop de gestalte van den griffier François Fagel, wiens omgang hij in zijn jeugd menigmaal had genoten, te laten aannemen ten einde den stadhouder in Amsterdam rond te leiden. De droomverschijning op zichzelf was geijkt. In het elfde boek van de Friso bediende Willem van Haren zich van een hemelgeest om den Koning de ondergang van zijn vroegere landen en de toekomstige grootheid van zijn nieuwe volk te toonen. Nomsz zou haar later gebruiken: God, alvermogend, verhoort Oranje's wenschen door Gabriël naar de aarde te zenden teneinde Alva ten val te brengen; daartoe bedient de aartsengel zich van een „leugengeest“, die den Hertog influistert de zeesteden ontbloot te laten en Nederland allereerst te land te bestrijden. Hij en Voltaire hadden ze weer aan de Aeneis ontleend. Maar er was bij hen één belangrijk verschil: hun held handelde onmiddellijk na dit vizioen, terwijl die van Van Haren werkeloos bleef, althans voor het oog. Was hij actief aan het eind van „Aan het Vaderland“ opgetreden, volgens het oorspronkelijk dichterlijk plan, dan was de geheele droompassage volkomen verantwoord in een grooter geheel waarvan de centrale idee het in Oranje belichaamd vrijheidsideaal was, en waarin het onmiddellijk verband zou hebben gehouden met de handelingen van den Prins.

2. De zang als onderdeel van de cyclus.
In de vier groepen, die wij hierboven onderscheid-

den, is er nagenoeg één bestemd voor ieder nieuw onderwerp van een hoofdbestanddeel. Aldus: Eerste hoofddaad: I. Verbond der Edelen; II. lofzang op de vrijheid, de Geuzen naar Den Briel; III. de Geuzen voor Den Briel; IV. de inneming van deze stad; V. vogelvlucht over de toestand van de Nederlanden, Bossu naar Den Briel gezonden; VI. de belegering van de vesting, de heldendaad van Rochus Meeuwesz. De tweede hoofddaad: Zang XIII, De Rijk naar Engeland; XIV. zijn onderhoud met Elisabeth; XV. zijn terugtocht; XVI. zijn plan om naar Vlissingen te varen, lofzang op de vrijheidszin der Zeeuwen; XVII. de vloot van Zeeuwen en Geuzen vaart uit. Derde hoofddaad: XVIII. de schepen van Cano en Guzman zinken in de grond; XIX. Dabreo's dood en Gama's wraak op De Lange; XX. de hulp der Engelschen komt; XXI. Ewoutsz' heldendaad; XXII. de huwelijkstrouw van Rozemond en De Lange; XXIII. de opsomming der schatten van de Spaansche vloot; XXIV. een sluitstuk op het geheele gedicht. En wat de droompassage betreft: VII. God zendt de Hoop met Slaap en Droomen; VIII. Oranje in Amsterdam; IX. Nederland's glorie ter zee; X. Kunsten en Wetenschappen; XI. De Oranjes; XII. Willem IV en Anna van Hannover te Amsterdam.

De verdeeling in zangen heeft zooals men zien kan een bepaald doel, namelijk het afsluiten en openen van een ander onderwerp. Niet van een nieuwe actie, want een zang telt soms meer dan één handeling die dan met een volgende in verband staat of uit een voorafgaande voortvloeit. Consequent is dit systeem echter niet doorgezet, hetgeen men vooral uit de laatste zangen kan concludeeren. De geschiedenis van Dabreo, in XIX begonnen, wordt in XX vervolgd. De hierin geschetste Ewoutsz wordt eerst in XXI afgeschilderd. Zang XXIII is een merkwaardige combinatie van een gedeelte dat 's dichters huwelijkstrouw

èn een deel dat de Indische koopwaren beschrijft. Juist het gedeelte dus dat door Van Haren naderhand aan „Aan het Vaderland” gelijmd is. Met het opgeven van de oorspronkelijke idee wordt bij de bewerking tot „De Geuzen” tevens het schema van 20 zangen van elk 16 strophen opgegeven. Dat de dichter zijn eerste fragment trouwens als een samenstel van twintig, ieder door een speciaal onderwerp beheerschte, zangen heeft bedoeld, bewijst de titulatuur, welke hij gebruikte bij het geven van de „Inhoud van deeze zangen”. Het speciaal onderwerp, uitgedrukt door een of meer handelingen, was daar door telkens 16 strophen begrensd. Die starre onderverdeling in zoo’n geijkt aantal coupletten werd nu met het schema opgegeven nu de indeeling toch eenmaal verstoord was, en het bestaansrecht van de oude zangen was aangetast. Het langer te handhaven zou doelloos geweest zijn en bij het redden van wat er van het oude plan nog te redden viel belemmerend gewerkt hebben. Nu kon althans bijgedicht en weggelaten worden waar en wanneer zulks noodig was.

3. De strophe en het vers.

De strophen van „Aan het Vaderland — De Geuzen” tellen tien regels, waarvan er doorgaans zes negen lettergrepen met slepend rijm en vier acht lettergrepen met staand rijm hebben. Om beurten wisselt een vers $\cup - / \cup - / \cup - / \cup - / \cup$ met een regel $\cup - / \cup - / \cup - / \cup - /$ af en wel zoo dat de vijfde en zesde, dus het midden van een couplet, met een korte halve voet eindigt. De strophe staat dus in viervoetige jamben en heeft een rijmschema $a b a b c c d e e d$. In tegenstelling tot de alexandrijn, welke Van Haren in zijn beide treurspelen heeft gebezigd, gebruikt hij deze maat in al zijn Lierzangen.

De structuur van de versregel, naar het uiterlijk

te oordeelen traditioneel wanneer men geconstateerd heeft dat men hier met vier- in plaats van zes-voetige jamben te doen heeft, wijkt nu bij Van Haren door een innerlijke omstandigheid af. Hij heeft de syllaben zorgvuldig uitgeteld, maar niet gewogen, zoodat de beklemtoonde niet altijd samenvallen met de arses en de onbeklemtoonde met de theses. De caesuur in iedere regel ligt overal anders; men moet de onderdeelen van een vers in bepaalde ademgroepen bijeen nemen, en hier en daar een pauze of verheffing in de stem aanbrengen om ze recht te doen wedervaren. Als voorbeeld wil ik aanhalen: „En wijl Brand naar Gorkum zal varen” (1769, VII str. 15). Wie nu als volgt gaat scandeeren:

○ — ○ — ○ — ○ — ○

En wijl / Brand naar / Gorkum / zal va- / ren
loopt onherroepelijk vast. De maat is hier geen andere dan die men zou in acht nemen, indien men de regel los van de strophe uitspreekt, dus:

○ — / — / — ○ , ○

En wijl Brand naar Gorkum zal varen.

Dit voorbeeld staat geenszins alleen, maar kan door tientallen andere worden aangevuld. Lees een vers als „Volgt het voorbeeld van ons tyrannen” (1769, IV str. 13), of „Maar een vloot nu onlangs gezonden” (1769, XVII str. 12), zij berusten alle op Van Haren's eigen visie op het vers, in tegenstelling tot de traditioneele. En dan doet men, wanneer men nagaat welke passages geijkt-glad en welke zelfgezien-ruw zijn, een merkwaardige ontdekking: beschrijft de dichter een traditioneel tafreel, schildert hij een toestand, dan voldoet hij onbewust aan het gebruikelijke genre; maar geeft hij iets nieuws, iets zelf-ontworpens; ontwerpt hij een tooneel waar handeling en vaart in zit, dan volgt hij zijn eigen dichtelijk maatgevoel en wordt hij „stroef”. De XXIIe zang

bij voorbeeld, de scène van Rozemond en De Lange, door iederen kunstrechter terecht geprezen, verloopt zeer effen en kalm; zoo ook heel die aanhef van de VIIIe zang (1769). Laat Van Haren daarentegen den woesten Lumey aan het woord (IV str. 13); treedt De Rijk handelend aan het hoofd van de Geuzen op (VII str. 15) of vaart de Zeeuwsche vloot uit (XVIII str. 7 en 8), dan is de versmaat de onmiddellijke expressie van zijn dichterlijke emotie. Inderdaad, „Zoo ziet iemand, die gewoon is zelf te zien, en niet door oogen van vroegere schrijvers, en merkwaardig gelukkig, vindt hij slag op slag, met een beminnenswaardige inspanning, een onbeholpen klinkende, maar rake uitdrukking, terwijl de gladde en geijkte termen voor het grijpen lagen en hem blijkbaar, puur door zijn naïefheid, maar niet voor oogen gekomen zijn”.¹⁾

De weg, die Van Haren's vers bij de diverse bewerkingen gaat, is die van het zelf-geziene naar het traditioneele, waarschijnlijk onder invloed van de voortdurend afbrekende kritiek op zijn letterarbeid.

U — U — U — U — U
 En wijl / Brand naar / Gorkum / zal va- / ren
 wordt in de uitgave 1771:

U — U — U — U — U
 En wijl / naar Gor- / kum Brand / zal va- / ren.

Op dezelfde wijze „Volgt het voorbeeld van ons tyrannen” (IV str. 13) veranderd in „Het wreede voorbeeld van Tirannen” (II str. 13); „Maar een vloot nu onlangs gezonden” herzien in „Maar d'oorlogsvloot onlangs gezonden” (XVI str. 12); „Terwijl de menschlyke zwakheden” (1769, VIII str. 2) — „Terwijl de zwakke menschlykheeden” (VII str. 2); „En wyzen 't beloop van elk uur” (1769 XI str. 10) — „En wyzen 't perk van ieder uur” (X str. 11). De bewerking van

¹⁾ A. Verwey, Jhr. O. Z. v. Haren en Mr. W. Bilderdijk, blz. 6—7.

1771—1772 vertoont op dezelfde wijze vormveranderingen, doch geringer in aantal wegens de overhaaste uitgave. Eenige toelichtingen: „Aegypten aan Uw vlakke koomen“ (I str. 1) — „Aan uwe vlakke, Aegypten, koomen“ (I str. 1); „Altoos met bloed besmetten deed“ (III str. 3) — „Met laage moord besmetten deed“ (III str. 3); „Het voorbeeld van zijn metgezellen“ (XVIII str. 16) — „De raad, en 't voorbeeld van gezellen“ (XVIII str. 17).

Een vergelijking van de drukken 1772 en 1776 levert soortgelijke resultaten op: een streven dus om beklemtoond en onbeklemtoond samen te laten vallen met heffing en daling in de versvoet.

Het rijmschema a b a b c c d e e d geeft de strophe een zekere zelfstandigheid, waaronder de eenheid in de zang wel eens dreigt te lijden. Daartoe draagt bij het feit, dat Van Haren zich veel van vergelijkingen bedient, ontleend aan Grieksch-Romeinsche en Oostersche geschiedenis, mythologie en bijbelsche geschiedenis. De strophen vormen dan een gedicht op zichzelf. De nadruk, die er op het laatste rijmwoord in de regel valt, laat ook vaak niet toe dat verzen met elkander verbonden worden of doorloopen. Van Heeckeren wees er reeds op, dat Boileau met zijn Ode op de inneming van Namen Van Haren's voorganger was. Feith, in zijn lofzang op De Ruyter; Bilderdijk, in zijn Ode aan Napoleon; Loots, in de Hollandsche Taal; Tollens met Egmond en Hoorne; D. J. van Lennep, in De Herder op het Slagveld van Cannae en Da Costa, in zijn Slotzang van 25 Jaren, volgden deze versmaat na.¹⁾

4. De taal.

Bij het bespreken van de formeele zijde van De Geuzen is hier een enkel woord over Van Haren's

¹⁾ Vgl. De Gids, September 1875 blz. 508.

taalschat en zinsbouw op zijn plaats. Onno Zwier heeft zich zelf bij het schrijven meer dan eens de vraag: wat is zuivere taal? gesteld, en erop geantwoord: „om hier van te oordeelen moet een taal wetten hebben, en om die te hebben moet de welspreekendheid vooraf zijn gegaan; want het zijn geene wetten, die de welspreekendheid maken, maar uit de welspreekendheid worden de taalwetten getrokken, om de zeer eenvoudige reeden, dat in alle werkingen van de ziel, de Geest voorgaat, en 't Oordeel volgt.“¹⁾ Van Haren werkt dus naar de wetten, welke de beschaafde omgangstaal stelt en hij geeft ons daarmede tevens de verklaring voor zijn Fransche woordvoorraad en zinsconstructies. Het Fransch had hij reeds bij Rector Duker geleerd, hij had er zich als diplomaat in uitgedrukt en er zich in de dagelijksche omgang van bediend. De Hollandsche taal was zoo zeer uit zijn huis gebannen dat hij soms door het instellen van boetes tot haar gebruik moest aanzetten.²⁾ Het is echter de vraag of hij ook dacht en voelde in het Fransch. Ik meen uit zijn brieven te mogen opmaken dat zulks niet het geval was. Om eenige voorbeelden te noemen:

Celle-ci va par l'oppasser de Charles, qui part demain matin.

Il a couché avec Charles et Duco dans la chambre a coté du washuys.

Demain vous aurez encore une lettre de moi. Ik zel der dubbelt port op zetten, je moet daar dan niet van schrikken. Ne vous negligez pas mon cher ami.

Mais quand on a voulu monter pour eveiller Mar(ianne), Ma(delon) et Wil(lemijn), qui couchoient dans le groote huis booven, la fumée était déjà si violente....

Mon premier soin a été de chercher le brandspuit.³⁾

¹⁾ Verhandel. Zeeuwsch Gen. 1778 blz. 321.

²⁾ Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 75 vso.

³⁾ Vgl. de briefwisseling bij Nepveu, blz. 15, 21, 24 en 25.

Hiermede zij volstaan om aan te toonen dat het Fransch van Van Haren niet als zoodanig gedacht en gevoeld, maar vertaald Nederlandsch was. Het wemelt bovendien van de fouten! In de familie van den dichter werd het gesproken, zeker! maar het was daar al niet veel meer dan wat het alom in den lande was: een aanwensel.

Ik wil niet ontkennen dat Van Haren's belezenheid in Molière, Corneille, Racine en Voltaire zijn woordgebruik en zinsbouw beïnvloedde, maar het komt mij overdreven voor daarbij zoover te gaan als Van Heeckeren, wanneer hij zegt: „Men geve zich eens de moeite sommige van zijn stroefste coupletten woord voor woord in het Fransch over te brengen, en men zal bevinden dat de dus verkregen Fransche vertaling nog ruim zoo vloeiend als het Hollandsch is.”¹⁾ Of als Potgieter, wanneer hij naar aanleiding van de Agon aan Huet schrijft: „Niet enkel toch heeft Onno Zwier in dit stuk met de klemtoon en à la Française omgesprongen, de dictie wint op menige plaats bij eene woordelijke overzetting in het Fransch.”²⁾ Het Fransche element doet echter aan het essentiele van de taal, hetzij proza hetzij poëzie, niet veel af of toe, want het zijn „zaken, en geen woorden” die daarin uitgedrukt worden. Zou het niet veeleer de gladde en geijkte termen van het Voltairiaansch model aan de hand gedaan hebben dan de oorzaak van de alom geconstateerde stroefheid van Van Haren's verzen hebben kunnen zijn? Niettemin laat Stijl in zijn Samenspraak Oom en Neef als het volgt aan het woord:

N.: Een lamme vertaling te willen verbeteren is maar alsof men zeide: ik kan beter spelden dan gij.

O.: Jongen, ik zeg dat je zwijgt!

¹⁾ Vgl. Gids 1875 Dl. III blz. 495.

²⁾ Brief d.d. 7 October 1868. Dl. I blz. 298/99.

- N.: Dat likken is voor het kabinet! Maar de treurspelen van Van Haren....
- O.: Van Haren, neef, Van Haren.... Wacht een beetje. Jal die stukken zouden goed zijn, zoo de taal goed was. Maar het is beklaglijk! Alles heeft een Fransch accent, en dit gaat zover....
- N.: Daar zijn ze geen jota minder om; men kan die verzen, omdat ze natuurlijk zijn, met een snap van buiten leeren.
- O.: Neef! Ik word mislijk.¹⁾

Spelling. Deze is in het gedicht niet consequent, maar er is sprake van een zekere eenvoud: men vindt bijvoorbeeld geen g h of c k, en de scherpe spirant wordt liefst g geschreven (sig).

Bij het onderscheid tusschen s—z kan er Friesche invloed in het spel zijn, wanneer de dichter, s y, s y n spelt. (vgl. falsch).

Klinkerverdubbeling komt veelvuldig voor in open lettergrepen. Van Haren sluit zich daarin bij Hooft en Moonen aan. Wij vinden geen a e, maar a a. Soms wordt die verdubbeling door een enkelvoudig teeken weergegeven, waarboven dan een accent geplaatst is: n e e r l â g — nederlaag.

Eigenaardig is de slot-d van de 3e pers. sing. praes., b.v. t o o n d, een kenmerk dat men bij de andere auteurs niet vaak aantreft. Wellicht is hier analogie naar het praet. t o o n d e, en dan bij uitbreiding ook bij sterke verba, dus lees d, doet, draag d enz. Zelfs bij substantieven ontmoet men deze d, b.v. geheel ongemotiveerd in b o o d (XXI 101), welke vorm dan ook in 1776 in b o o t veranderd is. Een factor waarmede wij steeds rekening moeten houden is die van de slordigheid in de orthografie; een zekere onverschilligheid voor de spelling.

De interpunctie lijkt op het eerste gezicht geheel en al regelloos. Toch is zij wel van den auteur

¹⁾ S. Stijl, Vier Zamenspraaken blz. 8.

aikomstig. Verzen moeten gelezen worden, en vandaar dat zij ten deele berust op het gehoor: een rustaanduiding. Van Haren neemt aan het einde van het vers dus vaak een kleine pauze. Waar een komma ontbreekt is dikwijls een aanwijzing voor een enjambement. Wij moeten ook bedenken dat in deze tijd (;) een versterkte rust is, maar niet zoo sterk als (:), wat bijna met een punt gelijk staat.¹⁾ Soms zet de dichter een komma na een sterk geaccentueerd woord, waar van nature een korte pauze valt. Ook wel eens verduidelijkend om aan te geven wat niet bijeenhoort. Dat ook de interpunctie wel ongemotiveerd is, zal den lezers duidelijk zijn.

Geslacht en buiging. Van Haren stoort zich niet aan de geslachtsregeling van Van Hoogstraten, evenmin aan de classicistische grammatica van Moonen, die bij alle deftige 18e eeuwse poëten onbepert gezag had. Alleen toevallig en slordig komt een n te voorschijn; meestal echter niet, zelfs niet bij mnl. persoonsnamen: van hare soon, van syne God, der inboorling! De buiging van het pronomen richt zich vaak naar het metrum, wanneer om een syllabe te vullen een e noodig is.

Andere vergrijpen tegen de grammaticale voorschriften zijn:

2e. Het pers. vnw. 3e pers. plur. luidt voor alle geslachten ha ar naast he n. Men ontmoet niet de gebruikelijke ablatief hu na praeposities. Eenmaal wordt, en dan misschien nog toevallig, de vorm hu na als datief aangetroffen.

3e. Steeds als na een comparatief: be eter als.

4e. Geen onderscheiding voor na en naar. Steeds na.

5e. Het relatief gen. plur. welkers wordt niet

¹⁾ Vgl. het artikel „Over interpunctie“ (N. Taalgids V blz. 316) van Dr. C. G. N. de Vooy.

door de grammatici erkend; evenmin het relatief 't geen = hetwelk. Ook voor consonanten wordt welke tot welk' afgekapt.

Men zou de vraag kunnen stellen, of hier sprake kan zijn van een opzettelijke geringschatting voor schoolmeesterij. Zooals wij zagen riep Willem van Haren voor zijn Friso de hulp van Huydecoper in, maar Onno Zwier schijnt geheel zijn eigen gang te gaan. Maar toch niet zóó, of hij laat zich beïnvloeden door de gangbare regels niet alleen van het metrum, gelijk ik reeds vermeldde, maar ook op dit gebied.

Als ongewone vormen komen verder nog voor de praeterita bevong — beving; hefte — hief; pleeg — placht; en zworven — zwierven. Een ongebruikelijk meervoud vertoonen gaats — gaten en beuls — beulen, waartegenover het deftige havenen — havens.

Aangaande het woordgebruik valt te constateeren dat Van Haren niet geheel afkeerig was van de mythologische Parnas-taal: Mars, Venus, Nereus, Aurora e.d. Aan de eene kant vindt men dichterlijke traditioneele taal, die hij aan de poëzie zijner tijdgenooten ontleende: stulp, prangen, gehengen. Met woorden als gebied (bevel); stooren (vernietigen); haast (weldra); ontdekken (laten zien) en onderstaan (ondersteunen) grijpt hij mijns inziens verder terug: op Hoofft! Aan de andere kant treden veelvuldig familiere vormen op: deê; allebey; verby; laaste en inwoonder, die de deftige poëet wist te vermijden.

Als Gallicismen kunnen gelden braaf — dapper; raar — zeldzaam; sig — elkaar: sig haaten; duurend (durant); de eerste (le premier) voor: het eerst; weerstaan aan; zig wreken van.

De typische meerv. vormen hoopen, schrikken, slaapen, gelukken, kennissen e.d. zijn waarschijnlijk naar Fransch model gevormd. Het ruim gebruik van conjunctieven kan zoowel Fransche als klassieke invloed zijn.

De vraag wil gesteld zijn of niet sommige afwijkingen en onbeholpenheden daaruit kunnen voortvloeien, dat Van Haren in zijn jeugd naast Fransch veel Friesch gehoord heeft? Rechtstreeksche voorbeelden laten zich moeilijk aanwijzen, tenzij het onverbogen possessief ons er voor een kan doorgaan. Hiermede zou dan kunnen samenhangen het vreemd gebruik van praeposities als bekend aan; ongewend aan; missen aan; nieuw op; doof op enz.

Als neologisme valt op de vorm weerklanken.

Tenslotte nog eenige opmerkingen over de stijl. Allereerst ontdekt men in De Geuzen klassieke invloed. De accusativus cum infinitivo komt veel voor: Vond ik een volk ten allen tyden / Zien onze ramp met medelyden. Hier zal ongetwijfeld invloed van Hooft, en door dezen van Tacitus merkbaar zijn. Klassieke herinneringen zijn ook wendingen als: Hy sprak; Hy spreekt; Hy zweeg en Sy had gedaan met spreken aan het begin van de regel.

Fransche reminiscensen zijn de veel gebruikte allegorieën. Men ontkomt niet aan de indruk dat zij, evenals bij de Pindarische voorstellingen en het aanroepen van de Muzen het geval was, bij Van Haren niet berusten op werkelijke verbeelding, maar meer rhetorische figuren zijn.

In een minimum van woorden comprimeert de dichter een maximum aan gedachten. Vandaar dat er bij hem een neiging tot gedrongen zegging, tot condenseering is:

1e. Door onderdrukking van het lidwoord.

2e. Door samensmelting; zelfs Hy's voor: hy is. Ook afkapping: 't aanstaand'; de wild'; d'Almagtig'; woed' enz.

3e. Door analogievormen zonder -ig: lafharte; eenvoudige; weerbarste. Men vergelijk hier voor Bilderdijk's taaleigen.

4e. Door weglating van praefixen: wigt — gewicht; schut — geschut; tragen — vertragen; vlugten — ontvluchten; gespoord — aangespoord; zingen — bezingen.

5e. Door samentrekkingen: voorneem — voornemen; woon — woning; verschoon — verschooning.

6e. Door voorgeplaatste of tusschengevoegde genitieven.

a. der Spanjaards handen; 's moeders schoot (!), 's moeders oogen (!)

b. tusschen lidwoord en substantief, evenals in Mnl. (die Gods viant), maar sedert niet meer gebruikelijk. Bijv.: de moeders borsten; de vryheids gunst. Deze vormen zouden ook geïnterpreteerd kunnen worden als verbindingen van: de vryheid + s (vgl. zijn vaders huis), maar overtuigend voor de eerste opvatting is de 's vaders stap; syn 's vaders geslachten. Aldus zijn er nog tal van andere voorbeelden!

Tegenover deze neiging tot korthed staat dan weer de vulling met onbetoonde silben terwille van het alterneerend rythme. Over de verlenging van het possessief sprak ik hierboven reeds. Herhalingen en hervattingen komen in Van Haren's verzen dikwijls voor. Het intensiefst in gepaarde regels, zooals:

En hy die beelden heeft gebrooken /
En hy die beelden heeft gewrooken.
Vaak treedt zoo'n herhaling in de middelste regels
of in de eerste en vijfde (zesde) regel van een strophe
op: Leid! roept 'er een in wilde reeden /
Leid ons, wy volgen uwe treden. Op-
merkelijk zijn ook de nevenschikkingen van twee
zinnen door en, alsmede de omzettingen: De dolk,
en bloedig in de hand; een eenig soon /
En van syn's moeders zij gewrongen;
Wanneer de Ryk de ankers winden / De
blanke zeilen laat ontbinden; Van
beider en Minerva's hand.

Onno Zwier van Haren kende zichzelf het recht toe
de taal op alle mogelijke manieren te verrijken:
„aangezien nog honderden van zaaken in onze
saamenleving gestaadig, noodzaakelijk, of aange-
naam, met omspraaken alleen verstaanbaar zijn, of
met gemeene toestemming in onze taal moeten
worden overgenoomen; kan men aan niemand wei-
geren om te mogen toebrenge tot vermeerdering,
verbeetering of verzagting van die spraak.“¹⁾

1) Verhandel. Zeeuwsch Gen. 1778 blz. 326.

VII.

DE PLAATS VAN ONNO ZWIER VAN HAREN EN DE GEUZEN IN DE XVIIIe EEUW.

Temidden van zijn tijdgenooten neemt Onno Zwier van Haren, wiens karakter en denkbeelden wij reeds leerden kennen, een bijzondere plaats in. Men is er niet mede af door te verklaren dat zijn naam tusschen die van Poot en Bilderdijk de eenige is die verdient genoemd te worden. Heel zijn verschijning als Friesch edelman, als mensch onder zijn medemenschen, als ethisch religieus wijsgeer, als republikeinsch staatsman, en in al deze kwaliteiten als dichter, is in de volheid van de XVIIIe eeuw een opmerkelijke gebeurtenis. Niet slechts een passief optreden, omdat iemand van dergelijke capaciteiten niet anders dan afsteken kòn tegen het vane fond van zijn tijd, maar bovenal actief: een zucht van het begin tot het einde naar kennis, wetenschap en kunst; een zoeken naar God en natuur, een strijden voor vaderland, vrijheid en Oranje, en bij en door dit alles een hooggespannen streven naar de meest volkomen harmonie tusschen realiteit en verbeelding. Laat ons deze hoedanigheden hier in het kort wat nader beschouwen.

Van Harens adellijke geboorte beteekent voor zijn leven al aanstonds iets anders dan voor de leden der Hollandsche Hofpartij, met wie hij 25 jaar lang in aanraking kwam. Hij is van Friesche adel, net zoo als Galama, Fokke en Jan Abelsz, Van Hettinga of Martena in „De Geuzen“. Evenals zijn religie voert zijn adeldom hem tot deugdverheerlijking: de deugd en de eer maken den edelman, en niet de geboorte. Rochus Meeuwsz is er het voorbeeld van. De Friesche adel, anderzijds, is deugd en is eer: het vrijheidsideaal is aangeboren. Dat Onno Zwier aldus zijn stand interpreteerde, komt in zijn lierzang „De Vrij-

heid" duidelijk tot uiting. Zoo geeft zijn adeldom hem een zekere vrijmoedigheid welke door zijns gelijken slecht verdragen wordt. Het onderscheidt hem van iemand als Willem van Haren, in wien wij meer het prototype van den XVIIIe eeuwschen edelman kunnen zien. Willem's kroon voert niet tot deugdverheerlijking, eerder tot het tegendeel. Onno's aanzienlijke geboorte geeft hem van meet af aan echter wel een standsbesef. Zien wij hem in Amsterdam te hulp snellen wanneer tijdens de Oranjefeesten een man van een brug valt en het been breekt ¹⁾, of zegt hij van het volk dat „het soo moet werden dat, als ik mijn neusdoek uittrekke, sij weten wat het zeggen wil" ²⁾, dan spreekt daaruit het noodige *dédain*. Waar dat superieur gevoel zich voordoet, is het echter nooit gevolg of toepassing, maar het wezen van het adellijk besef zelf.

9. Nog een andere factor draagt er toe bij: zijn stoïcijnsch intellectualisme hetwelk heel zijn ethiek uitmaakt. „Buiten de maat in het verstand en sommige deugden“, „excentriek“ noemt Halbertsma hem zelfs ³⁾. Rationeel en verstandelijk als hij was, beoefende hij een redelijke wetenschap en zocht hij een redelijke godsdienst. De rede alleen voert tot waarheid en gezond verstand. Het intellect wil alles doorgronden, allereerst de natuur, waarin God zich alom heeft geopenbaard. Door de scopologie bewijst hij Gods bestaan, de natuurstudie bevordert op haar beurt weer de godsdienstzin. Van Haren is op dit stuk een puur deïst. Hij ziet zichzelf als een „zwakke, blinde sterveling“ temidden van een ondoorgrondelijk wereldbestel. Nu Copernicus' theorie, welke de zon voor de aarde als centraal punt van het zonnestelsel

1) Ophelderingen 1776 blz. 159.

2) Van Hardenbroek, Gedenkschr. I blz. 179.

3) Prov. Bibl. Har. No. 775 blz. 20.

gesubstitueerd heeft, ingang gevonden heeft en praktisch toegepast wordt, is de mensch niet langer heeder schepping. Pope's eerste brief van „Essay on man” leert hem dat het hoogmoed is te meenen, dat de mensch alleen het voorwerp van Gods zorg is. Alles in de natuur is er niet alleen voor den mensch. De eerste acht strophen van de VIIe zang en de vier aanvangscoupletten van zang XXIII zijn Van Haren's credo. Zelden of nooit gebruikt hij het bijbelsch-orthodoxe „God”. God is bij hem de Godheid; d'Allerhoogste; 't Oneindig Opperwezen; 't Eeuwig licht; de Schepper van 't verbaasend zwerk; de Maaker van 't heelal; 't Eeuwig Weesen; d'Almagtig of 't Godlyk Weesen. Hij is het die het al bestuurt: de hemellichamen, waarvan de zon het middelpunt is, volgen zijn wetten van zwaartekracht, evenwicht, rust of beweging. Huygens ontdekt de ring van Saturnus en vindt het slingeruurwerk uit. Lipperhey bestudeert met zijn zelf vervaardigde kijker de planeet Venus. Ook de kleinere dingen zijn het voorwerp van Gods zorg. Boerhaave bestudeert den mensch, en Leeuwenhoek de microben. Is Van Haren in zijn natuurbeschouwing een echte deïst, hij is het ook in de praktische toepassing van zijn denkbeelden dien-aangaande. Hij is tegen bijgeloof, tegen geestdrijverij en dweeperij, tegen heerschzucht van priesters en leeraars. Onno Zwier is echter niet anti-Roomsch, zooals zijn oudere broeder. De moord op Cornelius Musius en de Karthuizers keurt hij openlijk af, en de Jezuiten bewondert hij om hun kennis en wetenschappen. Juist die verdraagzaamheid onderscheidt hem weer van zijn tijdgenooten. Ook zijn geloof brengt Van Haren tot deugdverheerlijking. „Gods tempel is in 't deugdzaam hart”, en „in God te vreesen / En aan de mensch tot hulp te weesen / Bestaat alleen de waare deugd”. Met Pope's "all that

is, is well" in de mond, stempelt het hem tot stoïcijn. Een intellectualistische stoïcijn, zei ik. Bij de deugd en de plicht komt het intellect, èn Minerva, die bij iemand als Onno Zwier zelden ontbreekt. Tezamen vormen zij het programma van een humanisme als bij Hooft en een liberalisme als dat van Potgieter.

Geerligs wijst op nog een ander facet van Van Haren's godsbeschouwing. ¹⁾ God is speciaal de God van Nederland, van Oranje cum suis en dus ook van hemzèlf. Nederland neemt een bevoorrechte plaats daardoor in. Tengevolge van een alle fouten verschoonende liefde wordt Onno Zwier eenzijdig. Maar mag men het wel aldus stellen? Is van Haren's ideaal van Godsdienst, vorst en volk — is ieder ideaal in deze zin dan niet eenzijdig? Mijns inziens treedt Van Haren èn in de Vile èn in de XXIIIe zang juist buiten die nationale en persoonlijke grenzen tot aan de volkstam der Tsjoektsjen en de menschheid-in-het-algemeen toe.

De derde expressie vindt de deugd in de politiek: zij is de basis van de republiek. En die republiek is voor hem de Romeinsche, volgens Voltaire en Montesquieu. Onno Zwier las nog in de zomer van 1777 met zijn jongsten zoon de „*Considérations sur les causes de la Grandeur des Romains et de leur décadence*” ²⁾ en Voltaire's „*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*” is hem stellig bekend geweest. De Romeinsche staatsvorm op zijn hoogtepunt houdt Van Haren zich steeds voor oogen. Hij wijst op Brutus, Horatius Cocles, Marcus Aurelius en Camillus. Het is zijn zucht naar vrijheid die hem er toe brengt. Maar die vrijheid wil niet zeggen ongebondenheid en chaos. De regeeringsvorm moet constitutioneel zijn,

¹⁾ Vgl. zijn artikel in Noord en Zuid, 1893 blz. 132—134.

²⁾ Nieuwjaarsbrief aan mijn jongsten zoon, bij Van Vloten blz. 451.

want door wetten alleen worden de misbruiken der vorsten tegengegaan. De eed en plichten van het volk gaan niet verder dan de hunne. Van volkssouvereiniteit wil hij niet weten, evenmin als van absolutisme. De overheid is aan God verantwoording schuldig, bij Hem alleen ligt de alleenheerschappij.

Wij stonden reeds stil bij Van Haren's leuze „Oranje in 't hart en niemands slaaf". Het is voor iemand als Onno Zwier vanzelfsprekend dat die overheid identiek met Oranje is: Oranje bracht immers de vrijheid in de strijd tegen Spanje. Te Winkel's meening dat van Haren „slechts Oranjeman was, voorzoover hij zich van den Prins kon bedienen om die partij der regenten, waartoe hij behoorde en waarvan hij de ziel wenschte te zijn, tot heerschappij te brengen" ¹⁾, acht ik in haar eenzijdigheid onjuist, evenals Geerlig's uitspraak op het punt van zijn Godsbeschouwing. Hij heeft deel uitgemaakt noch van de aristocratische, noch van de democratische groep der Patriotten; haat tegen den stadhouder heeft hem niet vervuld. Willem IV was zijn persoonlijke vriend geweest — goed! maar aan zijn geluk was dat van Nederland nauw verbonden. Van Haren beschouwt Oranje nimmer alleen, maar steeds in verbinding met het begrip vaderland: „Je tacherai à répondre à tant de graces par un zèle, un attachement et un dévouement, inviolables aux intérêts de V(otre) A(ltesse) S(erenissime) et de ma Patrie, sentiments qui ne finiront qu'avec ma vie". ²⁾ Wanneer het stadhouderschap in mannelijke en vrouwelijke linie is erfelijk verklaard, schrijft hij 18 Juni 1748 uit Aken: „Né dans le sein d'une famille qui a la suite et au service de l'illustre maison de V. A. S. a eu le bonheur de voir naître

¹⁾ Ontwikkelingsgang V blz. 503.

²⁾ Aan Prins Willem IV, Bern 20 December 1747. Kon. Huis-Arch. 173 H 2 b.

la Republique, et attaché moi meme personnellement sans aucune interruption aux interets de V. A. S. depuis que je suis dans le monde, je me flate que V. A. S. me rend la justice d'être persuadée de la joie vive et de la satisfaction sincere que je ressens de tout ce qui peut contribuer a son contentement et a son elevation, sur tout quand le bien et le bonheur de ma patrie s'y trouvent joints d'une façon si marquée et si sensible" ¹⁾). Het is merkwaardig dat een republikein als Onno Zwier voor zijn vrijheidsideaal een Oranje noodig had. Maar tevens verklaarbaar: als historische groei en als onmiddellijke belichaming van dat ideaal.

Van Haren streed voor de drukpersvrijheid, immers zij is de „schrik en geessel voor Tirannen“, en de „eerste stem daar 't volk is vrij“. Ook hier uitte zich zijn onafhankelijkheidszin.

Als dichter voldoet hij aan Van Alphen's eerste eisch, dat de beoefenaar van de schoone kunsten wijsgeer moet zijn. De Theorie der Schoone Kunsten, waarvan hij in 1778 „en famille“ heeft kennis genomen, blijft voor hem een gesloten boek. Is het een aangeboren afkeer voor al wat van de Oostgrenzen komt, welke hem in zijn jeugd spottende versjes op de Duitsche diplomatie in de pen heeft gegeven, zooals het fragment-treurspel „Slenderhencke" ²⁾, welke oorzaak is geweest dat hij niets anders in het Duitsch heeft gelezen dan de Gazette de Schafhouse, en hem bij het lezen der vertaling van Riedel's boek thans ook weer parten speelt? „Le plus grand chagrin qu'on puisse faire à un Allemand, c'est de lui dire ‚soyez clair' " ³⁾. Van Haren had geringschatting voor Van Alphen's aesthetische kunstbeschouwing en

¹⁾ Vgl. als voren.

²⁾ Vgl. Halbertsma, Naoogst II blz. 480/81. ³⁾ Als voren.

diens poging om tegenover de Fransche invloed op onze letterkunde Duitsche invloed te doen gelden. Een vertaling te geven in een tijd dat de studie der letteren in een beginstadium verkeerde, was nog verklaarbaar, maar om een auteur te vertalen moest men hem begrijpen! „Nous avons lu l'Inleiding en baillans: a parcouru l'ouvrage qui a voulu, et notre gout est si mauvais, que nous n'avons pas pu rire des plattitudes données pour des choses simples et des scurrilités données pour epigrammes. Voyez avec attention et examinez avec soin si ceux qui ont lu ce livre et qui le trouvent beau, ont lu Perrault, Du Bos, St. Marc et les critiques de Voltaire sur Corneille. Je parie que non. Cependant ce livre a son bon. Il peut servir tres utilement a tous ceux qui croient que le genie est un talent de l'art que l'on acquiert en prenant de l'Aesthetica, et que le gout peut se former sur les citations des grands hommes Allemands et Hollandois et que la lecture des Anciens et des Modernes est un oeuvre surrogatoire. Vraiment il n'est bon qu'a mettre au cabinet" ¹⁾). Wanneer Van Alphen algemeen geldende waarheden als voortbrengselen van zijn eigen geest verkondigde, bij voorbeeld wanneer hij betoogde dat onze XVIIIe eeuwse literatuur bij die van het buitenland achterstond; dat men niet moest trachten groote voorbeelden na te bootsen of te evenaren, maar deze slechts bestudeeren, een juiste plaats aanwijzen en de schoonheden er van nagaan; dat één oorspronkelijk dichter meer behaagde dan vijftientig navolgers, kon Van Haren met hem meegaan. Maar naast het schoone als stof voor de aesthetiek het leelijke een even gefundeerde aanspraak op de kunst te laten maken, het verwekken van vrees, afschrik en andere onaangename gewaar-

¹⁾ Vgl. de brieven aan Jan Poppe André van Haren dd. 5 April en 12 December 1778.

wordingen er ook onder te rekenen; of Hooft en Vondel als gebrekkige theoretici en als dichters van een grove en onkiesche smaak te schilderen louter uit gebrek aan wijsgeerige aethetica, dat ging hem te ver! „Le genie est un cheval dur et retif qu'il faut travailler" had Van Alphen beweerd en Onno Zwier had met de hem eigen gevatheid gerepliceerd: „Si c'est du sien qu'il parle, nous n'avons rien a dire; mais s'il continue de travailler dans ce gout, nous le laisserons la et nous relirons plus tot la Parallele des Anciens et des Modernes de Perrault et les Reflexions sur la Poëzie et la Peinture". 1)

Wie zoo denkt, handelt en spreekt als Van Haren, heeft op menschen en zaken vanzelfsprekend een aparte visie. Als dichter zoekt hij onvermoeid naar de harmonie tusschen de harde werkelijkheid temidden waarvan hij leeft en zijn gedroomde wereld van de heilstaat, waarin voor zijn ideaal plaats is. Hij vindt haar maar zelden, want zijn logica zit hem in de weg. Zijn zinsbegoochelingen helpen hem niet: de „dronkenschap der rede", of de „heilige razernij" zijn niet als zoodanig door hem beleefd. Het scheppen van Pindarische voorstellingen en het aanroepen van muzen of seraphiems is niet meer dan een teeken des tijds. Zijn gedichten zijn zeer filosofisch. De hoeveelheid historische, geografische, mythologische, antieke en bijbelsche kennis is enorm. Men krijgt de indruk dat hij er wel eens geen raad mede weet. Wanneer hij wil vermelden, dat Lipperhey de verrekijker heeft uitgevonden, beschrijft hij het instrument als volgt:

Twee glazen, die 't geval vergaderd,
Met kunst en helder gepolyst,
Doen 't voorwerp zien, dat zig, genaderd
Of wel in afstand verder wysd.

1) Vgl. als voren.

Pannekoeken beschrijft hij op deze wijze:

Een weinig melk, een weinig water,
Met meel (misschien een ey) gemengd,
Geeft d'een vroege, d'and're later
Het voedzel eerst op vuur gezengd.

Wil hij vertellen dat een volkstam in Siberië in bont getooid is, dan zegt hij:

Hij (God) is 't, die met de pronk der Steeden,
Aan d'Anadyr, de Tzuchtis kleed.

Gaat het de Spanjaarden slecht in de strijd, dan heet het: „Het zoete Prado kooft verdwijnen / Nu Lara flauwd. . . .“ Blijft er van hen in de strijd tegen de Turken een handjevol in leven, dan dicht Van Haren: „De Spanjaards die nog overschooten / Toen Zerbi, Sande's neerlâg zag“. De cocosnoten de „vrugten der Maldieven / Die honger en die dorst gerieven“ te noemen, is ongetwijfeld zeer dichterdijk, maar uitermate vernuftig gevonden. En wat te denken van „Kim-tè-tsjims brosse waaren“ voor porcelein; „fier' Hiperboreesche kroonen“ voor Koning Carel X van Zweden; „Loxa's schors“ voor de kina; en „Lena's vellen“ voor bont? Van Haren's schilderijen zijn soms onhistorisch. Zoo teekent hij het beeld van Prinses Anna als dat van Diana en Venus, terwijl haar leelijkheid algemeen bekend was. ¹⁾ En Potgieter vraagt zich af of hij Dillenburg wel ooit bezocht heeft, want hoe zou hij anders hebben kunnen zingen:

O kleene stroom, onvruchtbre bergen,
Door Nassau's naam alleen bekend.

„Hij zou het verrukkend landschap hebben geprezen, 't geen men van de hoogte geniet. Sla eens in Uw Baedeker op hoevele malen de Spoorweg in den omtrek van Giessen over allerlei wateren brug-

¹⁾ Geciteerd bij S. Kalff, Karakters uit de Pruikentijd blz. 18.

gen heeft vereischt; daar kan van geen onvruchtbaarheid sprake zijn".¹⁾ Onhistorisch is evenzeer de figuur van den zoon van burgemeester Nicolaas Witsen, die kinderloos was. Xavery's buste van Fagel stond in de studeerkamer van diens neef te 's-Hage, en niet te Amsterdam, evenals de beide voorvallen welke, naar Van Haren in zijn ophelderingen vermeldt, bij de intocht van Willem IV te Amsterdam plaats vonden, in werkelijkheid in de residentie gebeurden. Hier en daar is een beeld ook niet uitgewerkt, bij voorbeeld in de beschrijving van Ceylon. „Van Haren maakt er zich zoo abrupt af:

Hier sneuvelt Hulst en wint Ceylon.

Als hij de natuur wat uitvoeriger had geschetst en het feit aardiger toegelicht dan dit in onze oude reizen geschiedt, zou het een mooi onderwerp voor een vers zijn." ²⁾ Daartegenover vermeld ik schilderingen als die van Rochus Meeuwsz, Thomasz en Keetje, Blois en De Rijk, Willem IV en Prinses Anna, De Rijk en Elizabeth van Engeland, de overpeinzingen van Guzman, de huwelijksliefde van den dichter en zijn vrouw of die van De Lange en Rozemond, welke alle in de XVIIIe eeuw niet eens benaderd zijn.

De plastiek in „De Geuzen" is voortreffelijk! Schepen „die hoogen op de verre kinnen"; de Slaap, die „tegen daglicht aanworsteld"; de „vlottende vaandelen in de lugt"; Huygens die „'t perk van ieder uur wyst" of Fagel „dien nimmer laster durfde scheuren" — het is alles zeer expressief van vorm. Die aanschouwelijkheid wint door het gebruik van archaïsmen: „onderstaan" voor ondersteunen"; „bevoorens" voor vroeger; „nimmermeer" voor nooit; „straks" voor aanstonds; „haast" voor weldra; „ont-

1) Aan Huet, 11 Januari 1872, Dl. III blz. 113.

2) Potgieter aan Huet, 21 Mei 1868, Dl. I blz. 231.

dekken" voor laten zien. En door het weglaten van praefixen: „in denkingen gezonken"; „wigt van hare hand"; „tot wonder van de vreemdeling". Samentrekkingen geven het vers een bijzonder leven: „eerbieden" in plaats van eerbiedigen; „voorneem"; „woon en verschoon"; „eenvoude zeeden".

Onno Zwier van Haren ziet de dingen als „iemand die gewoon is zelf te zien, en niet door oogen van vroegere schrijvers, en merkwaardig gelukkig, vindt hij slag op slag, met een beminnenswaardige inspanning, een onbeholpen klinkende, maar rake uitdrukking". 1)

Er zijn heel wat passages, beelden en uitdrukkingen in „De Geuzen", ontleend aan andere schrijvers. Wij stonden reeds stil bij de kronieken van Hooft, Bor en Van Meteren, waaraan Van Haren zijn stof ontleende, die hij met zijn dichterlijk, beeldend vermogen bewerkte. De droompassage op zichzelf is een vrije navolging van Voltaire. En de opvulling van het frame, zij mag dan eigen vinding zijn voor zoover Willem de Zwijger zich door Fagel in het schilderijenkabinet van Witsen Junior laat rondleiden, doet sterk denken aan de VIIIe zang van Camoëns' Lusiade, waar Da Gama in het admiraalschip, aan de hand van de purperen tapijten en zijden vlaggen, den Catual de historie van Portugal verhaalt. Er spreken in „De Geuzen" sterker reminiscensen aan den Portugeeschen heldendichter! Het zou mij niet verwonderen wanneer Van Haren bij het beschrijven van de waren uit de Lissabonsche handelsvloot gedacht heeft aan de Xe zang van de Lusiade, waar Thetis aan Da Gama een beschrijving van de aardbol en de verschillende volkeren geeft, waarbij zij van ieder land de producten vermeldt. Op sommige plaatsen

1) A. Verwey, Jhr. O. Z. v. Haren en Mr. W. Bilderdijk, blz. 6/7.

stemmen de namen woordelijk overeen. De parallel van de praal te Rome na Octavianus' overwinning bij Actium (VIII str. 8) vindt men terug in zang II bij Camoëns. Aldus komt ook de vergelijking van de vereenigd Engelsch-Hollandsche vloot met de strijd der consuls tegen Hannibal (XX str. 8) met die in de Lusiade (IIIe zang) overeen. De herinnering aan de tocht der Argonauten (IX str. 5) vindt men weer terug in zang III, het afscheid van de moeder met Dabreo (XVIII) in zang IV. Voeg daarbij de geografica zooals Tingitana, Parthenope, Calpe, Abyla, Atlas, Granada, Sofala; historische of mythologische figuren, zooals Alpheus en Arethusa, Cocles, Albuquerque; familienamen gelijk Da Gama, Tellès (Eleonora, de dochter van Alphonsus Telles, die koning Ferdinand huwt), Gusman (Chimene de Gusman, de vrouw van Alphonsus van Castilië). Invloed van Camoëns is niet te miskennen; Van Haren heeft de Lusiade ongetwijfeld in de Fransche vertaling van Duperron de Castera (1735) gelezen.

VIII.

DE XVIIIe EN XIXe EEUWSCHE BEWERKINGEN EN KRITIEK.

A. Men kan zich afvragen of de figuur van Onno Zwier van Haren en zijn gedicht „De Geuzen“ in de XIXe eeuw evenzeer het onderwerp van de pennenstrijd der critici en de stof voor bewerkingen en uitgaven zouden geleverd hebben, wanneer Bilderdijk beide in 1785 niet aan de vergetelheid ontrukkt had. 28 Jaar oud, was deze sedert eenige jaren met het werk van den Frieschen dichter, dien hij bewonderde, bekend. Hij vond er „een' verheven', en voortreffelijken dichtgeest“ in, die het hem „als een waardig kleinood deed beschouwen, hetwelk slechts de hand eens bekwamen polijsters behoefde, om in aller oogen te schitteren“. ¹⁾ Want zooals het was zou niemand zich de moeite willen getroosten „om de lezing van meer dan vierduizend zo gebrekkige verzen door te staan“. ²⁾ Het is aannemelijk dat behalve het gedicht zelf ook zijn schrijver hem aantrok. Politieke sympathie van Bilderdijk voor Van Haren laat zich gemakkelijk verklaren. ³⁾ Maar hij was niet alleen. Feith stond hem bij zijn plan om een nieuwe „beschaafde“ uitgave te bezorgen, terzijde. In de door Kalff gepubliceerde, tusschen hen beiden gevoerde, briefwisseling ³⁾ ontmoeten wij het eerste spoor dat op deze samenwerking wijst in de brief van 29 December 1780, waar Bilderdijk schrijft: „Doch hebt ge ook

¹⁾ Voorrede van den uitgever blz. XIV.

²⁾ Vgl. Alberdingk Thijm, *De la littérature Néerlandaise* blz. 216.

³⁾ In het Ts. v. Ndl. T. en L. XXIV blz. 45 vlgg.

reeds aan „De Geuzen“ gedacht? Ik wil de werking van Uw eigen' genie niet verstoren, maar indien gij aan 't werk van een' ander de hand wildet leenen, ô laat dit den voorkeur hebben. De aart van het onderwerp, de vaderlandsche gevoelens, alles interesseert er mij voor, en behoort er geheel de natie bij te interesseeren. Vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, waarin de beweeggronden tot onpartijdige en belangloze zucht voor het Vaderland niet genoeg vernieuwd kunnen worden. 't Waar, mogelijk, nooit tijdiger dan nu.“ Gedurende de vier volgende jaren kunnen wij nu in deze correspondentie de voorbereidingen tot de nieuwe editie volgen. In September 1782 heeft Hoogeveen het werk eindelijk ter perse gebracht; anderhalf jaar later is het nog niet voltooid „en Hoogeveen ontschuldigt zich met de ziekte van zijnen knecht, de eenige aan wien hij dit werk in handen kan geven“. Bilderdijk begint naar een anderen drukker uit te zien, en hij denkt aan Uylenbroek ¹⁾. „Ten aanzien van „De Geuzen“... kan ik U mede openhartig berichten, dat ik wenschte dat ze van Hoogeveen af waren, en dat ik ze niets liever dan in Uw handen zou zien. Doch, lieve vriend, koop hier geen kat in den zak.... Een werk als De Geuzen, de gantsche geschiedenis onzer republiek of behelzende of 'er op zinspelende, is in onze dagen een twistappel en kan niet anders. Ik zelf zou het thands niet ondernemen, daar ik weet dat het op ontelbare plaatsen zoo in den text als de aantekeningen van den Autheur (daar de mijnen bij hebben moeten komen) sommigen, en wel de heerschende

¹⁾ Brieven van Bilderdijk aan P. J. Uylenbroek (A'dam, Messchert 1836), Dl. I.

partij, geweldig zal moeten stooten." ¹⁾ Tenslotte verschijnt het in 1785 te Amsterdam bij Elwe en Langeveld, aan wie Hoogeveen het over had gedaan.

Zoo als het verscheen, plaatste het Feith's mede-auteurschap in een bijzonder daglicht. Immers Bilderdijk had het aan Zijne Hoogheid opgedragen en zich in zijn eigenhandige aantekeningen nog Oranjegezinder dan Van Haren getoond. In de Voorrede, reeds in 1782 geschreven, was Feith's naam genoemd, en juist in de drie daarop volgende jaren had deze in de politiek een zwenking gemaakt van prinsgezind naar patriot. Niet te verwonderen dat hij over deze handelwijze, waardoor de vriendschap voor goed verbroken werd, ten zeerste ontstemd was: aan de „rampzalige noten“ had hij part noch deel gehad, en van de opdracht aan Willem V had hij niets geweten. ²⁾ Het is een merkwaardige omstandigheid dat deze opdracht tengevolge van de politieke gebeurtenissen in 1795 weer uit het werk verwijderd werd. Toen Willem V gevlucht was en Bilderdijk, die de eed geweigerd had, als een gevaarlijk sujet werd afgeschilderd, was de boekhandelaar Elwe bevreesd met de oplage te zullen blijven zitten, en beval het „Aan Zijne Hoogheid“ te verwijderen. Hij zou verminkte exemplaren aan hem onbekenden, en volledige aan zijn vrienden gedebiteerd hebben. ³⁾

Als hoedanig moeten wij de medewerking van

¹⁾ Vgl. ald. blz. 124; vgl. ook blz. 125.

²⁾ Vgl. over de oneenigheid de brief van 9 April 1785, Ts. XXIV blz. 97.

³⁾ Vgl. over deze kwestie Algem. Konst- en Letterbode 1836 No. 45 en Tydeman, Bilderdijk's Gesch. des Vaderl. IX 316 en X 327.

Feith nu beschouwen? Niet anders dan zooals Bilderdijk het in de Voorrede zelf zegt: „'t Is aan hem, mijne Lezers! wiens bevallige schrijfwijze zo wel als zijn Dichtsmak u van elders ten overvloed bekend is, dat dit stukjen misschien zijn luisterrijkste verbeteringen verschuldigd is.“¹⁾ Feith „schaafde“ dus mede aan de verzen, en hij deed het op andere wijze dan zijn vriend. Bilderdijk was iemand — zooals Potgieter ergens eens terecht heeft opgemerkt — die al zijn kracht wijdde aan de voltooiing, afronding, en veraanschouwelijking van de kunstbegrippen der XVIIIe eeuw. Het is de vraag of hij, meester van het woord en louter begrip mensch, de juiste man was om de arbeid van Van Haren, die al zijn kracht aan het denkbeeld schonk en dichterlijk-philosophisch was, te herzien. Feith nu compenseerde wat er dientengevolge onder de zware kunstkritische hamer vermorzeld zou zijn. „Feith was te gevoelig om verzen, waaruit de ziel van Van Haren sprak, op te offeren.“²⁾

Bilderdijk bewerkte „De Geuzen“ naar de druk van 1772. Die van 1771 was hem onbekend gebleven, en die van 1776 was hem door Carel Willem van Haren medegedeeld weliswaar nadat de bewerking voltooid was, maar toch nog juist op tijd om in de aantekeningen naar die uitgave te kunnen verwijzen. Bilderdijk verontschuldigde zich hierover door te verklaren dat ook al was de volledigste editie hem eerder onder oogen gekomen, hij toch aan die van 1772 de voorkeur zou hebben gegeven.³⁾ De eerste daad van belang — het is behalve de propaganda, welke de

1) Voorrede, blz. XXI.

2) Vgl. Van Heeckeren, in de Gids 1875: II blz. 535.

3) Vgl. uitg. 1785 blz. 236/37.

herziening maakte, mijns inziens de eenige — was het eerherstel van de oude, oorspronkelijke eerste zang, die thans als „Voorzang“ aan „De Geuzen“ voorafging. Het is van gewicht er op te wijzen, dat deze door Van Haren afzonderlijk gedicht was als lierzang, zonder eenig aanvankelijk verband met „Aan het Vaderland“, hetgeen blijkt uit de zes laatste verzen van de slotstrophe. Hij bedoelde een lof op de koophandel te zijn, en als zoodanig hoopte de dichter dat zijn lier „door d'eer van 't Vaderland gedreven, de roem van Neêrland“ nog wel eens zou doen herleven „en met een nieuw gezang“ versieren. Toen dit dan ook in „Aan het Vaderland“ gebeurd was, bleek hij uitstekend als inleiding tot dat dichtwerk te passen en werd mede in het verband opgenomen. Later werkte Van Haren hem voor het Zeeuwsch Genootschap om, en heeft dan behalve invoeging, weglating en samensmelting van verscheidene strophen in één ervan een kleine, maar veelzeggende, wijziging aangebracht. Thans spreekt hij de wensch uit dat zijn lier „voor vrijheid in Den Briel geheven“ eenmaal Vlissingen, ja! het geheele eiland Walcheren zal verheerlijken. Voor de Zeeuw moest deze specialiseering van vaderland tot Zeeland aangenaam zijn, maar tevens: hier klinkt iets door van het veranderd plan voor het onvoltooide, aan zijn opzet niet beantwoord hebbend „Aan het Vaderland“.

Voor het overige is de inhoud van Bilderdijk's en Feith's werk dezelfde: al hun zangen stemmen met die van Van Haren overeen. Zoo nu en dan is een vergelijking weggewerkt. In de XVe zang is een strophe op Leicester ingevoegd. Mèt de inhoud is de idee behouden, op één uitzondering

na. Bilderdijk's visie op Oldenbarneveld en De Witt was een andere dan die van Van Haren¹⁾. Kent laatstgenoemde aan De Witt „een moed na tyden niet geschikt“ toe, eerstgenoemde zegt van den raadpensionaris dat hij een „zielsvermogen“ bezit „dat zich naar geen tijden schikt“. Bilderdijk maakt zich boos, als Onno Zwier van Haren aan Jan de Witt „Een moed voor tijden niet geschikt“ toekent, schrijft Potgieter 8 Maart 1867 aan Huet. Voor de rest hield hij zich vrij nauwkeurig aan zijn voorbeeld: „Iedere trek, ieder denkbeeld, was mij heilig in mijn voorbeeld, en ik geloofde het hoogste punt van volmaaktheid aan mijn arbeid te geven, indien ik volmaaktelijk uitdrukte 't geen de schrijver bij ieder denkbeeld gevoeld had“. ²⁾ Wat veranderde was de vorm.

- Alle „ruwheid van versmaat“ werd gepolijst, en alsof het naar het uiterlijk totaal veranderde, volgens de regels der eeuw „gelikte“ gedicht zijn hoogtepunt van volmaaktheid nog niet bereikt had, verscheen het in 1826 nogmaals, „met geringe veranderingen en verbeteringen in de versmaat“. ³⁾ Toen was het ook niet langer Van Haren's uitsluitend eigendom meer. Van hem was heel die kracht van het denkbeeld, van Bilderdijk de sierlijkheid van uitdrukking. Maar de dichterlijke harmonie was voor goed verbroken.
- C. In het 4e en 5e deel der dichterlijke werken van Willem en Onno Zwier van Haren, welke bij M. Westerman te Amsterdam in de jaren 1824—'27 het licht zagen, werden „De Geuzen“ opgenomen.

¹⁾ Vgl. zijn eigen aantek. in De Ophelderingen (1785) blz. 307/08 en 320—22.

²⁾ Voorrede 1785, pag. XVI.

³⁾ Bij J. Immerzeel Junior te 's-Gravenhage .

Jerónimo de Vries leidde het oeuvre van den oudsten broeder in, terwijl J. M. Kemper zijn redevoering over Onno Zwier, in 1811 uitgesproken, aan het gedeelte van den jongsten liet voorafgaan.

- D. Eveneens bij Westerman verscheen in 1830 „De Geuzen“, in 24 zangen door Jhr. O. Z. van Haren, „voor de scholen“, opgedragen aan A. van den Ende, hoofd-inspecteur van het middelbaar en lager onderwijs. 's Dichters druk van 1776 is hier op de voet gevolgd.
- E. In No. 59 en 60 van het Klassiek Letterkundig Panthéon gaf Dr. F. C. Wieder in 1858 een herdruk van Van Haren's editie uit het jaar 1776.
- F. Vermelding verdient een publicatie door H. J. Nassau in 1860, getiteld „Aan 't Vaderland, door Jhr. O. Z. van Haren (d'Algemeene geschiedenis in enkele hoofdtrekken, van de stichting van Alexandrië af tot den tachtigjarigen oorlog toe)“. Naast Van Haren's eerste zang van „Aan het Vaderland“ drukt hij de tekst van Bilderdijs „Voorzang“ af met eenige door hemzelf aangebrachte veranderingen.
- G. In de briefwisseling tusschen Potgieter en Huet in 1864 lezen we van een plan voor een geïllustreerde bloemlezing uit „De Geuzen“. ¹⁾ Rochussen, Israëls en Bosboom zouden daarbij hun medewerking verleen en zes groote teekeningen en een evenredig aantal vignetten vervaardigen, terwijl Suringar de fraaiste partijen zou uitzoeken „met geene andere inleiding als een paar anecdoten uit Onno's eigen voorrede, en geene andere opheldering als die te vinden zij in Onno's eigen onbetaalbare aanteekenin-

¹⁾ Vgl. Huet aan Potgieter I blz. 44, brief van April 1864 en Potgieter aan Huet 8 en 18 Maart 1864.

gen". De rol van Potgieter zou geweest zijn het nazien van de tekst, de castigeering van het metrum en de verduidelijking van de zin der verzen. Naar aanleiding van dit „prachtwerk“ zou Huet, na het raadplegen der Hareniana te Leeuwarden, zijn studie over de Van Haren's schrijven. Helaas is van de uitvoering van dit plan niets gekomen. Nog in December 1871 spreekt Potgieter het als wensch uit: „En Onno Zwier van Haren krijgt een standbeeld en een nieuwe uitgave der „Geuzen“ ziet het licht, geïllustreerd door Rochussen. Allez voir s'ils viennent Jean!“¹⁾

- H. Ter gelegenheid van het herdenkingsjaar der inneming van Den Briel schreef Th. Jorissen in 1872 een boekje genaamd „Aan het Vaderland, eene studie“, waarin hij door eigen proza capita selecta uit Van Haren's eerste uitgave (1769) verbindt.
- I. Twee jaar later nam J. van Vloten in zijn groote uitgave van de werken van Willem en Onno Zwier van Haren zoowel „Aan het Vaderland“ als „De Geuzen“ 1776 op. 's Dichters eigen spelling is door hem verbeterd en de tekst is zeer slordig overgenomen.
- K. Tenslotte publiceerde de Leeuwardensche archivaris W. Eekhoff, in 1875, een „opnieuw bewerkte volksuitgave“ onder de titel „De Geuzen. Dichterlijke tafereelen uit den Vrijheidsoorlog der Nederlanden tegen Spanje, 1572, in 24 zangen, door Jhr. O. Z. van Haren, Friesch Edelman, Grietman van Weststellingwerf te Wolvega. 1769—1776.“ (te Schiedam bij H. A. M. Roelants). Van Haren's laatste editie is hier gevolgd met raadpleging van Bilderdijk's bewerking. Vooraf gaat een „Be-

¹⁾ Potgieter aan Huet 29 December 1871 (III 107).

„richt“ van den drukker en een „Levensloop“ door den uitgever.

Het is in Van Haren's dichterlijke periode moeilijk zoeken naar beoordeelingen van zijn werk. Hierom vooral, omdat hij gewoon was zijn pennevruchten aan goede vrienden en bekenden te schenken, waardoor zij niet in het openbaar te koop waren. Dat zodoende wel eens vergissingen ontstonden heb ik hierboven bij het bespreken van de Amsterdamsche nadruk (1772) reeds vermeld.

„Aan het Vaderland“, in 1769 verschenen, werd bekritiseerd in de Vaderlandsche Letteroefeningen.¹⁾ Na geconstateerd te hebben dat het onderwerp „zekerlijk niet oneigen“ was voor een man als Onno Zwier, vervolgt de recensent: „Ook heeft men grond om te vertrouwen, dat Jonkheer van Haren dit onderwerp met lof in Proza zou kunnen uitvoeren; maer ieder, die des autheurs Agon gelezen, en die proeve zijner bekwaemheid ter Poëzije met deernis heeft aangezien, staet verwonderd, dat hij 't anderwerf onderwind, om zig enigermate aen Rijm en Maet te binden; daer 't duidelijk blijkt dat dit, hoe bekwaem zijn Ed. ook anders zij, volstrekt zijne zaek niet is. Jammer is 't, dat zijn Ed. geen goede vrienden heeft, om hem recht ernstig te waarschouwen“. Dit strenge oordeel, hetwelk van dat over de „Agon“ niets terugnam²⁾, wordt eenigszins verzacht na de uitgave van 1772³⁾. De zangen heeten thans „los en leevendig opgesteld“ en vermelden „'s Lands heuglijke omwenteling met de heilrijke gevolgen daarvan niet ongevallig“. De ophelderingen worden geprezen, want „er worden er nog al onder gevonden, die merkwaardig zijn“. „Voldoen deeze Gezangen niet aan

¹⁾ Nieuwe Vaderl. Letteroef. 1770, IV: 1 blz. 85.

²⁾ Vgl. ald. III: 1 blz. 237/38.

³⁾ Hedend. Vaderl. Letteroef. 1773, II: 1 blz. 252—253.

de keurige regels der Dichtkunde, ze zullen egter, door den inhoud en de wijze van uitvoering, nogal genoeg geven. Jonkheer van Haren ontvouwt dit treffende gedeelte van 's Lands Historie, niet zoozeer in bloote geschiedkundige, als wel ten grooten deele in speelende verzen; waarin zijn Ed. zijnen geest meermaals over deeze en geene bijzonderheden, welken hem leevendig in gedagten gekomen schijnen, vrijlijk laat uitweiden". Als voorbeeld daarvan noemt de recensent dan de XXIIe zang. Steeds zal de kritiek scherp gericht tegen Van Haren's versificatie blijven, hoewel de onderwerpen en uitvoering er van geprezen worden. Bij de publicatie van de Treurspelen bij voorbeeld ontwerpt de beoordeelaar het beeld van den dichter die „tot het wel uitvoeren van een Nederduitsch Treurspel vereischt word". Deze moet niet alleen in staat zijn „om verzen op een zekeren maatklank te berijmen, maar tevens de bekwaamheid" bezitten „om zijne gedachten dichtkundig treffende voor te draagen; dat, gelijk we meermaals gezien hebben, de zaak van den anders schranderen Van Haren in geenen deele is." ¹⁾ Eerst in 1779, in Pietje en Agnietje, heerscht er een andere toon; de verzen zijn de beste, „maar zelfs redelijk vloeiend en welluidend, mits men ze naar den aart van dien tongval en woordschikking beoordeele, aan welke onze Schrijver zich met andren zijner landgenoten verbindt". ²⁾

In de XVIIIe eeuwsche critiek is het oordeel over de hardheid van de versificatie eenparig. Ook Bilderdijk constateerde een „ruwheid van versmaat, of liever om juister en eigenlijker te spreken, 't gebrek aan een geregelde en draaglijke versmaat"; een „hardheid, gedwongenheid der uitdrukkingen"; een

¹⁾ Hedend. Vaderl. Letteroef. 1774, III: 1 blz. 282—283.

²⁾ Algem. Vaderl. Letteroef. 1779, I: 1 blz. 599/600.

ongelijkheid van den stijl, die nu eens tot de hoogte der heldentrompet opklom, dan weer tot de laagste platheid verzonk"; een „volstrekt gebrek aan een zuivre, dikwijls aan een leesbre en verstaanbare taal".¹⁾ Alleen Corver beoordeelde de verzen van Onno Zwier anders. In zijn Toneelaanteekeningen schrijft hij: „Wij hebben van den Heer van Haeren drie nagelaten stukken, die hij tot proeven geeft, en die zeer goed zijn; maar men heeft tot noch toe niemand op dien voet zien volgen. Ik heb gemelde stukken direct doen spelen, zooals dezelve uitkwamen; maar wat trokken een menigte liefhebbers hunne neuzen op. Men riep, Welke vaerzen! Welke vaerzen! hoe kunt gijlieden die van buiten leeren? Waarop ik antwoorde, dat wij Agon Sultan van Bantam, in veertien dagen geleert hadden. Hoe is het mogelijk! zeiden zij, ik zoude zulke vaerzen in 't hoofd niet kunnen krijgen, en hoe kunt gijlieden ze nog zoo glad uitspreken? Zonder moeite, was ons antwoord, ze vallen vanzelf; het zijn zaken en geen woorden".²⁾ Van Haren's verzen hadden dus inhoud, zij waren geen holle retoriek!

→ DE CAUSE CÉLÈBRE. Onze XIXe eeuwse literatuur-historici en critici hebben zich met den persoon van Onno Zwier van Haren in het algemeen, en met zijn „Geuzen" in het bijzonder, bezig gehouden. Zij hebben allereerst het schuldig of onschuldig uitgesproken om met dit vonnis zijn letterarbeid beter te kunnen verklaren, of zij zijn op grond van een aandachtige lezing van Van Haren's dicht- en prozawerken tot veroordeeling dan wel vrijspraak gekomen. In de tweede plaats hebben zij, toen zij eenmaal op dit stuk een standpunt ingenomen had-

¹⁾ Voorrede 1785 blz. XIII.

²⁾ Tooneelaanteekeningen (1786) blz. 183.

den, zich met het genre van zijn belangrijkste dichtstuk ingelaten, en geoordeeld wat voor soort gedicht „Aan het Vaderland — De Geuzen“ eigenlijk is, bij welke beschouwing vooral de droompassage een groote rol speelde. Een punt op zichzelf, hetwelk men uit de kritieken naar voren kan halen, is dat van hun aller aesthetische oordeel. Laten wij thans zien, welke meening in deze de belangrijkste onder hen zijn toegegaan.

Bilderdijk heeft zich over Van Haren's proces niet uitgelaten. Hij bewonderde „De Geuzen“ als uiting van „een vaderlandsch hart“, van een „zucht voor vrijheid“, zooals hij hun dichter als vaderlander, als handhaver van die vrijheid lief had.

Jhr. J. M. Kemper, die Onno Zwier in 1811 schetste in een redevoering, gehouden voor de afdeling Leiden van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen, en daarmede de eerste der eeuw is, die hem tot het onderwerp van een verhandeling maakte, beschouwt Van Haren's verwijdering als een vooropgezet plan: „een familiegeschil, waarvan de ware toedragt wel nimmer zal ontdekt worden, werd aan staatkundige oogmerken dienstbaar gemaakt“. ¹⁾ Bij deze meening sluit J. H. Halbertsma zich in zijn fragmenten betreffende het geslacht der Van Haren's aan (1829). Vooral in zijn Letterkundige Naoogst, waarin hij Onno's hekelzang „Mijn gepasseerd Leven“ behandelt, staat hij uitvoerig bij deze zaak stil.

Bij Alberdink Thijm maken wij voor het eerst kennis met iemand die aan Van Haren's schuld geloofd heeft. In het Zondagsblad van 1860 komen eenige artikelen van zijn hand voor naar aanleiding van Huet's „Voorlezingen“ in het Casino te Amsterdam. Wanneer deze spreekt van het „eделе broeder-

¹⁾ Vgl. blz. 20 ald.

paar" meent Thijm dat er op het „edele" van Willem heel wat af te dingen is, en om zijn focquenbrochiaansche tafelversjes, welke Jeronimo de Vries in zijn uitgave niet durfde opnemen, en wegens de keuze van zijn vrouwen. ¹⁾ Ook wat Onno aangaat, deelt hij Huet's visie niet. „De treurige doop van smaadheid en vernedering heeft Onno Zwier tot een groot dichter gewijd", had deze gezegd, waarop hij antwoordt: „Ik geloof gaarne, dat de tedere vaerzen, waarin Onno zijn Adeleide bezingt, hem uit het hart vloeiden: maar, in een vaderlandsch gedicht zooveel subjectiefs te brengen, dat men betuigt voor deze vaerzen slechts door de gedachtenis der deugden van (de onbekende) Adeleide op eenige onsterfelijkheid te hopen, kan ik alleen verklaren door aan te nemen, dat het vaderland moest weten: Onno Zwier is een goed echtgenoot. Ik kan niet nalaten een dergelijk effectbejag ook te vinden in zijn brief aan zijn zoon den student, vóór de vertaling uit Pope. Wat behoefde hij anders dit stuk te laten drukken?" ²⁾ Een dergelijk gevoelen spreekt Thijm ook in zijn litteratuurgeschiedenis uit: „Car, quoique des investigations sérieuses et impartiales n'aient pu nous convaincre de l'innocence du célèbre Frison, quoique nous comprenons parfaitement comment la cour de Frise... n'a pas pu déclarer qu'il n'était pas coupable, nous admettons volontiers que vis-à-vis de son épouse il ait été fidèle à la vérité". ³⁾

Potgieter houdt Van Haren voor onschuldig: „De deduktiën van Van Haren hebben mij niet overtuigd, dat hij schuldig was, slechts hebben zij mij het genie doen beklagen dat in zulk een tijd met zulk volk verkeeren moest", schrijft hij 23 Mei 1872

¹⁾ Zondagsblad van 9 December 1860.

²⁾ Zondagsblad van 30 December 1860.

³⁾ De la litt. Néerl. blz. 216.

aan Huet.¹⁾ Busken Huet daarentegen heeft van het oogenblik af dat hij op de Haarlemsche Stadsbibliotheek met die deductiën kennis maakte (1859/60) aan zijn schuld geloofd.²⁾ „Mij komt het voor — oordeelt hij na herlezing van de echte stukken in het archief van de Raad van Justitie te Batavia — dat zijne poëzie alleen uit zijne schuld verklaard kan worden, en un de ces jours wil ik beproeven, dat denkbeeld uit te werken“. ³⁾ Inderdaad gaat hij daartoe over met de publicatie van een reeks artikelen over de Van Harens in het Algemeen Dagblad van N. O. I. (aanvang 1874), gebundeld in datzelfde jaar te Batavia onder de titel „De Van Harens“ uitgegeven. Hij meent Van Haren's schuld te kunnen bewijzen met de brief van de Staten-Generaal aan de Staten van Friesland en door te wijzen op het feit dat in de deducties het souverain mépris, dat wij van Onno Zwier voor zijn vijanden gewend zijn, ontbreekt. Voor het Van Haren ten laste gelegde geeft hij voorbeelden uit de Fransche geschiedenis, voor de verhouding van schuldbesef : poëzie wijst hij op Bilderdijk, Shelley en Chateaubriand. „Tezamen en afzonderlijk hebben al zijne geschriften ten doel, zoo mogelijk den indruk van het gebeurde in Februari 1760 uit te wisschen. Overal treedt te dien einde de regtzinnige burger, de brave echtgenoot, de teerhartige vader op den voorgrond“. ⁴⁾

Huet's betoog is eigenlijk gericht tegen Van Vloten. Deze treedt in zijn artikel „Een edelman onder ploerten“ (Levensbode 1872), later in zijn Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren (1874) als de grootste verdediger van Onno Zwier op. Hij

1) Vgl. Dl. III blz. 164.

2) Brief aan Potgieter dd. 9 April 1872, Ol. III blz. 56/57.

3) Aan Potgieter 15 October 1873, Dl. III blz. 131.

4) De Van Harens blz. 104.

staat lang stil bij de kwestie hoe de acte van 18 Februari 1760 werd afgeperst, terwijl Huet terecht beweert dat het gaat om de inhoud van die acte, die Van Haren teekende en zegelde.

Jonckbloet is het met Huet eens.¹⁾ Ten Brink schrijft: „Het is niet wel mogelijk ondanks alle latere protesten aan de onschuld van Van Haren te gelooven.“²⁾ Kalff houdt het ten deele met Huet: dat geen onpartijdig rechter hem geheel en al kan vrijspreken, komt hem aannemelijk voor, maar in al Van Haren's geschriften een bedoeling te zien om het gepasseerde uit te wisschen, komt hem in de eenzijdigheid van deze stelling onjuist voor.³⁾

Te Winkel, tenslotte, wil het ontstaan van Onno's dichterschap verklaren door de wensch „om met dichtwerken evenals met zijn deductiën de publieke meening te brengen tot een gunstige beoordeeling van zijn karakter, tot geloof aan de onkreukbaarheid van zijn huwelijkstrouw en de oprechtheid van zijne liefde voor vrouw en kinderen.“⁴⁾

→ HET GENRE. In het middelpunt van de pen-nestrijd stond, zooals ik hierboven reeds zeide, eveneens het genre van het gedicht. De naamloosheid van „Aan het Vaderland“ en het mislukte, aan zijn oorspronkelijke opzet niet beantwoordend, plan bracht de kunstrechtters van de wijs. Zij debatteerden erover wat voor soort gedicht deze anonyme zangen met elkander eigenlijk vormden. De dichter zelf heeft — het dient geconstateerd — aan deze verwarring ook schuld. Hij schreef immers een „Verhandeling over de Nationaale of Vaderlandsche Gedichten“,

1) Gesch. der Ndl. Letterk. V blz. 162.

2) Gesch. der Ndl. Letterk. bl. 541.

3) Gesch. der Ndl. Letterk. V blz. 551.

4) Ontwikkelingsgang, Dl. V blz. 505.

doch in plaats van een dergelijk dichtgenre te behandelen, besprak hij de „heldendichten“ in de Europeesche letterkunde. Zijn „Aan het Vaderland“ bedoelde hij echter als zoo'n nationaal of vaderlandsch gedicht, en niet ten onrechte. Want toetst men het aan de eischen, in de verhandeling gesteld, dan komt men tot de overtuiging dat Van Haren volgens de regels gewerkt heeft. Hij heeft een voor-naam tijdstip uit 's lands geschiedenis uitgekozen: de eerste jaren van de vrijheidsoorlog, en deze stof aanmerkelijk met de daden en handelingen van historische figuren uit twee eeuwen (1566—1759) uitgebreid. Zijn vaderland behoorde inderdaad tot het klein getal van die, welke „een hoofdstof voor een diergelijk gedicht“ konden „uitleeveren“. De vrijheidsstrijd van de Watergeuzen, de oorsprong van Nederland's grootheid, wier leven vol bonte voorvallen was en die hun inspanningen met de beste uitslag bekroond zagen, voldeed volkomen aan het hoofdthema. Alleen: geen „voorafgaande omstandigheid“ had „de geesten door opvoeding voorbereid“, en „dezelfde manier van denken“ werd in de natie niet gevonden.

De Prins, Ministers, Hovelingen,
Verstaan geen woord van zulke dingen,
En 't lezen maakt hier niemands hof.¹⁾

Hield Van Haren's verhandeling zich dus met het heldendicht bezig, het zijne was er geen — was er geen geworden tengevolge van zijn losgelaten opzet. Door in de „ophelderingsen“ bij de druk van 1776 de droompassage met „de reis van Aeneas naar de Elizeesche velden“ te vergelijken, werkte hij dit misverstand nog in de hand. En daarbij was hij de broeder van een Van Haren, die sinds lang naam

¹⁾ „Mijn gepasseerd leven“, bij van Vloten blz. 527.

had gemaakt door een epos „De gevallen van Friso“. Daarbij leefde hij in een tijd welke reeds meer dan een heldendicht had zien voortbrengen: Hoogvliet's „Abraham de Aartsvader“ (1727); Feitama's vertaling van de „Télémaque“ van Fénelon (1733) en de „Henriade“ van Voltaire (1753). Bovendien had in 1767 Lucretia van Merken haar „David“ reeds uitgegeven.

Bilderdijk constateerde dat de dichtmaat, de stijl en de uitgestrektheid van „De Geuzen“ niet aan de eischen van het epos voldeden, en dat het er ook de overige vereischten niet van bezat. Hij noemde het gedicht „een samenstel van vaderlandsche lierzangen, die met elkander een geheel uitmaken“. 1)

N. G. van Kampen wil het dichtwerk ongaarne de naam van heldendicht ontzeggen; „immers de voetmaat is hiertegen volstrekt geene hinderpaal. Wie heeft de wet voorgeschreven, dat alle heldendichten in eentoonige Alexandrijnen moeten zijn? Immers, wanneer men Tasso's Verloste Jeruzalem dien naam niet betwisten wil, omdat het in strophen van acht regels gedicht is, zoo vinden wij ook geene oorzaak Van Haren's Geuzen, in de zeer aangenaam lezende voetmaat van tienregelige coupletten gesteld, en 't welk anders alle vereischten van een heldendicht in hooge mate bezit, dien naam te ontzeggen.“ 2)

H. J. Polak vraagt zich bij de beoordeeling af of het kunstwerk een epos is, waarin de heldendaden der Geuzen worden verhaald, of dat het een lied is, waarin die heldendaden gevierd worden. Voor de naam epos in de eigenlijke en hoogste beteekenis van het woord, of voor die van episch of verhalend

1) Voorrede 1785 blz. XX.

2) Bekn. Gesch. der Lett. en Wetensch. in de Ndl. II 154/55.

gedicht in de ruimere zin als tegenstelling tot dramatisch of lyrisch, komt het niet in aanmerking. Er worden veel te veel feiten geschilderd, en de figuren zijn historisch, niet dichtelijk. „Er ontbreekt een point culminant, een in zich afgesloten hoofdgebeurtenis, waarom de andere zich ongedwongen heen groepeeren, als voorbereiding en als uitbreiding daarvan.“¹⁾ Evenmin is er een hoofdpersoon. Er is geen samenhang tusschen de droompassage van den Prins en zijn handelingen na het ontwaken en de drie andere hoofdbestanddeelen zijn niet de natuurlijke deelen van een organisch geheel, want ze volgen op, maar niet uit elkander. De meest passende benaming acht Polak die van ballade. „Een ballade weliswaar van geweldigen omvang, een reuzengalm in 24 afdeelingen“.

Jonckbloet weigert „De Geuzen“ eveneens de naam van heldendicht. „Men zou er veeleer die van Romance op groote schaal aan kunnen geven. Het heeft er althans den strofischen vorm en den lyrischen toon van.“²⁾ Drie van de hoofdbestanddeelen hangen innig samen, maar het vierde, 's Prinsen droom, is een hors-d'oeuvre. Ook ten Brink acht de episode van Oranje's droom ongeschikt voor een modern epos.³⁾

Te Winkel vindt in de oorspronkelijke titel „Aan het Vaderland“ het bewijs, dat het als lierdicht is bedoeld; de versvorm versterkt zulks nog, want een Voltairiaan als Van Haren zou stellig de alexandrijn gebruikt hebben. Het dichtwerk is „een cyclus van twintig zangen, die met elkaar gemeen hebben

1) De gebroeders Van Haren, in Studiën blz. 87; Vgl. in het algemeen blz. 84—89.

2) Gesch. der Ndl. Letterk. V blz. 176.

3) Gesch. der Ndl. Letterk. blz. 542.

dat zij aan het vaderland gewijd zijn en tevens dienen ter verheerlijking van het stamhuis der Oranjes." 1)

AESTHETISCH OORDEEL. Jeronimo de Vries is zeer ingenomen met „De Geuzen“: „Ieder bevoegd regter moet dezelve voor schoone kunststukken erkennen alles is hier stout, verheven en schilderachtig“. „Wij rangschikken hetzelve onder de heerlijkste kunstvruchten van den Nederlandschen Zangberg“. 2) Van Kampen steekt al niet minder de loftrumpet. Volgens hem heeft Van Haren zich onsterfelijk gemaakt door zijn Geuzen. „Dit meesterstuk van waarachtige poezij doordringt, waar men het opsla, ieders hart met warm gevoel voor vaderland, vrijheid, menschenwaarde, Godsvrucht en deugd“. Het is een „pronkjuweel onzer Poesij“. 3)

Halbertsma ziet in de zangen „opgepropte rijkdom van zaken, verre en verrukkelijke uitzichten in het lot der wereld, diepe blikken in het menschelijk hart, beelden vol waarheid en majesteit, stoute wendingen, enz. enz.“ 4) Evenals bij Van Kampen staat bij Hofdijk Onno Zwier boven Willem van Haren. „Met meer volmaaktheid in zijn vorm ware“ hij „onze hoofddichter dier gansche eeuw geweest“. „Met brandende liefde voor zijn vaderland beziel, doortintelt hij zijne zangen van een gloed, die in de borst des lezers dezelfde vlamme ontsteekt“; hij schildert „zijne tafereelen met treffende waarheid“. 5)

Alberdingk Thijm kan niet anders dan verklaren „que l'auteur mit toute son âme et tout son talent dans un sujet comme les Geuzen. Aussi il y a

1) Ontwikkelingsgang V blz. 506.

2) Proeve eener Gesch. der Nederd. Dichtk. II blz. 207/08.

3) Bekn. Gesch. der Lett. en Wet. in de Ndl. II blz. 152.

4) Fragmenten blz. 211.

5) W. J. Hofdijk, Gesch. der Ndl. Letterk. Ve druk (1872) 262.

des strophes vraiment belles, et où la plume du narrateur paraît s'animer d'un véritable entrain lyrique". „Dans les Geuzen Onno Zwier van Haren se montre de son côté le plus favorable." 1)

Belangrijk is het oordeel van Potgieter, bij wien evenals bij Huet, Willem in alle opzichten beneden Onno Zwier stond. Voor hem is de dichter iemand „die voor honderd jaren meer fantasie had, bij meer vaderlandsliefde, dan de gantsche bent die nu van het eeuwfeest partij tracht te trekken", zooals hij 29 Februari 1872 aan Huet schrijft. 2) De Geuzen blijven voor hem „het schier eenige gedicht, ons door de Hollandsche poëzie der 18e eeuw vermaakt, zij het ook onder benefice van inventaris te aanvaarden." 3) Nergens vindt Potgieter de hoofdgedachte aan de bijzonderheden opgeofferd. Speciaal waardeert hij Van Haren's visie op Egypte. Van Haren plaatst zich in tegenstelling tot Jan ten Brink, die in zijn „Drie dagen in Egypte" eigenlijk geen woord over Alexandrië zegt, op de plek „van welke de Nijl de wereld heeft beheerscht en eens misschien weder beheerschen zal". „Quelle trouvaille que cette Alexandrië", besluit hij dan. 4) Behalve deze geheele eerste zang vond hij de 4e strophe van de IIe zang van „Aan het Vaderland" het schoonst. 5)

Jonckbloet wordt meegesleept „door den krachtigen, waarlijk poëtischen geest", die ons uit het gedicht „tegenstraalt. Als men pas Hoogvliet of Feitama uit de hand heeft gelegd, is het of men in eene andere eeuw, in eene andere wereld verplaatst wordt". „De Geuzen vormen een glanzend lichtpunt

1) De la litt. Néerl. blz. 216.

2) Dl. III blz. 137.

3) Aan Huet 23 Mei 1872, Dl. III 164/65.

4) Aan Huet 19 Mei 1868, Dl. I 236—40.

5) Aan Huet 20 Februari 1873, Dl. III 255—58.

aan den grauwen litterairen hemel der achttiende eeuw". „Er zit pit in: de dichter heeft er zijne geheele ziel in uitgegoten".¹⁾

Verwey prijst in Van Haren de naïeveteit van zijn belesenheid en zijn kinderlijke visie. Hij vergelijkt het dichtwerk met dat van een armen werkman, waarin deze vertelt „van zijn armoede en zijn huishouden en van het nare om langs de huizen te slenteren om een stuk brood. En dat geschreven" is „in strofen, zooals die den schrijver het natuurlijkst in het oor waren gekomen, en waar uitdrukkingen instonden zooals hij ze in een vers het dichterlijkst en bekoorlijkst vond. . . ." „Even voor Bilderdijk en Feith den nu glad geworden Vondeliaanschen volzin verscherpten of veraandoenlijkten, heeft Van Haren een halte in de deftige ontwikkeling van onze kunst gemaakt, en gehoor gevraagd voor zulk een, alleen wat meer uitgebreid, werkmansgedicht".²⁾

¹⁾ Gesch. der Ndl. Letterk. V blz. 176/77.

²⁾ Jhr. O. Z. v. Haren en Mr. W. Bilderdijk blz. 1—2.

SLOTBESCHOUWING.

„Ce n'est pas pour moi que j'ai travaillé, c'est pour mes enfans et leurs enfans. Les Grands oublient les services, qu'on leur a rendu, le lendemain. Mais il n'est pas de meme des louanges, et surtout des louanges données avant le tems que tout le monde leur en donne. Mais je ne suis ni ne veux pas etre un adulateur".¹⁾

Deze alinea uit van Haren's brief, in zijn laatste levensjaar gericht aan zijn zoon Jan Poppe André, voert ons, nu wij Onno Zwier's verschijning in de XVIIIe eeuw historisch en litterair nagingen, om haar toon terug langs zijn leven. Vijf en zestig levensjaren waarvan zes en twintig als staatsman en twaalf als dichter, waren voorbijgegaan en de herinnering aan elk voorval, dat daarin plaats-, aan iedere gebeurtenis die zich daarin afgespeeld had, was voor zijn geest levend gebleven. Het vaderland was hem in zijn jeugd, tijdens zijn politiek-maatschappelijke loopbaan en bij zijn dichterschap ter harte gegaan: hij was met de liefde daarvoor geboren. De herinneringen van zijn geslacht waren samengeweven met de nationale herinneringen: Daam was de eerste geweest, Charles zou de laatste zijn. Maar zijn crimineele badinerie — te bewijzen of niet te bewijzen — en zijn daarop gevolgde val als moreel mensch en staatsman hadden die aangeboren liefde gemaakt tot een met zijn wezen onafscheidelijk verbonden, dichterlijk-gedroomd en in Oranje en de eerste eeuw der republiek belichaamd, ideaal van nationale en godsdienstige vrijheid. De uitdrukking van dit ideaal is de hoofd-idee van geheel zijn schrijver-zijn, heel

¹⁾ Brief d.d. 26 December 1778, bij Nepveu blz. 55.

zijn dichterschap sinds 1761; daarnaast, als bij-ideeën, de weergave van zijn tot standvastige liefde voor zijn vrouw en kinderen gelouterd zieleleed, van een steeds zich zelf vragende en aan zich zelf antwoordende stem van het geweten.

Onno Zwier van Haren en De Geuzen hebben in onze XVIIIe eeuwse letterkunde een zeer bijzondere plaats. De dichter een man, die als persoonlijkheid en in zijn denkbelden een opvallende verschijning is en meer aan een periode van vroegere grootheid dan tegenwoordig en toekomstig verval toebehoort; zijn groot gedicht in vier en twintig zangen een evenzeer merkwaardig monument, hetwelk zoowel naar soort, inhoud en idee als wat bouw en taal betreft dermate de overige poëzie uit zijn tijd overtreft, dat het temidden van de litteraire voortbrengselen als het ware geïsoleerd is. Poot met Bilderdijk verbinden doet hij niet. De verzen van den eenvoudigen Zuid-Hollandschen landman had hij niet gelezen, was het niet uit onbekendheid dan toch zeker door beider verschil in aanleg, opvattingen en wereldbeschouwing. In verhouding tot Bilderdijk miste hij „het machtige vormtalent“, maar ook diens „omvang, lenigheid en veelzijdigheid.“¹⁾ Wel verdient zijn naam echter tusschen beiden genoemd te worden als die van den eenigen belangrijken vertegenwoordiger van een voor het eerst weer nationale strooming in een verfranschte letterkunde.

¹⁾ Vgl. H. J. Polak, Studiën blz. 80.

BIJLAGEN BIJ DE INLEIDING

A. FRAGMENT-GENEALOGIE

- I. Daam of Adam van Haren, veroverd aan het hoofd der Watergeuzen den Briel 1572, Raad en Hofmeester van Prins Willem I, later van Willem Lodewijk, overl. Arnhem 3 Mei 1589, tr. Margriet van Coenen, leeft nog 13 November 1591.
- II. Willem van Haren, op Aebinga-State te Blya, geb. Arnhem 19 Januari 1581, Ritmeester, Opperstalmeester van Willem Lodewijk, Hofmeester en Kolonel van de lijfgarde van Ernst Casimir, Gedeputeerde uit de Adel, overl. 's-Gravenhage 9 December 1649, tr. Leeuwarden 21 September 1605 Magdalena van Vierssen, dr. van Willem en van Titia Godefridi.
Uit dit huwelijk (10 kinderen):
 - 1) Margaretha van Haren, geb. Blya, tr. 1639 Allart Pytter Jongstall, geb. 12 Augustus 1612, President van den Hove van Justitie, Curator der Academie te Franeker, Gezant aan het Hof van Cromwell, overl. 9 November 1676, zn. van Wybrant en van N. Vierssen.
 - 2) Sophia van Haren, overleden 1649, tr. Willem van Vosbergen, kapitein eener compagnie haakbussers, overl. 1653.
 - 3) Ernst van Haren, volgt III.
 - 4) Willem van Haren, geb. Leeuwarden 17 October 1626, Gedeputeerde uit de Adel, Rentmeester-generaal der Domeinen 1650, Lid van de Raad van State, Grietman van Het Bildt 1652—1698, Curator der Academie te Franeker 1679, Ambassadeur, overl. Leeuwarden 15 April 1708, begr. St. Anna Parochie, tr. 17 October 1658 Elisabeth van Hemmema, geb. Emden 25 November 1635, overl. Leeuwarden 25 December 1688, begr. St. Anna Parochie, dr. van Duco en Barbara Erntreiter van Hofreit.
Uit dit huwelijk:
 - a) Willem van Haren, overl. 1661.
 - b) Door adoptatie: Adam Ernst van Haren (No. V).
- III. Ernst van Haren, geb. Leeuwarden 13 December 1623, Ritmeester 1645, Majoor te paard 1659, Kolonel 1668, Volmacht ten Landdage 1673—1700, Grietman van West-Stellingwerf

1673—1688, overl. Heerenveen 15 Augustus 1701, tr. Catharina van Oenema, geb. 1629, overl. Heerenveen 13 September 1679, dr. van Jacques en van Taetke van Vlierssen. Uit dit huwelijk (6 kinderen jong overleden):

- IV. Willem van Haren, geb. Heerenveen 6 Januari 1655, Grietman van Doniawerstal 1679, Volmacht ten Landdage 1680—1723, Grietman van West-Stellingwerf 1688—1711, van Het Bildt 1718—1723, overl. St. Anna Parochie 18 September 1728, tr. 1e Heerenveen 7 Januari 1683 Frouck van Burmania, gedt. Leeuwarden 7 October 1660, overl. Wolvega 25 Juni 1702, dr. van Duco en van Edwer Juckema op Camminghaburg; tr. 2e 10 Juni 1708 Rixt van Andréé, geb. 1655, overl. Leeuwarden 10 Maart 1735, dr. van Poppe Martijn en van Rints van Burmania en weduwe van Caspar Tiddinga. Uit het eerste huwelijk (12 kinderen):

- 1) Adam Ernst van Haren, volgt V.
- 2) Catharina van Haren, gedt. Leeuwarden 13 Mei 1687, overl. Heerenveen 21 Januari 1771, tr. 4 Maart 1708 Jan Sirtema van Grovestins, geb. te Glynser-state te Wommels 1686, Ritmeester, Majoor te paard, Eerste Edele van Maria Louisa van Hessen-Cassel, overl. 16 Februari 1717, zn. van Douwe Oenes en van Catharina van Scheltinga.
- 3) Duco van Haren, gedt. Leeuwarden 25 Juli 1688, Grietman van West-Stellingwerf 1711—1742, Gedeputeerde uit de Adel, overl. Wolvega 30 November 1742.
- 4) Edwarda Lucia van Haren, gedt. Leeuwarden 22 Februari 1693, overl. Langweer 6 Maart 1765, tr. 1e Wolvega 20 Augustus 1719 Jan Canters van Ter Borch, overl. Groningen 6 December 1725; tr. 2e Jan Renith Syghers van Vennebroeck, Gedeputeerde uit de Adel.
- 5) Elisabeth Titia van Haren, gedt. Leeuwarden 15 Juli 1694, overl. Leeuwarden 18 Januari 1728, tr. 27 Juli 1721 Hendrik Casimir van Plettenberg, geb. 11 Januari 1697, Ritmeester, Kolonel-commandeur, overl. 29 Februari 1740, zn. van Hans Willem en van Albertina de Schepper.

- V. Adam Ernst van Haren, geb. Leeuwarden 25, gedt. ald. 26 October 1683, Grietman en Ontvanger-generaal van Het Bildt 1698—1717, Gedeputeerde uit de Adel 1708, Gecom-

mitteerde ter Generaliteit 1711, Bewindhebber O. I. C., Raad van de Admiraliteit van Harlingen 1716, overl. Leeuwarden 12 Mei 1717, tr. St. Anna Parochie 21 April 1709 Amelia Henrietta Wilhelmina du Tour, geb. Leeuwarden 16 October 1686, overl. ald. 13 November 1731, dr. van David Constantijn en van Albertina van Tamminga.

Uit dit huwelijk:

- 1) Willem van Haren, volgt Via.
- 2) Onno Zwier van Haren, volgt Vib.
- 3) Frouck van Haren, gedt. St. Anna Parochie 6 Maart 1715, overl. Leeuwarden 8 December 1731.

Via. Willem van Haren, geb. Leeuwarden 21, gedt. ald. 23 Februari 1710, Grietman van Het Bildt 1723, Gedeputeerde uit de Adel, Gecommitteerde ter Generaliteit, koopt 10 Februari 1745 huis en erf aan de W.zijde van de Hoolkade te 's-Gravenhage, Gedeputeerde te velde 1746—1748, Kwartierschout en Dijkgraaf van Peelland 1748, Ambassadeur aan het Oostenrijksche hof te Brussel 1748—1768, Letterkundige, overl. St. Oedenrode, Huize Henkenshage 27 Juli 1768, tr. 1e „à plaisir" Maria Crullers, dr. van Fritz Cröller, kapitein van een regiment Infanterie („huwelijk" onth. 17 April 1737); tr. 2e Leeuwarden 24 Mei 1737 Marianne Charles, uit Engeland, geb. 1699, overl. St. Oedenrode, Huize Henkenshage 27 Juni 1758; tr. 3e Brussel 2 December 1759 Anna Louisa Katharina Natalis, geb. Luik, overl. 1776, dr. van Pierre Dieudonné en van Jonkvr. Jeanne Laurence du Jardin.

Uit het eerste „huwelijk":

- 1) Wilhelmina Frederica van Haren, gend. van der Borgh, geb. 1734, begr. Eindhoven 6 Februari 1789, tr. Sluis (Z.-Vl.) 12 Mei 1754 Simon Johannes Tissot van Patot, geb. 1726, Luitenant in het regiment van d'Envie 1749, Kapitein 1769, gepens. 1797, overl. Eindhoven 9 Februari 1805.
- 2) Frouck van Haren, gedt. Gr. kerk 's-Gravenhage 16 Februari 1735, begr. ald., impost bet. 2 Mei 1735.
- 3) Mr. Adam Ernst van Haren, gend. van der Borgh, U. J. D., geb. 1736, vertr. naar Oost-Indië na 1763.

Uit het derde huwelijk (*)

(*) In de bundel No. 839 blz. 138, bewaard ter Prov. Bibl. te Leeuwarden, berust een afschrift van een toneelstukje hetwelk ter gelegenheid van het herstel van Willem van Haren op 15 Februari 1768 is opgevoerd. Hierin worden de volgende kinderen genoemd.

- 4) Een dochter van Haren, geb. 1749.
- 5) Henriette Aemilie van Haren (Nehra of Nerah), geb. Brussel 15 Mei 1755, maitresse van Mirabeau, overl. Amsterdam (Deutzhofje) 19, begr. Oude Walenkerk ald. 24 Juni 1818.
- 6) Willem van Haren, geb. 1759/60, Vaandrig in het Regiment van Vierssen, overl. Brussel 25 Maart 1782.
- 7) Amelia Henriette Wilhelmina van Haren, geb. Brussel 1 Juni 1761, overl. ald. (Ursulinenklooster) 11 Januari 1795.

VIIb. Onno Zwier van Haren, geb. 2, gedt. St. Anna Parochie 9 April 1713, Historieschrijver van Friesland 1734, Burge-meester van Slooten 1734, Gedeputeerde uit de Adel 1734, Gecommitteerde ter Generaliteit, Lid van den Raad van State 1739, Grietman van West-Stellingwerf 1742—1779, Commissaris ter voorziening van 's lands magazijnen 1740, Gevolmachtigde tot het regelen der zaken van justitie, politie, finantieën en regeering in de teruggegeven landen van Nd. Brabant, Commissaris-generaal der Zwitsersche troepen ten dienste der Republiek 1742, Commissaris-deciseur te Maastricht 1746, Gezant in Zwitserland 1747, Extraordinaris-Ambassadeur te Aken 1748, koopt 8 April 1749 huis en erf aan de Z.zijde van de Nobelstraat te 's-Gravenhage, Schrijver en Dichter, overl. Wolvega 2 Sep-tember 1779, tr. 's-Gravenhage 11 Februari 1738 Sara Adel van Huls, gedt. ald. 7 Augustus 1718, overl. Leeuwarden 10 Februari 1793, dr. van Mr. Samuel, Burgemeester van 's-Gravenhage, en van Catharina Rover.

Uit dit huwelijk:

- 1) Amelia Henriette Wilhelmina van Haren, geb. Leeu-warden 1, gedt. ald. 3 Augustus 1738, overl. Maastricht 26 Juni 1800, tr. 1e 's-Gravenhage 8 Januari 1758 Johan Alexander van Sandick, geb. Paramaribo 16 October 1727, Lid der Staten van Friesland, Gecommitteerde ter Generaliteit, Bewindhebber W. I. C., overl. 's-Gra-venhage 15 April 1763, zn. van Johan en van Marie Drouilhet; tr. 2e Rotterdam (ondertr. 's-Bosch en Maastricht 19 September) 7 October 1767 Johann Christian Friedrich Schmidt, geb. Malais (Zwits.) 1715, Luitenant-generaal der Grisons, overl. Maastricht 10 Januari 1800.
- 2) Doekje van Haren, geb. 's-Gravenhage 4 October 1739, overl. Regensburg (?) 1819, tr. Wolvega 21 September

1777 Frederik Bartholomeus Franciscus Borgia Nockern des H. R. Rijks Edelen van Schorn, geb. München, kapitein in het Regiment Van Aylva 1768, Luitenant-kolonel 1772, Kolonel 1775, overl. Regensburg (?).

- 3) Carolina Wilhelmina van Haren, geb. 's-Gravenhage 23 April 1741, overl. ald. 23 November 1812, tr. Scheveningen 24 Februari 1760 Mr. Willem van Hogendorp, U. J. D., geb. Rotterdam 23 Juni 1735, Raad der stad, Resident van Rembang (N. O. I.), 2e Administrateur van de établissements der O. I. C. op het eiland Onrust 1779, 1e administrateur — 1784, overl. op weg naar Holland 1784, zn. van Mr. Diederik en van Catharina Wilhelmina des H. R. Rijks Gravin van Hogendorp.
- 4) Willem van Haren, begr. te 's-Gravenhage, impost bet. 25 November 1743.
- 5) Marianne Elisabeth van Haren, geb. 's-Gravenhage 23 Maart 1744, overl. Leeuwarden 14 Maart 1821.
- 6) Magdalena Adriana van Haren, geb. 23, gedt. Walenkerk 's-Gravenhage 28 April 1746, overl. Huize Klein Hermana onder Minnertsga 28 September 1822, tr. Wolvega 7 Februari 1773 Frederik Ernst des H. R. Rijks Graaf van Hohenlohe-Langenburg, geb. 16 Mei 1750, kapitein in het Regiment van den Graaf van Rechteren, Plaats-majoor van Harlingen, Luitenant-kolonel en kommandant van een Bataillon Grenadiers te velde in Nd. Brabant 1793, overl. 24 October 1794, zn. van Graaf Louis en van Eleonore Gravin van Nassau-Saarbrücken.
- 7) Duco van Haren, geb. 's-Gravenhage 6, gedt. Walenkerk ald. 8 November 1747, Luitenant in een Zwitsersch regiment, later Koopman te Amsterdam, Lid der Admiraliteit ald., Grietman van Het Bildt 1788—1795, Gecommitteerde ter Generaliteit 1789—1795, uitgeweken in 1795, Gouverneur van Karel Frederik van Saksen-Weimar 1797, overl. Weimar 27 Mei 1801, tr. Amsterdam 23 Juni 1772 Sara Maria van den Heuvel, gedt. Westerkerk Amsterdam 8 Januari 1751, overl. ald. 13 Juli 1785, dr. van Pieter Willem en van Magdalena de Hoy.
Uit dit huwelijk:
 - a) Magdalena van Haren, gedt. Westerkerk Amsterdam 9 Juli 1773, overl. jong.

- b) Pieter Willem Baron van Haren, gedt. Amstelkerk ald. 15 December 1774, Majoor in Engelsche dienst, Lid der Ridderschap van Friesland 1814, Lid Provinciale Staten van Friesland 1821, overl. Aken 12 Juli 1850.
- c) Jan Poppe André van Haren, geb. Amsterdam 1, gedt. Walenkerk ald. 25 Januari 1776, Ritmeester der Garde Dragonders, overl. Weimar 1801.
- d) Sara Adel van Haren, geb. Amsterdam 21 Juli, gedt. Walenkerk ald. 2 Augustus 1778, Hofdame van de Herlogin van Brunswijk, overl. Velp 30 September 1847.
- e) Anna Margaretha Johanna van Haren, gedt. Westerkerk Amsterdam 9 Juli 1779, overl. Velp, Kasteel Biljoen, 14 October 1838, tr. 's-Gravenhage 11 April 1819 Jhr. Mr. Leonart Robert Gevaerts, geb. Dordrecht 5 September 1774, Raad van Dordrecht, Lid der Ged. Staten van Zd.-Holland, Staatsraad i.b.d., Hoogheemraad van de Alblas-ser- en Nederwaard, Lid van de Ridderschap van Zd.-Holland, overl. 's-Gravenhage 12 October 1864, zn. van Mr. Ocker en van Hendrica Francoise Braets.
- 8) Willem Anne Baron van Haren, geb. 's-Gravenhage 24 Augustus 1749, Luitenant ter zee 1764—1773, Grietman van West-Stellingwerf 1780—1795, uitgeweken in 1795, Lid der Ridderschap van Friesland 1814, Lid Provinciale Staten van Friesland 1814, overl. Veenklooster, Vogelsang-State 22 April 1835, tr. Steinfurt 21 Juni 1797 Cecilia Johanna van Heemstra, geb. Veenklooster 18 April 1767, overl. Leiden 25 Februari 1836, dr. van Hector Livius en van Lucia Catharina van Scheltinga.
- 9) Jhr. Mr. Jan Poppe André van Haren, U.I.D., geb. Amsterdam 25 Februari 1755, Raad-ordinaris in den Hove van Friesland 1780—1795, uitgeweken in 1795, Lid der Ridderschap van Friesland 1814, overl. Dusseldorp 14 Maart 1818, tr. Odijk 4 Juli 1784 Beatrix Laurentia van Roosmale, geb. Utrecht 29 December 1753, overl. Rinsumageest 7 Januari 1798, dr. van Mr. Egbertus Theodorus en van Beatrix Laurentia Grothe.
Uit dit huwelijk:

- 1) Adam Ernst van Haren, geb. Utrecht 19 Juli 1785, overl. Rinsumageest 1791.
 - 2) Sara Adel van Haren, ged. Leeuwarden 26 November 1786, overl. Rinsumageest 28 Augustus 1796.
 - 3) Louise Elisabeth van Haren, geb. Rinsumageest 1791, overl. Dusseldorp 5 Mei 1807.
- 10) Carel Willem van Haren, geb. 's-Gravenhage 17, ged. Walenkerk ald. 26 Februari 1758, Luitenant-kolonel der Dragonders, gesneuveld te Meenen 13 September 1793, tr. 's-Gravenhage 27 November 1791 Jonkvr. Cecilia Hartsinck, geb. Amsterdam 20 October 1762, overl. Velp, Kasteel Biljoen, 26 Juni 1831, dr. van Jhr. Cornelis en van Sara Maria Volkers van Rijnveld. Zij hertr. Velp 18 December 1803 Alexander Jacob Baron van Spaen.

Uit dit huwelijk:

- Charles Frédéric Sigismund van Haren, geb. 's-Gravenhage 21 Juni, ged. Walenkerk ald. 7 Juli 1793, Kamerheer van Prinses Wilhelmina van Pruisen, Luitenant-adjutant van den Graaf van Bylandt, gesneuveld te Waterloo 18 Juni 1815.
- 11) Wilhelmina Carolina van Haren, tweeling met voorgaande, overl. Zwolle 15 Mei 1785, tr. Wolvega 8 September 1782 Jhr. Jasper Gerrit van Ittersum, Heer van het Relæer, geb. in de Oosterhof 28 Maart 1745, Luitenant-kolonel, Lid Provinciale Staten van Overijssel, overl. onder Raalte, Huize 't Relæer, 23 Maart 1819, zn. van Willem en van Margaretha Isabella van der Capellen tot Appeltern.

B. LITTERATUUR-OVERZICHT

- A., Mr. H. van — Uit de gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte over de tweede helft der 18e en het begin der 19e eeuw (1882) blz. 9—17.
- Alberdingk Thijm, J. A. — Zondagsblad van 9 en 30 December 1860.
- De la littérature Néerlandaise (1854) blz. 212—218.
- Alphen, H. van — Theorie der Schoone Kunsten.
- Bax, W. — Gedenkboek der Ndl. Herv. Gemeente van Maastricht blz. 169.

- Beaufort, J. W. H. de — De Hertog van Brunswijk (in: *Geschiedk. Opstellen* 1893, Dl. I blz. 184 vlgg.).
- Bilderdijk, W. — Brieven van Bilderdijk aan Feith (in *Ts. vr. Ndl. T. en L.* XXIV).
 Idem aan P. J. Uylenbroek (uitg. Amsterdam 1836).
 Over het Treurspel in Nederland tot op Jan de Marre (1808).
 Over een Tooneelstukken van Jonkheer O. Z. van Haren (in: *Bijdragen tot de tooneelpoëzie*, 1823, blz. 185—195).
 De Geuzen van O. Z. van Haren (uitg. 1785 en 1826).
- Bor, P. — Oorsprongk, begin en vervolgh der Ndl. oorlogen (1679).
- Brief over de waere oorzaak van 's Lands ongeval, gevonden tusschen Utrecht en Amersfoort om deszelfs merkwaardigen inhoud met den druk gemeen gemaakt. (1782).
- Brink, J. ten — *Geschiedenis der Ndl. Letterkunde* blz. 537 vlgg.
- Bruin, Claas — De dood van Willem I, Prins van Oranje (1746).
- Casimir, R. — *Lessen in letterkunde* blz. 63.
- Collet d'Escury, H. — Holland's roem in Kunsten en Wetenschappen IV 2e stuk blz. 252—272; 452—453; 498; 574—580; 625—626.
- Corver, M. — *Tooneelaanteekeningen* (1786).
 Iets voor Oom en Neef.
- De Denker No. 295 — 22 Augustus 1768.
- Dijkstra, W. — Onno Zwier fen Haren (in *Sljucht en Rjucht* 1893 blz. 385—387).
 Willem fen Haren (in *Sljucht en Rjucht* 1898 blz. 196—199).
- Eekhoff, W. — Onno Zwier van Haren (in: *Friesche Volksalmanak* 1837).
 De Geuzen, dichterlijke tafereelen uit den vrijheidsoorlog der Nederl. tegen Spanje 1572. (Schiedam 1875).
- Engelberts, Louise — Een vergeten proces.
- Fagelarchief — Brieven van Mr. Francois Fagel den Ouden aan Mr. van Limborch (No. 75); idem aan anderen (No. 78); Van Mr. H. Fagel aan O. Z. Van Haren (No. 1736); van O. Z. Van Haren aan Mr. H. Fagel (No. 789); van Prins Willem IV aan Mr. F. Fagel den Ouden (No. 434). Vgl. verder over het proces No. 2120.
 Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.
- Feith, R. — De Geuzen van O. Z. van Haren (uitg. 1785).
- Geerligts, G. A. — Onno Zwier van Haren en De Geuzen (in: *Noord en Zuid* 1893, blz. 127—146).

- Halbertsma, J. H.** — Letterkundige nalatenschap aangaande de Van Harens, ter Provinc. Bibliotheek te Leeuwarden.
- Het geslacht der Van Harens, Fragmenten (Deventer 1825; beoordeeld in De Vriend des Vaderlands 1829 No. X blz. 691—707 en in Vaderl. Letteroefeningen 1831 No. VII blz. 306—310).
- Een onbekend gedicht van een bekenden dichter (Deventer 1835).
- Mengelwerk in de Leeuwarder Courant van 23 Februari 1836. Letterkundige Naoogst (1845) Dl. II.
- Hall, M. C. van** — Gesprek in den Voghelen-sanck tusschen Jhr. W. A. van Haren en J. H. Halbertsma (in: Bijvoegselen t. d. 1e druk van Het leven en karakter van den admiraal Jhr. J. J. van Kinsbergen).
- Hardenbroek, van** — Gedenkschriften Dl. I.
- Haren, O. Z. van** — Opera omnia.
Deducties voor en tegen.
Het leven van Mr. Francois Fagel (fragment; Fagelarch. 1760).
Verhandeling over de Nationaale of vaderlandsche gedichten (in: Verh. Zeeuwsch Gen. 1778 blz. 225 vlgg.).
Bericht van een vrouw.... (in: Verh. Prov. Utrechtsch Gen. 1781 blz. 391 vlgg.).
- Hareniana** — Letterkundige nalatenschap aangaande de Van Harens van J. van Leeuwen en J. H. Halbertsma, ter Prov. Bibliotheek te Leeuwarden.
Portefeuille No. 18 op de Stedelijke Bibliotheek en archief te Leeuwarden.
- Haselen, H. J. L. van** — Willem van Haren's gevallen van Friso, Koning der Gangariden en Prasiaten (1922).
- Heeckeren, J. A. F. L. van** — Een voorganger van Multatuli (in: Taal en Letteren IV blz. 329).
De Geuzen van O. Z. van Haren (in: Taal en Letteren IV blz. 347).
De Weduwe van O. Z. van Haren (in: De Gids, September 1875 blz. 493 vlgg.).
- Hepkema, J.** — Inbraak bij Jhr. O. Z. van Haren, te Wolvega 6/7 November 1769 (in: Friesche Volksalmanak 1884 blz. 167—174).
- Hofdijk, W. J.** — Geschiedenis der Ndl. Letterkunde (1872) blz. 258—268.
- Hooft, P. C.** — Nederlandsche Historiën (1677) Boek V en VI.

- Hoogstraten, P. F. Th. van — De Van Harens (in: Dietsche Warande 1876 N. R. I blz. 369—388).
- Huet, C. d. Busken — Brieven aan E. J. Potgieter (Haarlem 1925).
- Mengelwerk III in de Javabode van Zaterdag 3 Juli 1869.
- Vgl. Kunst en Letterbode in het Algemeen Dagblad van Ndl. Indië 1874 Nrs. VII, VIII, X, XII, XV, XVII, XXI. Herdrukt als De Van Harens (Batavia 1874) en in Litteraire Fantasiën en Kritieken VI. Beoordeeld Ndl. Spectator 1875 No. 26 blz. 303—304.
- Ising, A. — De Van Harens (in: Nederl. Spectator 1875 No. 26 blz. 203—204).
- Jaerboeken, Nederlandsche — Dl. XVI, 1762, 2e stuk blz. 981—1306.
- Jonckbloet, W. J. A. — Geschiedenis der Ndl. Letterkunde V blz. 158 vlgg.
- Jorissen, Th. — Aan het Vaderland, eene studie (1872).
- Kalff, G. — Geschiedenis der Ndl. Letterkunde dl. V blz. 491 vlgg.
- Onuitgegeven brieven van Bilderdijk aan Feith (in: Ts. vr. Ndl. T. en L. XXIV blz. 45).
- Kampen, N. G. van — Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Ndl. (1822) dl. II blz. 152 vlgg.
- Kemper, J. M. — O. Z. van Haren, geschetst in eene redevoering (1811). Herdrukt in Dl. IV der Werken (Westerman).
- Kemper, J. de Bosch — De lofrede van J. M. Kemper in 1811 op O. Z. Van Haren (in: Algem. Konst- en Letterbode 1856 blz. 203 vlgg.).
- Klijnsma, S. F. — Geschiedkundige herinneringen uit de voormalige grietenijen Oost- en West-Stellingwerf, hoofdzakelijk aangaande het geslacht der Van Harens (Meppel 1861; beoordeeld in Algem. Konst- en Letterbode 1861 blz. 407 vlgg.).
- Brand te Wolvega op Zondag 20 October 1776 (in: Leeuwarder Courant No. 111 van 14 November 1869).
- Koninklijk Huis-archief — Brieven van Mr. F. Fagel den Ouden aan Prins Willem IV (Bnd. 173 F 1); van O. Z. Van Haren aan denzelfde (Bnd. 173 H 2 a, b en c); van denzelfde aan Prinses Anna (Bnd. 431 H 1).
- De Kracht der Christelijke Godsdienst in karakterschetsen uit de Ndl. Geschiedenis Dl. II blz. 273—287.

- Leeuwen, J. van — Letterkundige nalatenschap aangaande de Van Haren, ter Provinc. Bibliotheek te Leeuwarden. Mengelwerk in Leeuwarder Courant van 9 en 16 Februari 1836.
- Leeuwarder Courant — Februari 1836 en 14 November 1869.
- Letteroefeningen — van 1770 Dl. III stuk 1 blz. 237; 1770 Dl. IV stuk 1 blz. 85; 1772 Dl. I stuk 1 blz. 489; 1773 Dl. II stuk 1 blz. 252; 1774 Dl. III stuk 1 blz. 282; 1779 Dl. I stuk 1 blz. 526 en 599; 1831 No. 7.
- Leydse Courant — 1769-1779.
- The London Evening Post — 16/18 December 1746.
- Mansvelt, W. M. F. van — Onno Zwier van Haren, geen voorlooper van Multatuli (in: De Gids 1920 Dl. IV blz. 307 vlgg.).
- Meteren, Em. van — Historie der Nederlandscher ende haerder Na-buren Oorlogen ende Geschiedenissen anno 1614.
- Meijer, H. — Kort Verhaal der Ndl. Geschiedenissen (1769) Dl. III.
- Moltzer, H. E. — Hareniana. Brieven van W. en O. Z. van Haren (1876; beoordeeld in Levensbode IX 1877 blz. 546—566).
- Nauta, S. — Lijkrede op Onno Zwier van Haren (1779).
- De Navorscher — Vgl. o.a. IV (Bijblad) blz. 38; VII blz. 135, 283 en 340; VIII blz. 18.
- Nepveu, J. I. D. — Een Bijdrage tot het leven van O. Z. van Haren (in: Kroniek v. h. Historisch Genootschap te Utrecht 1867 Dl. V 3e stuk blz. 533 vlgg.).
- Nomsz, J. — Willem De Eerste (1779).
- Nuyens, W. J. F. — Een edelman onder ploerten (in: Onze Wachter 1876 Dl. II).
- Perron, E. du — Schandaal in Holland. Een Lettré uit de XVIIIe eeuw: Willem van Hogendorp (in: Vrije Bladen 17:4).
- Polak, H. J. — De gebroeders Van Haren (in: Studiën 1888).
- Pope, A. Essay on Man.
- Potgieter, E. J. — Brieven aan Cd. Busken Huet (Haarlem 1902).
- Schellena, J. — Staatkundig Nederland 1805 I blz. 422—423.

- Schoonneveldt, Ch. van — Over de navolging der klassiek-Fransche tragedie in Ndl. treurspelen der 18e eeuw (1906). Vgl. Hfdst. XLIII; blz. 78 vlgg., 89—94.
- Siegenbeek, M. — Beknopte Geschiedenis der Ndl. Letterkunde (1826) blz. 256 vlgg.; 291; 313—314.
- Staten-Generaal, Resoluties der — Vgl. Dl. I van het jaar 1761, en Secrete Resoluties over 1761.
- Stuart, M. — Vaderlandsche Historie Dl. II blz. 158—163.
- Stijl, S. — Opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden. Vier Zamenspraaken tusschen Oom en Neef.
- Sijpesteijn, C. A. van — Historische Herinneringen uit de XVIIIe eeuw (1869).
- Tydeman, H. W. en B. F. — Hareniana (in: Mnemosyne 1824, XIII blz. 169 vlgg.).
- Tydeman, J. — Belangrijke onuitgegeven brief van O. Z. van Haren (in: Algem. Konst- en Letterbode 1847 No. 41 blz. 227—231).
Bijvoegsels in Dl. IX van Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands (blz. 316) en Dl. X (blz. 327), n.a.v. een artikel in Algem. Konst- en Letterbode 1836 No. 45.
- Verwey, A. — Jhr. O. Z. van Haren en Mr. W. Bilderdijk (1895).
- Vloten, J. van — Willem I, Prins van Oranje, door O. Z. van Haren (Schiedam 1864; Klass. Letterk. Pantheon 81).
Maria Crullers en echtgenoot (in: Levensbode 1872 Dl. V blz. 81—114).
Een Edelman onder ploerten (in: Levensbode 1872 Dl. V blz. 161—204).
Hopman Daam (in: Volksalmanak, uitgeg. door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 1873 blz. 99—101).
Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren (1874).
Vgl. Levensbode 1874 Dl. VII blz. 152/153 en 242—252.
Busken Huet en Onno Zwier (in: Ndl. Spectator 1875 No. 29).
Onno Zwierts brieven aan Heerkens (in: Levensbode 1877 Dl. IX blz. 546—566).
- Voltaire — La Henriade
- Vries, Jeronimo de — Voorrede bij de Werken van W. en O. Z. van Haren (uitg. Westerman 1824—1827).
Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde 1810 Dl. II blz. 176—231. Herdrukt in de Werken der Bat. Mij. voor Taal en Dichtkunde.
- Wal, G. de — Excerpten uit het Album Academicum te Franeker (Letterk. Leiden No. 1191 fol. 37).

- Water, J. Te — Brieven van Onno Zwier van Haren aan — (Letterk. Leiden No. 1004).
- Westerman, M. — De Werken van W. en O. Z. van Haren (Amsterdam 1824—1827).
De Geuzen, in 24 zangen, door Jhr. O. Z. van Haren. („Voor de scholen“, Amsterdam 1830).
- Wieder, F. C. — De Geuzen, vaderlandsch gedicht door Jhr. O. Z. van Haren (Schiedam 1858, Klass. Letterk. Pantheon 59—60).
- Winkel, J. Te — Ontwikkelingsgang der Ndl. Letterkunde Dl. V.
- Woensel, P. van — De Lantaarn voor 1801.
- Zimmerman, W. — Hareniana in 't archief van S. Oederode (in: Friesche Volksalmanak 1893 blz. 61—66 en 171).

AANGAANDE HET GESLACHT VAN HAREN

- Bake, C. — Eene telg der Van Harens (in: Oud Holland 1884 blz. 209 vlgg.).
- Doppler, P. — Bijdrage tot de geschiedenis der Familie Van Haren (in: De Maasgouw 1901 XXIII blz. 2).
- Dussen, van der — en Smissaert — Kwartierstaat van O. Z. van Haren (in: Genealogische kwartierstaten van Ndl. Gesl. III).
- Généalogie de la famille Van Haren (in: Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique 1849 VI blz. 242—251. Zeer onbetrouwbaar).
- Kalff, S. — Een dochter der Van Harens (in: Karakters uit den Pruikentijd 1902 blz. 39 vlgg.; en in: Elsevier 1901 XXII blz. 755 vlgg.).
- Krul, R. — Yet-Lie (in: De Tijdspiegel 1902 Dl. II blz. 322—325).
- Loménie, L. de — Mirabeau et Madame de Nehra (in: Revue des deux mondes 1 Juni 1858 No. V blz. 574 vlgg.). Vertaald als Mirabeau en Mevrouw de Nerah (in: Algem. Konst- en Letterbode van 12 Juni 1858 No. 24). Vgl. ook Een spruit uit den stam der Van Harens op vreemden bodem verplant (in: Vaderl. Letteroefeningen 1858 Dl. II blz. 449—481).
- Navorscher — Vgl. Dl. IV blz. 38; VII blz. 135, 283 en 340; VIII blz. 18 en 353; 1866 blz. 29 en 92; 1885 blz. 164 en 286; XXXV blz. 9 en 141.
- Sandick, H. W. van — De leden en verwanten der familie van Haren in 1789 (in: Ndl. Leeuw 1908 afl. 6 kol. 169—173).

DOCUMENTEN VAN DEN DICHTER ZELF

non tu divinam Henriada tenta,
Sed longe sequere et vestigia semper adora.

ALLEREERSTE AANLEIDING TOT HET GEDICHT.

Het geen de allereerste aanleiding tot dit werk heeft gegeven, zyn twee gebeurtenissen, kort na de herstelling van het Stadhouderschap in Holland, voorgevallen.

Wanneer wy met Hare Hoogheeden, uit Friesland, tot Amsterdam, aankwamen, en 't Jacht, door honderd duizend menschen omringd, op Cingel, stil lag; viel een gemeen man, van een brug daar hy boven op was geklommen, en 't Volk riep, hy heeft syn been gebrooken! Toegeloopen zynde gaf ik hem iets, daar by voegende, dat indien syn been gebrooken was, men mettertyd voor hem zoude zorgen. Al waarens beide gebrooken, antwoorde hy, ik heb den Prins gezien, sy zyn tot syn dienst. Het tweede, waar van ik insgelyks oog-getuige ben geweest, is van die brave Burger Vrouw in de twaalfde Zang gemeld.

Van deese voorvallen met den Prins spreekende, geliefde Hy te zeggen, Ik hoop dat myne Naakomelingschap die nooyt vergeeten zal! en ik repliceerde, het zal er veel op aankoomen, of, en op wat wyse, die aan haar zullen werden verhaald. Zedert die tyd heb ik altyd gewenscht, dat de dag van die onbegrypelyke liefde en vertrouwen tusschen Vorst en Volk, t'eeniger tyd met behoorlyke kleuren mogt werden beschreeven.

Maar men begrypt ligt dat geduurende het leeven van wylen Beide Hare Hoogheeden, gl. ged., my weinig tyd overbleef, om aan Gedicht, en voor al een Gedicht van uitgestrektheid, te werken. Voornamentlyk na dat Hare Koninglyke, zig hebbende laten welgevallen, de Lykreeden van wylen Haar Gemaal (ten blyke zelfs, van Haar genoegen, my met Syn wel gelykend en kunstig Portraït beschenkende) my verleger en Vloot geduurende de Minderjaargheid te

redigeeren, ten eynde die, tegen de tyd van de Meerderjaarigheid van de Prins Haar Soon, aan Hoogst-Denzelven aan te kunnen bieden.

Maar na de Meerderjaarigheid van S. H., by geval tot Leeuwarden in een winkel boven de toonbank het Schildery gevonden hebbende, waar in 's Lands gesteldheid van zaaken, zedert het begin van de Beroerten, tot in het midden van 1572 werd verbeeld; boezemde my dit in de begeerte, om die eerste Revolutie, in eenige uitgestrektheid aan de Nakoomingschap door myne penne overtelaaten: en het kwam my niet onmoogelyk voor, om de Revolutie van 175 > zagt, dat ik gelaste, om myn arbeid over 's Lands 't jaar 1747, hier in te kunnen brengen. Tot deese had ik geene andere Gedenkschriften nodig als myne eigene; en tot de eerste Beroerten suppediteerde de Schildery eene meenigte denkbeelden. Want van de twee zaaken die tot een Schildery werden vereyscht, te weten de Poëtische uitvinding, en de Pinceels uitwerking, is de eerste zo kunstryk en overvloedig als de tweede middelmatig en schraal. Dog in die middelmatigheid zyn egter de aangezichten van de Nederlanders en Spanjaards, die in een gedeelte van de schildery luisteren na 't pleydooy dat Viglius Ayta doet ten gunste van de Burgemeester van Straalen, die te rechte werd gesteld; waarschyntlyk alle origineel; dat is, of na 't leeven genoomen, of na de Familie Portraits geschilderd. Want schoon men die alle nog niet kend, zyn die geene die bekend zyn, zoodanig gelykende, dat een kind maar eeven in de Prenten van 's Lands Geschiedenis geverseerd, 'er zig niet op kan bedriegen. En meest alle van die Nederlanders zyn van 't getal der Geusen: dit is het geen eene van de reedenen is geweest, om de naam van de Geusen aan dit werkje te geven: en een and're reeden was dat die naam my eygener toe-

scheen voor een Gedicht van my, als afkomstig van drie van die Geusen, waar van de eerste met den Veerenaar Brandt, de voortogt had in de onderneeming van den Briel, de tweede in 's Lands dienst is doodgeschooten, en de derde meest alle syne bezittingen in 't werven van Volk voor de Gemeene zaak heeft verlooren, zonder ooyt eenige vergoeding te hebben genooten.

DOEL EN GESCHIEDENIS VAN HET GEDICHT.

Wanneer ik in de somer van 't jaar 1769 ondernam te toetsen of ik een Gedenk-teeken zoude kunnen oprechten tot roem van 't Huys van Nassau, en van die geene, welke in de bescherming van de Vryheid en Godsdienst deeser Landen het meest hebben uitgeblonken; was eene van de eerste tegenwerpingen aan my zelven, op welke wys ik best zoude gewaar worden, in de eenzaamheid waar in ik woon, wat een ieder zo van de stof, als van de project uitvoering, dagt?

De Grieken hadden oopenbare Speelen, werwaards de gansche Natie toevloeyde, aan welke de Autheuren hunne Werken voorlasen, en de toejuiching, of bespotting van een geestig en leevendig Volk, sprak spoedig het Vonnis uit.

De Romeinen vonden, in de Hoofdstad van haar Ryk, verzaamd alles wat uitmuntende was in kennis en beoordeeling van stoffen en uitwerkingen: de Theaters en Gaanderyen waren altyd gereede plaatsen daar een Autheur, en Grooten en Geleerden vond, willig om hem te hooren, en met hare aanmerkingen te begunstigen.

Dit alles my ontbreekende moest 'er een ander middel uitgedagt worden, voor een man te oud om niet te weeten, dat men in diergelyke werken op syn eigen oordeel alleen niet moet vertrouwen. Ik besloot derhalven om eerst een ruwe schetz van dit werk aan 't Publycq te geeven; vervolgens na maate ik zoude kunnen gewaar worden wat 'er van dagt een ieder van 't klein getal der geener die de moeyte zouden willen neemen om 'er aan te denken, een naam voor 't werk te kiezen, en voorts het van tyd tot tyd te vermeerderen en te polysten, zo lang my tyd, en gezondheid zouden overblyven: en deese schetz was

nog niet afgemaakt, wanneer eene gebeurtenis tot nog toe hier te Lande buiten gebruik, my verpligte om aan te toonen, waar in myne dagelykse beezigheeden bestonden.

Het gevolg van deese eerste uitgaaf was overeenkomende met myne verwagting: het gemeen nam weinig deel in een Werk aan 't *V a d e r l a n d*: een Tytel en stof aan de meesten onbekend en onverstaanbaar. Dog eenige weinige Liederen van oordeel de schors doordringende, scheenen te begrypen dat tyd en moeyte iets tamelyks van de verkoorene stof zouden kunnen maaken. Hier door aangemoedigd hervatte ik myn arbeid, en gaf 'er een tweede Proeve van uit in 't jaar 1771 onder de naam van de *G e u s e n*, gedrukt by Clement tot Zwol; en de nieuwe aanmoediging die daar op volgde spoorde my aan om aan een derde te werken, welke ik weederom vroeger als ik wenschte, heb moeten uitgeeven, om dat ik gewaarschouwd wierde, dat myne eerste druk van de *G e u s e n*, wierd nagedrukt buiten myn weten of toestemming; en dat ik dus niet wist wat men van voorneemen konde zyn, onder myn naam te verspreiden.

De openbaare blyk van achting, welke ik kort daar na ontving van een Genoodschap uit zo deugdzame als wyse, zo geleerde als oordeelkundige, Mannen, bestaande; inboesemde my, met de dankbaarheid ook de pligt, om ten minsten door myne goede wil haare keuse te verdienen: waar toe ik gepast vond, my toe te leggen met een verdubbelde yver, tot verbetering, vermeerdering en verciering van een werkje, het welke in 't klein, gelyk het Zeeuwsche Genoodschap in 't groot, ten luister van 't *V a d e r l a n d* is ingericht.

Dus, altyd zo veel my moogelyk is geweest, de publycque en particuliere oordeelen zoekende, verge-

lykende, weegende, en (daar die my verlichten konden) volgende, heb ik de Geusen gebragt tot aan deese uitgave: welke door myne klimmende jaaren, waarschylyk, de laaste zal zyn. Dog wat hier van mag worden, ik houde my van nu af aan rykelyk beloond voor myne poogingen, zo eene van deese twee myne wenschen mag werden vervuld.

Of wel, dat dit Gedicht, niet teegenstaande al het zwakke dat men in het zelve zal vinden, mag dienen in 't Vaderland, tot onderwys aan de Jeugd, tot voorbeeld aan Mannen, en tot eenige verzagting aan Oude Lieden, in de pynelyke en ongemakkelyke uren, die gewoon zyn de Ouderdom te verzeilen.

Of, zo de gebrekkelykheeden van dit werkje, hier toe een hinderpaal mogten weesen, dat als dan die gebrekkelykheden zelve ten nutte van 't Vaderland moogen strekken, door een Baaken te worden tot vermyding, voor een iegelyk, die, na my, maar met meerder vuur van geest als ik, en met blinkender inbeelding als de myne, de roem van syn en myn Vaderland, langs zulken, of diergelyken weg, t'eeniger tyd zal zoeken te verheffen!

INHOUD VAN HET GEDICHT.

Philip de Tweede, Koning van Spanjen, de Nederlanden willekeurig hebbende willen regeeren, en de Inquisitie inbrengen, vergaderde de Nederlandsche Adel, en drie honderd van haar geleid door Heer Henrick van Breederode en Graaf Lodewyk van Nassau, gaven aan de Hertogin van Parma, Gouvernante, tot Brussel een smeekschrift over, tegen de schending van de Rechten en Privilegien der Landen. Onder die Edelen waren, Sonoi, la Marck van Lumey, Marnix van St. Aldegonde, Thoulouse, en andere, in de Nederlandsche Geschiedenissen minder bekend.

De Gouvernante zulk eene meenigte het Hof ziende intreedden, verschrikte; waar op de Hr. van Barlaymont zeide, ne craignez rien, Madame, ce ne sont que des GUEUX: vreest niets, Mevrouw, het zyn maar Beedelaars. Dit gehoord, en aan de [zâem verbundene] Adel [welke die middag in 't Hotel van Florens van Palland, Graaf van Culenburg door den Heer van Breederode ter maaltyd wierde onthaald] overgebracht zynde, nam die de naam van Geusen aan: welke spoedig de naam wierd van alle de Voorstanders van de Vryheid.

Het antwoord van de Koning op dit smeekschrift was een Vonnis, waar by alle Ingezeeten en der Nederlanden ter dood waren veroordeeld, zonder aanzien van sexe of ouderdom, en zonder eenige gratie of dissimulatie. En wierd de Hertog van Alba, bekend door syne haat tegen de Nederlanders met een talryk heyr van de oude Spaansche Benden gezonden om dit Vonnis ter uitvoer te brengen; gelyk hy deede tegen alle die niet gevlucht waren; terwyl de Heeren van Montigny en Bergen, door de Nederlandsche Raad met vertoogen na Spanjen gezonden,

aldaar door last van de Koning wierden om hals gebracht.

De Prins van Oranje verzamelde de gevluchte Geusen, en, met haar, een leger Duytschers en Waalen, waar meede hy de Maas op een roemrugtige wyse overtrok, maar Alba tot geen gevegt hebbende kunnen noodzaaken, had hy het hartzeer syn leger door gebrek van betaaling te zien verloopen.

Syn broeder Graaf Lodewyk die de Noorder Pro-
vintien aantaste, scheen in 't begin gelukkiger, en behaalde op de Spanjaarts onder [Johan van Ligne] Grave van AreMBERG een groote overwinning by Heylgerlee, maar wierd kort daar na selve over-
wonnen door Alba by Jemming, met veel moeyte, door 't gelukkig weder overkoomen van d'Eems, syn leven behouden hebbende.

Oranje in die wanhopige staat, of ten minsten in een staat in welke niets als de Hoop aan hem meer over was, zig tot Dillenburg bevindende; besloot de raad van Coligny te volgen; om fortuin ter Zee te beproeven. Ten dien einde gaf hy Lastbrieven aan de uitgeweekene Geusen om te water aan Spanjen alle afbreuk te doen. Van deesen vond zig een groot getal in Maart 1572, door verscheidene lotgevallen in de Engelsche Havens verzameld: wanneer de Koningin Elizabet op zeer ernstige vertoogen van Alba, en om een Oorlog met Spanjen te vermyden, by een Publicatie aan de Geusen bevoel haar Ryken te verlaten. Genoodzaakt te gehoorzamen, vertrokken sy uit Engeland in vier en twintig Scheepen onder de volgende Bevelhebberen.

1. Willem Graaf van la Marck, Heer van Lumei, Sereyn, &c., Admiraal, by onse Schryvers onverschillig dan Lumei, dan la Marck genoemd. Hy had gezworen zig niet te zullen laten scheeren

- voor dat het bloed en de moord der Edelen zoude gewrooken zyn.
2. Barthelt Enthes van Mentheda, Ommelander. Vice-Admiraal. Bezonder Vyand van de Groningers.
 3. Roobol, Lieutenant Collonel van la Marck over de Soldaaten.
 4. Willem van Blois van Treslong. 5. Jacob Cabbiljau. Hollanders.
 6. Jacob Simonez de Ryk. 7. Jan Spiegel. Amsterdammers.
 8. Niklaas Ruichaver, van Haarlem. 9. Hendrik Thomas. Noordhollander.
 10. Marinus Brand, van ter Veer. 11. Bruin. 12. Cornelis van Everdingen, beide van Utrecht.
 13. Fokke Abelz, en Jan Abelz syn broeder, by hem. Friesen, [van Dokkum].
 14. Hedding, om syne hooge jaaren genoemd Oom Hedding. Zwollenaar.
 15. Daam van Haren, uit het Land van Valkenburg.
 16. Guileaume de Grave, Gentenaar. 17. Doovelens, of, de la Douve, Brabander.
 18. Looy. 19. Gillis Steltman, Brussellaaren. 20. Geleyn. 21. Jelmer. Waalen.
 22. Marten Merous. 23. Wouter Fransen. 24. Ellert Vlierhop. Waar deese drie t'huis hebben behoord is my onbekend.

Van de Nederlanders op die Vloot, zonder gebied over scheepen, vind ik maar de volgende genoemd.

Adriaan Heer van Zwieten, die kort hier na, met een ongelooflyke stoutmoedigheid, Oudewater en ter Gouw bemagtigde.

Jan van Duivenvoorde, Heer van Warmont, die naderhand de naam van Wassenaar aannam: ter deeser tyd nauwlyks zestien jaaren oud.

Lancelot, Bastaard van Brederoode. De Heer van

Montigny, en Lancelot wierden in haar jeugd voor de schoonste Mannen in Nederland gehouden.

Anthonis van Utenhove, Anthonisz, en Jaques Schoneval. Gentenaaren.

Anthonis van Rhynen, uit Overyssel.

Jaques Hennebert, van Sluys in Vlaanderen.

Jan Syvertz, en Dirk Duivel, Amsterdammers.

Wybe Sjoerds, [van Worcum in Friesland.]

Jacobus Martens, [van Gent.]

Gautier Herlyn, [van Valencyn.]

Croocq, Nicolaus Holbeek, Willem Lievensz, en Cornelis Loeffen.

Johan Omal, onzeeker waar van daan, maar zeerlyk gewoond hebbende tot Leiden, en de gewoone Commissaris by de pynigingen van de Geestelyken, gelyk de Carhuisers, Heer Joost van Tol, tot Leyden, Cornelius Musius Prior van St. Aagten tot Delft, † een van de geleerdste Mannen van syn tyd enz:

Aldus uit de Engelsche Havens vertrokken, vonden zig de Geusen den 1. April voor de mond van de Maas, en die Rivier ingezeyld zynde streeken na de middags ten twee uren voor 't Brielsche Hoofd, de Scheepen van de Capteins Brand en Haren, die de voortogt hadden, wel haast gevolgd door de geheele Vloot. Om vyf uur waren de Geusen aan land; Roobol met de Soldaten voor de Poort, en la Marck gaf aan de Regeering van den Briel twee uren beraad om de Stad aan hem voor den Prins van Oranje over te geeven. Maar die tyd was nog niet om, en de Magistraats persoonen meer bedagt op vluchten als raadpleegen; wanneer Roobol by geval aan de waterpoort, stroo, rys, en teer gevonden hebbende, die poort in de brand stak, en aldus in de Stad drong.

Na 't om hals brengen van de Geestelyken en eenige weinige Spaanschgezinde ingezeetenen, en 't plunderen van Kerken en Kloosters, wilde la Marck de

Stad in brand steeken en vertrekken; maar zommige wysere en verder uitzierende Hoofden, en voornamentlyk Blois en de Ryk haalden hem over om te blyven, en de Stad te sterken, waar toe de Burgery aanstonds hulp en hand bood, en 't nodige geschut van de scheepen op de wallen hielp brengen.

De tyding van 't neemen van den Briel tot Brussel gekomen zynde, zond Alba last aan de Graaf van Bossu, Stadhouder van Holland, een Nederlands Heer, tot die tyd zeer bemind, om den Briel aan te tasten. Bossu gehoorzaamde, en zoude misschien de Stad stormenderhand genomen hebben, zo niet, wanneer 't gevegt twyffelagtig was, Rochus Meeuwszen [Stads timmerman] de gragt over zwemmende, met een byl in de hand, de Sluys van Nieuland hadde opengehakt, waar door 't water in 't Land kwam, en der Spanjaarden vlucht veroorzaakte.

Aanstonds daar na, ontving Lumei aanzoek van die van Vlissingen en Veere, die het Spaansche juk hadden afgeworpen, om hen by te staan; waar op Blois met drie honderd Geusen na Vlissingen tot hulp wierd gezonden, en de Ryk na Engeland, om bystand aldaar te vraagen. Elizabet van syne komst verwtitigd, liet hem voor haar komen, weigerde hem in 't openbaar alle hulp, en zag oogluikende aan dat hy zig van waapenen en manschap mogt voorzien. Hier meede te rug keerende, ontmoete hy by Dover [Nordforland] eenige scheepen met vluchtelingen van Vlissingen, die bang gemaakt door de bedreigingen van de Heer van Cappelle, des Konings Bevelhebber in Walcheren, met Vrouw en kinderen een schuilplaats zогten, en deeze hulp ziende, de Ryk smeekten met haar na Vlissingen te keeren, het geen hy, eindelyk overreed, deede.

Die Stad versterkte zig terwyl dagelyks, door de bystand van ter Veer, [in welke stad men al 't

Geschut van Zeeland vond] en door een meenigte gebannene, en te rug keerende, Geusen. In die omstandigheeden kwam aldaar aan Pachieco, Directeur van de Spaansche Fortificatien, welke van geene verandering weetende de haven invoer en aanstonds wierde opgehangen, in plaats van het Casteel te bouwen waar toe hy gezonden was.

In tusschen naderde de Hertog van Medina-Celi (door den Koning tot Opvolger van Alba benoemd) met een Spaansche Vloot, bemand met meest Nederlands bootsvolk, en twee duizend Spaansche Soldaaten onder bevel van de oude Juliaan Romero, Collonel van 't Regiment van Lombardyen.

De Geusen [en Zeeuwen] zeilden Medina te gemoet, tasten syne Vloot aan, en sloegen de zelve. Medina vluchte na Sluys verscheidene van syne grootste scheepen gestrand of genomen ziende: waar onder een op het welke Schipper Boudewyn Ewoutz, van Vlissingen, zig bevond, die met behulp van 't Nederlands bootsvolk, de Spaansche Officieren en Soldaaten doodde of over boord smeed. Schipper Sebastiaan de Lange, van ter Veere, door vier Spaansche Oorlog-scheepen geënterd, en geen kans ziende om te ontkoomen stak de brand in zyn kruyt, en deed de vyf scheepen zamen springen. Het eerste gevolg van der Geusen overwinning, was, het verooveren van de ryk gelaadene Lisbonse Vloot met Oost-Indische waaren van de Taag na Antwerpen moetende, waar van alleen twee scheepen ontkwaamen.

Verscheidene Landen en Steeden van de Provincien van Utrecht, Gelderland, Overyssel en Friesland verklaaren zig voor de Geusen. Zuyd en Noord Holland (behalven Amsterdam) zig in Vryheid gesteld hebbende, vergaderen de Staaten van Holland tot Dordrecht. De Friesen zenden hulp [over Stavoren] na Noord-Holland. De Prins van Oranje vertrekt uit

Duitschland, gaat sloop tot Campen, en kooft in Holland, tot Enkhuisen aan: waar na de naam van Geusen ophoud.

Dit zyn de gebeurtenissen welke men zig heeft voorgesteld, zo veel doenlyk in een verzaameld, te verhalen: [in dat verhaal, overal daar het moogelyk is geweest, de Historische waarheid nooyt uit het oog verliesende.]

TOELICHTING BIJ VORM EN INHOUD VAN HET GEDICHT.

Alle de Geusen, egter, in een Gedicht te noemen was ondoenlyk, alzo wel als alle hare verrigtingen te verhaalen. Een berymde lyst van naamen, of een courant in dichtmaat, zouden beide belacchelyk zyn. Dus vind men dan maar genoemd, 1. eenige van die, door welke den Briel is vermeesterd, 2. zommige van de Geusen, die by vroegere of latere voorvallen voor 's Lands vryheid hebben uitgeblonken, 3. een klein getal Mannen welke men met historise zeekerheid, of dichtkundige waarschyntlykheid, heeft gemeend in de gebeurtenissen van die tyden te moogen plaatsen.

De hoofd-daaden zyn insgelyks tot drie bepaald, 1. het neemen en verdedigen van den Briel, 2. de reys van de Ryk na Engeland, en syne te rugkomst, 3. de eerste onderneemingen van de Geusen, uit de Haavenen van Vlissingen en Veere.

Deese geschiedenissen zyn alle drie ontwyffelbaar: de grond van dit Gedicht berust dan op waare gevallen, in verscheidene plaatsen en tyden, door de Geusen in Holland en Zeeland uitgevoerd, voor de komst van de Prins van Oranje in Holland: en het kort begryp van 't geheele werk, is vervat op bladzyde 40, in deese woorden van Blois aan Lumei:

Wy zullen, onder uw beveelen,
Terwyl 's Lands eerste breuken heelen,
Vervolgen 't geen den Briel beloofd;
Door dubb'le moed en vlyt betrachten
Dat binnen korten onse krachten
Zyn niet onwaardig zulk een Hoofd.

In een diergelyk Gedicht, konde het boven-natuurlyke niet wel plaats hebben, ook zal men 't 'er niet in vinden: want de Hoop aan de Prins gezonden, is zo weinig iets bovennatuurlyk, dat men zelfs in een

Geschiedenisbeschryving, zoude durven zeggen, dat de standvastigheid van de Prins in deese tyden, op niets anders konde steunen als op een buitengewoone hoop, door God, aan hem gegeven. Het gevolg van die zending, te weten dat de Hoop, door middel van droomen, aan den Prins, op den dag van de herstelling van 't Stadhouderschap, tot Amsterdam, in 't Cabinet Schilderyen van Witsen, aantoonde de toekomstige roem van syn Huys, en de macht van de Staat door syn Huys te rysen, dit is buiten twyffel een fictie, maar eene zodaanige als geoorloofd zyn aan Dichters, aan de welke het privilegie nooyt is gecontesteerd van 't personifieeren der Hoedaanigheeden, en 't voorzeggen door droomen.

Drie andere tegenwerpingen zyn 'er gedaan tegen dit Byverhaal, 1. of 't niet te lang is na eevenreedigheid van het geheele werk? 2. of het natuurlyk uit het Gedicht is vloeyende? 3. of het 'er noodzaakelyk is? Men antwoord op het eerste, dat elk die het te lang vindt zig zelven kan helpen, met het over te slaan. Op het natuurlyke, dat niet de Autheur, maar ieder Lezer eigensmaakelyk hier over moet gevoelen. En eindelyk voor zo veel het noodzaakelyke aanbelangd, dat in een verhaal van de daaden der Geusen, dit By-verhaal zekerlyk niet noodzaakelyk was: alzo weinig als de reys van Æneas na de Elizeesche Velden, dewyl Virgilius dien Held van Troojen na Alba had kunnen zenden, zonder dat die omweg noodzaakelyk was.

Maar buiten twyffel zullen 'er vry meer gebrekke-lykheeden in dit werkje ondekt worden, door die geene die zig de moeyte willen geeven van het te onderzoeken, zonder dat de Autheur zelve die opgeeft: Hy neemt alleen de vryheid in dat onderzoek voor te slaan, de niet onbillyke (syn's bedunkens) methode van eene der dienstmaagden van syne Huys-

vrouw: dit meisje by een andere zieke meid gewaakt hebbende, wierd 's anderen daags gevraagd, hoe se de slaap uit d'oogen had gehouden? sy antwoorde ik heb het boek van de Geusen geleesen, ik vind de twee en twintigste Zang wel heel mooy. Maar, vroeg men haar, om wat reedenen beoordeelje de twee en twintigste Zang alleen, en de andere niet?

Om reedenen, zaidese, dat ik de andere niet versta.

DE GEUZEN

ZANG I—XXIV

EERSTE ZANG.

- 1 Wanneer de groote waaterstroomen
Die 't Zuyden na Syéne zend,
Aan uwe vlakt', Ægypten, koomen,
Die vlakt' aan regen onbekend;
- 5 Dan klimt de Nyl op uwe landen,
Hy dekt uw' allerhoogste zanden,
Een nieuwe Sundvloed schynd bereid?
De Cataracten zyn verdweenen,
Die hemel-hooge muuren scheenen,
- 10 Daar Sennaâr's Ryk van 't uwe scheid!
- ô Gy, die eerst dit Land bewoonde,
Van waar gy moogt gekomen zyn,
Wat voelt' uw hart, als zig vertoonde
Die wond're gift der Middellyn?
- 15 Maar om nog meer te doen verschrikken,
Het waater vlucht, en vuyle slikken
Bedecken al wat kan bezæyd!
Gy geeft de hoop alreë verlooren
Van immer weer te vinden kooren
- 20 Als eens aldaar door u gemæyd!

EERSTE ZANG

2. 't Zuyden — het zuidelijk gedeelte van de Nijl, waarvan men de oorsprong ver bezuiden de evenaar zocht. Syene — tegenwoordig Assoean, waar de Nijl na een laatste waterval gevormd te hebben Nubië verlaat en Egypte binnenstroomt. 8. cataracten — watervallen. 10. Sennaâr's ryk — het land tusschen Witte en Blauwe Nijl vóór hun samenvloeing, tegenwoordig Engelsch-Egyptische Soedan. scheid — een schelding vormt met. 14. middel-lijn — equator.

- Dog als de Son en milde stralen,
 En zagt' en aangenaame gloed,
 Op deese slik doet nederdaalen,
 Verschynd daar uit uw' overvloed!
- 25 't Geen klagten gaf in uwe monden,
 Zyn vaste regens, ook gezonden,
 Om op Ægyptens schraale zand,
 De rykste vrugtbaarheid te brengen,
 Door barre grond met d'as te mengen
- 30 Van 't riet dat d'Abissyn verbrand.

- Zo dekt d'Al-Magtig syne wegen!
 Zo is met wysheid kracht vereend!
 En 't allergrootste nut gelegen
 In 't geen de mensch verwarring meend!
35. Maar onverwagt zal 't licht verschynen,
 Dat alle neev'len doet verdwynen!
 En wysd de Godheids waare rêen!
 Leer, Sterveling, altoos te hoopen,
 Tot dat de tyd uw' oogen oopen,
40. En toon' waarom gy hebd gelêen!

- Aldus, eer dat in uwe Steeden,
 ô Thans gelukkig Nederland,
 De hoorn van overvloed zal treden,
 Gedragen door de Vryheids hand;
45. Moet eerst de dood van duizend Helden,

21. milde stralen — te verbinden met gloed; het accent ligt op en. 26. vaste — zware, langdurige. 27—30: tengevolge van de zware regenval groeit tusschen Ethiopië en Nubië dicht oopen veel riet, hetwelk door de Abessiniërs in brand wordt gestoken en waarvan de asch, door het water medegesleept, de woeste grond vruchtbaar maakt. 37. wysd — laat zien. rêen — bedoelingen.

Beschermers uwer laage velden
Uw Land bedekken met haar bloed;
En 't geen de mensch niet kon verzinnen,
Uw Vryheid zal door dwang beginnen,
50. In Burgerstaat en in Gemoed!

Reeds ziet de Scheld' op hare stroomen,
De bloedig' Inquisitie Vlag,
Reeds zyn de Rechten weg genoomen
En Wetten doof op uw geklag!
55. d'Onweetendheid breekt uit in moorden,
Haar reedenen zyn zwaarden, koorden,
De houtmyt gloeyd aan alle kant!
De Godvrucht en Geleerdheid vluchten!
d'Inwoonder stikt de bange zuchten,
60. Elend', en schrik, vervull en't Land!

Maar welke zyn die dapp're Mannen,
Die Brussel met verbaasdheid ziet?
Uit hare gang is vrees gebannen,
De Vryheid is 't die hen gebied!
65. Brengd, Zang Godinnen, nieuwe bloemen,
En wyl de Vryheid zal benoemen,
De hoofden die gy cieren moet;
Laat eene straal, om hen te kroonen,
In myne Zangen zig vertoonen,
70. Van uwe Goddelyke gloed!

47. haar — hun; aldus wordt het pronomen vaak gebruikt.
48. verzinnen — van te voren bedenken. 49—50: aan uw
vrijheid zal onderdrukking in het maatschappelijk en persoon-
lijk leven voorafgaan. 55: de onwetendheid uit zich in....
56. zwaarden — onthoofding. koorden — ophanging.
59. stikt — verstikt, onderdrukt. 61. mannen — de 400 leden
van het Verbond der Edelen (1565). 62. verbaasdheid —
ontsteltenis, schrik. 66. wyl — zoowel hier als elders in de
beteekenis van: terwijl. benoemen — met name noemen.
68. hen — de hoofden van die dappere mannen.

Wie heeft de voorste durven weesen?
Wie voegd by Moed, Welsprekenheid?
Wie zal de Dwinglandy doen leesen
De klacht, die Vryheid heeft bereid?

75. ô Brederoode, laat de monden
Die 's Lands Geschiedenis verkonden,
U noemen Neêrlands Eerste Vriend!
En stadig zyn vernieuwd, door handen
Van alle Digtters deezer Landen,
80. De Burgerkroon door u verdiend!

Wie kooft aan uwe zyde treden?
De deugd verzeld syn levensloop,
Terwyl de drie Bevalligheeden
Hem 't Cieraad maaken van Euroop'!

85. Helaas! de Deugd met zagte zeeden,
De Wysheid met Bevalligheeden,
Heeft niemand voor de dood bewaard!
De Maas, en hare Nymphen, weenen,
By Mook is, voor altoos, verdweenen,
90. 't Geen d'Eems en Jemming had gespaard!

Zo lang Noord-Hollands wier, en dyken,
Tot wonder van de Vreemdeling
De woedend' Oceaen doen wyken
Voor nyverheid der Inboorling;

95. Zo lang (wat banden haar omringen)

74. De klacht — het Smeekschrift der Edelen, in 1566 aan de Landvoogdes aangeboden. 75. Brederoode — Hendrik van Brederode (1531—1568), een der hoofden van de Ligue. 81. vlgg.: deze strophe is gewijd aan Lodewijk van Nassau. Hij won de veldslag bij Heiligerlee (23 Mei 1568), verloor die bij Jemmingen, waar hij zijn leven redde door het overzwemmen van de Eems, en sneuvelde in die van Mook (April 1574). 83. bevalligheeden — de drie Gratieën, Godinnen der bevalligheid. 92. wonder — verwondering. 94. der inboorling — van den ingeborene; merkwaardig is hier der bij een nml. woord, de editie 1776 heeft des.

Het taeÿ geduld, Fortuin kan dwingen,
En wyse dapperheid bekroond;
Zo lang zal uwe roem zig heffen,
Schoon u d'ondankbaarheid mag treffen,
100. Sonoy, onwaardiglyk beloond!

De woeste Lumei is verscheenen:
Myn Zang-Godin wend d'oogen af;
Zy weigerd hare hulp te leenen,
Sy weigerd bloemen op syn graf!
105. Het Lot deê 's Vryheids eerste stralen
Door u, vergeefs in Neêrland pralen,
La Marck, in onse grootste nood,
Myn Zang-Godin zoekt zag'tre Helden,
Sy wil uw lof niet hooren melden,
110. Gy hebt haar gunsteling gedood!

Haar hand, en Vryheid, gaan verçieren
't Geleerdste hoofd van Nederland,
Gy pronkt, ô Marnix, met Laurieren,
Van beider, en Minerva's hand! *wijsheid*
115. Hier by zal Vriendschap banden vlechten,

97. bekroond — de bekrooning vormt van. 100. Sonoy — Diederik Sonoy (1529—1579), Kleefsch edelman, een der Watergeuzen, later gouverneur van het Noorderkwartier en als zoodanig in 1588 door Prins Maurits uit zijn ambt ontslagen wegens zijn steun aan Leicester tegen de Staten. 101. Lumei — Willem Heer van Lumey Graaf van Lamarck (1542—1578), hoofd van 's Prinsen krijgsmacht, gouverneur van Zd.-Holland, die in 1573 wegens zijn wreedheden werd afgezet. 102. haar gunsteling — Cornelius Musius, prior van het St. Agathaklooster te Delft, tevens een vermaard dichter. 103. Haar hand — n.l. van Van Haren's zanggodin. 104. Marnix — Philips van Marnix Heer van St. Aldegonde (1540—1598), Burge-meester van Antwerpen en letterkundige, de boezemvriend van Willem van Oranje. 105. beider — t.w. de dichtkunst en de vrijheid; daar komt nu de wijsheid (Minerva) nog bij.

- Oranje's hart aan 't uwe hechten,
Veracht de Laster die u slaat!
Wel haast zal Maurits wysheid leeren;
Hoe 't kind'ren paste, Vrienden t'eeren,
120. Om harer Oud'ren wil gehaat!

- Thoulouse, wild uw moed bedaaren!
't Is nog te vroeg het zwaard geroerd,
De burger vreesd de krygsgevaaren
Zo lang de Wanhoop niet vervoerd!
125. Misschien dat haast de tyden koomen
Dat alle hoop is weg genoomen,
En 't Edel bloed 's Lands wonden heel!
Het einde van uw moedig leeven
Diend thans alleen om naam te geeven
130. Aan 't kleine dorp van Oosterweel!

- [Vergeeid, o driemaal honderd Helden,
ô Geusen, pronkend' op dien naam,
Zo korte Zangen niet vermelden
En elks Geslagt, en ieders Faam!
135. Zo lang de Vryheid onbedwongen
In 't Vaderland zal zyn gezongen,
Verdeedigd door Oranje's hand;
Zo lang Oranje zonder vreesen,
in Nederland mag zyn gepreesen
140. Is U d'onsterflykheid verpand!]

117. laster — men beschuldigde hem Antwerpen te vroeg aan Parma te hebben overgegeven in 1585. slaat — treft. 119—120: ten gevolge van de omgang met Oranje haalde hij zich de haat der Katholieken op de hals. 121. Thoulouse — Jan van Marnix Heer van Thoulouse, een der opstellers van het Compromis. Hij trachtte Walcheren te verrassen en wilde, toen deze aanslag mislukt was, naar Antwerpen terugtrekken, maar werd bij Austruweel overvallen en gedood (13 Maart 1567). bedaaren — doen bedaren. 125. haast — weldra. 131. driemaal honderd — het waren er echter vierhonderd.

Maar 's Konings antwoord schynd te draalen;
Wat denkt, of wil, 't Escuriaal?

Wie zal een nieuwe roem behaalen,
En 't Hof doen hooren vrye taal?

145. Dit durven Montigny, en Bergen!
Gy gaat in Spanje, Spanjen tergen?
ô Mannen, ik beklaag uw lot!

Gy hebt alleen de dood te wachten,
Der Volk'ren Trouw zal niet verzachten,

150. Een Vorst die met syn' eeden spot!

Sy gaan! Granvell' zal hen ontvangen:

En Alba dorstig na Gebiën,
Toond reeds Philip dat syn belangen
Is, Nederland verslaaft te zien!

155. Dat Onderdaanen, maat nog Wetten,
Aan hare Vorsten mogen zetten;

Maar blindling moeten ondergaan,
Al wat de Wreedheid van Tirannen,

Al wat de heete lust spannen

160. Voor hare Meester's oog deê staan!

141. antwoord — n.l. op het Smeekschrift. 142. Escuriaal — voormalig Koninklijk lustslot te Madrid; hier: de koning en zijn raadgevers zelf. 145. Montigny en Bergen — Floris van Montmorency Heer van Montigny en Jan van Glimes Markies van Bergen vertrokken in 1567 naar Spanje om Philips II op de hoogte te brengen van de toestand in de Nederlanden. Eerstgenoemde werd in het geheim gewurgd, terwijl de ander aan een verwonding in Spanje overleed, waarna zijn goederen werden verbeurd verklaard. 150. vorst — Philips II. 151. Granvell' — Antoine Perrenot de Granvelle (1517—1586), leider der regeerting voor Philips en door dezen in 1564 wegens zijn slechte verhouding tot de adel naar Spanje teruggedroepen. 152. Alba — Fernando Alvarez de Toledo Hertog van Alba (1507—1582), Spaansch veldheer in de Nederlanden, dorstig na gebiën — verlangend om te heerschen. 155—156. maat zetten — de regel stellen. 158—160: al de tirannieke wreedheden en de willekeurige lusten die hun meesters invallen.

Daar spoeyd de Helsche Raad te zamen!
Met Alba's Haat, Granvelle's Wraak,
En Staatskund' ongewend aan schamen,
En Rechters hier in eygen zaak!

165. Geestdryvery kooft aangevloogen!
De Dweepery, met scheem'rend oogen,
Vertrouwd Philip haar pen en hand;
En 't yslyk Vonnis werd gegeven,
„Laat niemand in dat Land meer leeven,
170. „En laat de Zee bedekken 't Land!

161. helsche raad — de Raad van Beroerten, om haar
wreed optreden Bloedraad genoemd. 163. ongewend aan
— onbekend met. 165. geestdryvery — blinde geloofs-
ijver. 168. wierd — werd.

TWEEDE ZANG.

1. ô Gy! die schuwend' alle banden,
Het Capitool verliet met smart,
En buiten macht van Caesar's handen
Uw glans vertoond' in Cato's hart;
 5. Die als de woede van Tirannen
Uw naam van d'Aarde wil verbannen
Nog moordend staal nog pyn ontziet;
Koom Vryheid! myne Lier gaat zingen
Die u hier brachten, of ontvingen,
 10. Koom! weiger uwe bystand niet!
- * Gun mynen geest die stoute vuuren,
Die schitt'ren daar Gy 't Land verblyd,
Die stadig in 't geheugen duuren,
En overleeven Dwing'lands Nyd!
15. Die reesen Mirjams fiere toonen,
Als 't woeste Heyr, van Jacobs Soonen,
Op Edoms oever was geleid;
Door welk' in zagt're tyd verscheenen,
En d'Atticismus der Helleenen,
 20. En Romein's gladd' Urbaniteit.

TWEEDE ZANG

1. gy — de vrijheid (vs. 8). 2. Capitool — het heilig middelpunt van het Romeinsch gebied, waar een tempel aan Juppiter gewijd stond. 4. Cato — M. Porcius Cato, geb. in 95 v. C., als voorstander der aristocratie en Republikein een groot tegen-speler van Gaius Julius Caesar, die zich het zwaard in de borst stiet en stierf door zich te laten doodbloeden. 8. zingen — bezingen. 12. daar — wanneer. 15. reesen — deden rijzen. Mirjam — de zuster van Mozes en Aäron; vgl. Exodus 20—21. 16—17: deze verzen doelen op de uittocht der Joden uit Egypte. Edom's oever — Edom is het gebied van Ezau, het Z. en Z.O. deel van Palestina. 19. atticismus — Attisch spraakgebruik, fijne smaak in denken en spreken. 20. urbaniteit — steedsche beschaving, welgemanierdheid. Het accent ligt tweemaal op En.

- † En Gy! die d'eerst' in onse dagen,
 Wanneer de staat van 't Vaderland
 Wanhoopig scheen, door zware slagen,
 De Vryheid zocht in Nassau's hand;
25. En als myn hart had blyk gegeven,
 Hoe vriendschap na de dood kan leeven,
 Alleen bekroonde deese stof;
 Ter Veer! wilt gunstiglyk ontvangen
 Myn dankbaarheid, en korte Zangen,
30. Sy bieden U der Geusen Lof!

- Reeds naderd, met gedugte Benden,
 Die niemand zonder schrikken ziet,
 Al wat de Dwing'landy kan zenden
 Tot staving van een moord gebied!
35. Ziê, Bygeloof met heete twisten,
 Schynheiligheid met donk're listen,
 En Armôe temster van de moed!
 De Wreedheid volgd, met bloedig' armen,
 De Valsheid, die zig schynd t'erbarmen,
40. En dekt in grimlach bitt're woed'!

- Maar waar zal eerst het onweer vallen,
 Op ieder niet bedagt te vliên;
 Of welke Stad in haare Wallen
 Het moord-toneel geopend zien?
45. Geen bloed gering, geen bloed verheeven,

21. gy — Ter Veer (vs. 28). 25—27: gij, die alleen gevoelens van vriendschap en afhankelijkheid als de mijne voor Willem IV tot na diens dood toe, nog overtrof. 34. moord gebied — heerschappij door moord. 40. dekt — bedekt. grimlach — glimlach.

- Waar aan genade werd gegeven;
 Het gansche Land is een schavot!
 En hy die Beelden heeft gebrooken,
 En hy die Beelden heeft gewrooken
 50. All' ondergaan het zelve Lot!

 De zelve dag, en uur, zal treffen,
 En hen die beeven in 't gevaar;
 En u, Villers, die moed durfd heffen
 En in de dood, en voor de baar!
 55. De byl, en Bloed-raad, zeegepraalen;
 Hier vallen Caasembroot, van Straalen,
 Daar Galama, de oudste Fries!
 Niets meer is heilig in de Landen
 En Beulen slaan, voor 't eerst de handen,
 60. Aan Teekenen van 't Gulde Vlies!

47. de nadruk ligt op één. 48. die beelden heeit gebrooken — die deel heeft genomen aan de beeldenstorm; staat dus tegenover vs. 49. 53. Villers — Jan de Montigny Heer van Villers, een der onderteekenaars van het Verbond, die van Maastricht uit Nederland aantastte en bij Dalem verslagen werd. Hij werd 2 Juni 1568 onthoofd. 56. Caasembroot — Johan de Caasembroot Heer van Backerseele, secretaris van Lamoraal van Egmond en gouverneur van Oudenaarden, werd tegelijk met zijn heer te Vilvoorde vermoord (1568). Van Straalen — Anthonie van Stralen Heer van Merxem en Dambrugge, burgemeester van Arnhem en ondanks zijn groote verdiensten te Brussel onthoofd. 57. Galama — Hartman Galama, lid van de Ligue, na een mislukte aanslag op Amsterdam gevangen genomen en onthoofd. 60. teekenen van 't Gulde Vlies — de orde van het Gulden Vlies, ingesteld door Philips de Goede in 1430, bestond uit een halsketen van in goud gezette vuursteen en waaraan een gouden lam hing. Hier bedoelt van Haren de ridders dezer orde.

- Die voor de Vorsten hebt gestreeden,
 Die voor uw bloed wagt hare lof,
 Koomt hier by Egmonds romp getreeden,
 En ziet de dankbaarheid van 't Hof!
65. Nog Vrouw, nog Vaderloose Weesen,
 Nog alle dienst gedaan voordeesen;
 Niets, Egmond heeft uw hoofd bespaard;
 Nog St. Quintin, nog Grevelingen,
 Nog prys van Vreemd' en Inboorlingen,
70. Nog tweemaal 't Ryk door u bewaard!

- [Dog waarom stort men deese muuren,
 Die balken, moëylyk opgebeurd,
 Die styl, die eeuwen kon verduuren;
 Waar toe dat fundament verscheurd?
75. Juich Pallands huys! juicht heyl'ge daaken!
 Schoon Alba's Vonnis u mag laaken
 In woorden die de Spyt verzon;
 De Zuyl op uwe puy gereesen,
 Zal 't Pharos van de Vryheid weesen,
80. En toonen waar de Geus begon.

62. voor — in ruil voor. 63. Egmonds romp — Lamoraal van Egmond (1522—1568), stadhouder van Vlaanderen en Artois, 5 Juni 1568 op last van Alva te Brussel onthoofd. 68. St. Quintin en Grevelingen — in de Spaansch-Fransche oorlog (1556—1559) won Philips II door de hulp van den Graaf van Egmond de slagen bij St. Quentin (1557) en Grevelingen (1558), waardoor het rijk dus tweemaal bewaard bleef (vs. 70). 69. prys — lofprijs. 71. stort — doet instorten. 73. styl — bouwtrant. 75. Pallands huys — het slot van Flores van Palland Graaf van Culemborg werd op last van Alva met de grond gelijk gemaakt wegens de daarin plaats gehad hebbende samenzwering. 76—77: Alva liet op de ruinen van het kasteel een zuil met opschrift tot waarschuwend voorbeeld oprichten. spyt — wrok. 79. pharos — vuurbaak, vuurtoren; hier overdrachtelijk gebruikt.

Eerbiedigd altyd, Geus! dit teeken;
Laat Bloedraads Ban, laat hoop of vrees,
U nimmermeer zien afgeweeken
Van Vryheid die Oranje rees!

85. Schoon U, de haat van Vreemdelingen,
En laage moordenaars, omringen,
Wat ook besluiten mag de Nyd;
Het Na-geslagt weet uit te ziften
Wat oorzaak gaf tot vuyle Schriften,
90. Uitbraakzelen van slaafse tyd!]

Wie zal nu hulp of bystand, leenen,
ô Droevig Land, byna Woestyn?
Daar God en Vryheid is verdweenen,
Daar Hel, en Dwang, bewoonders zyn!

95. De dag als alles schynd verlooren,
Als Vorsten weig'ren u te hooren,
En ieder uwe klachten schroomd,
Als Wanhoop is ten top gereesen;
Die dag zal uw verlossing weesen,
100. ô Nederland! Oranje kooimt.

Oranje kooimt! zie meede koomen
De Godvrugt in syn rechterhand,
En zuiv're Leer, in 't bloed der Vroomen
Vergeefs vervolgd, in Nederland!

105. Syn' and're hand, draagd and're panden,

82. bloedraads ban — het vonnis van Philips waarbij Willem I vogelvrij verklaard werd. 84. rees — deed rijzen. 85. haat van vreemdelingen — zinspeling op de aanslag van Jean Jaureguy, daartoe aangezet door den Antwerp-schen koopman d'Anastro, op het leven van den Prins (1582). 86. laage moordenaars — Balthasar Gerards. 103—104: de hervormde leer, die men door het vergieten van het bloed der geloovigen tevergeefs heeft trachten uit te roeien.

Sy toond de Rechten van de Landen,
Sy bied de gulde Vryheid aan!
De Vryheid, die aan u gaat zweeren,
Dat zy door niemand t'overheeren
110. Zal eeuwig by Oranje staan!

De Vryheid kooft! de Zeeuwsche Steden
Doen bald'ren 't Schut, en Vryheids naam!
Die naam altoos daar aangebeeden,
Voegd schielyk alle harten zaem!
115. Wanneer vreesd' ooyt de Zeeuw gevaaren
Als hy voor Godsdienst en Altaaren,
Voor Vryheid en Oranje stryd?
d'Oranje Vlag van Vlissings muuren,
Cierd ook ter Veer in weinig uren,
120. Ter Veer is voor Oranj' altyd!

Oranj' en Vryheid doen herschynen
De Geusen, welke Dwinglandy
Van d'Aarde zagt te doen verdwynen,
En 't wit van hare razerny!
125. Sy rysen weder uit de baaren
Daar hen de Vryheid deê bewaaren,
Toen alles vluchte, boog, of viel!
Een kleine Vloot is haar vermoogen,
Maar d'onverzaagdheid is in d'oogen,
130. En 't Vaderland in ieders ziel!

109. overheeren — overmeesteren. 112. bald'ren — bulderen. schut — geschut. 124. wit — doel.

Dus van Collatiën vertrokken,
De dolk, en bloedig in de hand,
Kwam d'eerste Brutus, onverschrokken,
Zig toonen aan de Tyber's rand.

135. Romeinen, riep hy, neigd uw' ooren,
De blyde Vryheid laat zig hooren;
Sy zegd, kiest my of slaverny!
Voor Wetten, of voor Heer, te beeven,
Verkiest, of slaav', of Vry, te leeven?
140. En 't Capitoel weêrgalmde, Vry!

- De Weste Wind vervuld de zeylen,
De Vryheid dryft in lucht vooruit,
De Hoofden zoeken Alba's feylen,
En 't Scheepsvolk, land, en wraak, en buit!
145. Maar hy, wiens groot' hoedanigheeden,
Verduisterd zyn door ruwe zeeden,
En wiens onafgeschooren baard,
De moord van Brussel zweert te wreeken
La Marck vervaardigt zig te spreken,
150. La Marck, aan 't woeste hart zo waard!

131. Collatiën — Sabijnsche stad aan de Anio, woonplaats van Lucretia en L. Tarquinius Collatinus. 133. Brutus — L. Junius Brutus, die het Rom. leger tijdens de verbittering van het volk tegen den Etrurischen koning Tarquinius Superbus wegens de onteering van Lucretia, tot aival bewoog en zelf eerste Consul werd. Hij wordt hier eerste genoemd ter onderscheiding van den bekenden M. Junius Brutus. 134. Tyber — Rome ligt aan de Tiber. 143. Alba's feylen — de fouten in Alba's verdedigingsmaatregelen. 147—148: Lumey had gezworen zich niet te zullen scheren voordat de moord van Brussel (1 Juni 1568) gewroken was.

Spitzbroeders, zegd hy, Spanje's moorden
En Dwinglandy, met my, ontgaan;
Die eertyds ergens t'huis behooren,
En thans van Vaderland ondaan,

155. Geweigerd werd aan land te sterven,
En in de aard' een graf te erven;
Beroofd van 't sterv'lings laatste goed!
Het wreede voorbeeld van Tirannen
Wil dat meedoogenheid gebannen,
160. By ons ook wyke voor de woed'!

De Dwinglandy heeft hier genoomen
Wat na-liet uwer Oud'ren deugd;
Kan 't niet in onse Scheepen koomen,
Het blyve niet tot haar geneugd!

165. De Maas, die toorens, deese Landen,
't Is alles in der Spanjaards handen,
't Is alles vyandyke Kust!
Laat roof en vlammen niets bespaaren
En mag de brand, of door de baaren,
170. Of 't Spaansche bloed zyn uitgeblust!

Hy sprak; gewoon om uit te spatten
Op 't voorbeeld van syn moedig Hoofd,
Verbeeld matroos, d'aanstaande schatten
By alle reeds voorheen geroofd!

175. Leid! roept 'er een in wilde reeden,
Leid ons, wy volgen uwe treden
Tot in de Voorstad van de Hel!
Daar Winst en Vryheid is te haalen
Zal my geen schrik van u doen dwaalen,
180. Al is de Hitte nog zo fell!

152. ontgaan — gij die met mij ontkomen zijt aan. 153. die
— te herhalen voor vs. 154 = aan wie. 155. werd — zoowel
hier als passim: wordt. 173. verbeeld — stelt zich voor.
175. in wilde reeden — onbesuisd. 180: zie Oph.

ô Godvrucht! Vryheid! Neêrlands wenschen;
Uw woon had u byna berouwd,
Wanneer Gy vond aan welke menschen
Het Lot uw welvaard had betrouwd!

185. Maar schoon die mannen u mishagden,
Gy bleef nogtans, ô Heyl'ge Maagden;
Aan uw vooruitzicht was bekend,
Dat als de Wysheid Hoogverheeven,
Wil zuiv're lucht aan d'Aarde geeven,
190. Sy dikwyls eerst een Onweêr zend!

182. woon — verblijfplaats. 184. betrouwd — toevertrouwd. 187. vooruitzicht — vooruitziende blik.

DERDE ZANG.

1. Reeds zyn tot voor den Briel gevaaren
Marinus Brand en Hopman Daam;
Brand is de eer der Veerenaaren,
En Daam de roem van Haren's naam:
5. Als Enthes, onbekend aan vreesen,
Van verre schreeuwd 'k wil d'eerste weesen
Die voet zal zetten op het zand!
Myn arm, gewoon in bloed te wonen,
Zal niemand wie hy zy verschoonen,
10. En rouw doen huilen 't woeste Land!

Hy spreekt en vaard: en teffens landen
(De bleeke Dood verzeld de bark)
Die braav' en zo getergde handen
Gevoerd door Roobol en la Marck.

15. Hen volgen dertig volle booten,
In haast van Scheepen afgestooten,
Elk vreesd dat hy de laaste schyn!
Herdenk ô dankb're pen de naamen,
Door hen, die uit die booten kwamen,
20. Mag 't u gebeuren vry te zyn!

DERDE ZANG

2. Marinus Brand — een Watergeus uit Veere, mede-
onderteekenaar van het verzoekschrift, wiens goederen waren
verbeurd verklaard. Hopman Daam — Adam van Haren,
een van 's dichters voorvaderen; zie Oph. en Fragm. genealogie I. 5. Enthes — Barthold Enthens van Mentheada, edelman
uit de Ommelanden en vice-admiraal van Lumey's vloot.
11. teffens — tegelijkertijd. 13. braav' — dappere. 14.
Roobol — Cornelis Geerlofsz Roobol, luitenant van Willem
van Blois van Treslong, later van Lumey. 16. in haast —
wij zouden zeggen: in der haast.

- Dees' eerst' is Enthes, Ommelander:
 Wel onverzaagd, maar al te wreed,
 Wiens hand der Geusen Vlag en Stander
 Met laage moord besmetten deed!
25. 't Is Gent, besproeyd door Ley' en Schelde,
 Die deese drie als Burgers telde,
 Graav', Utenhoov', en Schonewal!
 En zy die Leiden's Rhyn verlieten,
 Zyn Cabbiljau, de stoute Zwieten,
30. En gy met hen, barbaar' Omal!

[Fluks volgen yslyk aan te schouwen,
 Doorhakt voor Vryheid, Land, en Geus,
 Met wang en voorhoofd vol van houwen,
 Of zonder ooren, lip, of neus,

35. De Zeeuwen, langs Grenade's zee-en,
 Reisvaardig reeds na Cyprus ree-en,
 Om daar ten oorlog en te Caap,
 Aan Selim weg na Veer te baanen:
 De Zeemans muts toond halve Maanen,
 40. En 't omschrift; „Liever Turk als Paap!”]

23. stander — standaard, vaandel. 25. Ley — een der rivieren waaraan Gent gelegen is. 27. Graav' — Guillaume de Grave uit Gent. Utenhoov' — Anthonis Anthonisz van Utenhove, Gentsch edelman, om des geloofs wille levend verbrand. Schonewal — Jacques Schonewal, eveneens een Geus uit Gent. 29. Cabbiljau — Jhr. Jacob Cabbiljau Heer van Mulhem, gouverneur van Medenblik. Zwieten — Jhr. Adriaan van Zwieten, veroveraar van Gouda. 30. Omal — Jan d'Aumale, gewezen kanunnik van Luik, berucht om zijn actie tegen de geestelijkheid, o.a. tegen den Brielschen Berwout Jansz. 32. voor — om der wille van. Geus — hun Geus-zijn. 35. Grenade's zee-en — de Middellandsche zee, waaraan de provincie Granada, in het Z.O. van Spanje, gelegen is. 36—38: reeds in 1571 dachten de Geuzen eraan bijstand te gaan vragen van Selim, Sultan van Turkije, die juist het eiland Cyprus op Venetië veroverd had. 37. te caap — om te kapeu. 39. halve maanen — de halve maan komt immers in de Turksche vlag voor.

- Maar deese hoop zyn Brussellaaren,
 Die durfden, onder het schavot,
 Het lauwe bloed van Egmond gaëren,
 En wraak beloven voor syn lot!
45. Met Looy, is Steltman, die hen leiden;
 Dat zelve lot bedreigde beiden!
 De vlucht ontroks' aan 't wreed Sablon,
 Als Alba van de Friesche paalen
 Kwam Overwinnaar zeegepraalen,
50. En 't moord toneel op nieuw begon!

- Van 't Fluitschip, in de sneeuw van 't Noorden,
 Tot hulp van Neêrland uitgerust,
 Verlaat de Ryk de holle boorden,
 En steevend haastig na de Kust.
55. Aanschouw hoe dat de Nooren roeyen!
 Hoe doet de buyt de krachten groeyen!
 De buyt die ieder zig beloofd!
 Men ziet de vreugd' in d'oogen branden,
 Van weer te plunderen de stranden,
60. Door 't Noord zo meenigmaal beroofd!

Met een fluitschip werd in 1567 getrouwd te Vlaere

45. Looy — een Geus uit Brussel, evenals Gillis Steltman.
 47. Sablon — de tegenwoordige Place du grand-Sablon te Brussel, waar 1 Juni 1568 op last van Alva veel edelen onthoofd werden. 49. overwinnaar — als overwinnaar, na zijn overwinning bij Jemmingen in Oost-Friesland, vgl. I vs. 81 vlgg.
 51. fluitschip — bijzonder soort vrachtschip met drie masten.
 53. de Ryk — Jacob Simonsz de Rijk, in 1568 uit Amsterdam verbannen, verbleef eenige tijd te Danzig waar hij op eigen kosten een schip uitrustte. holle boorden — de boorden van het fluitschip. 60. 't Noord — de Noormannen.

Nu ryst uw Standaard, Baanderheeren!
Van Brederode's oud Geslacht!

Dit Wapen ziet alom zig eeren,
Schoon hier door Bastardy gebracht.

65. Maar had het Huw'lyk niet het leeven,
Nog Erf, aan Lancelot gegeven,
De Min had alles goed gedaan:
Want Venus, door haar Soon bewoogen,
Gaf cieraad in gestalt' en oogen,
70. Daar Mars had moed doen meede gaan.

Die stuursche weesens zyn twee Friesen:

Een Schip is onder hun gebied,
Sy kunnen niets als dat verliesen,
't Is all' haar Rykdom die men ziet;

75. Haar Moeder ging daar voor verpanden
Haar huys, haar haav', en haare landen,
Geen ampt voor soons was haar begeer;
Gaat, zeide sy met norsche woorden,
Die koel en stil de kind'ren hoorden,
80. Keerd weder, Vry! of, Nimmermeer!

61. baanderheeren — oorspronkelijk titel voor een persoon die de banier draagt, die onder eigen banier strijdt met de verplichting een aantal manschappen te onderhouden. 62. Brederode — Lancelot van Brederode, onechte zoon van Reinoud III, een bekend Watergeus. 65. huw'lyk — wettig huwelijk tegenover min (vs. 67). Maar ook al had geen wettig huwelijk.... enz. 68. Venus — Godin der Liefde; haar soon is Amor. 70. Mars — de Krijgsgod. 71. twee Friesen — Fokke en Jan Abelsz, beiden Watergeuzen. 72. gebied — bevel. 77: toespeling op Van Haren's tijd waarin zoo vreeselijk om een ambt gekuipt werd; zie Inl. I.

Welk jongeling verlaat de baaren,
Zo vroeg alreeds in kryg en bloed?
Neem vry de naam der Wassenaaren,
Geen Huys is boven uwe moed!

85. Die naam, dien gy belet te sterven,
Zal nieuwe glans door u beërven,
ô Warmond! in die groote dag,
Als Spanj', op 't hoogste der Puntaalen,
Haar Vaandelen zag nederdaalen,
90. En rysen uw', en Neêrlands, Vlag!

Daar land Oom Hedding; oud van dagen:
Syn gang is zwaar en vol van pyn:
Voor dood by Jemming weg gedragen,
Schynd hy niet wel geheeld te zyn!

95. Die twee zyn Bruin, en Everdingen,
Met haar zyn Utrechts inboorlingen,
Die 't even lukt' om nog te vliên,
Voor dat de Wet met staal geschreeven
„De Tiende Penning! of, het leeven!”
100. Der Burg'ren bloed aldaar deê zien.

81. jongeling — Johan van Duivenvoorde Heer van Warmond (1547—1610), Luitenant-admiraal van Holland, nam later de naam Wassenaar (vs. 83) aan. 87. die groote dag — in 1596 ondernam hij met het Engelsch eskader onder Essex een aanval op Cadiz. 88. puntaalen — het Spaansche puntal = hoogte, verhevenheid.

91. Oom Hedding — verbastering van de naam Homme van Hettinga; vgl. Letterk. Naoogst II blz. 441, waar de anecdote verhaald is. 95. Bruin en Everdingen — twee Geuzen voor den Briel; laatstgenoemde waarschijnlijk identiek met Cornelis Loufz van Everdingen, die in 1572 een mislukte aanslag op Haarlem tegen Sonoy deed. 99. De tiende penning — door Alva sinds Maart 1569 bij verkoop van roerende goederen geheven, werd door Utrecht geweigerd.

Dit 's 't overblyfsel van die Benden,
Die met het vallen van de nagt
De Maas in hare stroom zag zenden,
En daageraad daar over bragt.

105. Sy waaren 't die de voortocht maakten
En d'eerst' aan Brabands oever raakten;
Wanneer, na 't voorbeeld van de Rhyn,
De Maas, door dwang van hare baaren,
Oranj', aan Caesar evenaren,
110. Of boven Caesar, deede zyn!

[De jonge Thomasz bragt die Mannen
Die 't waaterig Noord-Holland zond
Die uit de Ryp- en Grafter-Bannen
De rykdom's prikkel hem verbond.

115. Met Keetj' aan 't Beemster-meir gebooren,
Heeft Thomasz alle hoop verlooren,
Van zoete Keetje's lieve hand;
Gelyk in zeeden, woonplaats, jaaren,
In kindsheid reeds in hoop van paaren,
120. Wie had belet haar Echte band?

Ach! Keetje's Vader ryk in gelden,
In Veenen, weyden, hooy, en gras,
Wil nimmer Schoonzoon hooren melden,
By wien een kleiner erfdeel was.

125. Dus, als met d'eerste blink der Reeden,

101 vlgg.: deze strophe beschrijft de tocht van Oranje over de Maas bij Stockem in 1568. 106. d'eerst = het eerste (Gallicisme). 108. dwang — het bedwingen. 109. aan Caesar evenaren — Caesar's tochten over de Rijn tusschen de jaren 58—52 v. C., waarvan vooral de overtocht bij Bonn bekend is, worden hier met die van Oranje vergeleken. 111. Thomasz — Hendrik Thomasz uit Nd.-Holland. 113. Ryp- en Grafter-bannen — de Rijk en Graft zijn twee Gemeenten in Nd.-Holland; ban = rechtsgebied. 114. rykdom's prikkel — zucht naar geld. 125. blink der reeden — glimp verstand.

- De zeedigheid voor alles treden,
En cieren moet een jonge Maagd,
Krygd Keetje last, voor al te vlieden,
Dien Thomasz, meer dan and're lieden,
130. Die minder ryk, haar meest behaagd.

- Vergeefs gaf Mey toen zagte dagen
De Soomer 't aangenaamste groen,
Geen tuyn kan Keetje zelfs behagen
In 't aller-vruchtbaarst' Ooft-saysoen.
135. Maar als de Vorst, in Winter-tyden,
Geheel Noord-Holland kooft verblyden,
Dan draagd de Liefd' aan Vrysters hulp;
Wanneer de Jeugd, op schaats geheeven,
De snelle winden-lyk gaat zweeven,
140. Wyl d'Ouderdom bewaard de stulp.

- Dan kunnen Minnaars, zonder schroomen
(De gulle vreugde heerscht in 't Land)
Op 't yser, en de gladde Stroomen,
Vergaderd, vliegen hand in hand.
145. Dan leyden Thomasz vlugge schaatsen
Syn harte-wensch door Buure plaatsen,
Hy drukt de ving'ren welk' hy houd;
En als, wyl Keetj' een weinig ruste,
Een zoentje beider lyden suste,
150. Scheen ys, en Noorde-wind niet koud.

- Maar als by d'Ouders is vernoomen,
Die korte troost en rust zo kuys,
Werd geene reeden aangenoomen,
Die Keetje bragt uit Moeders huys!
155. Wat zal de Vryers moed beginnen?

139. de snelle winden-lyk — gelijk de s. w. 140. be-
waard de stulp — thuis blijft. 146. harte-wensch —
Keetje. buureplaatsen — naburige dorpen.

Koomt, zegd hy, Makkers, buyt gaan winnen
Daar and'ren lokt der Vryheids glans!
Wat s'aan de Geusen mag vertoonen,
Laat s'ons met goud en Vrysters loonen,
160. En honderd man nam aan die kans.]

Hoe, Blois! hoe gy zo traag in 't landen?
Neen, uwe zorg is niet voor buit!
Uw hart verlangd na eed'ler panden,
Reeds zien uw' oogen verder uit!
165. Maar wyl de stranden Blois verwagten,
Verschynen weder nieuwe magten;
De Vlaamsche Geusen komen aan,
Meest alle met verminkte leeden!
Bewysen van onmenschlykheeden
170. Door Beuls en Bloedraad aangedaan.

* En hy, die bitter staat te zuchten,
By 't zwarte Vaandel, styf van bloed,
Is voor den Briel het meest te duchten,
En kend geen onderscheid in woed'!
175. Door droefheid, schynd hy zonder leeven;
Maar wacht! als 't teeken is gegeven,
Zult gy, by d'onverzoenbr' Herlyn,
Het mensche-bloed al-om zien rooken,
En door syn hand, en 't vuur gewrooken,
180. Syn Vader, Huys, en Valencyn!

156. buyt gaan winnen — laat ons enz. 158. s y — de vrijheid.
161. Blois — Willem van Blois van Treslong (c. 1529—1594),
aanvoerder der Watergeusen, naderhand van de Zeeuwsche
vloot. 171. hy — Gautier Herlijn, wiens vader en broeder na
de val van Valenciennes (Maart 1567) onthoofd werden, terwijl
twee andere broeders aan de galg het leven lieten.

Dog Lumey's Wacht zyn Luyker-Waalen,
Gevoerd door Jelmer en Geleyn:
Sy kwamen van d'Ardennes daalen,
Of hielden woon in 't laag Sereyn.

185. De Maas, gevloeyd langs hunne boorden,
Herkend de weesens deeser oorden,
En schrikt van hen alhier te zien!
Sy zag het lot van hare Landen,
En vreesd dat ook der Priest'ren handen
190. Nu zullen Nederland gebiën!

Maar grooter vrees', en angst, en schrikken,
Regeeren in de Brielsche Wal,
En meerderen all' oogenblikken
Na maate van der Geusen tall!

195. Een Burger, aan wien hooge jaaren
Doen zien den uitstrek der gevaaren,
Roept uit, Helaas! dit is de tyd,
Die ik zo dikwyls ging voorzeggen,
Als ik het hout zag zamen leggen
200. Tot stigting van schavot of my!

De vlam die ryst in deese golven
Zal schielyk toonen heeter gloed;
De Vryheid onder d'as bedolven
Wyst d'eerste straal in burgerbloed!

205. Wat gaat het lot voor ons bereiden?

181. Luyker-Waalen — zijn moeder was een dochter van Heer Jan van Wassenaar en bezat goederen in Holland, hoewel zij steeds te Luik woonde waar Lumey geboren en grootgebracht werd. 182. gevoerd — aangevoerd. Jelmer — een Waalsch Geus evenals Geleyn, die wellicht dezelfde is als Cornelis Geleynsen, Schout-bij-nacht onder van Duivenvoorde, aanwezig bij de verovering van Cadiz (1596). 184. Sereyn — tegenw. Seraing aan de Maas. 188. hare landen — de Zdl. Nederlanden. 196. de uitstrek — de uitgestrektheid.

Zal 't ons in zwaarder banden leiden,
Of tot een oorlog van een Eeuw?
Stel paal, ô God, in uwe slagen,
Verzacht, zo 't kan, de harde vlaagen,
210. Die dreigen Hollands Water Leeuw!

Welk' onverwagt' en felle kwaalen,
Zyn vruchten van de Dwinglandy!
d'Onnooselheid zal hier betaalen
Het woeden van de Heerschappy.
215. Wy zullen 't eerste bloed verstrekken
In gruw'len die de nacht zal dekken,
Of toonen aan d'opgaande Son!
Beloofden dit de vreugde vuuren
Die blaakten binnen onse muuren,
220. Als Spanje's Ryk alhier begon!

Hy zwygd: gekerm is op de straten;
Elk ziet voor oogen brand en moord!
Reeds nadert Roobol met soldaaten,
Reeds zyn de Vaand'len voor de Poort!
225. Die heerschen zyn het meest verleegen,
De tyd is kort om raad te pleegen;
De nood vereyst nochtans besluit:
Maar d'eene, stom, doet niet als zuchten,
En d'ander is bedacht op vluchten,
230. Wyl dees' is al ter Vesten uit!

213. d'Onnooselheid — de onschuld. 218. vreugde
vuuren — ontstoken na de dood van Ferdinand van Arragon,
toen de geheele erfpvolging van Spanje aan het huis van
Oostenrijk kwam. 223. Roobol — vlg. vs. 14. 228. stom —
sprakeloos. 230. ter vesten uit — de stad uit.

VIERDE ZANG.

1. Gelyk de storm op uwe dyken,
ô Friesen, als 't Noord Westen bruld,
Het paalwerk eerst voor zig doet wyken
Eer hy uw Land met Zee vervuld;
5. Zo ziet men Roobol, moê van wachten
Niet lang belet door houten machten!
De zwakke Poort is ras niet meer;
Nu gaan en rook en vlammen rysen,
Die donk're en heete paaden wysen,
10. Door brandend stroo, en rys, en teer!

Daar stuyfd de woeste Waal na binnen!
Daar klimt ten Hemel naar gehuil!
Daar zoekt men met verbaasde zinnen,
Hoe ieder zich voor 't staal verschuill!

15. De Houtmyt eertyds hier ontstooken
Werd op de Geestlykheid gewrooken,
En Lumei's haat spaard geen van haar!
Nog hen, die menschlykheid vertraden,
Nog hen, wier zuiv're zielen baden,
20. Voor Vreê van Land, en van Altaar!

VIERDE ZANG

2. 't Noord Westen — de N.W. storm. 5. Roobol — vgl. III vs. 14. 6. houten machten — de houten stadspoort en barricaden. 7—10: het brandend stroo, rijshout en pek teekent door de gloed van vlammen en rook lichtende lijnen af. 13. verbaasde — ontstelde. 15—17: Lumeij wreekt degenen die op de brandstapel zijn omgekomen nu door moord op de geestelykheid. 18. vertraden — betrachtten.

- Om al! wat hebben u misdreeven
 Die Priesters, welk' in stille rust,
 Na Bruno's Klooster-regels leeven,
 Van 's Werelds zaaken onbewust?
25. Uw wreedheid vind hen onbewoogen;
 De dood is altyd voor hunn' oogen;
 Al 't geen aan haar uw woede leerd,
 Terwyl sy sterven in de pynen,
 Die 't rein Gemoed dêe ligter schynen,
30. Is, dat la Marck, en gy regeerd!

- Leerd, dapp're Geusen, dat de Wetten,
 Die Vryheid brengd door uwe hand,
 Met zagtigheid zig moeten zetten,
 Of haatlyk zyn in Nederland!
35. En gy, die ons met haar kooft preeken,
 Vergeet geleeden hoon te wreken;
 Geen wraak die ooyt by Godvrugt leefd!
 Denkt, Leeraars, denkt, dat uwe monden
 Een God aan Nederland verkonden,
40. Die syne moorders zelfs vergeefd!

- Het is te laat! en myne wenschen
 En myne woorden zyn onnut!
 ô Moordenaars, 't zyn Broeders, menschen,
 Op welk uw wraak is uitgeput!
45. Sy streeven verder; en de Kerken,

21. Om al — vgl. III vs. 30. 23. Bruno's klooster-regels — de orde der Karthuizer monniken, in 1084 door den H. Bruno van Keulen gesticht. 27. haar — hen. 33. zig moeten zetten — ingevoerd moeten worden. 35. gy — de leeraars (vs- 38). haar — de wetten. 39. Een God — Christus, die immers zijn moordenaars zelfs vergaf.

De heylge graven, en de zerken,
Zyn 't voorwerp van haar dolle lust!
'k Wil zelfs de beenderen onteeren,
Zegd Lumei, dan door vlam verteeren,
50. Dan zoeken ander bloed en kust!

Maar Blois, geleerd in zag'tre Scholen,
En by Oranj' in jeugd gevoed,
Heeft beter raad in 't hart verhoolen
En voorneem waardig edel bloed.
55. Hy ziet verzonken in gedachten
En overweegend' hare machten
Dien dapp'ren Amsterdammenaar,
De Ryk, die uit syn Stad verdreeven
Daar billykheid nog Wetten leeven,
60. Zoekt Eer en Vryheid in 't gevaar!

Wyl hier de woed' aan alle zyden,
Zegd Blois, vertoond de dood, en smart,
Bespeur ik door uw meedelyden
ô Hopman! uw gevoelig hart!
65. Maar zo uw geest, die schynd gespannen,
En teld der Geusen Vloot, en Mannen,
Ziet grooter heyl voor 't Vaderland,
En myne bystand zy van nooden;
Ik vrees Tiran, nog duizend dooden,
70. En sterf met u; zie daar myn hand!

ô Bloem van Hollands Edellieden,
Hervat de Ryk, ik ken uw naam
Die naam is niet gewoon te vlieden
Daar Eer kan dragen tot de Faam!
75. Ik hoor uw aanbod met genoegen,

51. Blois — vgl. III vs. 161; hij was als page in het huis van Willem van Oranje opgevoed. 54. voorneem — voornemen. 58. De Ryk — vgl. III vs. 53. 69. nog — noch.

Laat ons de handen zamen voegen,
Zaêm storten of behouden 't bloed!
Al schoon gejaagd uit alle Staaten;
Drie dingen zyn ons nog gelaaten,
80. Oranj', en God, en onse Moed!

Den mensch is eens gezet te sterven,
De dood verschrikt geen moedig man!
Maar Stad en Vaderland te derven
Door omgekogte Rechters Ban;
85. Te moeten zwerven langs de stranden,
De Deugd alom te zien verbranden,
De Vryheid schenden op 't schavot;
Syn Vrouw en kinderen te missen,
Voor haar het ergst te moeten gissen,
90. Dat geeft een onverdraaglyk Lot!

Voor my, 'k heb meenigmaal gebeden
Aan God, om graf in 't Vaderland,
En dat myn lyk en koude leeden
Mogt beuren dek van Neêrlands zand!
95. Laat thans den Briel in hare Wallen
Zien 't eynde van ons ongevallen;
Of zo 't geluk ons meede lacht,
Laat God, Oranj', en Moed, nu toonen,
Hoe dat in klein begin kan woonen
100. De oorsprong van een groote macht!

Hy spriak; de traanen zyn in d'oogen,
Schoon 't weesen toond de fierste gloed,
Daar Recht, en Vryheid, ingezoogen,
Met vreugde bieden 't laaste bloed!
105. Als Moed getergd, wil lyden wreeken,

78. Al schoon — Ofschoon. 81. gezet — bestemd. 84. ban
— verbanning, uitgesproken door.... 95—96: laten thans onze
tegenslagen binnen den Briel een einde nemen (nl. door de
dood). 102. 't weesen — de houding, het voorkomen.

Is d'eerste blyk die uit kooft breeken,
Die traan, die 't hart na boven zend!
Hy valt alleen by dapp're Mannen,
Hy 's uit de laffe ziel gebannen,
110. En aan de slaaven onbekend!

Zo Thetis Soon! wanneer d'Atrieden,
Verblind door hare groote macht,
Zelfs wilden over u gebieden,
Die nimmer boogd voor fiere kracht;
115. Vloeyd' ook een stroom langs uwe wangen,
En Hellas heyr, met schrik bevangen,
En zidderend' op uwe woed',
Deed wenschen, dat in Priams zaalen;
De Wraak, en 't vuur, mogt nederdaalen
120. Van uwe toorn, en uwe moed!

Koom Vriend, zegd Blois, ik volg die hoopen,
En schoon uw raad ons 't licht benam,
Mag onse dood de Vryheid koopen
Voor Ridderschap en Amsterdam!
125. [Laat ons het Vaderland herryzen,
Aan 't Volk, dien naam en Vryheid wysen;
Die beide wonen altyd zâem,
En kunnen zâem alleen bekooren;
Want daar de Vryheid is verlooren,
130. Is 't Vaderland een yd'le naam.

111. Thetis soon — Achilles, zoon van Koning Peleus van Thessalië en de godin Thetis. Atrieden — de zonen van Atreus, nl. Agamemnon en Menelaos, die met Achilles deelnamen aan de oorlog tegen Troje en met hem oneenigheid kregen over Briseis, een door hem buitgemaakte koningsvrouw.
116. Hellas heyr — het Grieksche leger. 118. Priams zaalen — het paleis van den Trojaanschen Koning Priamus.
121. hoopen — hoopvolle verwachtingen. 122. schoon — gesteld dat. 125. herryzen — doen herrijzen. 126. dien naam — „vaderland“.

De Dochter, die de Vryheid baarde,
Die insgelyks vlied Dwinglandy,
De Vriendschap, dwaalend' over Aarde,
Is ras de derd' aan hunne zy.]

135. Aldus by Salamis verscheenen
Behield de Vriendschap ook Atheenen,
En met Atheenen Griekenland;
Als Aristides wyse raaden,
Wanneer Themistocles door daaden,
140. De Vryheid rukt' uit Xerxes hand.

Sy vinden Lumei: haare woorden
Haar welgepast en zagt beleid,
Bespaaren bloed, beletten moorden,
En minderen roofzugtigheid.

145. Sy raaden af om weg te trekken,
Sy weeten nieuwe hoop te wekken;
Schoon woest, is Lumei graag na Eer,
En Blois behendig, weet te toonen,
Hoe hoog de Vryheid kan beloonen,
150. Wyl d'ov'rig' Adel diend een Heer!

[By Carels Ryk, in Vorne's Paalen,
Was d'oude Blois aan 't hoofd van Wet,
En doet op synen Soon nu daalen,
De winst by Eerlykheid gezet.

155. Dus is Rechtvaardigheid van Oud'ren

131. dochter — de vriendschap, die uit vrijheid geboren wordt. 135. Salamis — in de slag bij Salamis (480 v. C.) versloegen de Grieken onder Themistocles' leiding Koning Xerxes met zijn Persische vloot; Aristides, wegens zijn meer behoudende politiek in 483 voor tien jaren verbannen, voegde zich gedurende de slag weer bij de Grieksche schepen. 136. haer — slaat terug op vrijheid. 147. graag na — gretig naar. 150: De overige edelen moeten Filips dus als Heer dienen. 151. By Carels ryk — ten tijde van de regeering van Karel V. paalen — grenzen. 152. d'oude Blois — Willem's vader Jasper van Blois van Treslong, baljuw van Voorne. wet — de magistraat. 154: de vruchten welke men van de eerlijkheid plukt. 155. dus — op deze wijze, vgl. passim.

Een schat op hunner Nazaats schoud'ren!
Want Blois geniet de zoete vreugd,
Dat, wyl de Burgers stem doen rysen,
En God, Oranj', en Vryheid, prysen;
160. Sy roemen ook Syn's Vaders deugd.]

De Ryk van syne kant gaat streelen,
Met alles, 't geen de schrandereid,
Bedagt om 's menschen hart te steelen,
Als 't op syn tyd werd voorgeleid.

165. Ruychaver, noemd by Damiaaten;
Aan Warmond, Vaderland en Staaten;
De Friesen, Oude Trouw en Moed;
Aan Looy, de haat van 't Volk voor Spanje;
Aan Daam, de Vryheid en Oranje;
170. En Groningen aan Enthes woed'!

Dus, God en Meester van ons allen,
Terwyl het menschelyk geslacht,
Onweetend, doet uw welgevallen,
Aêmd Heerschzugt meerdering van Macht;

175. De heete wellust zoekt vermaaken;
De Gierigheid aan goud te raaken;
Het kwade hart breid laster uit;
Verraad is stil, de Toorn verbolgen;
En uit die driften ziet men volgen,

180. Het einde van uw wys besluit!

164. werd voorgeleid — wordt voorgesteld. 165. Ruychaver — Nicolaas Ruychaver uit Haarlem, een der Geuzen. Damiaaten — bij de belegering van Damiate, een stad in beneden-Egypte, van juni 1218—5 November 1219, waren onder de kruisvaarders vooral Haarlemmers aanwezig geweest. 166. Warmond — vgl. III vs. 81. 167. oude trouw en moed — „antiqua virtute et fide” is het devies van het Friesche wapen. 168. Looy — vgl. III vs. 45. 169. Daam — vgl. III vs. 2. 170. Enthes — vgl. III vs. 5. 176. gierigheid — schraapzucht, waarachter te lezen: zoekt.

VIJFDE ZANG.

1. Terwyl de Vryheid dus de gronden
Verhefd van hare nieuwe woon,
Is Nederland op 't zwaarst gebonden
En bloot gesteld aan Alba's hoon,
5. Antwerpen ziet syn beeld verheeven,
En aan de staale voeten beeven,
En zidderen voor d'ys're dolk,
Gegooten uit gevang'ne panden,
En zaëm gevloeyd door Jung'lings handen,
10. De Steeden, d'Adel, Land, en Volk!

Oranje reeds door hem verwonnen,
Syn heir gekeerd uit Nederland,
Het werk in Heylgerlee begonnen,
Verstrooyd, door Alba's eigen hand;

15. De laage Slaverny der Grooten
Die zig van alles zien ontblooten;
De Geestlykheid die zeegepraald,
Die, en 't verbranden van de Vroomen,
En Rechten aan het Land benoomen,
20. Met laffe Vleyeryê betaald;

Dit alles, doet aan Alba denken
Dat Nederland verwonnen is,
Dat geen de minste vouw zal krenken
Het blad van syn Geschiedenis!

25. Dat d'Overwinning, aan syn wagen

VIJFDE ZANG

1—2. gronden — verhefd: de grondslagen optrekt. 5. beeld — dit beeld, door Jungeling gegoten, was vervaardigd uit het staal en ijzer dat Alva in de slag bij Jemmingen had buitgemaakt. 10: dit vs. is lijdend voorwerp van beeven (vs. 6) en zidderen (vs. 7). 12. syn heir gekeerd — zijn leger teruggeworpen. 13. Heylgerlee — vgl. I vs. 81. 24. syn — Alva's.

- Gehecht, getuigenis zal dragen,
 En brengen aan een and'ren Eeuw,
 Dat hy, in Vryheid heeft gevonden,
 En heeft getemd, en heeft gebonden,
30. Den fieren Nederlandschen Leeuw!
- „'t Schavot heeft reeds de dood gegeven,
 „Aan elk, die wederspanning was,
 „De goederen van sy die leeven
 „Behooren aan des Konings Kas!
35. „Gaat willekeurige beveelen“,
 Zegd hy, „gaat ieder een besteelen
 „Hun Oud'ren goed, en Vad'ren Erf!
 „Dit Volk moet arm behoeftig weesen,
 „Van Beedelaars is niet te vreesen,
40. „En Vryheid strekt tot haar bederf!“

- Dus hefte zig na Edens zonden
 Vernoegd aanschouwende syn werk,
 (Wyl d'eerste Ouders schaamrood stonden)
 En knerste Satan tegen 't Zwerk!
45. Maar niet te vreedden, met de kwaalen
 Die hy op haar deê nederdaalen,
 Was nog syn vuile geest bedacht,
 Op alles dat na hen zou leeven,
 En zag, met vreugd, verdoem'nis zweeven,
50. Op 't allerlaatste Na-geslacht!

27. brengen — er voor te lezen: getuigenis (vs. 26).
 33. van sy — men verwacht: hen. 35. willekeurige
 beveelen — uitvoerders van w. b. 41. hefte zig — ver-
 hief zich. Edens zonden — het eten van de appelboom
 in het paradijs. 43. d'eerste ouders — Adam en Eva.
 49. verdoem'nis — de erfzonde der menschheid.

* Bataafsche Kunst, die ziels gedagten
Door lood vereeuwigd op papier
Van uwe hulp is niets te wagten,
Gy zelve diend een Dwingland hier!

55. ô Vrye Druk-pers, weggebannen,
Gy schrik, en geessel, voor Tirannen,
En eerste stem daar 't Volk is vry,
Door Alba maar alleen benomen!
De dag die dat Verbod zag komen,
60. Die dag begon de Slaaverny!

Wie dan zal moedig tegenspreken
En onderrichten een Tiran,
Gewoon en magtig zig te wreken,
Wat Vryheid, zelfs in banden, kan?

65. Ik zie de rykste meest verslagen
Geweld en plundering verdragen;
Het arme Utrecht weederstaan!
Mag eens de Unie, thans verlooren,
In hare Wallen weêrgebooren,
70. Met Utrechts Naam in Neêrland gaan!

En gy, geteld voor Hoovelingen
En dus gereed tot Slaverny,
Vergeefs wil Alba selv' u dwingen,
Manhafte Brussels Burgery,

75. Niettegenstaande zo veel moorden,

51. kunst — boekdrukkunst. 52. lood — men denke aan het zetten der letters in lood. 67. wederstaan — er voor te lezen: ik zie, vgl. III vs. 300. 68. Unie — de Unie van Utrecht, de aaneensluiting van de Ndl. provincieën (23 Januari 1579). thans verlooren — de decentralisatie der Republiek in Van Haren's tijd is bekend: „De Unie is geen Unie meer, doch een chaos” (van Slingelandt). 74. manhaft — dapper; Brussel sloot haar winkels als demonstratie tegen de invoering der tiende penning.

En Egmonds dood en nieuwe koorden
Voor uwe halsen reeds bereid;
Verkiest g' het uitterste te waagen,
Vol moed, schoon reeds uw' oogen zaagen

80. Het laatste licht voor u verspreid!

De Vryheid ziet, en vreesd gevaaren,
Waar aan s'uw moed heeft blootgesteld!
Sy zend ten eersten door de baaren
En langs de boorden van de Scheld'

85. De Faam, die ras in duizend monden,
Aan Alba's ooren gaat verkonden,
Dat daar de Maas, aan Hollands rand,
Haar laaste golv' gaat zeewaards brengen
En met den Oceaan vermengen

90. De Vryheids Vaand'len zyn geplant,

Dat reeds op 's Konings Vlag en Vlooten,
Met donderende zwaar geschut,
Van Vlissings Wallen is geschooten,
En zorg voor Walcheren onnut!

95. Syn gramschap was op 't hoogst gekomen,
Als Mons, door Nassau's list genomen,
Syn toorn verheft tot razerny;

Hy zweert dat ras door syne handen
De Naam, het woord, in deese Landen

100. Niet meer bekend zal zyn van, Vry!

De Vryheid weet hoe dit te achten!
Het Noodlot heeft aan haar beloofd
Dat haare glans door geene machten
In Nederland zal zyn verdoofd!

105. Sy weet de tyden zyn gekoomen

76. Egmonds dood — vgl. II vs. 63. 87—89: nl. in den Briel.

91. Dat — afhankelijk van verkonden (vs. 86). 96. Mons
— in Mei 1572 verrastte Lodewijk van Nassau Bergen in Hene-
gouwen.

Dat rysen zal in Neêrlands stroomen,
En tot haar woonplaats opgebouwd,
Een schoonder Tempel, als op Aarde
De hand van Volkeren vergaerde,
110. Of 't oog der menschen heeft beschouwd!

Sy zag aldus Nicanors woede,
Sy had gezien syn rechterhand,
Gestrekt na 't Huys dat God behoeede,
Bedreigen Altaar, Volk en Land!
115. Haar geest herdenkt Adasa's Velden,
Daar Judas, sy, en Sions Helden,
Vermorselden op eene dag,
d'Euphraat, de Rood', en Groote Zeeën;
En 't nieuw Gebied der Macchabeën,
120. Met haar, zig ook, gevestigd zag!

Sy waakt terwyl op Hollands Kusten;
Daar onverwagt de krygs-trompet,
Der Geusen vreugde kooft ontrusten
En 't sterken van de Stad belet.
125. De naam van Spanjaards laat zig hooren!
De schildwagt van de hoogste tooren,
Ziet zweeven vlottend' in de lucht,
En Briel-waards hare toppen wenden
De Vaandelen van Spaansche Benden,
130. Door gansch Europa zo geducht.

111. sy — de vrijheid. Nicanor — veldheer van Antiochus /
Epiphanes, Koning van Syrië, die bij Adasa, een vlek in
Judea, door Judas den Makkabeeër verslagen werd; vgl.
I Makkab. 7, 40 en 45. 116. Sion — heuvel waarop het
O. deel van Jeruzalem gebouwd is en de tempel staat die de
Syriërs in 167 v. C. plunderden. 118: de Euphraat, de
Roode en Groote of Middellandsche zee vormden de
grenzen van het rijk der Seleucieden. 121. Sy — de vrijheid.
123. ontrusten — verontrusten. 127. vlottend' — golvend.

Maar hy, die aan haar hoofd kooft treden,
Die allereerst was uit de Vloed,
Die and'ren sterkt door syne reeden,
Bossu, is Neerlands eigen bloed!

135. Bossu, wie zal op onse Wetten
Op onse heyl'ge Rechten letten,
Als d'Adel 's Vryheids zy verlaat?
Wanneer de gunst en 't goud van Spanje,
Wanneer na-yver voor Oranje,
140. Zo verr' in hare harten gaat!

Kan uwe ziel zo laag gevoelen,
Bossu, bemind in 't Vaderland?
ô Laat die blinde driften woelen,
Daar God geweigerd heeft verstand!

145. Zo ras de Vryheid is verslaagen
Zult gy bespeuren 's Konings laagen;
Het eerste 't geen als dan syn' hand,
En syne wreedheid, nog aan 't groeyen,
Alhier zal zoeken uit te roeyen,
150. Zal d'Adel zyn van Nederland!

Wanneer na twintig-jaartig dwaalen
Laertes wys' en schrand're Soon,
In Polyphemus hol ging daalen
Die zwart-bebloed' en naare woon;

155. Had hy vergeefs syn roem verborgen,

134. Bossu — Maximiliaan de Hennin Graaf van Bossu (1542—1578), stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht na het vertrek van Oranje (1567), hield een tijd de Spaansche zijde.
144. daar — bij hen wien. 152. Laertes soon — Odysseus.
153. Polyphemus — een der vreeselijkste Cyclopen, monsters met een oog. In zijn hol zat Odysseus, die zorgvuldig zijn ware naam verzwegen had, met twaalf makkers opgesloten, en kon in ruil voor zijn wijn niets anders verkrijgen dan dat hij het laatst van hen zou worden opgegeten; door een list wist hij te ontkomen. 154. naare — somber, huiveringwekkend.

Vergeefs gebeezigd, syne zorgen,
Welspreekendheid, en zoete wyn,
Hy kon voor alle troost verwerven,
Dat syne makkers eerder sterven,
160. En hy zou 't laast gegeeten zyn!

Maar wyl ik spreek, en myne woorden
Als rook verdwynen in de lucht,
Beginnd het teeken van het moorden
En hoord men reeds het krygs-gerucht.
165. Sterft, roept Bossu, ô muitelingen!
La Marck, slâ dood die vreemdelingen!
De Waal, de Maas, en d'Oceaan,
Verwagten, in benauwd verlangen,
Of Wet en Godsdienst zal, gevangen,
170. Of vry, in deese Landen staan!

ZESDE ZANG.

1. De Oudheid schilderd gulden Eeuwen,
En tyden als 't onnoosel lam,
Met tygers weid' en felle leeuwen,
En hooninggraat van eyken kwam!
Het Aardryk gaf aan alle menschen,
5. Het geen 't beluste hart kon wenschen.
Geen twist of oorlog was bekend;
Een ieder had geruste dagen,
Men zag d'inwoonder niet verjagen
10. Daar armôe stoute Rovers zend.

Maar als Pandora's doos nu open,
De misdaên deed aan d'Aarde zien
En dat Astrêe na 't Zwerk gelopen
De Deugden reeds voor uit zag vliên;

15. Wierd ieder sterveling bevangen
Met heete drift van zelv' belangen,
Die bragten 't staal in onse hand!
Ongraag zag m'eerst het bloed vergieten,
Toen zonder schrik met stroomen vlieten,
20. En d'oorlog wierd een kunst in 't Land.

Die Kunst, gering in haar beginning,
Was met de twist ten eind' gebracht,
Gewoonelyk was d'overwinning
Gevolg van tal en lichaams kracht.

25. Maar thans, nu 't kruit is uitgevonden

ZESDE ZANG

10: waar de armoede dwingt te gaan stelen. 11. Pandora's doos — doos waarin alle ongelukken opgesloten lagen, en door Juppiter aan Pandora, de eerste vrouw, ten geschenke gegeven, die haar opende waardoor alle rampen zich over de aarde verspreidden. 13. Astrêe — Godin der gerechtigheid. zwerk — de hemel. 14. voor uit zag vliên — ook de deugden waren dus al verdwenen. 21. beginning — beginstadium. 24. tal — aantal.

Werd kryg gevoerd met ys're monden,
De lighaams krachten zyn onnut;
Het grootste heyr kan weinig baten
En moet, en veld en Steeden, laten,
30. Aan 't welbestierde grof geschut.

Dus, alhoewel de Spaansche Benden,
Op moed hovaardig, en getal,
Die nimmer Overwinnaar kenden,
Of wachten in die zwakke Wal;
35. Met haar gewoone trotsheid koomen,
Die Wal weet hare gang te toomen
Door onverwagten hinderpaal,
Sy zien de Dood, aan alle zyen
Verdunnen hare fiere Ryen,
40. Bereikt, door blikzemd metaal!

Sy blyven staan: Bossu verwonderd,
Gaat daar 't gevaar het heevigst blaakt;
Waar heen 't geschut het zwaarste donderd,
En 't allermeeft verwarring maakt.
45. Waar zyn nu hier, roept hy, die Braaven,
Die Vrankryks Koning banden gaven,
Als Pavia zag hunne moed?
Of aangevoerd door Alba's handen
Beschermden Ryks en Godsdiensts panden
50. En verden d'Elb met Duytschlands bloed?

26. ys're monden — kanonnen. 29. laten — prijs geven.
34. wachten — verwachten. zwakke wal — Den Briel.
41. Bossu — vgl. V vs. 134. 45. braaven — dapperen.
46. Vrankryks koning — Frans I, in 1525 door Karel V
verpletterend bij Pavia verslagen, en gevangen genomen.
49. godsdiensts panden — het R.K. geloof. 50: in 1547
versloeg Alva het leger der vereenigde Protestantsche vorsten
(Schmalkaldisch verbodnd) bij Mühlberg.

- De Rustplaats uwer bange stappen
 Is ons 't gevaarlijkste van all'
 Of gaat lafhartig rugwaarts trappen
 Of durfd my volgen na de Wal!
55. Gy draald? wel aan, ik zal niet traagen!
 En gy, verhaald, als m' u zal vraagen
 Waar uwe Leidsman u ontviel;
 Dat gy en Spanjaards en Soldaaten,
 Uw Néerlands Veldheer hebt gelaaten
60. By Heylgerlêe, en voor den Briel!

- Hy eindigd dus die schamp're reeden:
 De Spanjaards bitterlyk verstoord,
 Hervatten onverzaagd de treden,
 Hoe veel 't geschut van verre moord!
65. Maar nader aan de Wal gekoomen
 Is ras 't Canon niet meer te schroomen,
 En 't lood gespreid uit kleiner mond.
 Nu blinkt, in bloed aan weederzyden,
 Het wapen 't geen in deese tyden,
70. Met hulp van Hël, Bayonne vond!

- * d'Eylanders van die losse duynen,
 Daar altyd storm de zanden mengd,
 En van de kaal' en ligte kruynen
 In Wadden nieuwe Banken brengd;
75. De Landman van Noord-Hollands biesen,

51—52: het stil blijven staan is het gevaarlijkst. 53. rugwaarts trappen — terug treden. 55. traagen — vertragen. 60. Heylgerlêe — hier sneuvelde de Spaansche stadhouder Aremberg immers. 64. hoeveel — hoe zeer. 67. uit kleiner mond — nl. uit de haakbussen. 69. het wapen — de bajonet, genoemd naar de stad Bayonne waar zij zou zijn uitgevonden. 75. biesen — geen der Nd.-Hollandsche polders was in deze tijd nog ingedijkt en het land dus zeer moerassig.

De Vlaming, Zeeuw, Bataaf, en Friesen,
Door Vryheids zugt in 't bloed verdwaald,
Bevegten, weederstaan, en tergen
Die Battaillons van bruine dwergen,
80. Van d'Alpuxarras afgedaald.

[Dat oude Voetvolk, zonder spreken,
Aandagtig op de doffe trom
Beginnd Colonne's wys' te breeken
In straten nauw door Geusen drom.

85. Maar deese heffen luyde klanken,
Wyl hare moed en front en flanken
Ontrust, met pieken, byl, en mes;
En toegang keerd na zwakke muuren,
Verbeeterd iets in weinig uren,
90. Door yver meer, als Kunde's les.]

* Verscheiden driten leesd m' in d'oogen,
Van eer, en hoop, van toorn, en wraak,
De Spanjaard is voor zig bewoogen,
De Geus alleen voor 's Vryheids zaak.
95. Het zoete Prado kooft verdwynen
Nu Lara flauwd, in wond', en pynen,
Vergeefs door drank en reuk gelaafd:
En Fokke, wyl hy 't licht gaat derven,
Roept woedend uit, in 't mids van 't sterven,
100. Ik sterf; en 't Land is nog verslaafd!

80. d'Alpuxarras — het gebergte van Granada; na de beëindiging van de oorlog met dit koninkrijk waren die bataillons naar de Nederlanden gezonden. 83: begint in colonnes op te rukken tegen. 84. straten — van de voorstad, vgl. vs. 117. 85. deese — de Geuzen. 87. ontrust — verontrust, in het nauw brengt. 88. keerd — afslaat, afwendt. 90. kunde's les — bekwaamheid. 95. Prado — een bekend park in Madrid, kooft — hier: gaat. 96. Lara — een der oudste en beroemdste families van Spanje. Het gaat er voor de Spanjaarden dus leelijk uitzien. 98. Fokke — Fokke Abelsz, vgl. III vs. 71.

De zelve moed is wel in 't vechten,
Dog Krygstucht maar aan eene kant,
En doorgaans zal Fortuin zig hechten
By wyse Tucht in dapp're hand.

105. Reeds ziet la Marck, in gansche hoopen,
't Gemeen uit Stad en Voorstad loopen,
Na strand, en na de Scheepen gaan;
Die, wil 't geroofde niet verliezen,
Wyl deese spreekt van Zee te kiezen,
110. En met de Vryheid is 't gedaan!

[Nogtans zyn d'onverzaagde Hoofden
Op Wallen om den Veldheer heen,
Indachtig 't geen sy hem beloofden,
En hoopeloos in dood alleen.

115. Maar 't lood heeft Jelmer weggenoomen,
Door staal is Martens omgekoomen,
En in de Voorstad, reeds in vlam,
Door overmoed te lang gebleeven,
Verlooren Graav' en Rhyne 't leeven,
120. Wyl Lumei 't heyr na binnen nam.

Want d'onweerstaانب're Krygs-Colonne,
Die donker vuur in dampen braakt,
En 't licht verduisterd van de Sonne,
Is eindlyk aan de gracht geraakt:

125. Reeds breekt m'aan huysen, en in tuynen,

103. fortuin — het krijgsgeluk. 104. by — aan. 106. 't Gemeen — het scheepsvolk. 115. Jelmer — vgl. III vs. 182. 116. Martens — Jacobus Martens, een Geus, die later voor Haarlem sneuvelde. 119. Graav' — vgl. III vs. 27. Rhyne — Anthonis van Rhynen uit Overijssel, met de Grave gesneuveld bij Oudenaarden. Hun dood voor den Briel is dus historisch onjuist. 125—126: men sloopt van huizen en in tuinen het hout en de steenen om een dam over de gracht te bouwen.

Tot brug en damming, hout en puynen,
Reeds zoekt de koene Mondragon
Langs small' en glibberige paaden,
Die roem gevolg van Helde daaden,
130. Die 't blinkend Goesch' ontzet begon.]

Als Rochus, in den Briel gebooren,
Niet onbewust van 't geen de Stad,
In deese tyden, is beschooren,
Zo Spanje d'overwinning had;
135. Als Rochus voorneemd korte dagen
Voor eeuwig' eer en lof te waagen,
Hy zegd, ik geev' aan 't Land myn bloed!
Het is niet nodig dat ik leeve,
Maar nut dat Spanje schrikk' en beeve,
140. Als zy zal hooren Neêrlands gloed!

[Ik wil, hun, die de Zege wachten,
Doen voelen, d'eerst', in Hollands nood,
De wiss', hoewel geringe, machten,
Die hier, Natuur aan Vryheid, bood.
145. Die byl gaat hind'ren 't overtrekken,
En ons een nieuwe hulp verstreken,
Aan deeser Krygskund' onbekend;
Het rysend ty, zal weg doen loopen
Zo ras de Nieuwlands Sluys is oopen,
150. Een Vyand, Vloeden ongewend.]

127. Mondragon — Christoforo de Mondragon (1504—1596), Spaansch legeraanvoerder, bekend door zijn verovering van Goes na een gevaarlijke tocht van vier uur door verdrinken land.
130. begon — deed ontstaan. blinkend — schitterend, beroemd. 131. Rochus — Rochus Meeuwsz. 135. korte dagen — gedurende weinige oogenblikken. 142. d'eerst' — te combineeren met hun (vs. 141): het eerst. 145. hind'ren — verhinderen. 't overtrekken — nl. van de gracht. 147. deeser — van de Spanjaarden.

Hy sprak; en reeds zyn weg de kleeden:
Hy springd in 't midden van de gracht
Men ziet de friss' en rappe leeden
Behendig toonen hare kracht!

155. In beide leegers, opgetoogen,
Vest Rochus ieders geest en oogen:
Het eene pryst syn Helde-moed!
Wyl 't and're, door syn daad verbolgen,
Laat duizend kogels hem vervolgen,
160. En ieder schoot op Rochus deed.

Hy duykt; hy zwemd met lange streeken
Een byl is in de rechterhand,
Om alle hindernis te breeken,
Die 't zeenat weig'ren kan aan 't land.

165. Hy hakt! men ziet het water ruyssen,
En fluks in schuim en golven bruysen,
En overstroomen bouw en dam!
De natte Spanjaart vreesd verdrinken,
Hy vlucht, de grond die schynd te zinken,
170. En zoekt langs welke weg hy kwam!

Dog Rochus vind wêerom de Wallen
Bewaard door dapperheid en kunst,
Uw roem zal nimmer, Rochus! vallen,
Gy hebt verdiend de Vryheids gunst!

175. Schoon uw Geslagt niet was verheeven,
Uw hart en moed zal luyster geeven,
Meer als Geboorte leenen kan!
En hy, dien eerst de Deugd bekoorde
En d'Eer tot dapp're daaden spoorde,
180. Hy was de eerste Edelman!

155. opgetoogen — vol spanning, onder de indruk.
156. vest — vestigt op zich. 167. bouw — bouwwerk. 168.
natte — die nat wordt. (Vgl. blyde vs. 193). 179. spoorde
— aanspoorde.

Zo, van d'onlangs bevryde stroomen,
En van de weg-gescheurde brug,
Verscheen Horatius in Romem,
En week Porsenna's heyr te rug!

185. Maar om behoorlyk hem te kroonen
Heeft Cocles Maro's Helde-toonen,
En Rochus myne zwakke Lier!
Nogtans gaat Rochus eeuwen leeven,
Nu myne Lier syn naam zal kleeven,
190. Aan Nassau, Geus, en Batavier!

Maar wyl der Spanjaards woed in 't vluchten
Verschrikt het angstig Beyerland,
Verneemd de blyde Geus geruchten
Dat Vlissing is in 's Vryheids hand,

195. En Veer' onttrokken aan Tirannen!
Gy ziet, zegd Lumei, wakk're Mannen,
Gy ziet, den weg, die Voorspoed toond!
Sy helpt die voorwaars durven streeven,
Bossu is nauwelyks verdreeven,
200. Of uwe deugd is al beloond!

Laat ons na 't weelig Braband vaaren,
Wat is 'er dat op Schelde stuit?
De Kloosters der Antwerpenaaren,
Haar rykste Kerk is uwe Buit.

205. Neen, (antwoord Blois) in Holland blyven!

183. Horatius — Horatius Cocles, die de brug over de Tiber tegen den Etrurischen koning Porsenna verdedigde totdat zijn medeburgers deze achter hem afgebroken hadden. Toen sprong hij in de rivier en kwam behouden te Rome terug. 186. Maro — Publius Virgilius Maro, dichter van de Aeneis. 202. stuit — [ons] tegenhoudt. 205. Blois — vgl. III vs. 161.

Laat onse macht daar eerst beklyven,
Op haar en Zeeland koomt het aan!
De Geus, in dat bezit gekoomen,
Kan Rhyn, en Maas, en Schelde toomen,
210. En, weêr vereend, na Brussel gaan!

Wilt deese kusten niet ontblooten,
Blyv' voor Oranj' alhier gebiën;
Verschans de dyken en de slooten,
Wyl anderen na helpers zien!
215. Ik zal de Zeeuwen gaan versterken,
De Ryk om Eng'lands bystand werken,
Laat Enthes Dordrecht onderstaan!
En wyl, na Gorcum, Brand zal vaaren,
Kan Zwieten volk in Schieland gaëren
220. En Cabbiljan na Alkmaar gaan!

Wel haast zal hier Oranje weesen,
Oranje, Néerlands toeverlaat;
Die 't werk door onse hand gereesen
Gelukkiglyk volbrengen gaat!
225. Wy zullen onder uw beveelen,
Terwyl 's Lands eerste breuken heelen,
Vervolgen 't geen den Briel beloofd,
Door dubbele vlyt en moed betrachten
Dat binnen kort der Geusen krachten
230. Zyn niet onwaardig zulk een Hoofd!

216. de Ryk — vgl. III vs. 53. 217. Enthes — vgl. III vs. 5.
onderstaan — beproeven. 218. Brand — vgl. III vs. 2.
219. Zwieten — vgl. III vs. 29. 220. Cabbiljan — vgl. III
vs. 29. 223. gereesen — begonnen, opgezet. 230. zulk
een hoofd — als Oranje is.

- De Veldheer door 't gesprek bewoogen
Laat toe dat hem de Reeden temd;
En Blois bespeurd in aller oogen
Dat ieders hart dit meede stemd.
235. Gedreeven, onderwyl, na 't Westen
Verbergd de nacht de Brielsche Vesten,
En dekt d'Atlantisch' Oceaam;
De Volk'ren van Europa's Kusten
Vermoeyd van arbeid, gaan nu rusten
240. En 't licht bezoekt d'Americaan!

232. reeden — verstand.

ZEVENDE ZANG.

1. Maar schoon de duisternis de Landen
Van d'eenе helft van d'aarde dekt;
En rust verspreid op deese Stranden
Wyl Daageraad wêer and'ren wekt;
Het oog van God blyft altyd waaken!
5. ô Mensch, gedenk in alle zaaken,
Het zy gy diend, of wel gebied,
Graveer op 't diepst in uw Geweeten,
In weeld', of in gebrek gezeeten,
10. Dat u de Godheid stadig ziet!

Ver boven 't Firmament verheeven
Geeft d'Aller-Hoogste syne Wet:
De Throon, die deese Wet ziet geeven,
Is boven lof, en zonder smet.

15. Aldaar is alles reyn en heylig,
Voor 't aardsch' en voor 't bevlekte veylig;
De Deugden speelen om dien Throon:
Sy offren zuivere gebeden
Terwyl de zwakke Menschlykheeden
20. Van verre, bidden om verschoon!

By alle Volk'ren angebeden,
Schoon geen van haar syn Weesen kend,
Werd hy gezogt in plegtigheeden
Geleerd by Khoran, Vedam, Zend!

25. De wild' eerd hem in lucht en winden.

ZEVENDE ZANG

4. and'ren — andere [landen]. 19. zwakke Menschlykheeden — allegorisch op te vatten als: tekortkomingen. 20. verschoon — vergeving. 24. Khoran — het heilige boek der Mohammedanen. Vedam — de veda's zijn de in het Sanskrit geschreven oude gewijde boeken der Hindoe's. Zend — godsdienstboek der oude Perzen, hetwelk de leer van Zoroaster bevat.

Elk tracht om syne Wet te vinden,
Elk zoekt een Tempel in de smart!
ô Sterveling! in uw Geweeten,
Is syne vaste Wet gezeeten;
30. Syn Tempel is het deugzaam hart!

Syn helder oog kan nimmer feylen
En ziet gelyk aan alle zyd;
Het kan 't ongrondelyke peylen,
Het kend de Waarheid, meet de Tyd!
35. Het wil in deernis wel beschouwen
Ons kort vermaak, ons lang berouwen,
Ons Wysheid die zo weinig kend!
Het geen de mensch noemd ongelukken
Die bitterheid voor vreugd doen plukken,
40. En egter syne Goedheid zend!

Hy gaf, geboorte, kracht, en leeven,
Aan alle Glooben zonder tal,
Welk' in d'onmeetb're ruymte zweeven,
Elkaêr bewaarende voor val.
45. Zo wel die verheid doet verdwynen,
Als sy, die onbeweegbaar schynen,
Zyn all' in eevenwigt gezet:
En in de loop, of rust, begonnen,
Comeeten, Weerelden, of Sonnen,
50. Volgd ieder d'eens gezette wet!

29. vaste — onwrikbare. 38: dit vers is lijdend voorwerp bij beschouwen (vs. 35). 42. glooben — hemellichamen. 45: degenen die de groote afstand aan het gezicht onttrekt. 49. comeeten — staartsterren. weerelden — lichamen in het heelal. 50. gezette — gestelde.

- Maar nog die blinkende gevaarten,
 Wier wigt d'inbeelding nauwlyks vat,
 Nog gy, gedugte vier'ge Staarten,
 Planeetens nieuwe levens-schat;
55. Zyn voor Syn' oogen meer in waarde
 Als 't bloedeloose dier op aarde
 't Geen kleinheid aan ons oog verborg:
 De Vorsten welk' een Land verçieren,
 Het voedzel nodig voor de mieren;
60. 't Is alles deel van syne zorg!

- [Hy is 't, die, met de pronk der Steeden,
 Aan d'Anadyr, de Tzuchtis kleed;
 Die d'Oerang-Oetangs stomme Reeden
 Mild' eenzaamheid bewoonen deed;
65. Die zee-wind aan gezengde stranden,
 En op Straat-Davis naakte randen
 Schonk hitt' in adem aan de mensch;
 Die sterkt', aan grove Patagoonen,
 Geduld, aan zwakk' Albinos soonen
70. En bloessem, gaf, aan by-en wensch.]

52. d'inbeelding — het voorstellingsvermogen. vat — kan bevatten. 53. staarten — het lichtend gedeelte achter de kern. 54. planeet — donkere bol die zich om een vaste ster, inz. om de zon beweegt en van haar licht en warmte ontvangt. 61. de pronk der steeden — de steedsche opschik; hier: kostbaar bont. 62. Anadyr — rivier, uitlopend op de O.kust van Siberië. Tzuchtis — de Tsjoektsjen, een volkstem in Siberië. 63—64: die de orang-oetang instinctmatig de eenzaamheid deed opzoeken. 66. Straat-Davis — verbindingsweg tusschen Groenland en Cumberland. 67. adem — lucht. 68. Patagoonen — oorspr. bewoners van Patagonië, het Z.gedeelte van Argentinië. 69. Albinos soonen — een Albino is een witte neger. 70: God geeft bloemen aan de bijen tot het bereiden van honing.

Schoon syne Wysheid, voor ons' oogen
Geprent in alles wat wy zien,

Niet nodig heeft op nieuws betoogen
Of blyk van almacht aan te biên;

75. Men ziet zomtyds dat sy de Wetten
Die sy voor d'Aard' heeft willen zetten
Doed stilstaan voor een oogenblik;
Wanneer de straf van hare handen,
Gaaf zoeken fiere Dwingelanden,
80. Of Volkeren vervuld met schrik!

Oranj', hoewel door Haar verkooren

Tot weerstand aan Dwinglandy,

En om in Nederland te stooren

Philips verwoede Heerschappy;

85. Oranj' had tweemaal zien verdwynen

Al wat te velde dëe verschynen

Syn schatten, Vrienden, nyv're vlyt,

En schoon nog moedig in gedagten,

Zat stil; genoodzaakt af te wagten

90. De vrugten van Geduld en Tyd!

Maar egter zag de vroege morgen,

De middag, avondstond, de nacht

Syn geest in Vaderlyke zorgen,

Op 't heyl van Nederland bedacht.

95. Aldus, aan Babel 's Vloed gevangen,

74. blyk van — bewijzen voor. 75. sy — de wijsheid. 80.
vervuld — 3e pers. enkelv. 83. stooren — verstoren,
vernietigen. 85. tweemaal — in zijn veldtochten van 1568
en 1570. 95. Babel's vloed — de Euphraat. Vergelijk voor
de vigg. verzen psalm 137:1 en 2.

De Harpen in de Wilg gehangen,
Peinsd' Israël aan Sions lot;
En hoopte dus syn 's Volk 's verblyden
By wederomkomst van de tyden

100. Nog in de hand van syne God!

De Godheid ziet all' onse smarten,
Sy hoord de zucht die kommer zend;
Sy leesd in 't doolhof van de harten,
Begeert' ons zelv, nog, onbekend!

105. Sy weet, hoe dat Oranje's wenschen
Zyn boven krachten van de menschen
En doenlyk maar door haar gebied:

Sy wenkt! de Hoop om hoog gekoomen
Heeft plaats voor hare Throon genoomen,

110. De Hoop bewoond den Hemel niet!

Door myne gunst aan d'Aard' gegeven,
Op dat uw hulp den sterveling,
Zegd God, in 't kort' en bange leeven,
Vertroost', verzelschapp', en omring';

115. Die hem van myne Throon gezonden,

Als Ik, onwankelbaar gevonden,

Als Ik, onfeylbaar zyt geweest;

Gaat Hoop, verjaag Oranje's schroomen
Verdryf syn' angst door blyde droomen,

120. En leer 't aanstaand' aan syne geest!

96: ten teeken dat zij niet meer wilden zingen. 97. Israël — de Joden. Sion — Jeruzalem. 107. doenlyk — vervulbaar. 115. Die — slaat terug op Hoop. hem — aan hem. 116. als — evenals. gevonden — bevonden; er achter te lezen: zyt geweest (vs. 117). 120. 't aanstaand' — de toekomst.

- Wys aan, door welke groote daaden
 Het nieuwe werk van syne hand,
 By Volgers syner wyse paaden
 Zal zyn Europa's schoonste Land.
 125. Hoe d'Overwinning syne Soonen
 Zal zeegepraalende vertoonen,
 En Nederlands gevreesde Macht
 Met hare waapenen zal brengen
 Van daar de Lyn en Keerkring zengen
 130. Tot daar geen Son Natuur verzacht!

- De rust, de Slaap, de ligte droomen
 Zyn all' in uwe hand gesteld,
 Door uwe zorg zy mée genoomen
 't Geen nodig is dat u verzeld;
 135. Vertrekt! Op vleugelen geheeven
 Door Eygenliefd' en Moed geweeven,
 Bereikt de Hoop in korten d'Aard'.
 Sy vind wel haast de stille hoolen
 Daar Slaap en Droomen zyn verschoolen
 140. Door dikke neevelen bewaard.

- Sy wekt de Slaap; sy roept de droomen;
 Niet zulk', als met het zwaare bloed
 Zomtyds in onse harssens koomen,
 Als 't lighaam is te veel gevoed;
 145. Maar zulk' als aan het breyn verschynen,

122. nieuwe werk — de vereeniging der gewesten tot een Unie. 123. by — door. 129. lyn — de equator. 136. eygenliefde — zelfbewustzijn, gevoel van eigenwaarde. Dit is met de durf benoodigd om den menschen hoop te schenken. 137. in korten — in korte tijd.

Wanneer men buiten angst en pynen,
Die zagt' en zuiv're slaap geniet,
Die maar alleen is dan gegeven,
Als by de maatigheid in leeven,

150. De Deugd in onse ziel gebied.

Koomt, spreekt de Hoop, en volgd geboden
Van uwe Schepper, en de myn',
Uw spoed en diensten zyn van nooden
Daar Syne wil volbracht moet zyn!

155. De Slaap, bezwaarlyk opgereesen,
Schynd d'arbeid en de reys te vreesen,
Hy wryfd syn' oogen, volgd, en zucht!
De Droomen die geluk voorspellen,
Gaan, met de Slaap, de Hoop verzellen,

160. En zweeven vroolyk in de lucht.

De Nacht, op haar' Ebeene wagen,
Door donk're wolken ondersteund,
Verneemd de Hoop in lucht gedragen,
Die op haar gulden anker leund.

165. Sy ook heeft hare last bekoomen,
En weet, waarom de Slaap en Droomen,
Met Hoop, verschynen op de Kust:
Sy dubbeld duisternis op Aarde,
Verstomd wat nachtgeruchten baarde,

170. En spreid de Vaak, die zorgen sust.

154. daar — dáár waar. 155. bezwaarlyk — met moeite.
156. d'arbeid en de reys — hendiadys: de inspannende
reis. 161. ebeene — ivoren. 163. verneemd — bemerkt,
ziet. 164: doorgaans wordt de gepersonifieerde Hoop met een
ontluikende bloem afgebeeld. 169. verstomd — doet ver-
stommen.

Maar d'and're spoeden zig t'omringen
De rustplaats, daar Oranje lag,
Die duizend moeyelyke dingen
Met koele ziels-bedaardheid zag.

175. Die ziel, in Onwêer hoogst geheeven,
Wist nimmermeer voor 't Lot te beeven!
Zo dryfd, wanneer de Lente groeyd,
In 't nest, op weyfelende baaren,
Gerust, in 't midden van gevaaren
180. De Halcyon, terwyl sy broeyd!

175. onwêer — benarde tijden. 176. nimmermeer —
nooit. 180. halcyon — de ijsvogel, beeld van rust daar zij
bij kalme zee broedt. Het devies van den Prins was „saevis
tranquillus in undis“.

AGTSTE ZANG.

1. De Slaap met zagtheid ingesloopen
Is ras 't gevolg van rust geweest;
De Droomen naderen met hoopen
En speelen voor Oranje's geest.
5. Eerst arbeid alles door elkander,
En 't eene voorwerp jaagd het ander;
Allenkskens werd het schynsel klaar,
In eens verdwynen war, en duister,
De Sonne ryst in gulde luister,
10. En zoele May vercierd het jaar!

Hy vind, zig in de lucht verheeven,
Een zwarte rook verbergd hem d'Aard',
Het schieten deed de wolken beeven,
En 't schut is met gejuych gevaard.

15. Maar als de dampen zyn verdweenen,
Is 't uitgestrekt gezigt verscheenen,
Hy ziet de boorden van het Y,
Daar duizenden van menschen wachten
Na schuiten, scheepen, en na Jachten,
20. Die reeds zig toonen van naby.

De Waterlandsche klokken luyden
Maar niet, gelyk in waapenkreet,
Sy schynen eerder vreugd te duyden,
Zo als, wanneer men welkoom heet!

25. De Vlaggen waeijen van de Toorens,

ACHTSTE ZANG

5. arbeid — loopt, beweegt. 6. jaagd — verjaagt. 8. war en duister — de verwarrende duisternis. 14. 't schut — het schieten. 19. Na — op. 21. Waterland — de streek benoorden Amsterdam. 22. in waapenkreet — in oorlogstijd. 23. duyden — wijzen op.

Maar toonen nergens, als bevoorens,
Het groot en rood Bourgonje's Kruys;
't Zyn alle Vlaggen van Oranje,
Geen 't minste dat gewaagd van Spanje,
30. Nog in 't gezicht, nog in 't gedruis.

Hy wend na d'and're kant syn' oogen,
Hy ziet het bloeyend' Amstelland,
Daar elk, in blydschap opgetoogen,
In alle Dorpen, Boogen plant;
35. Hy merkt door niemand dit gebieden,
't Is zuiv're liefde van de lieden
Die Boog, en Praal, die Kunstwerk, ryst!
Geen stok is in de lucht verheeven
Of gaat rondsom de werkers zweeven,
40. Geen barsche mond die slaaven pryst.

Maar op de plaats, daar kort te vooren,
Begon te klimmen Amsterdam,
Ziet hy een nieuwe Stad gebooren,
Die driemaal grooter omtrek nam!
45. Daar 't Y geperst door beide dyken,

26. bevoorens — vroeger. 27. Bourgonje's kruys — een rood kruis van diagonalen. De tijd van de Spaansche overheersching is dus voorbij. 30: noch in de vlaggentooi noch in het klokgelui. 35. merkt .. gebieden — hij bemerkt dat dit door niemand bevolen wordt. 37. boog en praal — eerepoorten. ryst — doet oprichten. 38—40: die de pralbogen oprichten worden niet door stokslagen aangezet of als slaven uitgescholden. 42. klimmen — verrijzen.

Moet wederzydens inwaart wyken,
Daar ryst het hedendaags Carthaag!
Daar kan 't gezicht in eens beschouwen
Venetien, en haar gebouwen,

50. Met Tyr, Alexandrie, en Taag!

Het oog, vergeefs, tracht door te dringen,
Het bosch van masten 't geen men ziet,
Die Noordwaarts aan de Stad omringen
Daar Y en Pampus zamen vliet.

55. Schön alles woeld, in breede Straaten,
De afstand weigerd toe te laten
Te onderscheiden 't geen geschiet;
Maar als de Hoop den Prins hoord wenschen
Te zyn in 't midden van die menschen,

60. Daald straks de wolk op haar gebied.

De vensters wysen, in de zaalen,
Het goud dat om de spiegels zwierd!
En Xavery in 't marmer pralen
By bloemen die van Huysum cierd!

65. Chits, Fulp, gespannen in vertrekken,

46. wederzydens — aan weerskanten; waar het IJ smaller wordt dus. 47. Carthaag — beroemde schoone stad in Afrika, door de Romeinen verwoest. 50. Tyr — Tyrus, stad in Phoenicië. Taag — de dichter bedoelt Lissabon, aan de monding van de Taag gelegen. 53. Noordwaarts aan — in de richting van het Noorden. 54. Pampus — verbindingsweg van het IJ met de Zuiderzee. 60. straks — aanstonds. 63. Xavery — Jean Baptiste Xavery (1697—1742), beeldhouwer te 's-Gravenhage. 64. van Huysum — Jan van Huysum (1682—1749), vooral bekend als bloemschilder. Door de vensters ziet men dus de marmeren beelden van Xavery en de bloemstukken door van Huysum. 65. chits — sits, bedrukt gebloemd katoen. fulp — fluweel.

Als Lak en Ceder niets bedekken;
En d'Alcatiev vergroot de Pracht!
Geen meerd're Praal kwam zig vertoonen
Wanneer Oranje Ryk en Kroonen,

70. Aan Ferdinand, van Carel, bracht!

Of dan, als, van Leucate's stranden,
Te rug op 't hooge Capitoool,
Augustus deed Altaren branden,
En Nyd en Tweedracht zig verschool!

75. Toen alles wat het Oost kwam bieden,

Wanneer de schatten der Lagieden,
't Geen reeds in Isis Grafsteên lag,
Verçierde Phoebus witte drempel,
En 't blyde Roman, Janus Tempel

80. Ten derdemaal gesloten zag!

66. ceder — het cederhout, waarvan de lambrizeeringen ver-
vaardigd werden. 67. d'Alcatiev — fijn Spaansch tapijt
(alcatifa). 68—70: na de troonsafstand van Karel V in 1556
bracht de Prins van Oranje aan diens broeder Ferdinand
van Oostenrijk de kroon en scepter over. 71. Leucate's
stranden — Leucate, een kaap op de Zkust van het eiland
Leucas in de Ionische zee. 72. Capitoool — vgl. II vs. 2.
73. Augustus — Keizer Octavianus, die in het jaar 31
Antonius bij Actium versloeg. 76. Lagieden — een Egypt-
tische dynastie genoemd naar Lagus, den vader van Ptolo-
meus I. 77. Isis grafsteên — de grafsteden, die Cleopatra
had laten bouwen grenzende aan de tempel van Isis en
waarin zij alle kostbaarheden van Egypte had opgeborgen.
78. Phoebus — de zonnegod Apollo, die te Rome een tempel
had. 79. Janus — een God, door de Romeinen vereerd als
iemand die op het begin van een handeling zegenend werkt.
Bij de aanvang van een oorlog wordt zijn zegen afgesmeekt,
terwijl zijn tempel op het Forum met veel plechtigheid geopend
wordt en eerst gesloten na het herstel van de vrede. 80. ten
derdemaal — immers ook al na de slagen bij Philippi
(41 v. C.) en Nauloehus (36 v. C.).

Oranje zoekt aan alle zyden
Of niets aan 't oordeel wysen zal;
Wiens blyde komst in deese tyden
Verheugd die Burgers zonder tal?

85. De Hoop, gereed om zig te toonen,
Gelykt in Amsterdam te woonen,
Sy kiest de houding en 't gebaar,
Als eertyds pleeg de Deugd te schynen
Eer sy van d'Aarde ging verdwynen
90. Of Fagel duurend tagtig jaar.

„ô Vreemdeling, die aan de kleeden
„Hier blykt te weesen by geval,
„Zo g' onbewust mogt zyn, wat heeden
„Tot Amsterdam gebeuren zal,

95. „Ik ben gewillig uit te leggen
„En uwe weetenslust te zeggen
„Wat oorzaak geeft tot deese vreugd,
„Door Vorsten, welke komen zullen,
„Ziet elke Burger hier vervullen,
100. „De wensch van syne teed're jeugd.

82. aan 't oordeel wysen — van Haren drukt zich onbeholpen uit: antwoord zal geven op de vraag: 86. gelykt — ziet er uit of. 88: de Hoop verplaatst zich in de tijd dat de deugd de menschen bezielde, en neemt hun uiterlijk en gebaren over. 90: speciaal heeft zij de gedaante van Mr. Francois Fagel (1659—1746), die meer dan vijftig jaar griffier der St. Gen. was, den vriend en leermeester van Van Haren. duurend — gedurende. 91. aan de kleeden — te oordeelen naar de kleeding. De zin is dus: O, gij die vreemdeling blykt te wezen enz. 92. by geval — bij toeval. 98. vorsten — Willem IV en Prinses Anna.

- „Maar schoon de Son al is gereezen
 „En reeds de natte grond verkwikt;
 „Hy zal nog hooger moeten weesen
 „Eer sy aan ons zyn toegeschikt:
 105. „De Zuider-Zee, die veele jaaren
 „Geen Admiraal op haare baaren,
 „Geen Nassau, Zee-Voogd heeft gezien
 „Verwaand in eer van hare stroomen,
 „Zal hen zo langzaam laten koomen
 110. „Als sy aan 't Pampus kan gebiën.
 „Wilt onderwyl een weinig rusten,
 „En onderstaan in 't naaste huys
 „De vriendlykheid van deese Kusten,
 „Tot dat het donderend gedruis
 115. „Van duizend koop'r' en ys're monden
 „Aan ons haar komste zal verkonden
 „Tot aan de Sluysen van de Stad;
 „Tot dat, van 't Pampus afgewrongen,
 „En 't Y, met moeyte, doorgedrongen,
 120. „Haar Jacht door Vesten is bevat."

Sy sprak: de Prins gewoon te zwygen,
 Geleid door onbekend gebied,
 Laat ligt de Hoop van hem verkrygen
 Te gaan ter plaatse daar sy bied.
 125. En zonder hinder ingekomen

101. schoon — afschoon. 104. sy — de vorsten. toege-
 schikt — toegezonden. 106. admiraal — sinds 1639
 waren de Prinsen van Oranje tevens Kapitein-generaal-admi-
 raal. 108. verwaand — zich verheffende op. De Zui-
 derzee zal, prat gaande op de eer die haar golven te beurt valt,
 haar stroom naar Pampus tegenhouden en zodoende de
 aankomst der schepen vertragen. 112. onderstaan —
 beproeven, ondervinden; vgl. VI vs. 217. 120. vesten — de
 stadsvesten van Amsterdam. bevat — omringd door.
 121. gewoon te zwygen — toespeling op de bijnaam „de
 Zwijger". 122. gebied — bevel, macht. 124. bied — ge-
 biedt.

(De Hoop werd altyd aangenomen)

Is 't eerste dat hy gade slaat
Een welgeschilderd deftig weesen
Daar Eer by Kund' in is te leesen,

130. In 't Burgermeesterlyk gewaad.

De Caart van d'Aarde legd voor d'oogen,

't Compas is in de rechterhand,

Hy zoekt of Maalson is bedroogen

Of wist de loop van 't Noorder strand?

135. Een Vorst, gekleed in Lena's Vellen,

Schynd nieuwe wegen voor te stellen,

En wysd de Kust tot Kolyma!

Een oog van 't beeld gaat derwaarts zweeven,

Wyl 't ander schynd gebied te geeven,

140. Van Surinam na Jaccatra!

128—130: de Prins ziet een schilderij van een burgemeester, uit wiens houding deugdzaamheid en bekwaamheid spreekt. Nl. van Nicolaas Witsen (vs. 151), Nederlandsch geleerde en staatsman, die een tijd gezant in Rusland was om gegevens omtrent land en volk te verzamelen, en later Burgemeester van Amsterdam werd. 133. Maalson — Dr. Francois Maelson (1538—vóór 1602), Pensionaris van Enkhuizen, bevorderde de reizen met het doel door het Noorden China en Japan te bereiken. 135. vorst — Czaar Peter de Groote van Rusland (1689—1725) ondernam in 1697 een reis naar West-Europa om de aldaar bestaande toestanden te leeren kennen en arbeidskrachten te werven. Hij bezocht Witsen te Amsterdam. Lena — rivier in Siberië bekend om pelterijen. 137. Kolyma — rivier in Siberië die in de N. oceaan uitmondt. 138. 't beeld — de geschilderde beeltenis van Witsen. 140: toespeling op Nederland's koloniaal bezit. Jaccatra — oude factorij van de O. I. C. op West-Java, het latere Batavia.

- Men ziet Oranje zig verheugen
 Wanneer hy merkt d'aanstaande macht,
 Die eens in laaterre geheugen
 Des Amstels Burger Vaad'ren wacht!
145. Hy vraagd, wie is 't dien ik zie zorgen
 Van daar het Oost de frisse morgen
 In purp're glans na 't Westen stierd;
 Tot daar de Son op ys en klippen
 Van ver laat bleeke stralen glippen
150. En 't Noorder-licht de nachten cïerd?

- Hy 's Witsen (zegd de Hoop) geheeten,
 Vermaard in Stads, en Staats bewind!
 De jonge Vorst by hem gezeeten
 Een wonder 't geen men zelden vind:
155. Dien, onder Pool en Kring van 't Noorden
 Europa's Kennissen bekoorden;
 Die weg door 't nutte zocht na Faam!
 Die vroeg, hoe doet men Handel bloeijen,
 Hoe 's Werels eynden zamen vloeijen?
160. Tot dit was Witsen's geest bekwaam.

143. in laaterre geheugen — in de heugnis van later tijden, in de toekomst. 153. vorst — vgl. vs. 135. 156. kennissen — wetenschappen. 159: hoe kunnen de volkeren van de uiteinden der aarde met elkaar in contact komen?

- Aldus, in uwe dorre Landen,
 Oasis, daar de Cancer smagt,
 Beschaafden Termosiris handen
 Den Griek, dien hem Minerva bragt:
165. 't Was niet alleen in Thebe's zaalen
 Dat sy met hem ging wysheid haalen;
 Sy deed hem vreugd' in armoê zien,
 Daar Nyverheid en Vreede wonen;
 Als 't voorbeeld aan een Vorst te toonen
170. Die eens aan menschen zou gebiën.

162. Cancer — het sterrebeeld de Kreeft, de Noordel. keering waar de zon naar de evenaar toewendt. 163. Termosiris — waarschijnlijk de priester van de tempel van Zeus-Ammon, gelegen in de oase Siwah, waar Alexander de Grootte, de Griek, na de verovering van Egypte (332 v. C.) het orakel ging raadplegen en als zoon van dien God begroet werd. Arianus en Plutarchus vermelden hem niet. 164. Minerva — de wijsheid; Alexander was immers een leerling van Aristoteles. 165. Thebe's zaalen — Thebæ in Egypte, een zeer schoone stad waar de tempel van Zeus Ammon boven alles uitmuntte. Minerva laat hem dus niet alleen pracht, weelde en rijkdom zien. 169. Als — als om.

NEGENDE ZANG.

1. De arend in de Pyrenëen,
De leeuw in Barca's zandig Ryk,
De walvis in de Noorder Zeëen,
Elk kroost, is Ouderen gelyk.
5. Koom verder, tred in deese zaalen,
Merk aan, waar ook uw' oogen dwaalen
De blyk van Kunst en Wetenschap!
Zo Witsen's Naam verçierde d'Aarde,
De Soon niet minder hier in waarde,
10. Volgd allerwys' de 's Vaders stap.

Syn smaak en kennis in taaf'reelen,
Vertoond aan 't oog der Vreëmdeling
Door honderd kunstige Pinceelen
Hoe ver de Roem van Neêrland ging!

15. Wiens wyse moed, en dapp're handen,
Beschermden d'onwaardeerb're panden,
Van Gods-dienst, Vryheid, en van Rust;
Of onse Vlag deed aan de baaren
In vuur, en bloed, en in gevaaren,
20. Eerbiedigen op ieder Kust!

NEGENDE ZANG

2. Barca — stad in Cyrenaica, in 560 v. C. gesticht. 5. Koom verder — de Hoop noodigt den Prins uit om de schilderijengalerij van Witsen Junior te bezichtigen. 9. De soon — dichterlijke vrijheid, immers Nicolaas Witsen was kinderloos. 11. taaf'reelen — schilderijen. 15. wiens — kan terug slaan op Neêrland, daar dit relatief voor alle geslachten gebruikelijk is; kan ook afhankelijk van vertoond (vs. 12) = van wie, zijn. 16. onwaardeerb're — niet genoeg te waardeeren. 18: of wiens wyse moed.... aan — op.

- Aanschouw, hoe dat, rondsom verbolgen
 De Zee, de scheepen van die Vloot
 Hier met zig in de lucht deed volgen,
 Daar weder in den Afgrond stoot!
25. Ziê Spanje's Vlag voor d'onse daalen,
 En van der Does die buyt behaalen
 In spyt van stormen, onweêr, dood!
 Ziet hier in volle Zee verzinken,
 En daar in vlam langs stranden blinken
30. D'onverwinnelyke Vloot!

- Die Zee-liên, die g' in 't hoogste Noorden
 Ziet zitten in die droeve hut,
 Op koud' onherbergzame boorden
 Daar licht en warmt' is uitgeput;
35. Zyn Heemskerks stoute metgezellen,
 Die Willem Barentz gaan verzellen,
 Die zoeken onder syn gebied,
 Of moed kan geeven na Chineesen,
 Na Kamschadaal, en Japanneesen,
40. Een doortocht die Natuur verbied.

23—24: de woelige zee werpt de schepen op haar golven omhoog of doet ze zinken. 26. van der Does — Pieter van der Does (1562—1599), Luitenant-admiraal, nam in 1588 deel aan de strijd tegen de Armada. 30: de Armada, door Philips uitgerust tot een aanval op Engeland. 35. Heemskerck — Jacob van Heemskerck (1567—1607), in Mei 1596 door de Amsterdamsche regeering met Willem Barendsz (1555—1597) uitgezonden om de doorvaart naar Indië langs de Noord te vinden. Zij overwinterden op Nova Zembla, terwijl laatstgenoemde op de terugweg overleed. 39. Kamschadaal — bewoner van het schiereiland Kamschatska. 40. natuur — de weersgesteldheid.

- * Vergeefs is 't Sonne-rond verdweenen,
 De stralen zelfs niet meer gezien,
 En over dag de Maan gescheenen,
 Of scheemering, die Starren biên;
 45. De Noorder-Beyr ziet hen verachten
 Syn ys, en mist, en halfjaars nachten,
 En hem ontrukken d'Amstel Vlag!
 Met minder roem, in Æson's velden,
 Bragt Typhis weder Argo's Helden,
 50. Die Colchos, in de Phasis, zag!

- Maar Heemskerk uwe naam zal blyven,
 Zo lang als Zembla's kille strand;
 En met een nieuwe glans beklyven
 Daar Goenong Api, Neyra brand!
 55. Gaat, eind'lyk Admiraal, gâ leeren
 Aan ieder, dien dat Ampt zal eeren,
 En op uw voetspoor glorie mind;
 Hoe Spanjen haare Kust zag beeven,
 Daar Calpe 't einde van uw leeven
 50. En d'Overwinning zamen bind!

41. sonnerond — de zonnescijf, zon. 45. Noorder-beyr — poolster. 46. halfjaars nachten — nachten die een half jaar duren. 47: die twee Amsterdammers slaagden er immers in terug te keeren! 48—50: Jason, zoon van koning Aeson van Jolcus (in Thessalië), haalde in opdracht van zijn oom Pelias aan het hoofd der Argonauten, wier stuurman Typhis was, het gulden vlies van koning Aeëtes in Colchis. 50. Phasis — grensrivier tusschen Colchis en Armenia. 54. Goenong Api — eiland in de Banda zee. Neyra — Banda Neyra, eveneens een der Banda-eilanden. Heemskerk vestigde aldaar de macht van de O.I.C. 59. Calpe — kaap aan de Straat van Gibraltar, waar Heemskerk in 1607 tegen d'Avila sneuvelde na eenentwintig Spaansche schepen tot zinken te hebben gebracht.

Die Broeders, welkers nieuwe wegen,
Als Welvaard dreigde weg te vlien,
Aan Nederland, verbaast, verlegen,
Aurora's Havens deeden zien;

65. Ter Gouw! gevoed in uwe Wallen,
Vertoonden hunne lotgevallen
Met meerder recht in uwe Kerk;
Als 't geen die wysd in donk're glaasen
Waar van de kleuren 't oog verbaasen
70. Door hart, nog geest verheugend werk!

Maar als de weg na 't Oosten open
Aan Zeeuw en Amstel is bekend,
Zal Vloot na Vlooten derwaarts loopen,
Die 't Oost aan onse Wet gewend!

75. Let op hoe deese Koningryken,
Hoe alle d'Indiën bezwyken,
Hoe 't fier Batavia begon!
Hier straft van Dam de Maccassaaren,
Daar temd van Goens de Mallabaaren,
80. Hier sneuvelt Hulst, en wint Ceylon!

61. broeders — Cornelis en Frederik de Houtman, geboren te Gouda, namen in 1595 deel aan de eerste tocht naar Indië om de Zuid. 64. Aurora — de dageraad, het Oosten. 66. vertoonden — zouden vertoonen. 68. die — deze kerk. glaasen — de bekende gebrandschilderde ramen van de gebroeders Crabeth. Van Haren waardeerde ze blijkbaar niet (vs. 69—70). 77. Batavia — deze stad werd in 1619 door J. P. Coen op de puinhoopen van het verwoeste Jakatra gesticht. 78. Van Dam — Generaal Van Dam behaalde in 1660 een roemrijke overwinning bij Samboepo op de bewoners van Makassar. 79. Van Goens — Rijklof M. van Goens, G.G. van Oost-Indië 1678—1681, vergrootte de bezittingen van de compagnie o.a. door de onderwerping van de kust van Malabar. 70. Hulst — Gerard Hulst, in 1654 naar Indië gezonden als Directeur-generaal, en bij Colombo in 1656 sneuvelde terwijl Ceylon zich na enkele dagen overgaf.

- Door Bataviërs zyn geene Zeëen
 Zyn geene Kusten onbezocht,
 Hoe verder Havens, Bayen, Ree-en,
 Hoe eerder 't voorwerp van de Tocht!
85. Van Noort zal ook om d'Aarde zeylen,
 Daar Schoutens Roer met zorg, en peylen
 Caap Hoorn, en Straat le Maire vind!
 Tasman gaat land in 't Zuyden zoeken,
 En Roggeveen in alle hoeken,
 90. Niet ongenaakbaar door de wind.

- [Het Westen kend geen woest' Orcaanen
 Die haare roer-pen niet veracht;
 Sy durven nieuwe wegen baanen
 Door soob're spaarzaamheid volbracht.
95. Sy ook gaan alle Middag-Kringen,

85. Van Noort — de ontdekkingsreiziger Olivier v. Noort, die van 1598—1601 een tocht rond de aarde deed. 86. Schouten — Willem Cornelisz Schouten uit Hoorn, die als schipper van Jacob le Maire in 1615 met twee schepen uit Tessel naar de Zuidzee uitzeilde. 87. Caap Hoorn — de Zpunt van Z. Amerika. Straat le Maire — de zeestraat ten W. van het Stateneiland. 88. Tasman — Abel Tasman, in 1642 uitgezeild, ontdekte Nieuw-Zeeland. 89. Roggeveen — Jacob Roggeveen (1659—1729), ontdekkingsreiziger. 92. haare — van de zeevarende Bataviërs. De zin is dus: of hun roerpen veracht deze [orcaanen]. 95. middag-kringen — meridianen; zij staan echter loodrecht op de evenaar en horizon.

97. Nassau — Prins Maurits. 98. Jedo's nieuwe heeren — Ongoschio, voogd van den minderjarigen Japan-schen keizer Fide Jori, schoof in 1601 de regeeringsraad terzijde en kroonde zichzelf tot Keizer. Zijn zoon, de Xogun-Sama, vestigde zich te Jedo om aldaar te gebieden, vgl. Van Japan, bij van Vloten blz. 330. 99. Ostend' — het vermaard beleg van Ostende door Prins Maurits werd door Jacques Speex, in 1611 naar Japan uitgevaren, aan Ongoschio's zoon verhaald. 100. typhons — zware wervelstormen in de Chineesche zee. Firando — oude naam voor Hiradoshima, een eiland in de straat v. Korea. De orcaanen dreeven de Hollanders dus naar Japan.

Aan d'Evenaar gelyk, omringen;
En Nassau's roem volgd ieder trêe,
Sy zullen Jedo's nieuwe Heeren
Ostend', en Maurits arbeid, leeren

100. Door Typhons van Firando's zee.]

En gy, die door Colomb gevonden,
Ziet uwe grond met bloed bedekt,
Misschien, hoe zwaar in 't juk gebonden,
Dat dit by u nog troost verwekt,

105. Dat zo, de moord, en uwe Mynen,
Al-om d'Inwoonders doen verdwynen
Op wreede gierigheids gebied;
Het geen sy zoeken in de banden
Is winst voor Nederlanders handen,

110. En blyft aan uwe Beulen niet!

Zie reeds op Tessels duyn verspreiden
De schat die Porto Bello mengd,
Wat Cathagena zag bereiden,
En Vera Cruz na Cuba brengt!

115. De Mexicaansche Ryke bergen,

101. gy — Amerika, in 1492 door Columbus ontdekt. 102. met bloed bedekt — door het wreede bestuur der Spaansche gouverneurs, waaronder duizenden Indianen, als slaven op plantages en in mijnen gebruikt, bezweken. 105. dat — nadere toelichting van dit (vs. 104), waarop het accent ligt. 107. gierigheid — hebzucht. 108. sy — die onwoonders. in de banden — in slavernij. 109: door de koloniale politiek in Amerika werden de producten van het moederland verwaarloosd, zoodat de Hollanders en Engelschen deze invoerden en in ruil ervoor de overzeesche waren weghaalden. Zoo vloeide het Amerikaansche goud dus in de zakken van vreemdelingen. 112. Porto Bello — havenplaats in St. Catharina (O.kust van Brazilië), evenals Cathagena in Venezuela en Vera Cruz in Mexico.

En d'Andes die den Hemel tergen,
Verborgen deese silv're buyt!
Ziet hier Vigogna Wollen zweeven,
De Indigo haar' kleuren geeven,
120. En Loxa's schors dryft koortsen uyt!

Wie is de Man, die zulke Vlooten
Zal toonen aan de Helder's dyk?
En d'Yncas moorders zal ontblooten,
Van roof uit Montezuma's Ryk?
125. 't Is hy, die, onder Spanje's slaaven,
Nog kind, syn Vaader wist te laaven;
Wiens vroege Godvrugt Oud'ren voed.
Hoovaardig Spanj', in deese handen,
Zal God de rykste buyt verpanden,
130. Die d'Oceaan verschynen doet!

Rys myne Lier! span uwe snaaren!
Breng myne Zangen in de wolk!
Ontrek aan Tyd, en aan de baaren,
De naam van Neêrlands vaarend-volk!
135. De Hollandsch', en de Friessche Leeuwen

116. d'Andes — een hooge bergrug in Peru. 117. silv're buyt — de lading van de Spaansche zilvervloot, door Piet Hein in 1628 buitgemaakt en naar Tessel opgebracht. 118. Vigogna — vicunna: Peruaansch schaaap. 119. indigo — blauwe verfstof. 120. Loxa — landstreek in Peru, waar de boom groeit waarvan de schors koortsverdrijvend is: de kina. 123. d'Yncas moorders — de Spanjaarden Pizarro en Almagro onderwierpen in 1532/33 de Ynca's, een heerschende kaste in Peru waartoe alle familieleden van den koning (Inca) behoorden. 124. Montezuma — een Keizer van Mexico, wiens rijk in 1519-'21 door Ferdinand Cortez werd veroverd. 125. hy — Piet Hein (1578—1629), Ndl. vlootvoogd, zoon van een in Spanje aangehouden matroos. Hij bevond zich als kind in de galei van zijn vader, waar hij zich met breien onledig hield en aldus dezen troostte. 127—130: zie aant. bij vers 117. 133. Ontrek aan tyd — maak onsterfelijk.

En in de Zee gebooren Zeeuwen,
Wier Vlooten, daaden, helde-moed,
Op alle Zeëen roem behaalden,
Op duizend stroomen zeegepraalden,
140. Verwagten onse nieuwe gloed!

Ziet, zegd de Hoop, op Eng'lands stranden,
En onder haar verwaande Kust,
Oquendo's Vloot door Tromp verbranden,
En Spanje's Zeemagt uitgeblust!

145. Merk synen Soon, in duizend vuuren,
Het goed en kwaad geluk verduuren;
Fier tegen Vyand, tegen Vriend!
Die zig by alle bêy deed achten
En in syn's Vaderlands gedachten

150. Zomtyds by Ruiters plaats verdiend!

Zie daar de Roem van alle Eeuwen!
Zie daar de Man die uit het Stof,
Die uit de Lynbaan van de Zeeuwen,
De Wereld vult met syne Lof!

155. Wie zal dien Held na waarde pryzen,
Waar zal Natuur in Nêerland rysen,
Een geest aan syne ziel gelyk?
Waar 't Vaderland een pen vertoonen,
Die syne diensten kan bekroonen,

160. Of niet voor hare luyster wykk'!

140. gloed — inspiratie. 142. verwaande — trotsche, vgl. VIII vs. 108. 143. Oquendo's vloot — Maarten H. Tromp versloeg in 1639 bij Duins een Spaansche vloot onder De Oquendo. 145. soon — t.w. Cornelis Tromp. 150. Ruiters — Michiel Adriaansz de Ruyter (1607—1677), Ndl. vlootvoogd, uit eenvoudige ouders geboren en tot zijn elfde jaar in een touwslagerij werkzaam. 156. rysen — doen geboren worden. 160. Of niet — zoodat deze niet...

- Hier gaan, op Ruiters voorbeeld, streeven
(In Zeëen schuimende van bloed)
Die door de moed, en eer, gedreeven,
Met hem wêerstaan aan Eng'lands gloed.
165. Daar springd, in 't heetste der gevaaren
Het Schip, en puyk, der Wassenaren!
Nu blyft Tjerk Hiddesz, zo beroemd,
Dat alle Nederlandsche monden,
Syn lof, na Ruiters lof, verkonden,
170. Entot syn volger reeds benoemd!

- De Zee, vergramd op uwe Naamen
Dreigd, Evertzoons, uw gansch geslacht!
Hoe min, die doodlyk lood ontkwaamen;
Hoe veel door hunne moed geacht!
175. Livorno, toond de brave Gaalen;
De Sond, de Witte zeegepraalen;
En Bergen, wat de Bitter kan!
Hier eindigd Cortenaar syn leeven;
En in van Gend, ziet Eng'land sneeven,
180. Ons Lands volmaaksten Edelman!

166. Wassenaren — Jacob van Wassenaar Heer van Obdam (1610—1666), de opvolger van M. H. Tromp als Luitenant-admiraal. 167. Tjerk Hiddesz — T. H. de Vries, Luitenant-admiraal. 172. Evertzoons — Evertsen, een beroemd geslacht van Zeeuwsche vlootvoogden. 173. Hoe min — hoe weinigen. 175. Gaalen — Jan van Galen, als commandant van een eskader in 1653 bij Livorno tegen de Engelschen gesneuveld. 176. de Witte — Witte de With, in 1658 met Wassenaar-Obdam tijdens de Noorsche oorlog (1655—1660) naar de Sont vertrokken, en in 1659 gesneuveld. 177. de Bitter — Admiraal de Bitter beschermde in 1665 bij Bergen in Noorwegen de vloot der O.I.C. tegen de Engelschen. 178. Cortenaar — hij sneuvelde in de slag bij Lowestoff gedurende de tweede Eng. zee-oorlog (1665). 178. van Gend — Willem Joseph Baron van Gendt, gesneuveld in de zeeslag bij Solebay (1672).

TIENDE ZANG.

1. Maar sy, die deese muur bedekken
Is ieder, welk' in 't Vaderland,
Zig boven and'ren wist te trekken
Door gaaf van oordeel of verstand.
5. Aan d'eene kant geleerde Mannen,
Waar door de Dwaaling, weg gebannen,
In Neêrland plaats voor kennis maakt;
Die onvermoeyd, op hunne stappen,
Doen volgen Kunst, en Weetenschappen,
10. En door d'Onweetenheid gelaakt!

Dus, op den hoogsten boom gesteegen,
Verrukt de teed're Philomeel;
Terwyl, in 't slyk van 't woud geleege,
De beyr beknuwd een bekkeneel!

15. ô Zagt', ô zoete Zang-Godinnen,
Gelukkig sy, die u beminnen;
Gy zyt het voedzel van de Jeugd,
Cieraad van Mannelyke jaaren,
Ons troost en toevlucht in gevaaren,
20. En d'Ouderdom's gewisse vreugd!

Uw gunst kan Weetenschap doen bloeijen
Tot in 't verschrikkend aaklig huys,
Dat Waal en Maas ziet zamenvloeijen,
In keeten- stroom- en wind-gedruis!

25. Aldaar in stille rust gezeeten,

TIENDE ZANG

1—2. sy... is ieder — een vreemde verbinding van meerv. en enkel. 12. philomeel — nachtegaal, volgens het mythologisch verhaal van Procne en Tereus. 15. zang-godinnen — de dichtkunst. 15—20: Herinnering aan de spreuk in Van Haren's werkkamer; vgl. Cicero, Oratio pro Archia poeta VII 16. 22. aaklig huys — het somber slot Loevesteyn, gelegen op de plaats waar Maas en Waal samenvloeiën. In 1619 werd Hugo de Groot er door Maurits gevangen gezet.

(De vrucht van 't onbevlekt Geweeten!)
Zweefd boven hem, en blinkt in 't zwerk,
De Roem, die Huyg de Groot ziet schryven,
Sy zelve schynd de pen te dryven,

30. En Vreed', en Oorlog, werd het werk!

* Want niets kon d'eevenheid verstooren
Van syn' onwankelbare ziel,
Schoon lighaams vryheid was verlooren,
Schoon 't Lot in woed' hem overviel!

35. Dus, onder 't zilte nat bedolven,
Zyn Arethusa's zuiv're golven

Van alle bitterheid bevryd;
Zo zien de Chimborazo's rotsen
Haar' hooge kruyn de stormen trotsen,

40. Onbuigbaar aan der winden strijd!

En Gy, Juweel van Neêrlands Vrouwen,
Die nooyt uw Man verliet in nood,
ô Reigersberg! syn ziels vertrouwen,
Gy ook, gy leefd na uwe dood!

45. 't Is niet alleen door schoone leeden,

En aangezichts bevalligheeden,
Dat hier Natuur in luister blonk!

Ziê, welke harten sy bereide,
Wanneer s' en u, en Adeleide,

50. Tot Praal van Beider eeuwen schonk!

29. Sy zelve — de roem. 30. Vreed' en Oorlog — „De jure belli ac pacis libri tres“, uitgegeven in 1625. 31. eevenheid — de evenwichtigheid. 36. Arethusa — een Nereide, voor wie Alpheus een vurige liefde opvatte, die onbeantwoord bleef, waarom hij haar vervolgde. Zij riep de hulp in van Artemis, die haar in een bron veranderde en naar Ortygia verplaatste. 38. Chimborazo — een der hoogste toppen der Z.-Am. Cordilleras, in Ecuador. 40. aan — voor. 43. Reigersberg — Maria van Reigersberg, de vrouw van Hugo de Groot. 48. sy — de natuur. 49. Adeleide — Sara Adel van Huls, 's dichters echtgenoot. 50. beidereeuen — de XVIIe en de XVIIIe eeuw.

Dog Barneveld zal wegen toonen
Na 't Zuyden, en de Middel-Lyn;
Oranje's trouwe vriendschap loonen,
En Maurits eerste bystand zyn!

55. Als 't Land in vlaggen gaat bezwyken,
Doed hy de donk're buyen wyken:
Hier opend syne hand de Sond,
Daar werkt syn tong uit Eng'lands handen,
De eerste noods en armôe's panden,
60. Door hem zyn deese meiren grond!

In dit twee-leedig stuk, verschynen
Twee Broeders, die de bitse Nyd,
Dêe beid' op eenen dag verdwynen
De haat en eerbied hunner Tyd!

65. Zie d'een', in deese sloep gezeeten,
De Theems haar trotsheid doen vergeeten,
Wyl Chattams rook den oever stikt!
In uw', en schrand'r', en zeedig', oogen,
ô Staatsman! praald by ziels vermoogen,
70. Een Moed, na tyden niet geschikt.

51. Barneveld — de landsadvocaat Johan van Oldenbarneveld (1547—1619). 52: de groote ontdekkingsreizen en de oprichting der O. I. C. vallen onder zijn bestuur. 54. bystand — helper. 57: dit vs. doelt op Oldenbarneveldt's politiek om in de oorlog tusschen Zweden eener- en Denemarken en Polen ander-zijds beide partijen te vriend te houden teneinde de vrije doorgang door de Sont voor de Oostzee-handel te bewaren (1613). 59. panden — Vlissingen, Den Briel en het fort Rammekens, bij verdrag van 1585 aan koningin Elisabeth in onderpand gegeven, welke steden door v. O. in 1616, gebruik makend van de geldverlegenheid van Jacobus I, ingelost werden. 60: In deze tijd werden door Jan Adriaansz Leeghwater verschillende meren drooggelegd. 62. Twee broeders — Johan en Cornelis de Witt, beiden in 1672 vermoord. 65. d'een — Cornelis d. W. die deelnam aan de beroemde tocht naar Chatham in 1667. 69. staatsman — Johan d. W., Raadpensionaris 1653—1672, wiens grootste zorg voor de uitbreiding van de vloot was. 70: een moed, die niet aan de tijdsomstandigheden is aangepast.

- Gy doet vergeefs de Zeemacht blinken
 Veel meer als ooyt Europa zag;
 En Koninglyke Wimpels zinken,
 (Waar is die tyd!) voor onse Vlag!
75. Gy rukt vergeefs de Nederlanden
 Uit jong', en fier', en dapp're handen,
 Begryp voor u, en 't Vaderland,
 Om hulp voor ons, in onse twisten,
 En tegen Buitenlandsche listen,
80. Te zoeken van Oranje's hand!

- Hier valt de Prins in hare woorden,
 En vraagd, wat wil die Schildery,
 Dat ysselyk toneel van moorden,
 Zo 't schynd, door Hollands Burgery?
85. Wat voerde tot onmenschlykheeden
 Die Volkeren van zagte zeeden,
 Of bragt de dolk in hare hand?
 Myn oog herkend die beide Broeders,
 Die uwe mond noemd' als behoeders
90. In groote nood van 't Vaderland?

- Gy ziet afschuwelyke tyden,
 Hervat de Hoop, die schildery
 Verschrikt het oog aan alle zyden
 Door Drift, en Woed', en razerny!
95. Vel niet, ô Vreemdelingen, heeden

73. koninklyke wimpels — de Engelsche vlag; toespeling op de zee-oorlogen. 76. handen — van den lateren prins Willem III. 77. Begryp — zie in! 81. de Prins — Willem de Zwijger. hare — van de Hoop, die hem rondleidt. 88. broeders — vgl. vs. 62.

Uw oordeel over onse zeeden,
Op 't geen gebeurd' in vroeg're tyd;
Wy zelve wenschten uit te wissen,
In Nederlands Geschiedenissen,
100. Den dag die deese daad verwyf!

Wend liever herwaards uwe treden,
Ziet hier in wetten der Natuur,
Aan Huygens nutte tyd besteeden,
En wysen 't perk van ieder uur!
105. Saturnus Wereld, met de Kringen
En Wachters, die haar Gloop omringen,
Kend d'Aarde 't eerst door Huygens oog!
De Roem van Wiskund' in den Lande
Onstervelyke 's Gravezande,
110. Verheft door u zig Hemel-hoog!

Twee glasen, die 't geval vergaderd,
Met kunst en helder gepolyst,
Doen 't voorwerp zien, dat zig, genaderd
Of wel in afstand verder wysd.
115. Nu gaat g', ô Middelburg, ons' oogen

97. op — afgaand op. 100. dag — den 20en Augs. 1672. verwyf — afkeurt. Men moet de gebeurtenissen van die dag afkeuren. 103. Aan — wij zouden zeggen: door. Huygens — Christiaan Huygens (1629—1695), wis- en natuurkundige, uitvinder van het slingeruurwerk (vs. 104). 105—108: H. toonde aan, dat Saturnus omgeven is door een platte ring, en ontdekte Titan, de helderste wachter van deze planeet. 109. 's Gravezande — Willem Jacob van 's Gravesande (1688—1742), wis- en natuurkundige. 111. 't geval — het toeval. vergaderd — samenvoegt. 113—114: het voorwerp, dat zich van dichtbij of op een afstand laat beschouwen; de verrekijsker dus. 115. Middelburg — de geboorteplaats van Johannes Lipperhey, op wiens naam de uitvinding van de kijker staat.

Verbaasen door Natuurs vermoogen,
Nu volg'd men Venus in de Son!
Wyl Leeuwenhoek, langs and're paden,
Natuurs geheimen tracht te raaden,
120. En zoekt hoe dat de mensch begon!

[Arbeidzaam Volk, toon wyse Reeden;
Gepaste Zuiverheid blyf hier;
Gun Naso vuile taal en zeeden
En dartelheid aan Sapho's Lier!
125. Laat hier de nyv're Handel woonen;
De schrand're Zuinigheid zig toonen;
Betwist aan 't water, land en kust:
En 't nut zal 't aangenaame vinden,
Vernuft en achtbaarheid verbinden,
130. En Zeedigheid met Weetenslust.]

Zo volgens d'algemeene wenschen
Van 't zwakke stervelyk geslagt,
De Dood mogt vlieden voor de menschen,
Of 't leeven zyn in iemands magt;
135. Scheen lang in uwe hand die gawe,

117. Venus — groote planeet. in — zich bewegend om. 118. Leeuwenhoek — Antonie van Leeuwenhoek (1632—1723) groot natuurlijefhebber en bioloog. langs and're paden — door zijn zelfvervaardigde microscopen. 121. reeden — verstand. 122. zuiverheid — reinheid. 123. Naso — P. Ovidius Naso, Romeinsch dichter, wegens zijn uitpattingen met Augustus' kleindochter Julia verbannen. 124. Sapho — de lyrische dichteres Sappho omstreeks 600; men schrijft haar een onzedelijke levenswandel toe. 131—136: voor de verandering in de tekst van de uitgave 1776 zie Oph. 135. die gawe — nl. om het leven in de macht te hebben.

Verpand aan uwe kunst, Boerhave!
De Waarheid schreef met Hooft dit boek!
Daar gaat Geleerdheid kranssen vlechten,
Die eens Gerechtigheid zal hechten,
140. Op 't gryse hair van Bynkershoek!

Dit zyn, die, welkers zachte woorden,
Zomtyds gemengd met hoogen toon,
Behielden 't Evenwigt in 't Noorden
En heelden Deenemarkens hoon:

145. Wanneer 't beleg van Copenhagen,
Door Neêrlands Vlooten opgeslagen,
Deed hooren uit van Beuning's mond,
Aan fier' Hiperboreesche Kroonen,
Dat Amsterdam in 't Dok had woonen,

150. De houte sleutels van de Sond!

Merk tweemaal hondert duizend mannen,
Daar Sambr', en Maas, van Namen vliên;
De Wind, toond Lelien gespannen,
Of doet de Leeuw en Pylen zien!

155. De Hel breekt uit in deese vuuren,

136. Boerhaave — Hermanus Boerhaave (1668—1738), Med. Prof. te Leiden. 137. Hooft — Pieter Cornelisz Hooft (1581—1647), dichter en prozaschrijver; hij was een waarheidslievend historicus. 140. Bynkershoek — Cornelis v. Bynkershoek (1673—1743), Ndl. rechtsgeleerde. 141. die — de Holl. gezanten in de Noorsche landen. 144. Deenemarkens hoon — gedurende de Noorsche oorlog (1655—'60) sloot Karel X van Zweden Kopenhagen aan de land- en zee-zijde in, maar zijn vloot werd in 1658 door Wassenaar-Obdam bij het fort Kronenburg verslagen. 146. opgeslagen — opgebroken. 147. Van Beuning' — Koenraad van Beuningen (1622—1693), Ndl. staatsman, gezant in Zweden (1654). 148. Hiperboreesche kroonen — de Hyperboreeën zijn een mythisch volk in het Noorden. Van Haren bedoelt hier: Zweden. 149—150: aldus zou v. B. de hooghartige taal van Karel Gustaaf beantwoord hebben. 153. lelien gespannen — de vaandels der Fransche troepen, die in de wind uitwaaien. 154. leeuw en pylen — het wapen der republiek. Zinspeling op de negen-jarige oorlog (1688—1697).

En zwelgd de menschen, aard' en muuren!
De Bombe woed in slag en val!
De kogels slegten Rots en Werken!
Die stille Fries, terwyl aan 't sterken,
160. Schetst, in de Vlam, een nieuwe Wall!

Maar van der Stel, zal in Woestynen,
De vette tarw', en most, doen zien;
Het Paradys op nieuws verschynen,
En all' de Werelds vrugten biên!
165. Hy leerd de Caapsche grond gebruiken,
Verward in d'eerste Scheppings struiken:
Hy sprak; de Wildernisse lacht!
Zie, tusschen 't graan de violieren;
En d'Africaan syn Vryster cieren,
170. Met d'eerste roos die d'Uythoek bracht!

* Hier is (benauwd in wyde Staaten,)
Niet meer de Groote Lodewyk,
Gereed, Versailles te verlaten,
En neemen na Chambord de wyk!
175. Wie zal van deese wond're vreesen

156. zweïgd — verzwelgd. 158. Fries — Menno Baron van Coehoorn (1641—1704), vestingbouwkundige en ingenieur, verdedigde Namen in 1692 tegen de Franschen, en was bij de herovering in 1695 aanwezig. 161. van der Stel — Simon van der Stel, gouverneur van de Kaapkolonie 1679—'99, liet de onvruchtbare gronden ontginnen en bebouwen, en bracht de kolonie tot bloei. 163. verschynen — [zal doen] verschijnen. 171: ondanks zijn groote veroveringen zit hij in het nauw. 172. Lodewyk — Lodewijk XIV, die onder de indruk van een tocht, door Frederik Sirtema van Grovestins aan het hoofd van 1500 soldaten in 1712 ondernomen, er aan dacht Versailles te verlaten, en naar Chambord te vluchten. 175. vreesen — gevoelens van vrees.

Het wonderbaare werktuig weesen,
Door moed, of ongehoord beleid?
't Is Sirtema, wiens hart en ooren,
Fleuri's getuig'nis mogten hooren;

180. Verhoogd door syne zeedigheid!

ô Vorst! die reeds zo lange jaaren,
Gevoed in Macht en Vleyery,
Nu meende 't Aardryk en de baaren
Te zien in uwe Heerschappy;

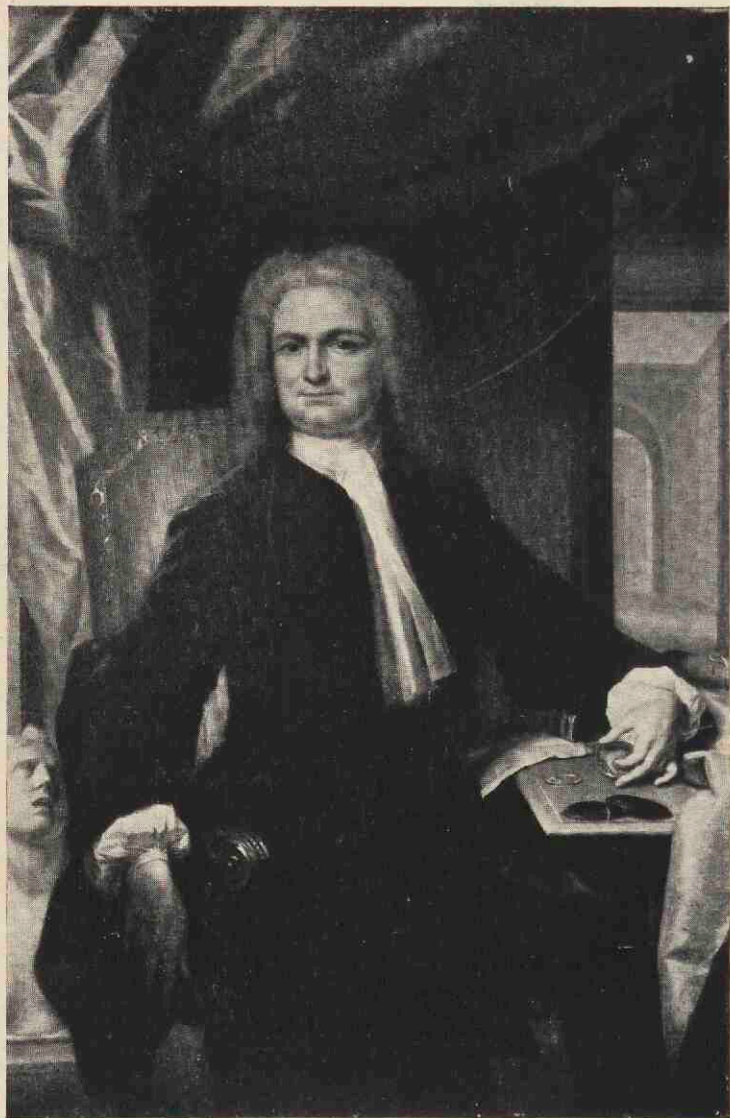
185. Wiens zorg, door Koninglyke gunsten,
Hernieuwd' in Weetenschap en Kunsten,
Al wat aan ons gekomen is,
Van 't geen Pericles Eeuw bekroonde,
En Roman aan de Wereld toonde,

190. Of 't Huys, na haar, van Medicis;

Waarom het laatst van uwe dagen
Niet doorgebracht in roem en rust?
Zie welke reeks van felle slagen
Op Vrankryk stort uw Oorlogs-lust!

195. Hoe weinig uwe moed voor deesen

176. werktuig — aanleiding. 179. Fleuri's getuig'nis — André Hercule de Fleury, Fransch staatsman, die Grovestins roemde om zijn kennis van de binnenlandsche toestand van Frankrijk. 188. Pericles — Atheensch staatsman in de Ve eeuw v. C. 190. Medicis — Medici was een Florentijnsch bankiersgeslacht, invloedrijk in de XIIIe—XVIe eeuw.

Mr. François Fagel (1695 – 1746)

All' uwe Buuren scheen te vreesen
Verdeeld door list van uwe hand;
Gy leerde kennen Neerlands krachten,
Wanneer altoos eenparig dachten,
200. Hop, Heinsius en Slingeland!

Dit 's Fagel, kunstig uitgehouwen,
Met list in wit Albast gevat;
Die Man, die zestig jaar, 't vertrouwen
205. Van Neerland en Euroop bezat!
Aan wien gezond, en lang, te leeven,
By ziels gerustheid was gegeven;
Altoos de zelv' in alle tyd!
Dien, nimmer, Laster durfde scheuren;
210. Die, 't geen aan niemand mogt gebeuren,
Gezegepraald heeft van de Nyd!

200. Hop — Jacob Hop (1654—1725), Thesaurier-generaal.
Heinsius — Antonie Heinsius, Raadpensionaris van Holland
1689—1720. Slingeland — Simon van Slingelandt (1664—
1736), secretaris van de Raad van State, later thesaurier-generaal
en Raadpensionaris. Hij was een leermeester van Van Haren.
201. Fagel — vl. VIII 90; van hem vervaardigde Xavery (zie
VIII: 63) een marmeren buste. 202. met list — door eenige
Zondagen de kerk te bezoeken en aldaar de gelaatstrekken
van Fagel, die weigerde zich te laten schilderen, zich in het
geheugen te prenten. 203. zestig jaar — van 1680, toen
hij commies ter griffie der S. G. werd, tot November 1744.
207. dezelv' — dezelfde. 210. van — over.

ELFDE ZANG.

1. In deese goud' en breede randen,
 Ziet gy een klein maar dierbaar tal,
 En aangebêen op onse stranden
 Zo lang de Vryheid heerschen zal!
5. De Vorsten in die vyf taf'reelen,
 Zyn Neerlands çierlykste juweelen,
 En ieder een Doorlugtig Man!
 Gy ziet alleen maar vier Geslachten,
 Dog welke grooter Helden brachten,
10. Als eenig Huys vertoonen kan!

Dees' Eerste — maar in welke Landen
 Gy ook het daglicht hebt gezien,
 Welk' Ouders, mogten, welke handen
 Haar zorg aan uwe kindsheid biên;

15. Daar zyn geen Ryken, geene Staaten,
 Nog Wereld-deelen of Climaaten
 Geen Volk dat syne daên niet kend;
 Van daar de Son begint te rysen,
 Of weigerd schaduw en te wysen,
20. Of ondergaande schaduw zend!

Syn dood is niet, door Nederlanders,
 Met yd'le praal, in schyn, berouwd,
 Syn lighaam niet, gelyk wel anders,
 Met koude lof aan d'aard' betrouwd;

25. Aanschouw al-om de heete traanen
 Zig weg in ieder oogen baanen,
 By 't Marmer 't geen de Vryheid gaf!
 Elk meend by Oud'ren lyk te weenen;
 De hoop die Neêrland heeft bescheenen
30. Verdwynd, en zinkt in Willems graf!

ELFDE ZANG

1. randen — lijsten. 11. eerste — Willem I. 19. precies onder de Kreeftskeerkring, in het zomer-solstitium dus. 20. schaduw — duisternis. 27: de graftombe voor Willem I, gebouwd nadat Spanje de Nederlanden als vrije staat erkend had.

Dog als de Phenix zig kooft toonen,
En 't Oost door syne glans verblyd,
En dat syn' Grafstêe gaat bekroonen,
De wonderbare levenstyd;

35. Dan zien de Wierook-ryke Landen,
Den Vogel in syn nest verbranden,
Dat nest van Specery gemengd!
Maar d'een' is niet voor 't oog verdweenen
Of d'and're Phenix is verscheenen,
40. Die Yemen nieuwe cïering brengd!

Dus, wyl de Deugd's, en Wysheids handen,
Verheffen Willem boven 't zwerk,
Troost Maurits dapperheid de Landen,
En vorderd onse Vryheids werk.

45. Syn zwaard, zal Huys en Vader wreeken,
Syn Kunst, des Vyands muuren breeken,
En sterken Neêrlands Wal en Vloed:
Door hem gaan alle Grensen bloeijen,
En binnen-Lands de welvaard vloeijen
50. Op stroomen, vry door syne Moed!

Wel haast zal gansch' Europa koomen
En leeren onder syn Gebied,
Op ons', en op des Vyands, zoomen
Al wat men in den oorlog ziet.

55. Haast zullen, Vriends en Vyands monden,

31. phenix — fabelachtige vogel der Egyptenaren. Na een zeer lang leven vindt hij op een zelf vervaardigde brandstapel de dood, en wordt daarna verjongd uit de asch herboren.
35. wierook-ryke landen — Arabië. 37. gemengd van — samengesteld uit. 40. Yemen — „gelukkig Arabië”.
44: en zet het werk van onze bevrijding voort. 45—47: voor een andere versie dezer regels in de editie 1776 zie Oph.
46. kunst — krijgskunde. 48. grensen — grensgewesten.
51. gansch' Europa — veldheeren en vorsten van vreemde natieën kwamen bij Maurits in de leer.

Syn roem aan 't eynd' der Aard' verkonden,
Reeds zoeken syn gedugte Wet,
Reeds zien, ô Walch'ren, uwe boorden
Gezanten van die weeldrig' Oorden,
60. Met altyd duurend groen bezet!

Aanschouw de Nymph aan syne voeten,
Die omgekogte pennen vraakt,
Die in Geschiedenis gaat wroeten,
En Deugden pryst, en fouten laakt!
65. Een blad, in 't midden van gelukken
Gaat hare hand uit d'and'ren rukken;
ô Hemel! vraagd Oranje ontsteld,
Welk is in dat roemrugtig leeven,
Die naam die uitgescheurd zal zweeven?
70. Hy leesd, en zucht: 't is Barneveld!

Misschien heeft nooyt van all' de gæene,
Die d'Overwinning heeft gekroond,
Een eenig Vorst rondsom zig heene
Zo veel Trophëen aangetoond,
75. Dan Hy, dien g' aan syn's Broeders zyden
In teed're jeugd voor ons ziet stryden
Als 't strand de Vloot verzenden zag!
Wiens voorbeeld (altyd hoog te heffen!)
Kan aan de Na-zaat doen bezeffen,
80. Hoe veel de zagtheid hier vermag!

59. gezanten — het eerste gezantschap uit Indië kwam in 1602 op Zeeuwsche schepen bij Walcheren aan. 61. nymph — Clio, de Muze der Geschiedenis. 65. gelukken — gelukkige gebeurtenissen. 66. uit d'and'ren — [bladen]. 70: hij werd 13 Mei 1619 op het Binnenhof onthoofd. 75. hy — Frederik Hendrik. 76. in teed're jeugd — hij streed mede in de slag bij Nieuwpoort (1600).

Zie Binnenlandsche Tweespalt vluchten;
d'Eendrachtigheid die weder schynd;
Men hoord d'onschuldige niet zuchten
Vervolging stild, en Haat verdwynd.

85. Wilt Heyl'ge Godsdienst nimmer dwaalen;
Dog laten uwe zuiv're stralen,
Ook met Verdraagzaamheid gepaard,
In Néerland hare toevlucht bieden,
Aan alle die Vervolging vlieden,
90. Wyl rust d'Inwoonder hier bewaard!

Maar wat is Nieupoorts Zee, en zanden,
By 't geen syn Landvoogdy dëe zien?
Waar zyn de afgeleeg Landen,
Daar syne Vlaggen niet gebien?

95. De Formosaan komt hem begroeten,
Verwonderd d'Irocoos t'ontmoeten;
Spex brengd de geele Ternataan:
Wyl Brouwer, gaat in Chili booren,
Zend Jol, Loanda's zwarte Mooren,
100. En Lonck de roode Brasiljaan!

81. tweespalt — de godsdiensttwisten tusschen Remonstranten en Contra-remonstranten onder Maurits' bestuur. 82. schynd — verschijnt. 84. stild — wordt stil, houdt op. 90. bewaard — beveiligt. 92. syn — slaat terug op Frederik Hendrik. 93. afgeleeg — als deelw. een bijzondere vorm. 95. Formosaan — het westelijk gedeelte van Formosa werd in 1625 door de O.I.C. bezet. 96. d'Irocoos — de Irokeezen, een volkstem in Opper-Canada, grenzende aan het in 1609 door Hudson ontdekte gebied. 97. Spex — Jacques Specx onderwierp als G.G. de inwoners van Ternate; vgl. VIII vs. 99. 98. Brouwer — Hendrik Brouwer, G.G. van Oost-Indië, was hoofd van een expeditie om Chili aan te tasten. 99. Jol — Cornelis Jol, een van scheepsjongen opgeklommen admiraal, die in 1644 Loanda de St. Paul op de Afrikaansche kust innam. 100. Lonck — Hendrik Cornelisz Lonck veroverde in 1630 Olinda en het Recief in Brazilië.

- Verzuimd Brasil! ô ryke velden,
 Wier aard' is Diamant en goud!
 Uw laaste rampen gaan zig melden,
 Nu Bankert u niet meer behoud!
105. Vergeefs heeft Post, Olinda's Kerken
 Verwoest voor onse nieuwe Werken;
 Met Nassau wykt het wuft geluk:
 De Plaats, de naamen, zyn verlooren,
 Die d'Overwinnaar had verkooren
110. In 't heedendaagsche Fernambucq!

- Helaas! de tweedracht deeser dagen
 Dêe vreesen grooter ongeval;
 Dêe vreesen dat in haare vlagen
 Het gansche Land verdwynen zal!
115. Sy zyn verby, die droeve tyden!
 De komst die d'Amstel doet verblyden,
 Beneemd, voor eeuwig alle vrees,
 Van immer wêer te zien ontrusten
 Of 't Binnenhof, of deese Kusten,
120. Door twist en vlam die eertyds rees!

101. verzuimd — verloren gegaan, nl. in 1654. 104. Bankert — Joost van Trappen genaamd Bankert, die de laatste vloot tot behoud van Brazilië derwaarts geleidde. 105. Post — Pieter Post, schilder, bouwmeester en ingenieur, gebruikte de ruïnes van Olinda voor de fortificaties en huizen van Mauritsstad. 107. Nassau — Johan Maurits „de Braziliaan“, gouverneur van Brazilië 1637—1644. wuft geluk — de wisselvallige fortuin. 110. Fernambucq — de Portugeesche naam voor Mauritsstad. 111. tweedracht — het geschil van Prins Willem II met de Staten van Holland over de afdanking van krijgsvolk. 116. de komst — nl. van Willem IV en Prinses Anna, vgl. VIII vs. 98. 119. Binnenhof — 30 Juni 1650 werden zes Heeren op het prinselijk kwartier aldaar gevangen gezet, deese kusten — 's Prinsens aanslag op Amsterdam in Augustus 1650.

- * Van immer wêer de zoute stroomen
 Te zien op 't weelig Somer-gras,
 Door eigen handen ingenoomen,
 En gansch Zuyd-Holland eene plas!
125. Van onse Burgers, onse Benden,
 Voor Naardens Wal te moeten zenden;
 Van wêer te zien de Muyder Sluys
 Gereekend onder 's Lands Frontieren;
 En Gruno's Burgery 's laurieren
130. Gezogt, in puyn van Kerk, en huys!

- Maar gy, merk aan die Koningryken,
 Merk aan dat Volk altoos zo vry,
 Dat Godsdienst ziet en Vryheid wyken
 Voor Bygeloov' en Slaaverny!
135. Neem, Koning Willem, onse Vlooten,
 Vrees niet uw Vaderland t'ontblooten,
 De Godheid zelv' bied hare hand!
 Sy zal de wind voor u bereiden,
 Het Fransche heyr na Duitschland leiden,
140. Stuart doen vliên uit Engeland!

121. zoute stroomen — het brakke water uit de Zuiderzee voor de inundatie van Holland. 122. somer-gras — de inval van Lodewijk XIV had immers in Juli plaats. 124. eene — heeft de nadruk, vandaar de verlengde vorm. 126. Naardens wal — de Fransche koning bezette Naarden. 127—128: wegens het niet doorzetten van de aanval werd Muiden nog juist gered. 129. Gruno's burgery — Na een bombardement, dat de stad in puin legde, werd Groningen, door Rabenhaupt verdedigd, 28 Augustus 1672 ontzet. (letterlijk:) En de laurieren van de Groningsche burgerij te zien gezocht in... 131. merk aan — geef acht op. koninkryken — Groot Brittannië. 135. Koning Willem — de stadhouder-koning Willem III, die in November 1688 met transport- en oorlogschepen naar Engeland overstak. 139: naar Philipsburg nl. 140. Stuart — Jacobus II, die naar Frankrijk overstak.

- Zo immer Dichtkund' uwe zinnen
 Bekoord' in zang van Griekenland
 Zo Gy haar Fabels mogt beminnen,
 Zo u bekend is Aulis strand;
 145. Ziet hier in waarheid in de baaren,
 Na by de duizend kielen vaaren;
 De Godsdienst jaagd de zeilen voort!
 Nu gaan, ô Britten, uwe Rechten,
 En Wetten, zig bestendig hechten,
 150. Oranj', en Vryheid, zyn aan boord!

- ô Vader Willem! zo de Aarde
 Kan vreugde zenden in de wolk,
 Ziê welke Roem uw Huys vergaerde
 Aan 't hoofd van Néerlands vrye Volk!
 155. Maar neen! nu boven 't aards verheeven
 Kan alle glans van syne Neeven,
 Hoe groot, niet loonen voor syn bloed!
 Zelfs niet al kon Berlyn hem toonen
 De Eer die Frederyk aan Thronen,
 160. Aan syn Geslacht, aan 't Menschdom doet!

- Dog zo de schoonste praal der Grooten
 Bestaat in liefde van 't Gemeen,
 En geene macht is om te stooten
 Bewaakt door zorg van ieder een;
 165. Koom, volg, verzamel my na de haven

141—143: Van Haren denkt aan Homerus' Ilias. 144. Aulis — havenstad in Boeotië, de verzamelplaats der Grieksche vloot voor de Trojaansche oorlog. 151: de Hoop spreekt Willem I aan. 156. neeven — nakomelingen. 158: Berlyn — Pruisen en Brandenburg waren sinds 1618 vereenigd. 159. Frederyk — Frederik Willem I van Brandenburg, „de Grootte Keurvorst“, gehuwd met een dochter van Frederik Hendrik, bracht zijn land tot bloei en stelde het voor Fransche refugiés open.

170. De teek'nen die de Wallen gaven,
Verkondigen de komst van 't Jacht:
Die hier is aller ziels verlangen
Dien 't hart van ieder gaat ontvangen,
Is reeds in Amsterdam gebracht!

166. wallen — het geschut op de wallen.

TWAALFDE ZANG.

1. Wanneer door bitt're nood gedrongen,
Uit Oud'ren Huys, een eenig Soon,
En van syn's Moeders zy gewrongen
In verre Landen houd de woon;
5. Dan leefd de Moeder in verlangen,
Geen rust kan hare ziel bevangen,
Maar hoop en wenschen, dat de dag,
De blyde dag voor haar, mag leeven
Die 't waarde pand zal weedergeeven
10. Dat eens in hare boezem lag!

Maar als de tydstip is gekoomen
Dat sy de goede tyding hoord
Dat op de Kusten is vernoomen,
Een Schip, en hare Soon aan boord!

15. Dan weegen uur en oogenblikken,
De minste winden doen verschrikken,
Door hare vreese storm gemaakt!
Haar zorgen zyn maar opgeheeven,
Als in haar armen isgegeven,
20. Die 't Moeders hart zo teder raakt!

Dan dwaald de stem op hare lippen
Dan zoekt, hoewel vergeefs, het woord
Uit hare mond verhaast te glippen,
Door nieuwe woorden wêer gestoord!

25. Sy wil verhaalen, sy wil vraagen,
Wat sy, wat hy heeft ook verdraagen!
Maar in de plaats van spraak, die vlucht,
Kan vreugde niets als zugten brengen,
Daar zig de snikken onder mengen,
30. Men hoord alleen verward gerucht!

TWAALFDE ZANG

4. houd de woon — verblijf houdt. 15. dan valt elk oogenblik van uitstel haar zwaar. 17. storm gemaakt — voor storm gehouden.

Die dag is thans alhier gebooren,
De dageraad als d'een'ge Soon,
Uit Oud'ren Huys zo lang verlooren
Vind weder Oud'ren hart en woon!
35. Aanschouw met wonder en verbaasen
Dat talloos Volk, nu loopen, raasen,
En dan met eerbied aangedaan,
In 't oogenblik van zig verkrygen,
40. Om onder ongelooflyk zwygen,
Als onbeweeglyk stil te staan!

Daar gaat zig hare stem verheffen;
De lucht wêergalmd, en d'aarde beeft:

„Wat ongeval kan d'Amstel treffen,
„Oranj' is hier! Oranje leefd!“
45. Nu staat wêer alles opgetoogen,
Sy weigeren geloof aan d'oogen
„Hoe, zeggen sy, geen donk're wolk
„Geen eene trek in 't vriendlyk weesen
50. „Die 't allerminste schynd te vreesen
„Of voor Regeerders, of voor Volk!“

Volgd, Mannen, 't voorbeeld u gegeven

Houd nimmermeer gedagtenis
Van al wat eertyds mogte zweeven
Of onlangs overvallen is!
55. De Vyand is aan uwe deuren
Laat geene nieuwe Tweedracht scheuren
De boesem van uw Vaderland!
Door Eendracht is dit Land gereesen,
Laat Eendracht weer uw toevlucht weesen
60. In Gods, en in Oranje's hand!

38. in 't oogenblik — onmiddellyk. 46: zij gelooven hun eigen oogen niet. 54. overvallen — voorgevallen. 55. De vyand — de Franschen, die na het uitbreken van de Oostenrijksche Successie-oorlog (1740—1748) in Staats-Vlaanderen stonden.

Ziet gy zig naast Oranje stellen
Syn Koninglyke Gemaalin?
De Minlykhêen die haar verzellen
Bekooren ieders hart en zin!

65. Men meend te zien Minerva koomen,
Of Venus rysend' uit de stroomen,
Als Cyprus haar voor 't eerste zag!
En 't oog en 't hart zyn niet bedroogen,
De glans der Schoonheid is in d'oogen,
70. De Wysheid praald in haar gedrag.

ô Kuysch', ô heyl'ge Huwlyks banden,
ô Rust van 't menschelyk geslacht;
Gy zyt de dierbaarste der panden,
Die d'Order aan de Menschen bracht!

75. Gy wist den woesten t'onderrigten,
Tot welke Wetten hem verpligten,
De naam van Vader, Broeder, Soon!
Hoe weinig thans geacht op Aarde
Had u dit Huys altoos in waarde
80. Gy hield gestaag in 't zelf' uw woon!

[Die twee of drie zyn oude Vrienden
Trouwhartig en standvastig tal,
Die onbaatzuchtig Nassau dienden,
In ieder slag van 't ongeval.

85. Gy vreesd, sy zullen ras verdwynen

62. gemaalin — Anna van Hannover. 63. Minlykhêen — de Gratiën; allegorisch op te vatten: haar beminnelijkheid. 65. Minerva — Godin van de wijsheid. 66. Venus — Godin van de schoonheid, uit het schuim der zee geboren en bij Cyprus geland. 74. d'order — de wereldorde. 79. dit huys — het Huis van Oranje. 81. oude vrienden — de dichter heeft het oog op de Friesche hofpartij, waartoe hij en zijn broeder Willem behoorden.

Nu vleyend' ondeugd gaat verschynen,
Die d'oudste Vriend van Hoven weerd;
Vrees niet! die 't Lot aan ramp dëe wennen,
Die Prinsen leerden Vriendschap kennen,
90. En hoe d'ondankbaarheid onteerd!]

* Lafharte Vleyers, die de Vorsten
Reeds heet genoeg na Dwinglandy,
Nog voed in hare Heerschzugts dorsten,
Ziet Friso machtig, Neêrland Vry!

95. Door syne maatigheid verstooten
Die 't Land van Rechten wil ontblooten;
Hy weet te myden 't al te veel;
Hy weet de macht voor zig te vreesen
Hy kan gelyk als Sulla weesen,
100. Hy kiest te zyn als Marc Aureel!

[Hy wil Geschiedenis t'ontvouwen,
Hy wist dat Goedheid zielen won,
En dat door onderling vertrouwen
Dit Volks, en Nassau's, macht begon!
105. Van daar in deese vrye Landen
Die wederzyds' onschendb're banden,
Van daar dat Nassau nooyt verscheen
In 't Vaderlands gewenschte tyden,
Als Nêerlands Adel aan de zyden,
110. En 't hart der Burgers om zig heen.]

87: zinspeling op Onno Zwier's val als staatsman. 88. die
— nader verklaard door die prinsen in vs. 89. 92. heet
na — belust op. 94. Friso — 's Prinsen voornamen luidden
Willem Carel Hendrik Friso. 95. verstooten — afhankelijk
van Ziet (vs. 94). 98: hij weet dat de macht voor hem zelf
gevaarlijk is. 99. Sulla — L. Cornelius Sulla „Felix“, Romeinsch
staatsman, berucht om zijn wreedheden tegen de onderworpen
Samnieten (82 v. C.). Hij liet zich de levenslange dictatuur
opdragen. 100. Marc Aureel — M. Marcus Aurelius Anto-
ninus, Romeinsch Keizer 161—180, bekend wegens zijn zacht-
moedig karakter en mild bestuur. 108: in de tijden dat zijn
komst voor het vaderland gewenscht was.

- Maar luister! hoor Hem selve spreken
 Tot d'Amsterdamsche Burgery;
 Merk alle stemmen af gaan breeken,
 En ieder stil aan alle zy!
115. „ô Vrienden, zo in uwe aad'ren
 „Ook straald het bloed van uwe Vaad'ren
 „Oranje bied syn vriendschap aan!
 „Wy hebben nimmer ramp te vreesen
 „Zo lang ('t geen eeuwiglyk mag weesen!)
120. „Oranje zal met d'Amstel gaan!
- „Herdenkt, aan Nederlands gevaaren
 „Eer dat het magtig Amsterdam,
 „De taeije Pylen hielp vergâeren,
 „En eind'lyk deel in d'Unie nam!
125. „Van deese tyd zag m' alles leeven,
 „Aan 't Vlaak, en Pampus, welvaard kleeven,
 „En uw Verlossers groote ziel
 „Nu vry van alle hinderpaalen
 „Op 't gansche Land doen nederdaalen
130. „Het heyl begonnen in den Briel!
- „Gedenkt aan onser Vaad'ren twisten,
 „Hoe dat een schrander Afgezant;
 „Hoe dat d'Avaux door syne listen
 „Uw hulp ontrok aan Engeland!
135. „Maar haast aan wederzyden wyser

120. d'Amstel — Amsterdam. 123. taeije pylen — de met moeite onder een band vereenigde provinciën. 124. eind'lyk — in Februari 1578. 126. Vlaak — droogte in de Zuiderzee. Pampus — vgl. VIII vs. 54. 133. d'Avaux — Fransch gezant in Nederland, die in het geheim met de Amsterdamsche regenten onderhandelde tegen de Engelschgezinde politiek van Willem III.

„Gaf Amsterdam Oranje 't yser,
„Hy ging, hy kwam, hy overwon!
„Uw Vloot zag hem in Torbay landen,
140. „Het was door uw' en syne handen
„Dat Vryheid in Euroop begon!

„Laat ons vernieuwen zulke dagen,
„Bied uwe hulp en milde hand;
„Ik zal myn bloed gewillig waagen
145. „Zo 't nodig is voor 't Vaderland!
„Maar neen! dat liever deese Kusten
„In Overvloed en Vreede rusten!
„'t Is tyd dat Amsterdam bevind,
„En dat myn voorbeeld aan gâ toonen,
150. „Hoe dat Oranj' in vrêe kan woonen,
„En niet altoos den Oorlog mind!

„Mag haast Mauricius, de schatten
„Van 't West, doen zien aan d'Amstels boord!
„Bataaf, Guiana kan bevatten
155. „Al wat g' in 't ryk Brasil verloor!
„Laat Imhof 't Oosten doen herleeven!
„En Vryheid hier in Vreede geeven,
„'t Geen eertyds d'Oceaan vernam;
„Dat alle vier de Wereld deelen
160. „Haar gelden zonden, en beveelen,
„Na uwe Beurs, ô Amsterdam!“

136. 't yser — de gewapende oorlogsvloot, waarmede de koning-stadhouder in November 1688 in de Torbay-baai landde, vgl. IX vs. 135. 137: zinspeling op *veni vidi vici*. 151. Mauricius — eiland in het Z. deel van de Indische oceaan, gedurende 1598—1712 Nederlandsch bezit. 153. Guiana — landstreek in het N.O. van Zuid-Amerika, waar de W. I. C. de nederzettingen Essequibo en Berbice bezat. 154: vgl. XI vs. 101. 155. Imhof — Gustaaf Willem Baron van Imhoff (1705—1750), G.G. van Oost-Indië sinds 1743. 158. dat — afhankelijk van geeven (vs. 156). vier — Australië wordt niet medegemeld.

[De Vryheid's aandacht op die woorden
Erkend de styl waar in Sy sprak,
Als Grieken met verrukking hoorden
Dat Quintius haar keten brak:

165. Dat Romen's Veldheer, maar gekoomen
Alleen om Dwinglandy te toomen,
Aan Hellas Wet en Rechten schonk!
En d'Isthmus zag, dat van de dingen,
Die roeren 't hart der Stervelingen,
170. De Vryheid boven alles blonk!]

Hy zweeg. Gejuich volgt syne wenschen;
Het vry gejuich van 't open hart!
Men hoord rondsom vernoegde menschen
De blydschap jaagd de bange smart.

175. Maar ziet! in 't midden van de schaaren
Iets onverwagts zig openbaaren
Het geen Oranje's aandacht wekt:
Een Vrouw, op 't leevendigst bewoogen
Vest stadiglyk op 't Jacht haar' oogen,
180. Wyl vreugde 't zeedig weesen dekt.

Dog schielyk minderd in dat weesen
Al wat is vrolyk, wat is rood
En op haar' wangen is gereesen
De bleeke schaduw van de dood!

185. „Ik sterf gerust“, die weinig woorden

163. Als — toen. 164. Quintius — T. Quintius Flamininus, Romeinsch Consul in 198 v. C., versloeg het Macedonisch leger bij Cynoscephalae (197) waarna hij op de Isthmische spelen de Grieken voor vrij verklaarde. 168. d'Isthmus — landengte van Corinthe waar ter eere van Poseidon om de twee jaar spelen werden gehouden. 171: Het in de volgende twee strophen verhaalde gebeurde in werkelijkheid te 's-Gravenhage, vgl. Doc. I. 180. weesen — gelaat.

Is 't geen de naaste menschen hoorden,
„Ik heb, ô God! door uwe hand
„Gezien aan ons nu wedergeeven
190. „En met de waare Godsdienst leeven,
„Oranj' en Vryheid in dit Land!”

Wie, roept de Prins, zou niet beminnen,
Een Volk dat zulke liefde toond?
In welkers hart, in welkers zinnen,
Zo diep Oranj' en Vryheid woond!
195. Het zyn de Eerste Willem's daaden
Die spreiden deese dankb're zaaden,
Hervat de Hoop, die gy hier vind!
Die liefde zal in Nêerland blyven
En daag'lyks meer en meer beklyven
200. Zo lang Oranje Vryheid mind!

191. prins — Willem de Zwijger, wien van Haren de historische woorden van Willem IV bij deze gelegenheid in de mond geeft.

DE TIENDE ZANG.

1. Terwyl de Hoop door zulke woorden
Oranje's ziel versterkt, en troost,
Draeyd onse halve Gloop door 't Noorden,
En donkerheid neemt af in 't Oost.
 5. Der Starren glans houd op te praalen,
Verborgen door Aurora's stralen;
Het aardryk toond zig aan 't gezicht,
En Dillenburg ziet hare bergen,
De kruin niet meer voor 't oog verbergen,
 10. En wit, door Daag'raads eerste licht.
- * Het pluymgedierte groet den morgen,
En loofd den Schepper van 't Heel-Al;
Die hun den dag, met weinig zorgen,
Bevryd van wroeging, geeven zal.
15. De dauw, in wolken nêergehangen,
En op den top van 't gras ontvangen,
Maakt dat de wortel voedzel heeft.
Een zagter, maar geen minder, wonder,
Als zyn de Tifons, Onwêer, Donder,
 20. Of als de loeiend' Aarde beeft!

Oranj' ontwaakt: de droomen vlieden,
De slaap heeft syne dienst gedaan,
Gaat sluimering aan and'ren bieden,
En worsteld tegen dag-licht aan.

25. De ryke Hoop, alleen, gebleeven,

DE TIENDE ZANG

3. halve gloop — het noordelijk halfrond. 6. Aurora's stralen — de morgenschemering. 8. Dillenburg — de bakemat der Nassau's. Hier wachtte Oranje betere tijden af na zijn mislukte expedities. 19. tifons — vgl. IX vs. 100.

- Zal staadig in de loop van 't leeven,
 Zig toonen aan Oranje's zyd';
 Verzellen syne groote daaden,
 En zoeten alle bitt're paaden,
 30. In voorgezicht van zag're tyd!
- Zo rees, vertroost door syne droomen,
 Hy, welkers geest vernomen had,
 Op d'oever van Euphrates stroomen,
 Semiramis, in uwe Stad;
 35. Hoe d'Aard' haar grootste Koningryken
 Zou 't een, voor 't and're zien bezwyken;
 Hoe God, Gebieden gaf en nam;
 Wat in d'aanstaande tyd zou weesen,
 En 't Menschdom hoopen mogt of vreesen,
 40. Tot dat de Tyd der Weeken kwam!

- Maar thans ten Kimmen uitgescheenen
 Verlicht de Son de Brielsche reê,
 De hoogste Vloed is al verdweenen,
 En 't vallend water trekt na Zee;
 45. Wanneer de Ryk de ankers winden;

30. voorgezicht — vooruitzicht. 32. Hy — Belsazar, laatste koning der Chaldaeën volgens het boek Daniël waarop deze strophe betrekking heeft, speciaal hfdst. 7. 34. Semiramis — vrouw van een Assyrischen koning Ninus, na wiens dood zij Babylon aan de Euphraat stichtte. 40. de tyd der weeken — Jesaja en andere profeten hadden voorspeld dat het hersteld Israël na 70 jaar in eigen land zou wonen en de zegeningen van het Messiaansche rijk zou genieten (Jesaja 23:5 v.; 24:5 v.), maar deze voorspellingen waren niet uitgekomen. Daniël verklaarde de 70 jaar als 70 jaarweken, dus als 70×7 jaar. Hiervan waren nu $69\frac{1}{2} \times 7$ j. om (vgl. Daniël 9:24—27), maar nu breekt dan ook de eindtyd: de tyd der weeken aan (Daniël 7:25 v.). 41. uitgescheenen — uit behoort bij ten kimmen.

- De blanke zeylen laat ontbinden,
 En zoekt wêerom, het zelve Land,
 Daar nog 't gebod niet is geheeven,
 Zo kort te vooren maar gegeven,
 50. Dat alle Nederlanders band!
- Dog kennis van der menschen zaaken
 Die tyd en ondervinding gaf,
 Doed zonder schroom de Kust genaaken
 Daar alles scheen onmenschlyk straf.
 55. Hy weet wat ieder moet gelooven
 Van 't geen de Staatkund', aan de Hooven,
 In donk're wolk heeft afgetergd;
 En dat Elizabets besluiten
 Zig altyd maar zodanig uitien,
 60. Als 't daadelyke tydstip vergd.

- Hy naderd niet, om haar te spreken
 Uit naam van Lumel's zwakke Vloot,
 Die kleine twisten schynd te wreeken;
 Maar van een Macht die spoedig groot,
 65. Philip zal geeven beezigheeden,
 En in de Nederlandsche Steeden
 Oranje krygen tot haar ziel!
 Die welgewaapend aan zal komen,
 Zo haast in Duitschland is vernomen,
 70. Het voorgevallen' in den Briel!

47. land — Engeland, waar koningin Elisabeth, om Philips II niet te verbitteren, in het voorjaar van 1572 den Geuzen geboden had haar rijk te verlaten. 54. straf — streng, onverbiddelyk. 57. afgetergd — afgedwongen. 60. 't daadelyke tydstip — het dringende oogenblik.

- Hy meend aan haar te kunnen toonen,
 Dat zo de wreede Castiljaan,
 De dwang in Néerland kan doen woonen,
 Hy ras na Engeland zal gaan!
75. En dat, zo Vryheid plaats mag vinden
 In Nederland, en ons verbinden
 Door Godsdienst plicht aan hare Kroon
 De Maas, en Amstel, aan het bloeijen,
 Na Theems, en Humber, kunnen vloeijen,
80. En steunen haarer Neeven Throon!

- De duynen van Goeree verdwynen
 De snelle winden spoeden voort,
 En Suffolk 's Kusten gaan verschynen
 Ondekt aan 't oog door 't held're Noord.
85. De Zeeliên vinden 't geen sy zogen
 De Theems, haar zanden, hare bogten;
 Daar ryst Sheerness aan Shepey's end!
 Sheerness, 't geen eens voor ons zal bukken,
 Befaald door Nederlands gelukken,
90. En uwe Vaandelen, van Gend!

- Nu hoger inwaards opgevaaren
 Ziet hy een bloeyend vruchtbaar strand,
 En hoop van ryke kooren airen,
 En rust en overvloed in 't Land!
95. Daar wist men uit de weg te zetten

72. Castiljaan — Philips. Na de dood van Isabella maakte Castilië deel uit van de Spaansche landen. 79. Theems en Humber — riviermondingen aan Engeland's O.kust. 80. haarer neeven throon — het rijk onder haar nakomelingen. 83. Suffolk — graafschap in Z.O. Engeland. 87. Sheerness — stad in Kent, aan de mond van de Medway, op het eiland Sheppey. Bij de tocht naar Chatham (1667) voer een smaldeel de Medway op en verbrandde een deel der Eng. vloot, vgl. X vs. 64. 90. van Gend — Hij nam aan deze expeditie deel; vgl. IX vs. 179.

Door vast' onwankelbare Wetten,
't Geen elders breekt der Ryken kracht;
Daar gaat de waare Vryheid praalen,
En Volk, en Vorst, kend hare paalen,
100. En elk, hoe ver gaat syne macht!

Wanneer het Noorden, zonder scheepen,
Gedompeld lag in duisternis,
Had Engeland al vroeg begreepen
Dat Rykdom vrucht van Handel is!
105. Nu durven hare stoute Vlooten
Uw Haavens reeds van goud ontblooten
Hayti, 't geen uw schoot verborg!
Uw naam, Hayti, zal niet leeven,
Nog Spanjens naam aan u gegeven,
110. Zo spot de Tyd met onse zorg!

Wyl 't Westen hen ziet zeegepraalen,
Verçierd de Akkerbouw haar Land;
Haar wollen vullen 't Oosten's Scaalen
En kleeden 't weelige Levant.
115. ô, Zeg de Ryk, dat onse Neeven
Eens mogen 't heuchlyk uur beleeven
Dat deese glans aan d'Amstel woond!
Dat over 't Pampus kwaamen zeylen,
En Zuyder-Zee, uw diepte peylen,
120. Het tal van scheepen hier getoond!

101—110. De strophe is in 1776 aanmerkelijk gewijzigd; zie Oph.
107. Hayti — eiland voor de Amerikaansche kust, door Co-
lumbus in 1492 ontdekt en Hispaniola genoemd, welke naam
later in St. Domingo veranderd werd. 111. hen — de vlooten.
113. scaalen — de havens van het O.gedeelte der Mid-
dellandsche zee. 114. Levant — de kusten van Klein-Azië
en Syrië. 118. Pampus — vgl. VIII vs. 54.

Terwyl syn' oogen dus gaan dwaalen
Op ieder voorwerp 't geen hy ziet,
Langs stroomen, heuvelen, en daalen,
En honderd torens in 't verschiet;

125. Wysd Greenwich tuynen, en gebouwen,
Alwaar de grootste van de Vrouwen,
Elizabet, het daglicht zag,
En daar na 't afdoen van de zaaken,
Haar wyse ziel zoekt land-vermaaken,
130. Als haar de rust gebeuren mag.

Maar schoon dit u alleen kon leyden
ô Greenwich, aan d'onsterflykheid,
Ziê nieuwe glans voor u bereyden
Door Nassau's edelmoedigheid!

135. Aanschouw, op uwe stille boorden,
Sy, welk' in alle Werelds oorden
Voor Eng'land zworven d'Aardkloot om,
Bevryd voor stormen en voor vlaagen,
Hier eindigen haar laaste dagen,
140. In rust, en vreedig' ouderdom!

ô Vorst! dien onse harten minden
Die ook bemind' uw Vaderland,
Hoe koomt, dat wy aldaar niet vinden
Dit heylzaam werk van uwe hand?

145. Indien de Hemel niet aan d'Aarde

125. Greenwich — de stad ligt aan de Theems. 129. land-vermaaken — landelijke genoegens. 132. aan — tot aan.
134. Nassau's edelmoedigheid — Willem III voltooide er het hospitaal voor oude zeelieden, waarvan de bouw onder Karel II begonnen was. 136. Sy — men zou hen verwachten; wellicht invloed van het Latijnsche ecce met nominatief.
141. vorst — Willem IV. 143. aldaar — in het vaderland.

Te vroeg benyd had Anna's waarde,
Had niet de Deugd te vroeg beloond,
Gestoord het werk van hare handen,
Was uwe rust in deese Landen,

150. ô Zee-liên, ook alrêe bekroond !

ô Hemel! welke nieuwe schrikken
Stort deese Naam in myne ziel!
ô Nacht! ô doodlyk' oogenblikken!

155. Als sy, aan Land en my, ontviel!
Kan, zonder uwe rust te krenken,
Vorstin, myn teeder ziels herdenken
Nog dringen boven 't hoogste zwerk;
Ziê nog, uw beeld myn hart bewoonen,
Myn dankb're hand uw graf bekroonen,

160. En bloemen strooijen op uw zerk!

Maar 'k zie rondsom op nieuws zig heffen
De vuyle dampen van de Nyd;
Die dampen weten hoe te treffen
Die hare stralen niet vermyd!

165. Waarom gevlucht? haar scherpste pylen
Bezeeren maar voor korte wylen,
En Eeuwen eeren 't Vry Gemoed!

170. Zo ziet men alle Na-geslachten
De naam van Cicero nog achten,
In weerwil van de Moorders woed'!

146. Anna's waarde — de ons zoo dierbare Anna. Zij is te vroeg gestorven dan dat haar plan tot stichting van een dergelyk hospitaal kon verwezenlijkt worden. 147. Had niet — indien niet.... dan was (vs. 149). beloond — nl. door de dood. 152. deese naam — die van „Anna“. Zij overleed in 1759 en met haar dood ontviel den Van Harens een grote steun. 161: deze strophe herinnert aan 's dichters lotgevallen. 169. Cicero — M. Tullius Cicero, Romeinsch staatsman, wegens zijn republikeinsche opvattingen door Octavianus vogelvrij verklaard en in 43 v. C. vermoord.

VEERTIENDE ZANG.

1. Elizabeth verstaat regeeren,
Te doen eerbieden hare Wet,
En wil, dat zonder haar begeeren,
Geen Vlaming voet in Eng'land zet.
5. By hare Raad is haast vernomen
Dat Londen's Touwr heeft aan zien komen
Uit zee gebragt aan syne zyd',
Een van die dapp're vluchtelingen,
Die, onlangs maar, bevel ontvingen
10. Het Ryk te laten voor altyd.

- Die Vreemdeling is haast gevangen,
En voor Elizabet gebracht,
Onwis of hy zal straf erlangen,
Of meerderen der Geusen kracht!
15. Aldus op Byrsa's strand gevonden,
Voor Dido's nieuwe Throon gezonden,
En bystand zoekend' op de Kust;
Verscheenen eertyds die Trojaanen,
Die weg voor Romanen gingen baanen;
 20. Ook niet in vryheid, maar gerust!

- De Ryk, door praal niet opgetoogen,
Eerd, zonder vrees, de majesteit,
Syn geest bedaard, en onbewoogen
Spreid geene wolken op 't beleid.
25. Zo, tot de Koningin getreden,

VEERTIENDE ZANG

2. eerbieden — eerbiedigen. 6. Touwr — de Tower, sterkte a. d. linker oever v. d. Theems. 9: vgl. aant. XIII vs. 47. 14. meerderen — vergrooten. 15. Byrsa — de burcht van Carthago, gebouwd op een zestig meter hooge rots. 16. Dido — Tyrische koningsdichter, die nog niet zoo lang in Afrika, waar zij zich met de bouw van Carthago bezig hield, was aangekomen, toen Aeneas, met zijn volgelingen uit het brandend Troje ontkomen en uitgevaren om naar de eisch van het noodlot in Italië een nieuw rijk te stichten, op haar kust landde. 21. opgetoogen — geïmponeerd (?); vgl. ook VI vs. 155. 24. 't beleid — zijn optreden. Hij doet zich dus voor zooals hij is.

Let hy, gedurend' hare reeden,
Aandagtiglyk, op mond, en oog,
Hy weet, hoe ook zig 't hart mag dekken,
Dat iets zig toonen kan in trekken

30. Waar door men maar ten half bedroog.

Gy durfd alleen hier Wetten schenden,
(Is 't eerste woord van hare mond)
En uwe treden herwaards wenden,
Schoon ik uw gansche Vloot verzond?

35. Spreek roekeloos', op welke gronden?
Of hebt gy nimmer ondervonden
De strengheid van de Wet van 't Land?
Beef! deese Wet vertoond gevaaren,
Voor welke niets u kan bewaaren,
40. Als een vergifnis van myn hand!

Hy antwoord: in de korte tyden,
Die ik in Eng'land heb geleefd,
Zag ik de vreugd' aan alle zyden,
En misdaad maar alleen die beefd!

45. Ik zag volbrengen uwe wetten,
En straffen, en belooning, zetten,
Maar zelden, langzaam, na beraad;
En niemand van genâe versteeken
Als aan uw goedheid was gebleeken
50. Dat iets verschoonen kon de daad.

Als uw' herbergzaam' Engelanders
Hier luisterden na onse taal,
Als sy de smart der Nederlanders
Verstonden uit ons droef verhaal,

55. Vond ik een Volk ten allen tyden

29. trekken — de gelaatsuitdrukking waaraan men zien kan of iemands woorden ernst zijn. 34. verzond — het wegzenden. 51. herbergzaam' — gastvrije.

Zien onse ramp met medelyden,
Zo, zeiden sy, was ook ons Lot!
Zo zag men Eng'land onderdrukken
Eer 't einde van haar' ongelukken
60. Kwam van Elizabeth en God!

Wanneer by Russ en Samojeeden
Wanneer in 't aller-verste Noord
De ballingschap bracht myne treden
Heb ik, zelfs daar, uw lof gehoord!
65. En als de Elb' en Eems ons zagen
Na Jemmingen, berooyd, verslagen,
Voor menschen oogen reeds verplet;
Was 't woord, aan ons, van hare stroomen,
ô Mannen, uw behoud moet komen
70. Van God en van Elizabeth!

De Dwingeland, die zo verbolgen
Syn' eigen' onderdaanen haat,
Die u om Godsdienst doet vervolgen
Die u met ys're roeden slaat;
75. Die gansch Europa wil regeeren
Denkt ook om Eng'land t'overheeren!
Vergeefs wil daar Elizabeth
De zachtheid op den Throon doen wonen,
Haar Mededingster tot de Kroonen,
80. Door syne raad, tergd hare Wet!

61. Samojeeden — een volkstam in N.-Rusland en Siberië.
63. ballingschap — vgl. III vs. 53. 66. Jemmingen —
vgl. I vs. 81 vlgg. 71. dwingeland — Philips II. 76. over-
heeren — overmeesteren. 79. mededingster — Maria
Stuart, de Katholieke koningin van Schotland, die aanspraak
op de Engelsche troon maakte. 80. syne — nl. van Philips,
die haar ondersteunde. tergd — trotseert.

Geheel Europa zonder krachten
Heeft ons gezonden na uw Ryk;
Men zeide, waar ons scheepen brachten,
Gâa neemd in Albion uw wyk!

85. Elizabeth in hare handen
Houd ook het Lot van and're Landen,
Sy is 't alleen die helpen kan:
Gy kund gerust op haar vertrouwen,
Haar oog is van de schoonste Vrouwen,
90. Het hart is van de braafste man!

Aldus geleid' in uwe Ryken
Wierd dagelyks ons oog gewaar,
Door duizend nieuw' en nieuwe blyken,
Hoe alles was volmaaktlyk waar!

95. Wy meenden, over al verdreeven,
Alhier, in stille rust, te leeven,
Tot dat Philip, ter nêer gezet,
Door deugden aan syn' onderdaanen
Een weg tot haar geluk zou baanen
100. Op 't voorbeeld van Elisabet!

Wanneer de strengheid uwer Wetten . . .
Maar neen! uw wet is altyd zagt,
En niets mogt uwe gunst beletten
Als Goddelyke wil en magt!

105. Wanneer de Godheid, door uw' handen
Ons noodzaakt' in den Briel te landen,
Wanneer de Maas en d'Ocean
De Geusen met de Vryheid zagen,
Door u, na Hollands Kust gedragen,
110. Door u, op hare boorden staan!

84. Albion — oude naam voor Groot Brittannië. 90. braafste — dapperste. 97. ter nêer gezet — gekalmeerd, tot rust gekomen. 103. mogt — kon. 105—106: vgl. XIII vs. 47 vlgg. De inneming van den Briel was immers het rechtstreeksch gevolg geweest van haar bevel aan de Geusen om Engeland te verlaten.

[Misschien dat in die zwakke Wallen,
Een Bondgenoot voor U begint,
Daar Albion in Staats-gevallen
Een onderstand voor welzyn vind.

115. Zo weeder, Pausdoms Bul, of Bannen,
Verblinde menschen zâem doen spannen,
Hoe dankbaar zal der Geusen zwaard,
In ieder Eeuw dit Ryk bevryden,
En 't Vaticaan alhier bestryden,
120. Uit Haavenen, door U bewaard!

Gedenk aan 't Lot van Werelds zaaken,
Aan Tudor, Richmond, Bosworths veld;
Aan tyden welke nader raaken,

125. Die d'Aarde met verschrikking meld!
Gy kend, Philips vergift en moorden,
Valois, en syne false woorden,
Dat Beide smeeden uw verderf;
Reeds, deeld de Geus, aan deese Buuren,
In Heenegouw, d'onrustig' uren,
130. Bestemd voor Uwer Vaad'ren Erf.]

111. zwakke wallen — den Briel waarvan het blijvend bezit nog onzeker is. 113—114: waar Engeland bij staatkundige ontwikkelingen steun kan vinden tot eigen welzijn. 115. pausdoms bul — toen Hendrik VIII in 1538 de aanzienlijke kloosters ophief, deed Paulus III hem in de ban. 119. 't vaticaan — het R.K. geloof. 120. Haavenen — een deftig ongewoon meervoud voor havens. 122. Tudor — het Engelsche vorstehuis Tudor 1485—1603, waarvan de belangrijkste vorst Hendrik VIII de absolute monarchie vestigde. Richmond — Hendrik VII Tudor Graaf van Richmond, die in de slag bij Bosworth Richard III York versloeg, waarmede de Rozenoorlog eindigde. 126. Valois — het regeerend Fransche koningshuis. Hier: Karel IX onder wiens bestuur de Bartolomeusnacht plaats vond (24 Augustus 1572) op aanstichting van de koninginmoeder Catharina de Medici. 128. deeld aan — deelt toe, bezorgt. buuren — de Franschen en de Spanjaarden. 129. Heenegouw — hier verrastte Lodewijk van Nassau Bergen.

Vervolg het werk van uwe handen!
Uw Ryk is Nêerland's wieg geweest,
Ruk ons uit Spanje's strenge banden,
Die Gy, en Gy alleen, niet vreesd!

135. Zo mag de bystand ons geschonken
(Maar laat) op uwe grafstêe pronken,
Met deese lof van 's Vryheids mond,
„De Maagd, die alle Volk'ren eerden,
„Die alle Koningen begeerden,
140. „Die was 't die my na Nêerland zond!“

Hy zwygd. Elizabet in d'oogen
Heeft reeds niet meer de fierheid staan;
Sy scheen te zyn door meededoogen
En was door Staatkund' aangedaan!

145. Sy weet wat voordeel sy kan trekken
Door Vyand, twist, en kryg te wekken,
Aan hem die stadig Eng'lands kust,
Met heyr en vloot wil overstelpen,
En onder schyn van Godsdienst helpen,
150. De Vyandin van hare rust!

[Maar geen van alle Stervelingen
Sprak immer minder onbedacht,
Wist beeter taal en tong te dwingen,
Na tyden eysch, of streng of zacht.

155. Geen Vorst heeft meerder ooyt bezeeten
Die Kunst, voor Grooten nut te weeten,
Die, niemand zonder hoop verzond,
By weyg'ring, heusheid wist te voegen,
En ieder een te vergenoegen,
160. Zelfs dan, wanneer m'Haar niet verstond.]

132: onze opkomende vrijheid is daar gekoesterd. 136. Maar laat — de Rijk hoopt dat zij lang zal leven. 140. my — de vrijheid. 143—144: accent op schéén en wás. staatkund' — politieke overwegingen. 147. aan hem — tegen Philips. 150. vyandin — Maria Stuart, vgl. vs. 79. 156. nut — nuttig. 157. verzond — liet heengaan. 160. m' — verzwakt uit men.

Sy zegd, ik voel myn ziel beweegen
Door uwe droev' en bitt're elend;
Ik was altoos voor u geneegen,

165. Al was myn hart u onbekend:
Ik voel te meer uw' ongelukken,
Om dat het Lot my ook dêe bukken,
Ik weet wat haat van Godsdienst is!
Vervolging heeft my ook bestreeden,
170. Myn voet is op den Throon getreeden
Getrokken uit gevangenis!

Dog tegen d'Overmagt van Spanje
Zyn myne wenschen niet genoeg;
't Is meer dan tyd, dat zig Oranje
In Nederland, by u vervoeg.

175. Ik kan aan u geen hulpe bieden,
Maar geen verbod zal hier geschieden
Aan iemand onder myn bewind,
Om u te volgen door de baaren,
En deel te neemen in gevaaren,
180. En Roem, die zig by Vryheid vind!

Misschien, wyl ik haar Land dôe rusten,
Dat Eng'lands Jeugd vol hart en gloed;
Reeds brand, Europa's vaste Kusten,
Op nieuws, te toonen hare moed!
185. [Calais is hier nog niet vergeeten,

163. geneegen voor — tot. 170. gevangenis — onder de bloedige regeering van haar half-zuster Maria Tudor (1553—1558) was Elisabeth's leven voortdurend wegens haar hervormde geloofsovertuiging in gevaar geweest. 180: die samengaat met strijd voor de vrijheid. 183. brand — van verlangen. 185. Calais — tijdens de 100-jarige oorlog werd in 1347 Calais door de Engelschen genomen.

Zo lang by Engeland bezeeten;
Haar brand Crecy, en Azincoert!
Dog Moeders zorg voor waarde kind'ren
Moet d'aller-êelste drift verhind'ren,

190. Zo dikwyls die te vroeg vervoerd.

Maar 't Volk dat pas begint te leeven,
Dat Vrienden zoekt en Bondgenoot,
Moet eerst zig zelven aanzien geeven
Moet wysen macht in eigen schoot.]

195. Maar om by Vorsten hulp te vinden,
Gaaf eerst Oranj' aan u verbinden:

En zo gy myne raad geloofd,
Laat uwe Staat voor regel houden,
„Geen Hoven ooyt, die zig betrouden,

200. „Aan een Gemeente zonder Hoofd!”

187. brand — prikkelt. Crecy — door Engeland in 1346 op de Franschen veroverd, terwijl bij Azincoert Hendrik V Lancaster in 1415 het Fransche leger versloeg. 189. drift — aandrang. 190. vervoerd — meesleept. 200. gemeente — volk.

VIJFTIENDE ZANG.

1. Zo ras sy had gedaan met spreekē
Ryst om de Throon een Helden-stryd,
Elk' Engelsman wil Vryheid wreeken,
En elk de voorste zyn in tyd!
5. De Koningin noemd geen' van allen
Maar haare keus is reeds gevallen
En ras bespeurd door 't schrander Hof:
Hoe zou die keus aan Sidnei missen?
Die naam, vind m' in Geschiedenissen,
10. Van Vryheid, overal met lof!

Op Sidnei's treden volgt een bende,
Van Mannen, dapper, onverzaagd;
Van haar geen een die vreesen kende,
Of in 't gevaar zig niet behaagd!

15. Haar moed heeft reeds verscheiden jaaren,
Of op het land, of in de baaren,
Of op het Caledonisch strand,
Of aan de Iêrsche muitelingen
En aan Tyrone's hulpelingen
20. Doen voelen, wigt van hare hand.

VIJFTIENDE ZANG

4. de voorste in tyd — zich het eerst aanmelden. 8. aan Sidnei missen — S. voorbijzien, passeeren. Sidnei — Sir Philip Sidney, Eng. dichter en prozaschrijver, een gunsteling van Elisabeth. Hij werd gouverneur van Vlissingen en nam een werkzaam aandeel in de strijd tegen Spanje. 14. zig behaagd in — behagen scheidt in. 18. muitelingen — Ierland, in hoofdzaak Katholiek en door Gregorius XIII aangezet, bleef in opstand. 19. Tyrone — graafschap in Ierland. hulpelingen — hulpbenden.

- Zo Zwitserland, in uwe bergen
 Als roep van geld of oorlog rysd,
 Dat m' uwe gierigheid kooft tergen,
 Of aan uw jeugd de waap'nen wysd;
25. Dan koomen gansche zwermen daalen,
 Elk haast zig goud, of ampt, te haalen,
 Elk zoekt na Rykdom, of na Faam!
 Het eenzaam meysje gaat aan 't klaagen
 Verfoeyd, en gelds, en oorlogs, plaagen,
30. En d'Alp wêerklinkt haar Minnaars naam!

- Of dus, als in 't onmeetb're Noorden
 Van Catharina's wyse hand,
 Beveelen vliegen, van de boorden
 Van Kola, tot aan d'Amur's rand;
35. Dan zien en Oost en West zig mengen,
 En op de Donau's oever brengen;
 Dan merkt men wat Haar ziel vermag!
 De Fin, den Syriër ontmoeten,
 Stamboul, Tobolskoi's Vaand'len groeten,
40. En d'Archipel, de Dwina's Vlag!

- Maar Londen ziet de Ryk vertrekken
 Met blyder geest als toen hy kwam;
 Hy hoopt met deese hulp te wekken
 De Vryheid tot in Amsterdam!
45. En dat, zo al, de Walsche Landen

21. vlgg.: Deze strophe herinnert aan 's dichters verblijf in Zwitserland 1747/48, zie Inl. hfdst. II: 1. 23. Dat — als: als men uw hebzucht komt prikkelen. 30. weerklinkt — weerklaagt als echo. 32. Catharina — Catharina II de Groote, keizerin van Rusland 1762—1796. 34. Kola — schiereiland ten N. van de Witte zee. Amur — rivier in Z.O. Siberië. 36. Donau's oever — in de 1e Russisch-Turksche oorlog (1768—1774) trokken de Russ. legers de Donau over. 38. Fin — waarschijnlijk dacht van Haren aan de annexatie van Koerland (1763). Syriër — sinds 1516 was Syrië deel van het Turksche rijk. 39. Stamboul — Constantinopel. Tobolskoi — stad in het Omskergebied (Rusl.). 40. Dwina — rivier in N.-Rusland. 45. Walsche landen — de Zdl. Nederlanden.

Zig mogten aan Philip verpanden,
De Vryheid, d'Amstel, Zeeuw en Fries
Wel haast zal nieuwe wegen wysen;
Misschien, by haar, een Unie rysen,
50. Die goed-dôe Scheld' en Ley's verlies.

[Wat kan een volgend' Eeuw niet geeven
Zo d'Eendracht kroond syn Vaderland;
Zo Wetten by de Vryheid leeven,
Zo Nassau Slaverny verband!

55. Het Lot, aan ieder Volk op Aarde
Vergund een perk van roem en waarde,
Doorluchtig in Geschiedenis:
Misschien dat in d'onzichtb're keeten,
Van 't Al, door God alleen geweeten,
60. Der Geusen beurt gekomen is!]

De Theems is reeds ten eynd gevaaren,
De Zee vertoond haar wyde ruym,
Reeds hoord men 't bruysschen van de baaren,
En 't zieden van 't verdwynend schuym;
65. Wanneer de Ryk ziet scheepen klimmen
Die hoogen op de verre Kimmen,
Die, met een losgevierde schoot,
Door 't vinnig Oosten voortgedreeven,
Met haast na Eng'lands Kusten streeven;
70. Nu toond zig Vlag! de Vlag is rood.

49. by haar — onder elkaar. Zinspeling op de Unie van Utrecht. 50. goeddoê — vergoedt. Scheld' en Ley — beide rivieren om de Zdl. gewesten aan te geven. 53: indien wetten in vrijheid gehandhaafd worden. 56. perk — periode, tijdperk. 66. hoogen — omhoog komen. 67. schoot — het schootstouw. 68. Oosten — de O. wind. 70: de Vlissingsche vlag is een veld van rood waarin een antieke flesch met twee ooren van zilver.

- 't Raakt Vlissingen! 't zyn Nederlanders!
 Roept uit de Ryk, ik ken die Vlag!
 Ik merk, ik zie de Zeeuwsche standers,
 En meen te hooren naar geklag!
75. Hy last de booten uit te zetten,
 Geen holle Zee zal hem beletten
 Te speuren wie van Walchren vlucht:
 Menschlievenheid staat voor syn' oogen,
 Sy vind altoos syn hart bewoogen
80. Voor ieder sterveling die zucht.

Hy koomd aan boord. Hy ziet en Vrouwen
 En zwakke kind'ren zonder tal;
 En Gryzaards droevig in 't beschouwen
 Van deeser Lot en ongeval!

85. En een van haar, met traanend' oogen
 Voor syne kniën nêergeboogen,
 Begind: „ô Gy, ons meede-mensch,
 „Het zy gy zyt een Engelande,
 „Of wel een vrye Nederlander
90. „Aanhoor (misschien!) myn laatste wensch!

„En niet voor my! myn' hooge jaaren
 „Zyn buiten vrees van Slaverny,
 „Of keetenen met gryse hairen:
 „Die sterven durfd is altyd Vry!

95. „Ik ben voor anderen verleegen:
 „Laat meededoogen u beweegen
 „Voor deese teed'r' onnoos'le jeugd;
 „ô Wie gy zyt, in God te vreesen,
 „En aan de mensch tot hulp te weesen,
100. „Bestaat alleen de waare deugd!

74. naar — evenals bij Vondel met andere kleur dan nu:
 droevig. 75. last — gelast. 84. deeser — nl. van die
 vrouwen en kinderen. 93: of vrees om op hooge leeftijd ge-
 ketend te worden. 95. verleegen — bezorgd.

- „Haar Vaad'ren, onse braave Soonen
 „Verdeedigen haar Vaderland
 „Daar 't lot de Vryheid zal bekroonen
 „Of 't vrye bloed besproeijen 't zand!
 105. „Dit weerloos volk bewaard voor banden
 „Zoekt dwaalend' op een kust te landen
 „Aan wreede Dwinglandy ontwend:
 „Daar ieder kan in Vryheid leeven,
 „Aan God en Vorst het syne geeven,
 110. „En Eng'land is daar voor bekend.

- „Mag ons een schuilplaats daar gebeuren
 „ô Gy die kooft van deese Kust;
 „Die mymerd, peynsd; die schynd te treuren,
 „Die ook, misschien, verlangd na rust?
 115. „Zo is de leef-tyd vol van zorgen!
 „'t Is maar alleen de vroegste morgen,
 „Die zuiv're vreugd aan 't harte zend!
 „Zie deese kind'ren, lacchen, speelen!
 „Terwyl w'ons laaste brood verdeelen,
 120. „Is zorg aan haar nog onbekend!”

- Nu kooft de Stuurman meede naad'ren,
 En kend de Ryk, en zegd, „ô Vriend!
 „Zo niet, voor wallen uwer Vaad'ren,
 „Of tot behoud van d'Amstel, diend,
 125. „De hulp die ik met u zie koomen
 „Breng ons te rug na Zeelands stroomen
 „De nood is dringend' aan die kant!
 „Schoon Blois, aan Vlissingen gegeeven,
 „Zeer weinig teld gevaar en leeven
 130. „Hy vreesd de rampen van het Land!

107. ontwend — niet gewend aan. 111. gebeuren — te beurt vallen. 115. leef-tyd — de levensduur, het leven. 123: voor Amsterdam, waar de Rijk vandaan kwam. 131. schrikkenste — verschrikkelijkste.

[„Men spreid de schrikkenste geruchten
„Van 't woeste Volk dat is op togt!
„Die Napels kust om misdâen vluchten,
„Of op Galeyen uitgezegt;

135. „De Caffers van Saldanha boorden
„Die 's Konings eygen Soon vermoorden,
„De Mikelet, Croaat, Hoezaar!
„En and're tydingen daar booven,
„Die Blois, nog Gy, nog ik, gelooven;
140. „Maar 't naad'rend heyr en Vlot zyn waar.]

„Het klein getal van jongelingen,
„Nu bloot gesteld aan 's Vyands woed;
„Is ieder oogenblik t'omringen,
„Is Walchrens aller eedelst bloed!

145. „Misschien terwyl wy zamen spreeken
„Is Alba beezig zig te wreeken,
„Misschien dat Blois . . . maar welke kan
„Of welke syne staat, mag weesen,
„'t Zyn geene tyden om te vreesen
150. „Voor Lot-geval van eene man!

„Maar Vlissingen in 's Vyands handen
„Dan is 't met Nederland gedaan!
„Dan volgt den Briel met hare landen,
„Oranje kooft onnutlyk aan!

155. „Vergeefs is Dort by ons gekoomen,

132. op togt — onderweg. 133. Napels — sinds 1504 be-
hoorde het aan Spanje. 134: galeislaven dus. 135. Saldanha
— baai aan de W.kust van de Kaap. Philips zou zijn eigen
zoon door negerslaven hebben laten wurgen. 137. Mikelet
— inwoner van Michle in Tsjecho-Slowakije. Hoezaar —
Huzaar, een soldaat uit Hongarije. 140. vlot — vloot. 143.
omringen — omsingelen. 154. onnutlyk — tevergeefs.

„En heeft de Geuse Vlag genoomen;
„Vergeefs is Delft aan onse zyd',
„De Rotterdammers zyn verlooren,
„En 't schynzel even maar gebooren,
160. „Van 't Vaderland te zien bevryd!

„Uw hulp kan alles doen herleeven!
„Door haar is Vlissingen bewaard,
„Een nieuwe hoop aan elk gegeven
„Elend' en vlucht voor ons bespaard!

165. „Zo mag de Hemel uwe dagen
„Tot in de hoogste jaaren dragen.
„Bevryd van armoed', oneer, pyn;
„En uwe Vrouw, hoewel in banden,
170. „Met zorg opvoeden uwe panden,
„En Deugd, en u, indagtig zyn!”

Dus zag men by Camillus komen
En zoeken hulp in syne Moed,
De VADEREN van 't oude ROMEN,
Ontweeken aan der vlammen woed',
175. Niet sy, wier hart niet kon verduuren
De schâe van huysen, en van muuren!
Die stierven van der Gallen hand.
Maar sy, die 't leeven durfden lyden,
Op hoop, van eens in beet're tyden,
180. Nog nut te zyn aan 't Vaderland!

159: de pas ontstane lichtglans van hoop. 162. is bewaard — wordt gewaarborgd. 168: vgl. III vs. 53 en IV vs. 58. 171. Camillus — M. Furius Camillus, Romeinsch staatsman, verbannen op een beschuldiging van roof in de verovering van Veji (396 v. C.). Toen Rome in 387 door de Galliërs werd geteisterd en men zich zeven maanden lang op het Capitool verdedigde, riep men zijn hulp in en benoemde hem tot dictator. 177. van — door. (evenals bij Vondel). 180. nut aan — nuttig voor.

ZESTIENDE ZANG.

1. Al schoon de Ryk zig voeld bewoogen,
Door 't geen de Vlissingen hem zegd,
De strenge Tucht brengd onder d'oogen
Het geen op Voorn is overlegd.
5. De woeste Lumei doet zig vreesen!
Hy pleeg voor niemand zacht te weesen,
Maar wreed voor Vyand, hard voor Vriend:
Men zag hem nimmer faut verschoonen!
En ook gehoorzaamheid te toonen
10. Is d'eerste regel als men diend.

Maar daar en tegen gaat zig stellen
En 't Lot dat Vlissingen verwacht
En 't geen zig Blois heeft voor te spellen
Indien hy valt in Spanje's macht!

15. Hoe kan de Ryk gelooven, denken,
Dat Alba zal de Roem gaan krenken
Van wyste Veldheer van syn' Eeuw;
En zal vergeeten dat te buyten,
En toezicht om de Scheld' te sluyten,
20. Is ingebooren aan de Zeeuw?

Hy zag, hoe ras, met welke krachten,
Bossu is voor den Briel geweest;
Capelle kan het zelve trachten,
Wyl Walcheren nog is bedeesd!

25. Hy voeld, wat roep in deese Landen

ZESTIENDE ZANG

1. Al schoon — ofschoon. 4: vgl. daarvoor VI vs. 201 vlgg.
13. voor te spellen — te voorspellen. 18. buyten —
kopen. 19. toezicht — zorg, toeleg. 20. nota: ingebooren
aan. 23. Capelle — Anthony van Bourgondië Heer van
Capelle, Spaansch stadhouder van Zeeland te Middelburg.
het zelve — net zoiets als Bossu heeft gedaan. 24. be-
deesd — door schrik bevangen. 25—30: over de hulp van
Engeland zal iedereen spreken, mits deze gebruikt wordt waar
het gevaar het grootst is.

- Zal maaken hulp van Eng'lands handen,
 Niet, daar 't gevaar zig verre toond;
 Maar bystand, daar bebloede muuren
 Reeds zien de donderende vuuren
30. En Dood, en Oorlog, woed, en woond!
- Hy weet hoe sterk de Brielsche stranden
 Zyn door de Geusen reeds bezet;
 En last te steevenen na randen
 Daar zwakk're Vryheid diend gered.
35. 't Geen hem van Lumei staat te schroomen
 Zal door den uitkomst weg genoomen,
 Hy wagt verschooning van de tyd.
 Oranje zal syn doen niet laaken,
 Die weet hoe dat m' in groote zaaken,
40. Gemeene regels zet ter zyd'!
- * Aldus, van Goens! als langs de Kusten
 Daar Zeylediva 't Oosten cierd,
 Parys, Colombo kwam ontrusten,
 En reeds de witte Wimpel zwierd;
45. Wagt' uwe schroom na geen' beveelen

28. daar — dáár waar, staat dus tegenover vs. 27. 30: waar de oorlog woedt en de dood heerscht. 33. randen — kusten. 36. den uitkomst! 41. vlgg.: deze strophe is een nadere toelichting van vs. 39—40. 41. van Goens — Rijklof M. van Goens, zie IX vs. 79. Als superintendent van Ceylon versloeg hij in Juli 1672 bij Trinquemale een Fransch eskader onder de la Haye. 42. Zeylediva — het eiland Ceylon, diva = (Sansk.) eiland. 44. witte wimpel — de vredesvlag; bijna gaf Ceylon zich dus over. 45. beveelen — want dat de oorlog met Frankrijk in Europa op 6 April verklaard was, kon hij daar toen nog niet weten.

- Om 't daadelyk gevaar te heelen:
Gy naamt bevel van uwe Moed!
Die Moed, wanneer in 't West aan 't vallen,
De Vryheid boog in Utrechts Wallen
50. Vertoond' in 't Oost de Vryheids gloed.

- Terwylen heeft, in korte stonden
Die Blois in Vlissing is geweest;
Syn oog al meermaal ondervonden
d'Inwoond'ren inborst, hart en geest!
55. De Zeeuwen zyn als hare baaren:
Daar ieder makkelyk kan vaaren
Wanneer de Stroom en lucht is stil;
Maar als de Stormen en de winden
De Hont's, en Keeten's, woed', ontbinden,
60. Vind Zeeland's Havens niet, die wil.

- Dan heft de Zee rondsom de golven,
Het schuymend nat beklimd den dyk,
Dan schynen d'Eylanden bedolven,
En Walch'ren d'Oceaan gelyk!
65. West-Cappel schutting schynd te beeven,
De breede kruyn is aan 't begeeven,
De branding doet den oever vliên,
En Domburg vreesd haar' hoogste duynen
Zo laag geslecht als uwe puynen,
70. ô Nehalennia, te zien!

49: Utrecht werd door Lodewijk XIV in Juni 1672 bezet. 59. Hont — de Westerschelde. Keeten — waterweg tusschen Duiveland en Tholen. 65. schutting — dijk. 70. Nehalennia — Keltische of Germaansche Godheid op Walcheren, die bij Domburg een tempel had.

Zoo is de Zeeuw. Wanneer gevaaren
Voor Vryheid zweeven op de Kust,
Weet syne moed van geen bedaaren
Nog syne Leeuw van logge rust!

75. Wee hem! die, in dees' oogenblikken,
Voor Kunst of Macht hem wil verschrikken,
Hy schuymbekt, raasd, en kend geen rên!
Wat hielp Pacheco, Kunst of klagen?
Helaas, de Kunst moest straffe dragen
80. Van 't geen de Vryheid had gelêen!

Als Vryheid Volkeren kooft wreken,
Vertoond de Kunst zig met gevaar,
En ziet haar' handen alles breeken
Dat banden weet, of dreigd', aan haar!

85. Toen 't Noord dêe Vrye Benden daalen,
En zag in Romen zegepraalen,
Was d'Overwinnaars grootste zorg,
Dat hy, 't geen 's Werelds Vryheid hoonde,
En Kunst, in Naald' en Boogen, toonde,
90. Verbryzeld voor het oog verborg!

76. kunst en macht — de macht die de vrijheid onderdrukt, is doorgaans gesymboliseerd in een of ander kunstwerk. Wie zich wreekt op de machthebbers, wil zich ook wreken op de tropheën welke zij ten teeken van die macht hebben opgericht. hem — de leeuw. 78. Pacheco — Don Pedro Pacieco, ingenieur en bouwmeester van Alva die te Vlissingen, waarheen hij gezonden was, werd opgehangen. Zijn dood was dus een wraak op Alva's macht. 83. haar' — van de vrijheid, evenals in vs. 84. 85. 't Noord — het Noorden vanwaar de Cimbren en Teutonen naar Gallië trokken, waar zij de Romeinsche legers driemaal versloegen voor zij bij Aquae Sextiae (102 v. C.) en Vercellae (101 v. C.) een nederlaag leden. 89: de obelisk en triomfpoorten dus.

- Wie is 't van alle Zeeuwsche Steeden
 Die hulp aan Vlissingers zal biën?
 Met haar, in ruwe scheepen treden
 En Spanje's Vlooten niet ontzien?
95. Ter Veer! die moed van onse tyden,
 Die vreugde spreid' aan alle zyden,
 Beheerschte toen reeds uwen Wall!
 Die durfd', en Neêrlands Vryheid rysen,
 En onbeschroomd den Dichter prysen,
100. Die Neêrlands Vryheid zingen zal!

- De arend boven wolk verheeven,
 Voerd langzaam op, na 't Sonne licht,
 De kroost, in Lent', aan haar gegeven
 En sterkt al gaandeweg 't gezicht:
105. Zo zag men eerst met kleine schuyten
 Den Zeeuw op syne Schelde buyten;
 In 't kort verneemd hem d'Oceaan,
 Hy weet wel haast de Zee t'ontrusten
 Van Vlaanderen tot Eng'lands Kusten,
110. En tast de sterkste scheepen aan!

- Maar wyl zig Walch'rens naam op Zeëen
 Aldus door stoute Vlaggen heft,
 Beproefd Antwerpens Beurs de weën
 Van schâe, die ryken Handel, treft:
115. Fluks sneld de bitt're klacht na Spanje
 Hoe dat de Geusen van Oranje
 Zig toonen op de breede Scheld'!
 Hoe deese Stroom, op hare baaren,
 Voor d'eerste maal in honderd jaaren,
120. Bespeurd vyandelyk geweld!

95. moed van onse tyden — Veere had in 1747, evenals in 1672, het eerst tot verheffing van het Oranjehuis gedemonstreerd. 99. dichter — van Haren zelf, die een groot aandeel in 's Prinsen verheffing had. 107. In 't kort — na korte tijd, weldra. 108. ontrusten — verontrusten. 113. beproefd — ondervindt.

Het Spaansche Hof heeft wel begreepen
Met welke spoed dit diend gestuyt;
Eer dat de Zeeuw door zwaard're Scheepen
Krygd grooter macht, en meerd're buyt:

125. Maar d'Oorlogs-Vloot, onlangs gezonden,
Heeft zeeker alles wel gevonden,
Of alles reeds getemd door kracht!
De Schelde heeft de muitelingen
Tot rust, door waapenen, zien dwingen,
130. Of door de beuls ter dood gebracht.

Wie kan weerstaan aan Spanjes Vlooten,
Waar voor het West en 't Oosten bukt;
Die 't Ryk nog dagelyks vergrooten,
Aan welke nimmer iets mislukt?

135. Cortez, heeft hier de Mexicanen,
Pizarro, daar de Peruanen,
Almagro, Chili's Kust getemd!
En Portugal in onse handen
Brengd d'Indus en de Ganges randen,
140. En 't Oost aan hare Kroon geklemd!

125. d'oorlogs-vloot — de o.l.v. Medina Celi en Romero in 1573 uitgevaren vloot, die Middelburg moest ontzetten en waarvan de dichter in de volgende zangen de lotgevallen verhaalt. 130. beuls — een merkwaardige meervouds-vorm. 131. weerstaan aan — een Gallicisme. 135. Cortez — vgl. IX vs. 124. 136. Pizarro — vgl. IX vs. 129 evenals voor Almagro. 138. Portugal — in 1580 door Alva bezet. Met de verovering ervan kwamen ook de Portugeesche bezittingen aan Spanje: het in 1498 door Da Gama ontdekte gebied in Voor-Indië (Indus en Ganges) en de factorijen in Oost-Indië. 139. randen — oevers.

Tunis, door Carels Vloot genoomen,
Zag beeven 't Africaansche strand!
Lepanto heeft Don Jan vernoomen,
Met d'Overwinning in de hand!

145. Philip vertoond' op Malta's Kusten
Syn Vlag; die Vlag dêe Malta rusten!
Al dit in minder dan een' Eeuw.
Zie d'allergrootste Volk'ren vlieden,
En denk, of tegenstand kan bieden
150. De zwakke Vlissinger of Zeeuw!

Wyl dus, op 's Vryheids kracht bedroogen,
De Spaansche Hoogmoed reedeneerd,
Zorgd Blois, met alle ziels vermoogen,
Hoe best d'aanstaande ramp geweerd.

155. Hy heeft van Lootsen reeds vernoomen,
Dat door de Hoofden is gekoomen,
En hare boeg na Zeeland neygd,
Een Vloot beladen met Soldaaten
Die geene twyffel schynd te laten,
160. Aan nieuwe wraak die Vryheid dreigd.

Hy ziet de grootheid der gevaaren,
Maar alles is by hem bedagt!
Hy zal voor zeeker d'Eer bewaaren,
't Zy leeven, of de dood, hem wagt!

165. Herdenking stelt voor hart en oogen,

141. Tunis — in 1535 stond Carel V den Sultan van Tunis tegen den Bey van Algiers bij. 143. Lepanto — een Spaansch-Venetiaansche vloot onder Don Juan van Oostenrijk versloeg in 1571 de Turksche bij Lepanto, een havenstad in Griekenland. 145. Malta — ook hier werd een veroveringspoging van de Turken door den Grootmeester der Johanniters Jean de la Valetta afgeslagen. 149. denk — bedenk of het mogelijk zou zijn dat.... 151. op — wij zouden zeggen: ten opzichte van. 156. hoofden — de havendammen die ver in zee uitloopen.

Wat syne jeugd heeft ingezoogen,
De les die hem Oranje gaf!
„Zo g'een van twee-en moet verkiesen,
„Of Vryheid, of uw bloed verliesen;
170. „Verkiest, ô Jongeling, het graf!”

* Dus ook te moed', als 't Lot der Aerde
Nu andermaal aan Kryg gesteld,
De wêerzyds Adelaars vergâerde
In 't reeds met bloed gemeste veld;
175. Wyl Oost en West, in angsten beefde,
En Hæmus Vlakt' in ziddding leefde;
Zat Cato's Leerling, onvervaard,
(Wat ook syn kwaade Geest mogt wenken)
Gerust aan 't Vaderland te denken,
180. En d'Idus van de maand van Maart!

172. andermaal — thans in de 80-jarige oorlog. gesteld — onderhevig, blootgesteld aan. 173. adelaars — de adelaar was het teeken van het Romeinsch legioen. Deze strophe is een herinnering aan de twee veldslagen bij Philippi in Macedonië (42 v. C.) waar Brutus en Cassius tegen Antonius (weerzyds adelaars) de nederlaag leden. 186. Hæmus — gebergte tusschen Moesië en Thracië, thans Balkan. 187. Cato's leerling — M. Junius Brutus wiens moeder Servilia de halfzuster van Cato van Utica was. Hij was een der leiders van de samenzwering tegen Caesar. 190. d'Idus van Maart — Caesar werd 15 Maart 44 v. C. vermoord.

ZEEVENTIENDE ZANG.

1. Die keuse gaat voor Blois zich toonen;
Hy moet omringd in synen Wal
Elend' en Hongersnood zien woonen,
Onwis hoe lang hy wêerstaan zal,
5. Ten zy de Moed van Geus, en Zeeuwen,
Een voorbeeld geev' aan volgend' Eeuwen
Ten zy, door 't waagen van een Slag,
Hoe zeer sy minder zyn in krachten,
Al 't geen die Spaansche scheepen brachten,
10. Of zinkt, of vlucht, voor Nêerland's Vlag!

Terwyl in denkingen verzonken,
Hy dus d'opgaande Son verwacht,
Is dees' in 't Oosten uitgeblonken,
En jaagd de dampen van de nagt.

15. Hy krygd verslag dat in de Haven
Van alle zyden zig begaven
Die syne last op stroomen zond;
Zo wel, die roof en buyt gaan zoeken,
Als welk', op kondschap, alle hoeken
20. Der Vlaamsche Banken zworven rond.

Alleen is Ewoutz weg gebleeven:
Men vreesd dat Ewoutz, door de gloed'
Te diep in 's Vyands Vloot gedreeven,
Syn stoutheid heeft betaald met bloed!

25. Van alle dapp're jongelingen,

ZEVENTIENDE ZANG

1. Die keuse — wijst terug op XVI vs. 178—180. 11. denkingen — overpeinzingen. 19. kondschap — verkenning.
21. Ewoutz — schipper Boudewijn Ewoutz wiens heldendaad in XX vs. 111 vlgg. verhaald wordt. 22. gloed' — vurige ijver.

- Die Blois in Vlissingen ontvingen,
 Was schipper Ewoutz meest bekwaam;
 En van de brave Veerenaaren
 Die willig deelden 's Lands gevaaren
30. De Lange heetst na Roem en Naam!
- Maar welk' het ongeluk mag weesen
 Dat Ewoutz opgevallen is,
 Het wekt by niemand schrik of vreesen,
 Zelfs geen de minst' ontsteltenis:
35. Sy meenen in Gemeene zaaken
 Kan eene dood maar weinig maaken,
 By haar is elk ter dood gereed!
 Men ziet hen daag'lyks slimmer wagen;
 En waar zyn beeter 's menschen dagen,
40. Als voor het Vaderland besteed?

- De Lange tot haar Hoofd verkooren,
 En even vlug als onbevreesd,
 Is vroeg na tyding weesen hooren,
 En voor het dag-licht op geweest.
45. Hy roept, sy komen aan laveeren,
 Voor 't eerst doet Spanjen ons begeeren,
 Reeds naderd het Maraans gebroed!
 Sy brengen scherp getande honden,
 Die wêerloos' Indiërs verslonden
50. En raazend syn na Neêrlands bloed!

29. willig — vrijwillig. 30. de Lange — schipper Sebastiaan de Lange op wien de XXIIe zang betrekking heeft. heetst na — meest begeerig naar. 32. opgevallen — overkomen. 38. slimmer — erger, gevaarlijker. 47. Maraans — een Maraan is een gedoopte, in het geheim aan zijn ritus trouw gebleven Moor of Jood. Gedurende de 80-jarige oorlog een scheldnaam voor de Spanjaarden. 48: toespeling op het Spaansch gebruik om honden in de strijd te gebruiken.

Schoon Blois verwonderd schynd te hooren,
Die nieuw' onmenschlykheid verhaald;
Hy merkt de regte tyd gebooren
Voor 't stout bestaan by hem bepaald.

55. Als 't Volk begind wild uit te spatten,
Dan is 't gemakk'lykst aan te vatten;
Hy zegd, ô Mannen, ras aan boord!
De zee is werkelyk aan 't daalen,
Reeds ziet men rysen onze paalen,
60. De koelt' is fris, de wind is Noord!

Hoel zal men deese Vloot gehengen
Dat sy de Sluysche Haven vind,
Daar ons de Eb aan haar kan brengen
Eer sy met Vloed haar' ankers wind;

65. Sy stopt nu ty voor onse gaaten!
„Aan boord!“ schreeuwd ieder uitgelaaten,
„Aan boord, en na de Spaansche Vloot!
„Het is geen tyd om lang te spreken,
„'t Is tyd om 't Vaderland te wreeken,
70. „En blyv' aan land die vreesd de dood!“

Daar bleev' geen een! dog honderd mannen,
Door Blois bezwaarlyk t' overêen,
Zien zig als in de Stad gebannen,
Haar harten gaan met d'and'ren heen!

75. Reeds zeyld de Vloot. Die haar geleiden
Zyn kort in meubels te bereiden,
De Armoe rust zig spoedig uit.
Haar voet gewend aan pik te slyten
Heeft niet benodigd Vloer-tapyten,
80. Geen Weeld' oncierd de Scheeps-Cajuit!

61. gehengen — toestaan. 65: de vloot houdt het getij voor de gaten tegen, zij ligt dus vlak voor de kust. stopt — doet stilstaan. 76. meubels — huisraad. Zij hebben niet veel tijd noodig om.... 77. rust zig uit — richt zich in. 78. pik te slyten — over het geteerde scheepsdek te loopen. 79. benodigd — noodig.

[Het eenig cierzal hunner leeden,
Is 't Geusen kleine Medaillon,
Dat eens voor hen, op ryker kleeden,
In Brussel, Brederô verzon.

85. 't Vermeetel Hof gaf deeze naamen
Wanneer sy ongewaapend kwaamen,
Vertoonen Vorsts en Volks Verbond;
En dat, voor Oud'ren dienstbelooning,
Aan Neerlands Adel, Spanje's Kooning,
90. De Beedelzak en Alba zond.

Laat thans, roept Looy, die Hooveligen
Die 't spotten met de Geusen lust,
Die zo verachtend' ons ontvingen,
Beveyligen de Vlaamse kust!

95. Laat hen, die 's Koonings wil aanbaaden,
En Adel, Volk, en Land, verraden,
Zig toonen op de Sluyse Baar;
De Geusen, weder zâem getrokken,
Met nieuwe moed in oude rokken,
100. Verwagten Barlaymont aldaar!

Gâ wakk're Jeugd; gaat jonge Lieden,
Spreekt d'oude Hedding (die de kracht
Aan goede wille voelt ontvlieden,
Wiens levensloop is haast volbracht)

105. Ik heb, misschien, maar weinig uren

82. medaillon — de Geuzenpenning met het randschrift „fidèle au roy jusques la besace”. 85. deeze naamen — Barlaymont zou bij de aanbieding van het Smeekschrift tot Margaretha van Parma gezegd hebben: „Comment madame, peur de ces Gueux?” (bedelaars). 88: en wanneer, als belooning voor de diensten van hun ouders.... 90. beedelzak — toespeling op het randschrift der medaillon (besace). 91. Looy — vgl. III vs. 45. 97. Baar — de baren, golven. 100. Barlaymont — Charles Graaf van Berlaymont (1510—1578), staatsman in Spaansche dienst. 102. Hedding — vgl. III vs. 91.

Nog t'aademen in deese muuren,
Maar Heddings wenschen zyn voldaan,
Als hy voor syne dood mag weeten,
Dat niemand uwer, plicht vergeeten,

110. Om 't leeven is van post gegaan!

En zo, voor gy zult wederkomen,
Myn kwynend leeven einde vind,
Zo smart en tyd my zyn benomen,
En d'eeuwigheid voor my begind;

115. ô Geus! ô Vlissingen! ô Zeeuwen!

Mag myne naam, in laater' Eeuwen,
Op 't eifen graf, door uwe hand,
Voor alles wat ik leed voordeesen,
Met deese woorden zyn te leesen

120. „Hy leefd', en leed, voor 't Vaderland!"

Dog Blois deeld' uit alrêe de leusen:

„Maakt los!" gekondigd door de trom,
Heft jeugde-galm van Zeeuw en Geusen,
En d'Ouderdoms, „Vaarwel!" gebrom.

125. Dus zonder Ouderen ontfermen,

Vertrekken, luchtig, By-e zwermen,
Van erf (maar wap'nen niet!) ontbloot;
En zoeken elders wasch, en hooning,
En nieuwe winst, en and're wooning,

130. Op 't breede ruym der Wereldkloot!]

In 't zeylen hoorde men vertellen,
Waar Vrouw, en Ouders, zyn verbrand,
Of moord van Broeders, en Gezellen,
En kind'ren beedelend' op strand!

135. 'k Heb Utenhov', een onser Raaden,

110. om 't leeven — om zijn leven te redden. 122—124: de jeugdige Zeeuwen en Geuzen schreeuwen „maak los!", terwijl de ouderen „vaarwel!" brommen. 127. wap'nen — hun angels. 135. Utenhov' vgl. III vs. 27.

Zegd d'een', in langzaam vuur zien braaden,
Om dat hy voor de Godsdienst streed!
En ik heb Egmonds bloed zien vlieten,
Zegd d'and'r', en op die markt vergieten
140. Die dagelyks syn Soon betreed!

[La Douv', alleen bewaard in leeven,
(En zeedert listelyk ontsnapt)
Toen Loevestein zag Herman sneeven,
En syne troep in stuk gekapt;
145. Zegd: Cameraads, in deese woorden,
Die d'Overwinnaars vreugde stoorden,
Zag ik hem sterven onbedeesd;
Hy riep, bebloed, in pyn, en banden,
„o God; schenk Vryheid aan de Landen!
150. Hy zweeg, hy viel, en gaf de geest.]

Maar niemand ziet men aandacht geeven
Nog op het zwak van hare Vloot,
Nog of de Vloot die moet verdreeven,
Is middelmatig klein of groot!
155. De Spanjaarts zullen aangegreepen,
Eer iemand tellen zal de scheepen;
En wat kan scheelen het getal,
Aan elk die vast heeft voorgenomen
Om zeegepraalend wêer te komen,
160. Of nooyt wêerom te zien de wal!

138. Egmond — vgl. II vs. 63. 141. La Douv' — de la Douve of Doovelens, een der Watergeuzen. 143. Herman — Herman de Ruiters verraste in 1570 het slot Loevesteyn, dat door het Spaansch garnizoen van 's-Hertogenbosch enkele dagen later hernomen werd waarbij hij sneuvelde. 147. onbedeesd — onbevreesd.

- Zie daar in dertien Oorlogs-booten,
 Uw eerste Vloot die Nereus zag;
 Van daar ô Vaderland, die Vlooten,
 Van daar die Roem van uwe Vlag!
165. En dat, als honderd zwaare kielen
 Verstrooyd, in alle Havens vielen,
 d'Inwoonder van het Tessels zand
 In veertig dagen zag bereiden
 Een nieuwe Vloot, en Zeewaards leiden
170. Door Jan de Wits, en Harens, hand!

- En Blois, die weet wat in gevaaren
 Vertrouwen van het Hoofd vermag,
 Verschynd als Meester van de baaren
 En hyst de Wimpel boven Vlag!
175. Die klimt, gegroet door duizend schreeuwen,
 En onder 't schutgevaart der Zeeuwen;
 Nog rysen hoop, en fiere moed!
 De Zeeuwsche Leeuw, van syne dyken,
 Hoord, haar geschut, en vreugdeblyken,
180. En mengd gebrul met hare gloed!

162. Nereus — een Zeegod. 166. verstrooyd — na de slag bij Lowestoff (1665), waar onze vloot door den Hertog van York verslagen werd. Johan de Witt en Willem van Haren vertrokken toen als gedeputeerde naar Tessel. 174. wimpel — de admiraalsvlag. 175. schreeuwen — toejuichingen. 176. 't schutgevaart — kanongebulder.

- Dus zag men in Cunaxa's velden,
 Na aller Hoofden wreede moord,
 Een nieuwe hoop, in 't hart van Helden,
 Door nood, en Xenophon, gespoord;
185. Wiens moedig voorbeeld, en vertrouwen,
 Aan elk een uitkomst dêe beschouwen,
 Versterkt' een ieders hart en hand,
 Leyd', en behield, die dapp're Grieken,
 Die d'Overwinning, op haar' wieken,
 190. Bragt glorie-ryk in 't Vaderland!

- De Spaansche Vloot, door hulp van Vloeden,
 Terwyl genaderd onse Kust,
 (Die droeve Kust al-om aan 't bloeden!)
 Aêmd gulle vreugd', en blyde rust.
195. Elk zoekt, in geestige vermaaken,
 Om by Medina wel te raaken;
 Medina, schoon door 's Konings gunst
 Tot d'Opper-Landvoogdy verheeven
 Gewoon altoos aan 't Hof te leeven,
 200. Weet weinig van Regeerings kunst.

- Hy weet na Vorsten zig te voegen,
 En voor te komen hare zin;
 Hy geeft aan Juffers ook genoeg
 En is de Gunsteling der Min.
205. Men denkt dat syne Hoflykheeden

181 vlgg.: in de slag bij Cunaxa (401 v. C.) sneuvelde Cyrus, broeder van den Persischen koning, die zich met behulp van Persische en Grieksche huurotroepen van de troon wilde meester maken. De Perzen liepen over en de Grieksche aanvoerders werden door Tissiphernes verraderlijk vermoord. Xenophon voerde het Grieksche leger naar de Bosporus. 184. gespoord — aangespoord. 195. geestige — aangename. 196. Medina — Juan Luis de la Cerda Hertog van Medina Celi, in 1570 door Philips tot opvolger van Alva benoemd en in 1573 in de Nederlanden aangekomen. wel te raaken — in de gunst te komen.

Beschaven zullen Neêrlands zeeden,
Die Volkeren zo boers, en ruw,
Veranderd, binnen kort, van zinnen,
Gaan 't blinkend vroolyk Hof beminnen,
210. En werden minder stroef en schuw!

[Bourgonje's Erf, voor korte stonden
Zo styf op Staats en Gildens Recht,
Is thans aan 's Konings last gebonden,
Is thans in keetenen gelegd.

215. Men zal aan geen wêerbarste Steeden,
Meer vraagen geld, in naam van Beeden,
Geen Geusen Adel wêer vergaard,
Zal 't Vorstelyk Gezag beslissen,
In Aanspraak, Schrift, of Compromissen,
220. Met stoute dreigingen gepaard.]

Heeft Alba's wreedheid in de Landen
Doen haaten Spanje's Heerschappy,
Medina kooft met zagte handen,
Verzoeten Neêrlands slaverny!
225. De Jeugd, die nevens hem gaat kweelen,

211. Bourgonje's erf — het rijk onder de Hertogen van Bourgondië. 212. styf op — hardnekkig vasthoudend aan. 215. weerbarste — weerbarstige. 216. beeden — de door den Landsheer aan de Staten gevraagde bijdragen in ruil waarvoor de steden kwijtschelding der verplichte lasten kregen. 218. beslissen — beslissende invloed hebben op. 219. aanspraak — in 1564 ging Egmond, in 1566 vertrokken Bergen en Montigny naar Spanje om aan te dringen op wijziging van het regeeringsstelsel. schrift — verzoekschrift. compromissen — zooals bijv. het Smeekschrift der Edelen (1566). 225. kweelen — vroolijk, luchthartig zingen; hier: een luchthartig leven leiden.

Spreekt van Tonneel, Musycq en Speelen;
Van Brabands gift, die weesen zal
De fynste Kant van alle naalden
Die immer prys van kunst behaalden!
230. Sy tellen Feesten, Dans, en Bal.

Maar hy, die d'oude Spaansche Benden
Heeft zedert veertig jaar geleid,
Dien 't Spaansche Hof heeft durven zenden
In deese Jeugds gehoorzaamheid;
235. Die weet, hoe Gent alleen, voor deesen
Door Carel pleeg gevreesd te weesen;
Romero, nieuw op deese stof,
Verhefd zomtyds verwonderd' oogen,
En ziet, in stilt' en meededoogen,
240. De keus van 't onbezonnen Hof!

234: om aan dezen jeugdigen landvoogd te gehoorzamen.
235. Gent — de stad kwam in de jaren 1538—'40 in opstand,
want zij weigerde bij te dragen in een Bede. 236. pleeg —
placht; een bijzonder praeteritum. 237. Romero — Juliaan
Romero, kapitein der Spaansche benden. nieuw op —
vreemd staande tegenover.

ACHTTIENDE ZANG.

1. Intusschen hoord men melding maaken
Van scheepen boven wind in 't Noord!
Die tyding schynd geen rust te raaken,
En stoord de vreugde niet aan boord.
5. Wat is van Zeelands kant te schroomen,
Daar loopen uit drie groote stroomen,
Is 't wonder dat men zeyllen ziet?
't Zyn Afgezondene van Steeden
Die koomen met geschenk, of beeden,
10. Voor hem die onse Vloot gebied.

Romero voegd by moed en jaaren
De zorgen van voorzigtigheid;
En weet dat in de Vlaamsche baaren
De Geusen kunnen zyn verspreid:

15. ô Landvoogd, zegd hy, deese Kusten
Zien altemets den Geus ontrusten
De ryke Kiel van hulp berooyd;
De toezicht past voor Gaats en Gronden,
De Lisbons Vloot met ons gezonden,
20. Legd ver in 't West, en legd verstrooyd!

Hy speurd op nieuws: en oordeeld anders;
Hy roept, daar 's oorlog voor de hand!
Die Wimpel is van Nederlanders,
Maak alles klaar voor tegenstand!

25. Medina grimlacht: ons belangen,

ACHTTIENDE ZANG

1. men — de Spanjaarden. 3. raaken — storen. 6. drie stroomen — de Hont, de Oosterschelde en Grevelingen. 16. altemets — soms, zoo nu en dan. 17. berooyd — Friesche vorm voor: beroofd. 18. de toezicht past — er moeten voorzorgsmaatregelen genomen worden. 22. voor de hand — op komst. 25. grimlacht — glimlacht.

- Zegd hy, is ieder zagt t' ontvangen,
Al is 't Gezandschap al wat groot!
En zo s' als Vyand mogten koomen
Men kan haar boose wil betoomen
30. Op roeyersbanken van de Vloot!

- De jonge Spaansche Hoovelingen
Verheffen 't lacchen in den top;
En deese scherst, wyl and're zingen,
Romero haald de schouders op!
35. Maar fluks gaat in de lucht weergalmen,
Aan schoot en brassen, zonder talmen!
Daar koomt de Lange van ter Veer!
Ontbind de Fok; haal uit haar vouwen!
Maakt los Besaan! kap ankertouwen,
40. Hier is geen tyd van winden meer!

- Want Neêrlands Vloot met spoed gedreeven,
Voor winden vliegend' en voor stroom,
Heeft reeds de Bloedvlag opgeheeven,
En vuld nu 't fierste hart met schroom!
45. De woed' en wraakzucht is te leesen
In ieders wild en schuimend weesen;
Maar woede die geen warring maakt.
Elk luistert stil na 't geen beveelen,
De Hoofden kundig last te deelen;
50. Elk kend het touw door hem geraakt!

32: voeren ten top, zijn uitbundig in hun gelach. 36. schoot — het schootstouw. brassen — een der twee touwen waarmede men de ra omhaalt. 38. fok — het zeil aan de fokkemast. 39. besaan — het zeil aan de achterste mast. 47. warring maakt — verwarring sticht. 49. last deelen — bevelen geven.

- Elk weet de plaats daar hy zal sterven
 Zo deese dag syn Land verraad,
 Of eeuwig duurend roem verwerven,
 Zo 't Lot de Vryheid niet verlaat!
55. Op ieder boord staan jongelingen
 Gereed in 's Vyands schip te springen;
 Haar regter voet is reeds om hoog!
 De enterbyl is in de handen,
 Men hoord van verr' gekners der tanden,
60. En vonken tint'len uit haar oog!

- [Aldus, wanneer uit Atlas hoolen,
 De hongerige berg-leeuwijn,
 Aan hare kroost tot hier verschoolen
 In eerste jagt, toond kost-gewin;
65. Dan zien de Mauritaanse zanden,
 Door beeken bloed op groene landen,
 Wel haast der jonge leeuwen moed.
 Niets kan 't omweidend vee beschutten,
 Nog Herders staf, nog vlucht, nog hutten,
70. Nog kreet die Tingis yzen deed!]

- Maar hoe gezwind door lucht en baaren
 De Noorde Wind de scheepen draag',
 De Lange, hitzig na gevaaren,
 De Lange vind de snelste traag!
75. Wie zal voor hem het eerste bukken?
 Hy ziet een schip van zestig stukken,
 Hy wysd, en roept, dat 's onse man!
 De Stuurman zonder 't Roer te stueren,
 Hervat, dat zal aan u gebeuren,
80. Zo kunst en moed het minste kan!

61. Atlas — Hooggebergte in N.W. Afrika. 63. tot hier — tot nog toe. 65. Mauritaanse — Moorsche. 68. omweidend — rondom weidend. 70. Tingis — Tanger. 73. hitzig na — dorstend naar. 77—80: zie Oph. 78. stueren — rijmt op gebeuren in vs. 79, dus lees: steuren.

Cano heeft allereerst begreepen
't Gevaar by d'and'ren niet gevreesd,
Syn boord is ook voor alle scheepen,
En 't eerst gereed en klaar geweest.

85. De Lang' is niet op zy gekoomen
Of 't vuuren heeft begin genoomen,
De laag gaat los als eene schoot;
Terwyl Trompetten, van 't Campanje,
Verspreiden 't liedje van Oranje,
90. De vreugd', en 't teeken van de dood!

De eerste laag doet alles beeven!
De Lange wend; en zo terstond
Is ook de tweede laag gegeven

- De Spanjaard zinkt, en gaat te grond!
95. En niets, Cano, behield uw leeven,
Nog uwe Naam op Zee verheeven,
Nog 't wapen dat uw Vader won;
Wanneer hy, d'eerste, door de baaren
Bestond de Aarde rond te vaaren
100. En d'Adel van syn Huys begon!

Die na Cano kooft op laveeren,
Guzman, is Spanje's eedelst bloed:
Hy bragt, om scheepen te regeeren,
Geboort' en onervaaren moed!

105. [In fulpen armstoels rust gezeeten,

81. Cano — een zoon van Jan Sebastiaan del Cano. De vader deed als kapitein van de Victoria een reis om de wereld en werd door Carel V in de adelstand verheven. 82. by — door. 88. campagne — het achterdek. 98. d'eerste — Gallicisme: het eerst. 102. Guzman — een beroemde Spaansche familie. Van Haren heeft de naam uit de Lusida. 105—106: hoewel hij Leonoor niet meer lief heeft, denkt hij aan haar. Leonoor — de dichtster herinnert zich de schoone Eleonora, dochter van Alphonsus Telles en echtgenoot van Laurens d'Acuna. Koning Ferdinand liet haar huwelijk ontbinden en trouwde haar (Lusida).

- Schoon 't hart heeft Leonoor vergeeten,
 Schryft syne geest aan Leonoor;
 En peynsd terwyl, of niet damasten
 In 't goud van deese Cadere pasten,
110. Veel beeter als dit effen moor.
 Wel haast in Vlaams', of Zeeuwse Haven,
 Zal stryden ieder Spaans Captein
 Wie prachtiger Festeinen gaven;
 Hy heeft Vermeil en Porcelain.
115. Syn gulde Sloup zal Dames haalen
 Van Vlissings kaay, of Sluyse paalen
 Met zestien Roeyers, man voor man
 Uit vyftig Negers uitgekooen,
 De zilv're halsband gierd die Mooren,
120. En praald met Wapen van Guzman.
 De Zeeuwse Vrouwen onbedreeven
 In Scheepen, Hoofs-gewys gemaakt,
 Gaan ieder zonder uitstel streeven,
 Dat d'eerste noodiging haar raakt:
125. Hoe zullen d'allerschoonste letten
 Op trots Livrey van acht Trompetten,
 Gehoord by proef van Malvoisi;
 Of dan, als in Cajuit gekoomen,
 In 't watte kooytje zal vernoomen,
130. d'Americaanse Colibri!
 Zal thans Medina Landvoogd weesen,
 Na hem gewislyk dat ik koom!
 Welk meededinger is te vreesen,
 Van beeter Huys, en minder schroom?]
135. Zo ras de Bloed-Vlag is vernoomen

109. cadere — omramingen. 110. moor — moiree, gevlamde zijde. 114. vermeil — verguld koper. 121. onbedreeven in — niet op de hoogte met. 122. hoofsgewys — op de wijze van een hof ingericht. 127. Malvoisi — Malvasia, een Grieksch eiland bekend om zijn wijn; zoete gesuikerde wijn.

Last hy, om tegen wind en Stroomen
De Beed'laars in 't gemoet te gaan;
Hy meend dat syne Zêe-lien vlieden,
Om dat, hoe fors hy mag gebieden
140. Niet straks alom de zeyllen staan!

Guzman, vergeefs wil plicht betrachten;
Hy vind nu loon van hovaardy,
En leerd te laat om meer te achten
De Geusen thans op syne zy!
145. Men gaat aan 't breeken, aan 't ontbinden,
Men kan het nodige niet vinden,
Dog al 't onnodig is voor hand;
En wyl men raast in alle taalen
En beezig is om kruit te haalen
150. Is 't onderschip in volle brand!

De tegenstrydige beveelen
Die Moed en Kunde telkens geeft,
Beletten deese brand te heelen,
Die stadig nieuwe voortgang heeft.
155. De Zeeuw, die 's Vyands volk, in hoopen,
Ziet wild'lyk door elkander loopen,
Roept uit, klampt aan! dit schip is prys!
Maar teffens hoord men and're stemmen,
Wacht u, de scheepen zâem te klemmen,
160. Merkt aan de rook, en 't naar gekryst!

Elk myd de vlammen die verzengen,
Maar niemand weet waar heen te vliên,
De râas, de boegspriet en de stengen
Zyn door de rook niet meer te zien!
165. Daar hoord men 't schip in spaand'ren springen,

137. beed'laars — toespeling op de naam Geuzen. 145.
breeken — het losmaken van de zeilen. 160. Merkt aan
— let op. 163. stengen — de verlengstukken van de mast.

En ziet de damp, die ryst in kringen;
All' 't and'r' is weg! Guzman verdwynd!
ô Mançanares, uwe boorden
Die syne Luyth zo dikwyls hoorden
170. Zien nimmer wêer dat hy verschynd!

Zo pronkte by Aurora's traanen,
De Koorenbloem in 't Oogst-Saysoen,
En hief 't hovaardig hoofd in graanen,
Op 't rype geel, en 't traage groen!
175. Maar als de Son uit d'Ooster-kimmen,
De heete Middag zal beklimmen
En d' arbeid, seys, aan landman, geeft;
Dan zien de zaemgevoegde gerven,
En bloem, en ayr, en halmen, sterven,
180. Eer d' avonds frisse koelte leefdt!

Nu gaat in 't Noord-Noord-Westen wenden,
En dwingd den boeg door 't schuimend nat,
De schoonste jongeling die kenden,
Sevilla's Vloed, en hare Stad!
185. Men zegd, dat als hy pleeg te koomen
Gûadalquivier, aan uwe stroomen,
Gy 't nydig hoofd om laag verborgd!
En by die lyfs hoedanigheeden,
Had voor Dabréo's geest en zeeden
190. Syn' teed're Moeder ook gezorgd!

168. Mançanares — rivier in het Z.W. van Madrid. 171. Aurora's traanen — de morgendauw. 178. gerven — garven, schoven. 184. Sevilla's vloed — de Guadalquivir waaraan Sevilla ligt. 189. Dabreo — van Haren kende Diego d'Arbreu, die onder Albukerk (vs. 224) in 1511 Malakka veroverde.

[Geworden Weeuw in bloey van dagen,
Geacht in Spanj', aan 't Hof bemind,
Bestond haar grootste welbehagen
In zorgen voor dit eenig kind.

195. Met Meest'ren lessen niet te vreedden,
Was Sy 't, die Deugd en zachte Reeden,
Hem daaglyks toond' in eygen Woon;
Niet om de gloriê-zucht te hind'ren,
Maar eenigzins die drift te mind'ren,
200. In 't moedig hart van hare Soon.

Sy wouw vergeefs die reys beletten,
En meng'len haar en syn begeer,
Door naast elkanderen te zetten
De zorg voor leeven en voor Eer.

205. Sy hoopt, als alle Stervelingen,
De teegenstrydigste der dingen!
Sy wenscht voorzigtigheid, by gloed,
Welsprekenheid, met vreedig leeven,
By sterkte, zin aan rust, te geeven,
210. En Krygs-afkeer, aan Helden-bloed.]

Sy bad vergeefs, ô myd de baaren,
ô Waarde Soon, spaar uwe moed,
Tot dat de Kettters hier Altaaren
Ontheiligen door hunne woed'!

215. Wat zal uw droeve Moeder baaten
Dat 's Konings ver geleege Staaten,
Dat Vlaanderen zal zyn in rust;
Zo ooyt (ô God wees syn behoeder!)
Een yslyk nieuws voor uwe Moeder,
220. Koomt overvliegen aan de Kust!

216. geleege — het partic. zonder „n” is opmerkelijk. Vgl. onervare XIX vs. 59.

Helaas! de Moed in heete jaaren
De roem, en glorie, van syn Stam,
Behaald in d'Indische gevaaren
Toen Albukerk Malacca nam;

225. Die syne daaden zal verzellen!
De raad, en 't voorbeeld van gezellen,
Des Konings gunst, des Konings macht;
Dit alles, deede bliêr bereiden,
De reys, die hem ter dood zal leiden
230. In weerwil van de Moeders klacht!

228. bliêr — blijder, een Frisisme.

NEGENTIENDE ZANG.

1. Want nauwlijks is 't gevegt begonnen
En nauwlyks heeft m'aan wederzy,
Al 't geen door Zeê-lien is verzonnen,
Geplaatst, te loevert, en in ly;
 5. Gy had maar eeven kunnen toonen
Dat Kunde by de Jeugd kan woonen
Dabréo! en welk voordeel 't geefd,
Wanneer men zig in jonge jaaren,
En eer men kooft in krygsgevaaren
 10. In Weetenschap goeffend heeft;
- Als in de lucht, de Dood gedreeven,
Met schigt, gewaapend, en met dolk,
U ziet, door voorbeeld zelv' te geeven,
Aanmoedigen het trage volk.
15. Maar 't Wangedrocht, eerst opgetoogen,
Wend af ten spoedigsten haar oogen,
Sy vreesd van ooyt te zyn ontroerd!
Sy grynsd, en zegd; neen! myne Wetten,
Door geene schoonheid om te zetten,
 20. Zyn meermaal reeds door moed volvoerd.
- Haar Pyl, en 't lood gaan zamen zweeven,
Gy valt Dabréo; eene zucht
Is, met het einde van uw leeven,
Na uwe Moeder toegevlucht!
25. Met u verdwynd uw's volks vertrouwen,

NEGENTIENDE ZANG

4. te loevert — aan de zijde die naar de wind is toegekeerd, tegenover de ly-zijde. 5—10: een tusschenzin; vs. 5 wordt bij 11 weer opgevat. 11 vlgg.: In de editie 1776 is hier een uitbreiding; zie Oph. 15. opgetoogen — onder de indruk, geïmponeerd, vgl. XIV vs. 21 en VI vs. 155. 21. Haar pyl — nl. van de Dood. 't lood — van de strijders.

- En niemand zorgd voor schoot en touwen,
 De zeyllen vallen voor de wind.
 De Lange vuurig in 't vervolgen,
 Vergeet, door wederstand verbolgen,
30. Dat hy zig uit syn Smaldeel vind!
- Aan syne kant zoekt Blois te wysen
 De moed die Hollands Adel draagd,
 Als Eer en Roem haar harten rysen,
 En 't Vaderland haar diensten vraagd!
35. Het eerste schip dat hy kan vinden,
 Is beezig 't anker op te winden,
 En heeft, na 't schynd, geen haast of nood;
 Hy klampt het aan, en d'enterbylen
 Bezorgen dat in korte wylen,
40. Dit schip is deel van syne Vloot.
- Naast hem, gaat reeds Boisot bereiden
 De naam, die hoger klimmen zal,
 Als over land, syn Vloot, by Leiden,
 Sleept spys' en Vryheid na de Wall!
45. Haultain is Westlyk ingebrooken,
 Door Ligne's dood maar half gewrooken.
 De Moor is allernaast aan strand;
 En aan syn boord in jonge jaaren
 Leerd Matelief na 't Oost te vaaren,
50. En Spilberg hoe men Payta brand!

30. vind uit — zich bevindt buiten. smaldeel — afdeeling van de vloot. 41. Boisot — Louis de Boisot, bevelhebber van de vloot in Zeeland, had een werkzaam aandeel in het ontzet van Leiden (October 1574). 45. Haultain — Willem van Haultain, admiraal en gouverneur van Walcheren, broeder van Anthonis de Soete van Haultain die Jan van Ligne Graaf van Aremberg in de slag bij Heiligerlee doodde. 47. de Moor — Joost de Moor, vice-admiraal van Zeeland. 49. Matelief — Cornelis Matelief de Jonge, Ndl. zeeman, bewindhebber der O.I.C. en als zoodanig een groot bevorderaar van de uitbreiding der overzeesche bezittingen. 50. Spilberg — Joris Spilberg, die als admiraal twee reizen naar Indië deed op een waarvan hij Payta in Peru platbrandde.

[De Spanjaards, die nog overschooten,
Toen Zerbi, Sande's nêerlag zag,
Verdeeld op dees', als and're Vlooten,
Voorspellen 't noodlot van de dag,

55. Dat roer en zeyl, aan moed niet hangen,
Dat spoediglyk de nood zal prangen,
Nu, tegen 't Zeemans oog des Geus,
Matroosen domme last ontvingen,
Van onervaare Jongelingen,
60. Der Vrouwen, en Minist'ren, keus.]

Maar dus, gelyk voor 't oog verdwynen
De zoetste schimmen van de nacht,
Wanneer de dageraad kooft schynen,
En 't licht de zorgen meedebracht;

65. Zo heeft de Spaanse jeugd vernoomen
Het eind van hare zagte droomen,
En hoe 't gevaar uit losheid rees!
Nu zoekt de dapperheid de feylen
Te dekken met in 't spits te zeylen;
70. Wel zonder kunst, maar zonder vrees.

Medina sprak na syne jaaren;
Maar schoon hy onvoorzigtig spreekt,
Medina schroomt geen krygsgevaaren
't Is niet de Moed die hem ontbreekt.

75. Nu wyser, luisterd hy na raaden,

52. Zerbi — het eiland Gerbi, tegenwoordig Djerba, waar Alvar de Sande zich, nadat de Spanjaarden het in de XVle eeuw veroverd hadden, met zijn geheele leger aan den Turkschen admiraal Piali moest overgeven. In één slag verloor Spanje vrijwel al zijn zeelieden. 55. hangen aan — niet afhankelijk zal zijn van. 56. prangen — dringend worden. 58. domme last — ondoordachte bevelen. 61. dus gelyk — evenals. 69. in 't spits — rechtstreeks naar de vijandelijke vloot (?).

- En overlegd bevel, en daaden,
Dan met Romero, dan met haar
Die weeten wat is loeven, wenden,
En zedert lange tyden kenden,
80. Het schip te stieren door de baar.

- [Door dit gedrag en koele zorgen,
Koomt weeder order in de Vloot,
En 't klein getal, aan war verborgen,
Van Vryheids Schepen zietme bloot.
85. Maar 't oog heeft teffens ook vernomen,
Twee Spanjaards weg, en een genomen,
Geen Néerlands kiel heeft hindernis.
't Gevecht vernieuwd werd twyffelagtig,
De Geus is zee-dienst beeter magtig,
90. Wyl meerderheid by Spanjen is.]

- Hy wil, door meenigte van scheepen,
Omcingelen de smalle Vloot,
Maar Blois heeft schielyk dit begrepen,
En red zig spoedig uit de nood.
95. Hy last om by de wind te leggen,
Een teeken gaat aan ieder zeggen
Te zeylen op een breede Lyn!
De Lange reeds voor uit gekoomen,
Heeft seynen nog bevel vernoomen,
100. De drift deed hem te verre zyn!

- Want Gama, zedert vyftig jaaren
Gewoon te dienen en gebiën,
En met bedaardheid in gevaaren
De fauten van de Jeugd te zien;
105. Roept uit, 't is ligt dat schip t' omringen!

78. loeven — naar de wind toewenden. 83. aan war ver-
borgen — niet te overzien wegens de wanordelijke opstelling.
92. smalle — kleine (vgl. smaldeel). 101. Gama — een
Portugeesche Familie.

Ik ga die stoute muitelingen
Doen zien dat ik haar dolle loop,
Met minder arbeid in zal binden,
Als eens myn Vader konde vinden

110. In stormen, Caap de Goede Hoop!

Fluks zwaeijen, op 't gegeven teeken,

Vier scheepen tegen een alleen,
De Lange's hart ziet, onbezweeken,

Haar boord, om syne boorden heen,

115. En vuur uit hondert monden braaken!

Daar is geen middel weg te raaken,

't Behoud hangt af van syne moed:

't Gevaar is op het hoogst gekoomen;

Dit doet de Lange minder schroomen;

120. 't Gevaar verdubbelt syne gloed!

Maar schoon door 't Roer, geschut, musquetten,

Bediend gezwind, en na de kunst,

De Lange 't ent'ren wil beletten,

Het Noodlot weigerd alle gunst;

125. En Gama klemd in korte tyden

De scheepen vast aan alle zyden

Van d' ongetemde fiere leeuw:

Hem blyft maar over aan te toonen

Dat van die geen' die Zee bewoonen

130. Geen mensch is braver als de Zeeuw!

Hy zegd, Fortuin heeft ons verlaaten

Maar hart en kruyt zyn ons nog by;

En nog is u de keus gelaaten

Van altyd Eer, of slaaverny;

135. By my is vastlyk voorgenoomen,

108. arbeid — inspanning. 109. vader — Vasco da Gama,
die in November 1597 Kaap de Goede Hoop rond voer.

121. musquetten — een oud soort handvuurwapens.

- Zo 't ergst' aan ons mogt overkoomen,
Te sterven aan myn eigen boord!
My zal geen Bloed-Raads Vonnis treffen,
Geen Myt voor my de vlammen heffen,
140. Geen Beul bereiden zwaard of koord!

- Hy zwygd, en vegt: syn volk bewoogen,
Roept, Schipper 't zelve zy ons lot!
Wy zien de dood met u in d' oogen,
Wy gaan gerust met u na God!
145. Haar moed is egter onverbrooken,
Van haar sterft niemand ongewrooken,
Van haar sterft elk op syne post!
Dog geene Zeeuw verliest het leeven,
Of Gama ziet twee syner sneeven,
150. En 't bloed dat ieder voetstap kost!

- Maar 't volk van alle vier de scheepen
Maakt eindelyk te groote kracht,
De Lange bloedend' en beneepen
In 't kleine deel in syne macht,
155. Ziet nergens kans te zeegepraalen!
Waarom, vraagd hy, nog meer te draalen,
De Vyand is in onse hand!
De Taag zal met de Zeeuwen rouwen,
Laat ons de ziel aan God betrouwen;
160. De wraak aan 't Vrye Vaderland!

- De slag, de rook, gekraak, gedonder,
Vervangd het woord van syne mond,
En beide Vlooten zien, met wonder,
Vyf scheepen zamen in de grond!
165. Ter Veer; die voorbeeld weet te geeven

153. beneepen — belemmerd. 159. De Taag — Portugal.

Wanneer men 't Vaderland ziet beeven,
Wat deed uw Stad voor deese Man?
Waar praald, op plaatsén, of in Kerken,
In marmer, of arduine zerken
170. Het geen die daaden eeren kan?

Dog schoon geen Beelden hem vertoonen
Nog Kerken wysen syne naam,
De Lange's roem zal eeuwig woonen
In 't wyd Gebied der schelle Faam!
175. En Gy! die, van myn waarde panden,
Dien Anna zelv', in Binkes handen,
Uit uwe wieg gaf aan de Zee;
't Zy Amphitrit' u thans zie vaaren,
Op Spanje's hemelhooge baaren
180. Of Parthenoop' in hare Rêe;

Leer Jongeling, hoe dat uw leeven
Uw lyf, uw hart en uwe moed
Voor d'Eer en 't Land zyn u gegeven,
En niet meer uw, nog Oud'ren, goed!
185. Herdenk in Krygs en Zee gevaaren,

169. arduine — van blauwachtige hardsteen vervaardigd.
174. schelle Faam — luidklinkende. De Faam voorgesteld
met een bazuin. 175. gy — Willem Anne Van Haren (1749—1835),
's dichters tweede zoon, kwam reeds in Mei 1758 ter zee op
aandrag van Prinses Anna (vs. 176). 176. Binkes — Jan
Binckes, schout-bij-nacht ter Admiraliteit van Amsterdam. 178.
Amphitrit' — een dochter van Nereus. 180. Parhenoop'
— oude naam voor Napels.

Aan 't Geusen bloed in uwe âeren;
Aan Nassau, Voogd van uw Geslacht,
Dat uwe luisterryke naamen,
Van Willem en van Anna kwaamen;

190. En wat die Naam van u verwacht!

186: nl. van Daam van Haren, Barthold Enthes van Mentheda en Coenen. 187. voogd van uw geslacht — na de dood van Daam van Haren trad Jan van Nassau Hertog van Gelderland als voogd over zijn minderjarige kinderen op. 189—190: de Prins en de Prinses waren zijn doopgetuigen geweest.

TWINTIGSTE ZANG.

1. Maar duizend zwart verzengde lyken
Die nederstorten uit de lucht,
Doen geen der vegtenden bezwyken,
Of kosten iemand eene zucht.
5. De razerny vervuld de harten,
Zelfs niemand voelt syn' eigen' smarten;
De Kusten zien voor d' eerste maal
Dat bloed, 't geen duurend' honderd jaaren
ô Zee! gemengd met uwe baaren
10. Befaald zal maaken het Canaal!

Dog als door winden is verdweenen
De rook die klimt, en spelend scheyd,
Is nog een derde Vloot verscheenen,
Door 't reeds gekenterd ty geleyd.

15. Voor wien is deese hulp te schroomen,
Gedreeven door de Wester stroomen?
Acht scheepen meer aan eene kant,
Begrypt men d' uitkomst voor te spellen,
En dat de Noodlots schaal zal hellen
20. Door overwigt van hare hand.

Sy naad'ren zonder Vlag te toonen
Maar ras ondekt zig wie haar zend;
Van Volkeren die scheepsbouw loonen
Is Engeland het meest bekend.

25. Die Bouw gevest op Wiskund's gronden

TWINGTIGSTE ZANG

8. duurend' — gedurende, vgl. VIII vs. 90. 14. gekenterd ty — het afgenomen getij, de eb. 20. hare — van die derde vloot. 22. ontdekt zig — een Gallicisme: wordt duidelijk.

Heeft by Elizabet gevonden
De prys die nodig is by Kunst.
De Kunst beklimd de hoogste trappen,
Daar Vorsten minnen Weetenschappen,
30. En moedigen door hare gunst.

Die scheepen, onverwagt vernomen,
En ook, van hare kant, verbaast,
Bespeurd men met bedaardheid komen
En zeyllen minderen, en haast.

35. Dus langzaam dryvend' aangenaaderd,
Terwyl de Hoofden zyn vergaaderd,
Vertoond zig Spaansch en Geusen Vlag;
En leesd de Ryk op Sidnei's wangen,
Door glans van moedig rood bevangen,
40. Wat haat van Dwing'landy vermag!

Heer Ridder, zegt de Ryk, uw oogen
Zien hier de wensch, van uwe ziel,
En of de gissingen bedroogen
Op d' Overwinnaars van den Briell

45. Aanschouw, hoe maar onlangs gereesen,
De Vryheid band der Geusen vreesen!
En moedigd haar geringe Vloot,
Om Spanje's Vlaggen uit te dagen,
En tegen scheepen zig te wagen,
50. De schrik der gansche Wereldkloot!

Uw dapp're bystand is van noden
't Gevaar is waardig uwe moed,
Ik wacht te hooren wat geboden
Te tasten aan, op staande voet!

55. Roept Sidnei, gy hys op de zeyllen!

27. prys — waardeering. 30. moedigen — aanmoedigen.
34. en haast [minderen] — langzamer varen. 38. Sidnei
— vgl. XV vs. 8. 40. haat van — afkeer van. 43. gissin-
gen op — berekeningen over. Dus: het vertrouwen op hun
macht. 47. moedigd — bemoedigd. 51. van noden —
van noode.

't Zal nooit aan myne bystand feylen
Dat Dwinglandy vlied' uwe Kust!
Myn arm verbolgen op Tirannen
Is voor de Vryheid stâeg gespannen,
60. En zoekt door 't zwaard de zagte rust!

Waeÿ uit dan Vlaggen van Oranje!
Hervat de Ryk, en mag die Vlag
Eens wederbrengen aan Brittanje
De dierb're gift van deese dag!
65. Hy sprak: de Prinse Wimpels zwellen
De zeyllen doen de scheepen hellen;
Gaat Mannen! laat Europa zien,
Dat daar de golven en de winden
Uw beider Vloot vereenigd vinden
70. Die Vlaggen op de Zee gebiën!

Dus onvoorziens, als 't angstig Romen
Verlooren was, zo Hasdrubal
Reeds aan Italiën gekomen
Zig voegen mogt by Hannibal;
75. Verscheen, van twee verscheiden' oorden,
De Arend op Metaurus boorden,
En door de zaamgevoegde macht,
Zag eind'lyk Africa verzinken
De hoop, die Cannae's ramp dêe blinken,
80. En 't geen Carthago had gewacht!

56. feylen — mankeeren. 72. Hasdrubal — broeder van Hannibal, die in de 2e Punische oorlog (218—201), waarin Rome en Carthago tegenover elkander stonden, zich met diens leger in Italië wilde vereenigen. Beide consuls versloegen hem echter bij de Metaurus (207). 76. de arend — als teeken van het legioen. 79. Cannae — gehucht in Apulië waar in 216 de consuls door Hannibal verpletterend verslagen werden.

Zo zien de Geusen zig versterken,
En roepen, Neêrland is bevryd!
Te meer wyl aller ogen merken
Dat weerstand flauwd daar Spanje stryd.

85. Die nieuwe buy van donderballen
Die bystand uit de lucht gevallen
Een dubb'le Vyand, onder 't land
Daar ieder Spanjaard dagt te vinden
Een stille zee, met Somer winden,
90. En rykdom met de Vreê voor hand;

* Guzman verbrand voor aller oogen
Half Spanje's Adel in de rouw!
En Gama schrikkelyk bedroogen
Wanneer hy overwinnen zou!

95. De fiere Heerschers van de Zeëen
Getart in zicht van eigen Reëen;
In zicht, van Fransch'; en Britsche, Kust!
Dit zamen, dêe wel haast bespeuren,
Met welke glimp, van falsche kleuren,
100. Madrid vertoonde Neêrlands rust!

Maar midden in dat droeve peinsen
Terwyl Medina's jeugd en Moed
Vergeefs aan 't oordeel wil ontveinsen
De mindering der Spanjaards gloed,

105. Gaan nieuwe rampen zig ontblooten,
En voor syn oog, en dat der Vlooten
Vertoond Tellez zig zonder Vlag!
Nu ziet men and're Vlaggen rysen,
En Ewoutz aan all' Eeuwen wysen
110. Wat hart en geest gevangen mag!

99—100: hoe het Spaansche hof een onjuiste voorstelling gegeven had van de rust die in de Nederlanden zou heerschen. 103. oordeel — de heerschende meening. 107. Tellez — naam eener Portugeesche familie, vgl. aant. XVIII vs. 105—106. (*Lusiada*).

Want Ewoutz, onlangs uitgezonden
(Nietteegenstaande kund' en vlyt)
Heeft zig, by duist're nacht gevonden
In Spanje's Vloot aan alle zyd':
115. De Dag begon; syn volk verslaagen
Roept, 't is onnut om iets te waagen,
Laat ons hier sterven in de boot!
Neen, neen, zegd Ewoutz, want het leeven
Moet dan aan Vryheid maar gegeven
120. Wanneer haar nut is onse dood!

Draagd zorg de Zeeuwsche naam te zwygen
Geeft ons voor Vlaamsche Visschers uit,
De buyt die Spanje zal verkrygen,
Is dees' halvesleeten' oude schuit!
125. Maar hun, die 's Werelds goud beheeren,
Moet Nederland de scheepvaart leeren,
Ons Land gaf Zeeliên op die Vloot;
Haar' harten mensch'lyk, goedertieren,
Uw' hulp in 't zeylen, wenden, stieren,
130. Bespaard misschien ons' eerste nood.

De tyd kan all' het verd're geeven
Het Lot is wuft gelyk de wind;
Die dan matroosen hart doet beeven,
En dan voor hem zig gunstig vind!
135. Hy zweeg, alreed' omringd met booten
En onder schelden, slaan, en stooten,
Gezonden by Tellez aan boord.
Die spreekt; in keetenen die honden!
By nacht in 's Konings' Vloot gevonden,
140. Tot hare straf zy zwaard, of koord!

111. Ewoutz — vgl. XVII vs. 21. 120. haar nut is — voor haar voordeelig is. 125—126: op de Spaansche vloot waren veel Nederlanders aanwezig om den matrozen de scheepvaart te leeren.

Syn Schipper zegd, aan onse touwen
Is volk gebrek, ô Eed'le Heer!
Aan Visschers kan m'een schoot betrouwen
Sy zyn bekend aan wind en wêer.

145. Op deese wys' aldaar ontvangen,
Speurd Ewoutz d'inborst en belangen,
En 't sterk en zwak van ieder een:
Hy ziet twee Volkeren zig haaten,
En Nederlanders door Soldaaten
150. Gestâag mishandeld zonder rêen.

Hunn' afkeer wederzyds aan 't groeyen
Is ras by 't schrandre breyn gemerkt,
Hy voeld aan boord een Onwêer broeyen
Op 't allerminst dat meede werkt.

155. Syn ongeduld hoeft niet te wachten
In 't minderen van Spanje's krachten,
Vermeerderd drift, en dwaase woed:
Welk vlyt de Nederlanders toonen
Geen yver die hen kan verschoonen
160. Of voor der Spanjaards hand behoed.

Aldus, van Horebs dorre bergen,
Gedaald, in Gosens groene schoot,
Zag Moses syne broed'ren tergen
En daag'lyks meerd'ren hare nood.

165. 't Was niet genoeg dat Pyramieden

141. Aan onse touwen — bij ons aan boord. 148. zig haaten — een Gallicisme. 152. by — door. 154: een geringe aanleiding zal het onweer doen uitbreken. 161. Horebs bergen — Horeb is een berg waar Mozes volgens Exodus 3:1 openbaringen ontving. 162. Gosen — gedeelte van Beneden-Egypte, door Josef aan zijn vader en broeders toegewezen toen de hongersnood hen uit Kanaän dreef.

Zo ras de Pharaos gebieden,
Zig heffen, Memphis, aan uw zy!
Men dwong d'Hebrëers selv', te sterken,
De Delta's nieuwe Vestingwerken,
170. Tot band van eygen slaaverny!

Nogtans zal Ewoutz niets beginnen,
Of waagen zonder vaste grond,
Maar luisterd met bedaarde zinnen
En ziet met arends oogen rond.

175. Schoon alles vrees' aan hem moet baaren,
Hy lacht in 't midden van gevaaren
Syn ziel is kalmt' in nood gewend:
Zo zag men u zorgvuldig letten,
Verelst! eer Breskens Vrankryks Wetten,
180. En Veere's Land verliesen, kend.

167. Memphis — oude stad in Egypte aan de Nijl-delta.
169: dit waren de voorraadsteden Raämses en Pithom die
moesten dienen om de Joden zelf in toom te houden. 179.
Verelst — Dirk Hubert Verelst (1717—1774), Lid van de
Raad van State en Oranjegezind burgemeester van Veere, die
de actie voor het huis van Oranje in 1747 leidde. Breskens
— bij de inval in Staats-Vlaanderen (1747) bezetten de Franschen
deze plaats. 180: lees: En Veere 's Lands verliesen kend.

EEN EN TWINTIGSTE ZANG.

1. De zwavel, welk' in Onwêers dagen
Het voedzel van de donder is,
Als 't schuldig hart in zwaare slagen
Voeld dubbelen d'ontsteltenis;
5. Dien ook in 't allerdiepst der Aarde
De Maaker van 't Heel-Al vergaârde,
Met yser-stof en vogt gemengd
Werkt langzaam honderden van jaaren,
Eer zig de rook kooft oopenbaaren
10. Die met de vlam verwoesting brengt.

Maar 't smeulend vuur in onse harten
Volcaan door driften aangevoed
Breekt uit zo ras geringe smarten
Of eene vonk onstookt de gloed.

15. In beider slagen, Eeuwig Weesen,
Zy uw weldoende gunst gepreesen
Die ons voor af bespaard de schrik,
Wanneer, 't geen Gy hebt voorgenomen,
En door geen zorg is voor te komen,
20. Zal vinden 't werkend oogenblik!

Terwyl de Vryheid uit de wolken,
Verheugd, der Geusen voordeel ziet,
Ryst Wanhoop uit des Afgronds kolken
En ward al-om het Spaansch gebied.

25. Tellez, en aan syn boord de Hoofden,

EENENTWINGTIGSTE ZANG

10. verwoesting — de uitbarsting van een vulkaan dus, waarvoor de zwavel met ijzerpoeder en water gemengd de explosieve stof vormt. 12. door driften aangevoed — door hartstochten gevoed. 14. ontstookt — doet ontbranden. 20. 't werkend oogenblik — het moment waarop God's voornemen wordt uitgevoerd. 24. ward — brengt in verwarring.

Die zig van boosheid hulp beloofden,
Gaan slaand' op handen, in 't gezicht;
De Bootsman vraagd; waar toe die slagen,
Die maar door slaaven zyn te dragen,
30. En 't volk verhinderen in plicht?

Hoe! Kettters, schreeuwd Tellez, Rebellen!
Wier lyf en ziel aan Hel behoord,
Gy durfd uw leed met klacht verzellen?
Hy zwygde; de Bootsman is vermoord.
35. En Ewoutz roept, ik ga nu toonen
De wys' om zulke dâen te loonen;
ô Zeeuwen, elk syn man gevat!
Tellez, door hem om 't lyf gegreepen,
Is in 't gezigt van alle scheepen
40. Reeds over boord in 't deinend nat.

Gâ, zegd de forse Nederlander,
Ga zwemmen na 't Escuriaal!
Dit loopt van d'eene mond na d'ander,
En lach en bloed verzeld de taal.
45. De Spanjaards meer gewoon op wallen
In 't vegten wankelen en vallen,
De dood vervolgd hen ieder trêe:
Het staal doet een gedeelte sneeven,
Een deel, gewond, maar nog in 't leeven,
50. Gaat sterven, by Tellez, in Zee.

26. zig beloofden — verwachtten. 27: het Hollandsche
scheepsvolk dat zich op Tellez' schepen bevindt krijgt er dus
van langs! 44. en bloed — en bloedige gevechten.

- Dusdanig speurde men in zaalen
 Van Penelope's woelig Hof
 Haar onbeschofte Vryers dwaalen,
 Of reeds geveld in 't bloedig stof.
55. Vergeefs zocht elk, door droeve klagten,
 Om Pallas, en dien Man, te zagten
 Bekend nu voor Ulysses self;
 Die Man was zonder meededoogen,
 En Pallas wees hun stervend' oogen
60. De schrik'lyk' Ægis aan 't gewelf!

- Zo blonk der Geusen Vlag verheeven!
 En 't Schut verzeekerd deese Vlag;
 Medina ziet in waarheid zweeven
 t' Geen 't weig'rend oog als schemer zag.
65. Maar deese Kust heeft meer gevaaren,
 Op haar bedriegelyke baaren;
 Syn schip verzeyld op gronden, stoot!
 De kiel, geborsten op de Banken,
 Vertoond wel haast op zy de planken
70. De teekens van d'aanstaande nood.

- [Dog Ewoutz daad heeft meer gevolgen:
 Want waar Medina d'oogen slaat,
 Hy merkt Matroos rondsom verbolgen,
 Die zig wil wreeken van soldaat;
75. In and'ren ook der Spaanse kielen,

52. Penelope — de vrouw van Odysseus, tijdens wiens omzwervingen de Vryers haar het hof maakten, totdat O. hen bij zijn terugkomst overweldigde. 53. onbeschoft — ruw, onbehouwen (vgl. Vondel's taal). 56—57: de godin Pallas Athene had hem geholpen zich als een zwijnenhoeder te vermommen. bekend — ontpopt als. 60. Ægis — het schild van Jupiter, voorzien van het Medusa-hoofd, dat den menschen schrik moest inboezemen. Bij Homerus het gewone attriboot van Pallas Athene. 64. 't weig'rend oog — het oog dat niet zien wilde. 68. banken — zandbanken. zig wreeken van — een Gallicisme: z. w. op.

Het volk zig onderling vernielen,
En zeegepraal aan Vryheids kant!
Door Mannen thans niet meer geweeten,
Wier Nageslacht (misschien!) vergeeten,
80. Armoedig kwynd in 't Vaderland.]

Door zo veel naare teegenspoeden,
De vruchten van maar eene dag,
Kan ligt Medina's geest vermoeden
De zwaare wigt van 't hoog Gezag!
85. Hy vind dat in vergulde zaalen
Met Juffers in een dans te praalen;
Of aan de tafel door een zang
By roosen en Bevalligheeden,
Zyn aangenaamer beezigheeden;
90. En wenscht dat iemand hem vervang!

Romero zegd, nog uwe wenschen,
Nog uwe Volger helpen niet:
De golven sterker als de menschen,
Eerbieden uw, nog syn, gebied.
95. Dit schip wel haast in stuk gestooten,
Zal onse kwaalen nog vergrooten;
Maar waar toe diend onnut geklag?
't Is maar een slag op Zee verlooren,
Laat ons aan land haar Vaand'len stooren,
100. Zoo wy hier myden hare Vlag.

Hy sprak; de bood op zy gekomen
Brengd hen gezamentlyk na Land;
Hier door is alle kans benomen
Van krygsgeluk aan hare kant.
105. Nu sy, die anderen gebieden,

76. vernielen afhankelijk van hy merkt (vs. 74). 84. wigt
— de druk, last. 92. volger — opvolger.

Het eerste na de Kusten vlieden,
Verliest een ieder hoop en moed!
Elk schip begint voor zig te duchten,
En tracht om ook na Sluys te vluchten,

110. Geholpen door de wind en Vloed.

Dog 't vinden van de diept' en Gaaten
Is niet zo ligt als ieder dacht;
Door last van Blois zyn van de Platen,
Reeds lang de Baakens weg gebracht.

115. Natuur heeft langs de Vlaamsche stranden,
Door scheuren in de harde zanden,
Geplaatst, niet zichtbaar voor het oog,

Een Doolhof, zelfs, met stille winden,
Door Lootsen nauwelyks te vinden,

120. En 't welk den kundigsten bedroog.

Maar thans, nu d'Onkund' aan het gissen,
Zig dan, op zicht van toorens waagd,
En dan, bevreesd om land te missen
Den boeg te ver na 't Oosten draagd;

125. Dat ieder uit gevaar wil koomen

Of van de Geus, of van de stroomen,
En zig op domme vlucht verlaat;

Zyn d'Oorlogscheepen, 't een na 't ander,
Veroverd door de Nederlander,

130. Of vast geraakt op Bank en Plaet.

„Laat golv' en wind, roept Blois, ons wreken

„Van dat gedeelte van de Vloot,

„Dat zig op zanden staat te breeken,

„En vinden zonder ons de dood!

135. „De Lisbons Vloot, belaën met kruyden

121. gissen — berekeningen maken. 122. op zicht van toorens — zij oriënteeren zich met behulp van de kerktorens.

125. Dat — nu. 132. wreken van — vgl. vs. 74.

„Gezocht in 't warm welriekend Zuyden,
„Verrykk', ô Geus, voor 't eerst uw Land;
„En mag Auroor' in korte jaaren,
„U zien Moluccos zelv' bewaaren
140. „Gerukt uit Taag en Iber's hand!"

Die scheepen zyn onnut tot stryden,
Wat zal de Rykdom zonder krqcht?
Geen schat die Vlooten kan bevryden,
Maar staal, en kunst, door Moed gebracht!

145. De wakkerende wind in 't Westen,
Geeft haar getal geheel ten besten
Alleen twee Zeyllen kunnen vliên,
Die tot Antwerpen's wal gevaaren
Verkundigen de droeve maaren

150. Van ramp door eigen oog gezien.

De koelte meer en meer aan 't heffen
Verzwaard de Zee hand over hand,
De baar begint met ernst te treffen,
En kend wel haast geen tegenstand!

155. Vergeefs is nog de Vloed, in 't wassen
Vermeerderd door de zwaare plassen,
Die 't bulderend Noord-Westen brengt;
Vergeefs 't Canaal gehoogd, door Stroomen,

160. Die van de Pool, langs Fero, komen,
Met Spanj' en Vrankryks Zee gemengd.

138. mag — moge. Auroor' — het Oosten. in korte jaaren — binnen enkele jaren. 139. Moluccos — de Molukken, waar de Portugeezen sinds 1511 nederzettingen hadden. 140. Taag en Iber — Spanje. 141. die scheepen — de Lisabonsche handelsvloot. 146: geeft het geheele aantal ten proef. 151. heffen — zich verheffen. De wind steekt op. 153. baar — golfslag. 159. Fero — de Fär-Oër eilanden.

De kielen ver van los te raaken
Verzinken dieper nog in 't zand;
Reeds hoord men hol en masten kraaken,
Reeds scheuren touwen, cabels, wand.

165. Medina's heete bloed aan 't zieden,
Wil aan Natuur en Zee gebieden,
Wil dat men wegen vinden zal,
Om (welke reên de Lootsen gaven)
De Vloot te brengen in de Haven
170. Van Sluys, of aan de Vlaamsche wal.

De nagt, by donk're Storm gekomen,
Verbergd de Kimmen en de Vloot,
Zomtyds werd egter licht vernomen
Als nood dêe blinken eene schoot!

175. Nu eindigd ook dit naare teeken;
Na middernagt niet meer gebleeken
Wanneer in zand, dat stadig weld,
Geschut, en Scheepen, onder zakken,
En d'Oceaan uit Spaansche Wrakken
180. Met lyken dekt de Maas en Scheld'.

163. hol — van de romp van het schip. 168. reên — redenen
(en niet reede = ankerplaats): Welke oorzaken de lootsen ook
voor de onmogelijkheid om binnen te loopen opgaven, Medina
wil toch, ... 174: wanneer er een noodsignaal afgeschoten
werd. 175. naare — angstwekkende.

- [Dus, als van Hermons natte kroonen,
 En 't Ceed'ren bosch van Libanon,
 d'Assyrier kwam Juda hoonen,
 En met Godslastering begon,
 185. Straff' Adonâi die stoute monden,
 Door Samiël in nacht gezonden.
 En van die heyrmacht zo verspreid,
 Zag 't morgenlicht geen' and're blyken,
 Als honderd tachtig duizend lyken,
 190. En stilt' en aaklig' eenzaamheid.]

181. Hermon — de Z. bergtop van het Antilibanon-gebergte, bekend om de neerslag van zijn dauw (psalm 133:3). 183. d'Assyrier — Koning Sanherib, wiens geschiedenis men vindt in II Koningen 19. 185. Adonâi — (Hebr.) de Heer. 186. Samiël — het Turksche Sam-yeli = gifwind, hetzelfde als Samoen, een verstikkende, dikwijls doodelijke wind in Afrika en Klein-Azië. Volgens het boek Koningen zond God de pest in Sanherib's leger. 189: vgl. II Kon. 35.

TWEE EN TWINTIGSTE ZANG.

1. De Zeeuw bekend aan stroom en kusten
 Heeft zig die wind te nut gemaakt,
 En legd in Vlissingen te rusten,
 Voor nagt, en storm, uit Zee geraakt.
5. De avond bragt hem aan de paalen
 Het was te laat de buyt te haalen
 Uit ieder zwaar bevrachte kiel;
 Wanneer de morgenstar zal rysen,
 Zal 't licht de ryke laading wysen,
10. En 't geen aan elk te beurte viel.

De zoete slaap dêe ras vergeeten
 't Gevaar en d'arbeid van de dag;
 By weinig is de storm geweeten
 Die Spanje's Vloot vernielen zag.

15. Maar als voorheen in deese Landen
 De Wreedheid liet de Godvrucht branden
 En 't bloed zag stroomen als een Zee,
 Wanneer de zwaarden en de koorden,
 De bloem van Nederland vermoorden,
20. Sliep ook Madrid in stille Vrêe.

't Geweld der winden aan het woelen
 Heeft niet alleen aan Vlaand'rens rand,
 Maar hare werking ook doen voelen
 Langs Walch'rens West en Noorder Strand.

25. Ter Veer, de Oostlykste der Steeden
 Heeft door het Onwêer niet geleeden
 Maar reegen wel gehoord en wind.
 Wie kan gerust in stormen weesen
 Wanneer men heeft in Zee te vreesen
30. Voor Lot van Vader, Man, of Kind?

TWEEËNTWINGTIGSTE ZANG

1. bekend aan — met. 13: weinigen (nl. die thuis waren)
 hebben de storm bemerkt. 16. de godvrucht branden
 — de geloovigen verbranden.

Maar niemand heeft in deese wallen
Met meerder angst den avondstond
En donk're nacht verhaast, zien vallen
Als Gy, deugdryke Rosemond!

35. 't Is juist agt jaaren thans geleeden,
Dat Rosemond beroemd door zeeden,
Haar Trouw, de Lang', aan u verbond;
Dat gy, gelukkigste der menschen
Genoot het toppunt uwer wenschen
40. In 't bly bezit van Rosemond!

- 't Is waar, wanneer de Lente-dagen
Met d'eerste milde Sonne gloed,
Verdwynen deden winter vlagen,
En minderen der golven woed';
45. Dat jaarlijks uwe nyv're zorgen,
U maanden lang voor 't oog verborgen
Van uwe Vrouw en Huys-gezin;
Maar welke vreugd', in Na-jaars tyden!
Als Vader, Huys en Vrouw, verblyden,
50. En voeden kwam door syn gewin!

- [Hoe vroolyk gleeden dan all' uuren,
Van 't weer vereende jonge Paar!
Als in de kôu, by goede vuuren,
Sy tellen overwinst van 't jaar;
55. Als zamen aan den disch gezeeten
Na vroeg en maatig avond eeten,
In 't langzaam naad'ren van de nacht,
Sy hem verhaald wat kinders zeyden,
Die om syn afzyn dikwyls schreyden,
60. En welke troosten zy bedacht.

37. de Lange — vgl. XVII vs. 30. Rosemond beloofde de Lange
trouw. 54. overwinst — het overgespaarde. 60. troosten
— troostwoorden.

Of wel, als hy, in Kers-tyds rusten,
Op Zee-caart, toond aan Rosemond,
Waar deese reys, op Groenlands Kusten,
De beste Nering zig bevond.

65. Hier, zegt hy, ziet men Hecla branden;
Daar, was 't, in ys, op Spitzbergs randen,
Dat storm ons 't noodgebed afwong;
De Hemel, in dees' oogenblikken,
Zag my voor u alleen verblikken!
70. Haar oog en hart volgd syne tong.]

Zo lang de Dwinglandy, aan 't woeden,
Nog wederstand nog paalen kend,
Was hare zorg voor drift te hoeden
De Lang', aan hare raad gewend.

75. Dog als nu God, getergd door Spanje,
De Vryheid toonde by Oranje,
Was sy de eerste, die haar Man
Vermaand', in kryg en in gevaaren
Syn bloed en leeven niet te spaaren,
80. Daar God en Land hem roepen kan.

Sy zaid', ik zal nooit overleeven
ô Waard', ô dierbaar Echtgenoot,
Den dag die u de dood zou geeven,
Voor 't Vaderland, op Kust of Vloot.

85. Maar 'k wensch het einde myner dagen
Veel eer, als dat myn' oogen zagen
Dat voor gevaar, de Lange, beefd;
Dat ik verwyt zou moeten hooren,
Dat laffe rust hem kon bekooren,
90. Als 't Vaderland hem nodig heeft.

63. reys — keer. 64. nering — plaats waar de meeste visch zit. 65. Hecla — vulkaan op IJsland. 66. Spitzbergs randen — Spitsbergen, een eilandengroep in de N. Ijszee. 69. verblikken — verbleken. Vgl. ed. 1776 I vs. 15. 72. paalen — grenzen.

Hy antwoord, ô myn's ziels beminde
Myn welzyn altyd is gewis,
Mits Rosemond maar ondervinde
Dat hare man haar waardig is!

95. Ik ga voor Godvrucht, en de Landen,
Voor Rosemond, en onse panden,
De Vryheid zoeken of de dood!
Het zal Oranje nooyt berouwen
Wat syne zorg mag toe vertrouwen
100. Aan my, te land' of op de Vloot.

Hy scheen nog meer te willen spreken,
Maar 't oog gezwollen, toond een Vloed
Van vogt, gereed om door te breeken
In weerwil van syn taeye moed.

105. Dog Rosemond durfd vrylyk storten
Die traanen, welk' ons leed verkorten!
Een kus scheid haar en hare man;
Een teed're kus, die op de lippen
Haar beider zielen zâem doet glippen,
110. En echte Min maar geeven kan.

Wyl Tweedragt uit de Hel ontslooten,
Rondsom in Nêerland rust belet,
En dat het menschebloed vergooten
Rivieren, Kust, en Zee, besmet,

115. Vuld zagte Vrêe (de Deugds belooning)
ô Rosemond! uw hart en wooning,
In beid' is alles even rein!
Geen driften gaan in 't harte zweeven,
Geen Weelde stoord de rust van 't leeven,
120. Het zeedig huys is net, en klein.

111. ontslooten — losgelaten. 113. En dat — en terwijl
(wyl van vs. 111 weer opgevat door dat; vgl. XXIII vs. 27).

- Drie kind'ren, zoet' en waarde panden,
 Gewenschte vrugt van hare Trouw,
 Vermeerd'ren nog de teed're banden,
 Zo heilig by de kuyssche Vrouw!
125. De oudste Soon nu zeeven jaaren
 Spreekt reeds van op de Zee te vaaren,
 Het meisje speeld by 's Moeders schoot.
 De meerd're gunst schynd haar te spyten,
 Wanneer de Moeder, op het kryten
130. Van 't zuygend kind, de borst ontbloot.

- Een weinig melk, een weinig water,
 Met meel (misschien een ey) gemengd,
 Geeft d'eene vroeger, d'and're later
 Het voedzel eerst op vuur gezengd.
135. Terwyl gaan 's Moeders oogen dwaalen,
 Sy zoekt op wien sy meest kan praalen,
 't Is egter of sy 't hoogste prykt,
 Met hem, die haar is eerst gegeven,
 Die verst gevorderd is in leeven,
140. Die meest na haren man gelykt!

- De buyen, die zig laten hooren,
 't Gehuil der winden in de lucht,
 Koomt deese zoete vreugde stooren,
 En oorzaakt meenig bange zucht.
145. Wie weet, zegd sy, in zwaare reegen,
 Wie weet waar hy nu is geleegen,
 Of zwerfd verwaeyd in woeste Zee!
 Sy spraaken laast van uit te vaaren,
 En nergens Spanjens Vloot te spaaren,
150. Zelfs niet op Eng'lands Kust of Rêe!

134. Het voedzel — de pannekoeken. 136. praalen —
 trotsch zijn. 140. gelykt na — lijkt op.

ô Dat men tyden mogt beleeven,
Dat ieder tēere jonge Vrouw,
Niet hoefde voor haar Man te beeven,
Nog wie haar Weesen voeden zouw!
155. Haar Weesen! Rosemond bewoogen
Voeld traanen duisteren haar' oogen
Die hare hand veegd spoedig af;
Maar d'oudste kind'ren laten 't speelen
160. Om door haar zoentjes 't leed te heelen
't Geen ieder vreesde dat hy gaf.

Die kind'ren vergen nieuwe zorgen,
Haar matte leeden eysschen rust;
d'Aanstaande nacht zal voor de morgen
Bereiden kracht en nieuwe lust.
165. De moeyheid blykt alreed' aan 't gaapen,
Een kort gebed verhaast de slaapen;
Haar rust is zuiver, onverstoord;
Wyl Rosemond all' oogenblikken,
170. En met verdubbeling van schrikken,
't Verzwaaren van het onwēer hoord.

Sy denkt, wat kan myn zorgen helpen!
Hy is, ô God! in uwe hand,
't Zy hem de golven overstelpen,
Of syne plicht hem vind' aan land!
175. Ik moet voor deese kind'ren leeven:
Nog eens de borst aan 't klein gegeeven!
En als de lamp is uitgeblust,
Keerd Rosemond zig, in gebeden,
180. Tot 's Hemels goedertierenheeden!
En haare slaap is ook gerust.

156. duisteren — verduisteren. 165. slaapen — gevoelens van slaap; vgl. het meerv. schrikken (vs. 169): gevoelens van schrik. 179. 's hemels goedertierenheeden — de goedertierende God.

DRIE EN TWINTIGSTE ZANG.

1. ô Seraphiëms! Zelfstandigheeden,
Die stadiglyk by 't Eeuwig Licht,
Op onse Aardkloots donkerheeden
Zomtyds laat vallen uw gezicht!
5. Als aan uw oog, de Deugd op Aarde
Zig toond in hare volle waarde,
Voeld dan uw weesen meerd're vreugd?
Of is 'er, op der menschen paaden,
In hare leevenswys', en daaden,
10. Het minste niet dat u verheugd?

Uw oog, voor duizenden van jaaren,
Eer nog de tyd voor menschen liep,
Als nagt en dag gemengeld waren,
Als Eloïm ons wereld schiep;

15. Uw oog vernam hoe waat'ren vlooden
En plaats aan droogt' en Landen booden,
Ons licht verschynen op Syn woord!
Ons Gloop haar eerste kracht ontdekken,
En selv' getrokken, weder trekken,
20. Die Son, by welke sy behoord!

DRIËNTWINGTIGSTE ZANG

1. Seraphiëms — een dubbele meerv. vorming van Seraf, een engel van de eerste rang om God's troon. zelfstandigheeden — onafhankelijke wezens. 4. gezicht — blik. 7. meerd're vreugd — nl. dan anders. 12: voordat de mensch nog geschapen was. 14. Eloïm — Eloah (Elo-him), Hebr. naam voor God: de Sterke, de Heer. 15—16: vgl. Genesis 1 vs. 9. droogt' en landen — hendiadys: drooge landen. 17: vgl. Genesis 1 vs. 3. 18. kracht — aantrekkingskracht.

Gy zaagt den God der Cherubynen,
Den Schepper van 't verbaasend Zwerk,
Syn Almacht weder doen verschynen
In dit, zo klein, en minder, werk!

25. Maar als de mensch, aan d'aard' gegeven,
De ziel vertoonde met het leeven,
Dat uw oplettendheid vernam
Dat in die straal van 't Godlyk Weesen,
d'Onsterflykheid al was te leesen,
30. En 't menschdom na by d'Eng'len kwam;

Dat by die ziel huysveste Reeden
Tot maatiging van heete drift,
Op dat in 't wys bestier van zeeden
Het kwaade zaad kond' uitgezift;

35. Van deese tyd zyn 's menschen zaaken
Ook niet onwaardig u te raaken:
Sy stooren nimmer uw geneugd;
Dog uw', omtrend, volmaakte oogen
Zien dwaalingen met meededoogen
40. En 't deugzaam hart niet zonder vreugd.

Maar welk' is van de Schouw-tonneelen
Die 't menschdom aan uw oog ondekt,
't Geen u het minste kan verveelen
Of allermeest genoegten wekt?

45. Het is, wanneer de Moeders borsten

21. Cherubynen — engelen van de tweede rangorde.
verbaasend — met bewondering vervullend. 24. werk
— 's dichters letterarbeid. 25: vgl. Genesis 1 vs. 26—27.
26. ziel — vgl. Genesis 2 vs. 7. 27. Dat vat als (vs. 25)
weer op. 28. die straal — nl. de ziel. 31. reeden —
verstand. 36. raaken — ter harte gaan. 38. omtrend —
vrijwel, ongeveer. 41 vlgg.: in de vijf volgende strophen be-
zingt van Haren zijn vrouw en hun beider huwelyksgeluk.
42. ontdekt — laat zien.

Verzagten eigen kind'rens dorsten,
En voeden 't kroost dat God haar gaf!
Als sy, haar teed're zuigelingen,
Bewaard voor melk van vreemdelingen,
50. En weigerd aan 't ontydig graf!

Gelukkig hy! aan wien in leeven
De Voorspoed zelv' dit deede zien;
Aan wien de Godheid heeft gegeven
Een Vrouw die driften kan gebiën;
55. Die hare jeugd en jonge jaaren
Voor hare kind'ren durfde spaaren;
Die, by de dart'le Rey gelaakt
De Weeld' en Wereld zal verachten,
Die streng haar plichten gaat betrachten,
60. Die zagt, haar huys een Hemel maakt!

Wie kan 't genoeg en ooyt bezeffen,
Van hem die zulk een lot geniet?
Die, als de Nyd en Haat zig heffen,
Om zig, de stille Deugden ziet!
65. Maar hoe, reeds bloosen uwe koonen!
Ik zal die zeedigheid verschoonen,
ô Adeleid'! ik noem niet wien;
Dog voeld men 't vuur in versen gloeyen,
Zo hart, en woorden, zamen vloeyen,
70. Ik schilder 't geen myn' oogen zien!

49. vreemdelingen — in de XVIIIe eeuw liet men kinderen algemeen door een voedster zoogen. 50. ontydig — te vroegtijdig. 57. by de dart'le rey — door de lichtzinnige wereld. 58. weeld' en wereld — wereldsche weelde. 64. stille deugden — de deugdzaamheid in stilte. 67. Adeleid' — 's dichters vrouw, vgl. X vs. 49 en Inl. ik noem niet wien — van Haren wil zich zelf niet bekend maken. 68—70: mag men al dichtvuur in verzen aantreffen wanneer woorden weergeven wat het hart gevoelt, ik beschrijf wat mijn oogen zien.

Sy zien wel niet die frisse wangen,
Daar roos en lely voor verdween;
Daar by de schoonheid, jeugd gevangen,
En veertig jaar gekeetend, scheen!

75. Maar nog is voor myn oog gebleeven
Uw zoet, en vriend'lyk, meede-leeven,
Uw weldoend' inborst, heusche mond!
Dus koomt, na Phebus gulde stralen,
De Maan in silv're luister pralen,
80. En cïerd een lieflyk' Avondstond!

Misschien dat Haat, in korte dagen,
(In Nêerlands rust!) en Man, en Vrouw,
Door moorden deed ten grave dragen
Gevolgd door zeven kind'ren's rouw!

85. Zo egter myne Lier mag leeven,
En 't lydend hart tyd-korting geeven,
Of ooyt kan sussen ongeneugd;
Gun dan, ô gy! dien Nyd dêe bukken,
Een zucht aan beider ongelukken;
90. Een traan aan Adeleide's deugd!

Maar wyl myn Zang-Godin gaat dwaalen
Vertoond de dag syn helder licht,
De nagt, de storm, de golven daalen,
En met de morgen ryst de plicht.

95. De takels hyssen uit de scheepen

72. voor verdween — bij ten achter bleef. 73. Daar by — daar waar door. gevangen — Adeleide bleef lang jong.
76. meede-leeven — t.w. met de gebeurtenissen van 1760—'61. 77. heusche — vriendelijke. 78. Phebus — de zonnegod. 81—84: herinnering aan de aanslag, in de nacht van 6/7 November in Van Haren's huis gepleegd. zeven kind'ren — de twee ontaarde dochters worden niet medegeteld, terwijl Willem Anne (XIX vs. 175 vlgg.) op zee was.
88: gun dan, o mijn lier! aan mij, dien....

Al wat in Ruymen is begreepen
Of tusschen Dekken zig bevind.
Die tyden toonden alle handen
Eerst zorgen voor het deel der Landen,
100. En dan voor 't geen een ieder wint.

Nu ziet de ruwe Nederlander,
By 't oopenen van elke laag,
En brengt op stranden, door elkander,
Aurora's giften aan de Taag!
105. Een gryse Zeeman, die voordeesen
Wel reisde met de Portugeesen,
Legd thans de jonge Zeeuwen uit,
Wat al geraakt', in hunne handen,
Van allerkostelykste panden,
110. En ieder Land van deese buit.

Dit 's Aloë, zegd hy, gekoomen,
Zocotora, van uw Gebied!
En deese Balsem is genoomen,
Daar Mecca jaarlyks Pelgrims ziet!
115. De Arabiër gebruikt die boonen,
Die zig voor drank aan u niet toonen,
Maar eer voor eeten in de nood:
De honger, deed die boonen zengen,
De Weelde, tot een drank vermengen,
120. Daar Mahomet de wyn verbood.

96: al wat het ruim bevat. 99—100: het algemeen belang ging voor het eigen belang. 104: de oostersche waren die voor Spanje bestemd waren. 111. Aloë — welriekende donkerbruine houtsoort. 112. Zocotora — Britsche eilanden-groep voor de Golf van Aden. 114. Mecca — de bedevaartplaats van de Islam in Arabië. 115. boonen — de koffie, door de Arabieren reeds lang vóór haar gebruik als drank aangewend als bestanddeel voor het brood. Zij roosterden de vrucht en mengden ze met water. 120: de Mohammedaansche leer verbiedt het gebruik van wyn.

Dit goud heeft Mozambieq gezonden,
Sofala voegd 'er 't hare by;
Coama, gift van uwe monden,
Zo ryk in goud en slaverny!

125. Dees' Amber, om voor reuk te branden,
Spoeld' aan op Madagascar 's stranden!
Merkt Siams Rottingen verspreid!
Die meenigte van Peeper-baalen
130. Ging 't schip aan weérzyds oever haalen,
Daar Sincapoera 't Oosten scheid!

- * Zie bloem, en krans, op Chitzen zwieren,
In purper-rood, en blauw, of groen;
En, onuitwisbaarlyk, verçieren
Het, eindeloos bewerkt, Catoen!
135. Maar waar toe helpt de pragt van kleeden,
In 't Land, daar wel gemaakte leeden,
Daar Jeugd, en Schoonheid, niet bespaard?
Daar wreed gebruik, verplicht de Vrouwen,
In 't graf van hare Man te rouwen;
140. Daar vlam de dood en 't leeven paard!

121. Mozambieq — landstreek en stad op Afrika's O.kust.
122. Sofala — stad aan de kust aldaar. 123. Coama —
de rivier Zambesie, bekend om zijn goudaders en levering van
slaven voor de Portugeesche volksplantingen. 125. amber
— welriekende hars. 126. Madagascar — eiland tegen-
over Portugeesch O.-Afrika. 127. Siam — koninkrijk in
Achter-Indië. 129. weerzyds — nl. de oever tegenover Siam.
131. chitzen — bedrukt gebloemd katoen. 135—140: zin-
speling op het gebruik om bij de dood van den man de vrouw
mede te begraven en hen samen te verbranden, zooals bij
sommige volkstammen in Britsch-Indië. 137. niet bespaard
— geen aanleiding geeft om ze (voor ondergang) te sparen.

Proev' deese bast, gering voor d'oogen!
Hoe aangenaam op uwe tong!
Geen kruid had immer meer vermoogen,
Als zwakheid, menschen hart bevong!

145. Negombo ziet de Cingaleezen,
Voor Portugal, die schorssen leesen,
En eens misschien voor Neederland;
Zo uwe moed, zo ver gedreeven,
Twee keer verby de Lyn durfd streeven,
150. En onse Vlag op Gale plant!

Golconda gaf uit hare Mynen
Die steentjes welk' het Sonne-licht,
Met nieuwe glans doen wederschynen,
En flikkeren voor uw gezicht!

155. Veelligt dat ook in korte jaaren,
De Diamant alhier, de hairen,
Of borst der Vrouwen, cieren zal!
Dit zyn de vrugten der Maldieven,
Die honger en die dorst gerieven!
160. Zie daar Salpeeter in crystal!

[Dit zoet, uit weelig riet getrokken,
Daar ras 't verheemelt' aan gewend,
Die Siroop, Poeyer, harde brokken,
Die thans en Oost en Westen zend;

165. Ter tyd als ik begon te vaaren

141. bast — van de kinaboom. 144. bevong — een typisch praeteritum: beving, overviel. 145. Negombo — stad op de W.kust van Ceylon. Cingaleezen — de oorspronkelijke bewoners van Ceylon. 146. leesen — verzamelen. 149. lyn — de Linie. 150. Gale — Punto Galle, een sterkte aan de Z.kust van Ceylon, door de Hollanders in 1640 veroverd. 151. Golconda — stad in Hyderabad (Br.-Indië). 158. Maldieven — eilanden-groep ten Z.W. van Ceylon, waar veel cocospalmen groeien.

Zag nog Sicilien vergaaren,
En duur uitdeelen aan Euroop:
Nu zegdme dat d'Antiljes gronden,
Voor Zuyker meer bekwaam gevonden,
170. Die waar ons leev'ren beeter koop.]

Die Paarlen, (uwer zeëen Gaaven
Manâar!) zo helder, en zo wit,
Zal Pracht gevluht van Goa's haven
Haast zien in Nederlands bezit!

175. De Bandanees dêe syne Nooten
Voor u, van hare schil onblooten;
De daag'raads allerverste rand
Zond deese Foelie en Muscaaten,

180. De Nagel heeft Ambon verlaaten,
En Hito's kust, voor Walch'rens strand!

Zelfs China 't geen drie duizend jaaren
Haar Grensen sloot, en hare Zee,
Bied hier Kim-tè-tsjims brosse waaren,
Bied hare Zyd', en hare Thee!

185. De Boeginees, voor u, ging zoeken

160. in crystal — in kristalvorm: het kaliumnitraat dus.
170. beeter koop — goedkooper. 172. Manâar — eiland
en stad op de N.O.kust van Ceylon. 173. Goa — belangrijke
handelsplaats op de W.kust van Br.-Indië. 175. nooten —
de muskaatnoot. 178. foelie — de vrucht van de muskaat-
noot. 179. nagel — kruidnagel. 180. Hito — het N.deel
van Ambon, een eiland in de Banda zee.

In Gilolo's, en Arauw's hoeken,
Die Nestjes uit het schuim gemaakt!
Gelukkig Nêerland! zo de zeeden
Niet wyken voor Wellustigheeden
190. Zo Wulpsheid niet met rykdom naakt!

183. Kim-tè-tsjims brosse waaren — het porcelein, afkomstig van een aldus genaamde stad in China, vgl. Van Japan, bij van Vloten blz. 355. 185. Boeginees — bewoner van het Z. schiereiland van Celebes. 186. Gilolo — andere naam voor Halmahera. Arauw's hoeken — de Aroe-eilanden in de Moluksche archipel. 190. naakt — tot ons komt.

VIER EN TWINTIGSTE ZANG.

1. De Geus heeft, Walch'ren, uwe randen
Verrykt, geholpen, en bevryd,
Verdeedig op uw beurt de Landen
Daar Geus, Oranj', en Vryheid, stryd!
5. Myn oogen zien van Duitschlands zoomen,
Oranje reeds na Holland koomen;
Reeds wenken Fries en Batavier,
Sy schynen ook van my te wachten,
Dat by onstentenis van machten,
10. Myn goede wil haar Kust verçier!

- Want sy, die Lumei's trêen verzellen
Zien vlytig om na meerd're kracht
En een van hare metgezellen
Heeft reeds Oranje 't nieuws gebracht,
15. Hoe dat de sleutels van de Landen
Den Briel, en Vlissing, in syn' handen
Vertoonen 't Lot aan 's Vryheids zy!
Hoe dat Fortuin niet meer verbolgen,
Hem nodigd, verder nog te volgen
 20. De wyse raad van Coligny!

- „Gy tergd vergeefs de land gevaaren,
(Zeid' eens aan hem die groote Man)
„Zo g'ooyt wild Spanjen eevenaaren
„Ga zoeken wat de Zeevaard kan!
25. „Die goud en silver heeft te deelen,

VIERENTWINGTIGSTE ZANG

5. Myn — 's dichters. 9: bij gebrek aan machthebber die hun kust beroemd kan maken. 13: zie Oph. 20. Coligny — Gaspard de Châtillon Graaf de Coligny, admiraal aan het hof van Karel IX van Frankrijk en schoonvader van den Prins van Oranje. Het rijm met vers 17 wijst er op dat van Haren hier de y als te bedoelt. 21. land gevaaren — de gevaren welke de strijd te land oplevert.

- „Verzameld ligt in syn' beveelen
 „Al wie syn leeven draagd te koop;
 „En Spanj' alleen geeft meer Soldaaten
 „In volkryk' uitgestrekte Staaten
30. „Als eenig Ryk in gansch Euroop.
- † „Van daar 't Gebergt der Pyrenëen
 „De toppen in de wolk verspreid,
 „Tot daar de doorbraak van de Zeëen
 „Abyla's strand van Calpè scheid.
35. „Van daar Cascaïs in de golven
 „Zomtyds de klippen ziet bedolven
 „Zomtyds vertoonen 't vreeslyk hoofd;
 „Tot daar, in vrugtbare Valleyen,
 „En in verrukkende Contreyen,
40. „Grenaad de Lent' altoos beloofd!
- „Als Hoofden, welk' een heyr gebieden
 „Schoon ieder is in 't leger slaaf,
 „Zyn dapp're, zyn bekwame, lieden,
 „Werd ieder slaaf, soldaat en braaf!
45. „Geen Vorst die niet na syn begeeren,
 „De dienst te land aan 't Volk kan leeren;
 „Maar welke wegen hy verkoos,
 „De Zee-dienst leerd zig door de winden
 „Door storm en vlaagen t'ondervinden
50. „De Zeeën maken een Matroos!

26. in — onder. 34. Abyla — kaap in Afrika met de tegenoverliggende kaap Calpe de zuilen van Hercules genoemd. De Straat van Gibraltar dus. 35. Cascaïs — stad aan de meest W. punt van Portugal. 40. Grenaad' — de provincie Granada in Z.O. Spanje.

- „Beproev' in Hollands laagste randen
 „Wat Vryheid, Moed, Fortuin, vermag.
 „Brenge all' uw macht op hare stranden
 „Dek ieder Zee met uwe Vlag!
 55. „En mag, in 't groeijen uwer krachten,
 „Europa zien langs nette grachten
 „Tot nut bebouwd en tot vercier;
 „Dat land, aan and'ren is gegeven,
 „En 't water om daar op te leeven,
 60. „Aan Fries, aan Zeeuw, en Batavier!”

- De Tyd bewaarheid thans die woorden!
 Der Geusen Vlag is overal,
 Sy zwerfd niet meer op Zee, en boorden,
 Maar dringd nu door in ieder Wal.
 65. De Volk'ren die de Vegt bewoonen,
 Sy, daar zig Zutphen's Vesten toonen
 En sy, door Maas en Waal omringd;
 Ziet reeds Oranj' in syn belangen;
 En d'Yssel wagt hem met verlangen
 70. Daar Campen's brug haar Stroom bedwingd.

- Als Romen nog de gansche Aarde
 Zag bukken onder haar Bestier,
 Was reeds de zoete Vryheids waarde
 Aan u bekend, ô Batavier!
 75. Met welk gejuych in uwe velden
 Dêe zig al-om de tyding melden,
 „Men vreesd niet meer de Dwinglandy!
 „Men ziet de Geuse Vaand'len zweeven!
 80. „De zuiv're Godsdienst gaat herleeven!
 „Oranje koomt! en 't Land is Vry!”

82. Nymphen — de stroomnymfen.

De Vryheid, en de Geusen, wekken
De Nymphen op 't Enkhuiser zand!
Haar blyde stroomen zullen dekken
Een Vry, schoon nog behoefdig, Land.

85. Maar d'Armôe zal haar Steeden vlieden
Wanneer Oranje kooft gebieden;
Die brengt aan ieder zekerheid,
Dat hy, die grond haald' uit de baaren,
En 't Land beschermd' in krygsgevaaren,
90. Syn arbeids loon voor zig bereid!

[De zekerheid, dat deese stroomen
Ontruikt aan Vyands wreed geweld,
En zonder waapenen te schroomen,
In magt der Wetten zyn gesteld.

95. Dat nimmer Bloedraad zal herleeven,
Of hier d'Onnooselheid doen beeven,
Voor Land-Verraaders zeeven-tal;
Nooyt Burg'ren Voorrecht zal verbreeken,
En om een's Vreemd'lings spyt te wreken,
100. Van eygen Rechter trekken zal.]

Maar d'eene bode kooft na d'ander!
Sonoy is ook wel haast vermaard:
Hoom, Medenblik, en Waterlander
Zyn voor Oranj' en hem verklaard!

105. Noord-Holland met eenvoudige zeeden
Bemind Sonoy's hoedanigheden;
Sonoy is dapper, gul, opregt,
Syn moed en tong, niet ligt te dwingen,
Verzeld de stem der Inboorlingen,
110. „Oranj' in 't hart! en niemands knecht!“ (cf. *leone*)

96. d'onnooselheid — de onschuld. 97. zeevental —
de leden van de Raad van Beroerten of Bloedraad. 98. voor-
recht — privilegie. 99. spyt — wrok. 100: het ius de non
evocando, sinds lang niet meer gehandhaafd, zal dus hersteld
worden. 102. Sonoy — vlg. I vs. 100. 104. zyn verklaard
— hebben zich verklaard.

De Vryheid ondersteund die werken:

Sy liefd een Volk dat haar bemind,

Sy zegd, ik ga uw magt versterken,

Ik weet nog and'ren dus gezind!

115. Men ziet s'aanstands haar vleug'len spreiden,
De Stroom, en Zee, die Kusten scheiden,
Daar 't Flie in Middelgronden dwaald,
In weinig tyds ten eynd gevloogen,
Ondekt het Clif zig aan haar oogen;
120. s'Erkend met vreugd' haar Land! en daald.

Een oogenblik alleen gebleeven,

Ziet zy, verwonderd, hoe Natuur

In wisselingen schynd te leeven,

En nimmer rust in haar bestuur.

125. Daar sy voorheen zag d'aarde rooken
En vlam in turfstof uitgebrooken
Zomtyds bereiken 's Hemels rand;
Is diep in Zee nu 't land verzonken,
Daar schaduw-ryke bosschen blonken,
130. Eer 't Veen van ond'ren was verbrand.

Sy roept! haar woorden doen zig hooren

En daar m'ontelb're kudden weyd,

En daar men zaeyd het ryke kooren,

En daar men moer tot brand bereyd;

135. By hen, die 't donk're Woud bewoonen
Dat Baduhenna pleeg te toonen,
By hen, de Zee nu ongewend,
(Schoon eertyds in de woeste baaren)
By hen, die nog de Zee bevaaren;

140. Geen Fries die 's Vryheids stem niet kend!

117. middelgronden — wadden. De Vrijheid vliegt van
Medemblik naar Friesland. 119. Clif — het Roode Clif ten Z.
van Stavoren. 125—126: de turfbranderijen. 134. brand —
brandstof. 136. Baduhenna — naam van een woud, waar
volgens Tacitus in 28 n. C. 900 Romeinen bij een opstand der
Friezen sneuvelden.

Gezwind gaan hare diensten bieden
Die Mannen, welke Dwing'landy
Nog buigen konde, nog dëe vlieden,
Die Adel, altyd, waarlyk vry!

145. Elk stapt gewaapend uit de wooning,
Haar Waapen-Schild is geen belooning
Van laage kruiping voor een Throon;
Maar Oudheids gift, en Vryheids panden;
De Vryheid reysd in and're Landen,
150. In 't Friessche hart is hare woon!

Ga, zegdse, Martena! ga cieren
Met pen en degen Hollands Kust;
Toon Frieslands Moed aan Batavieren
Tot aan der Landen blyde rust!

155. En als langs hare stille paalen
De Vreed' en Overvloed zal dwaalen,
Leer dan aan Fries en Batavier,
En onderwys Nakoomelingen,
Hoe dat m'Oranj' en Vryheid zingen,
160. En spannen kan een Friessche Lier!

ô Kleine stroom! onvrugtb're bergen!
Door Nassau's naam alleen bekend,
Wat koomt die Man, ô Dille, vergen,
Dien Holland aan Oranje zend?

165. De zorg voor Vryheid blinkt in 't weesen,

149. reysd — heeft het accent tegenover woon (vs. 150): de vrijheid vertoont zich zoo nu en dan in andere landen, maar in Friesland is haar vaste verblijfplaats. 151. Martena — Duco van Martena, een geleerde Friesche edelman en voorstander van de vrijheid. 161. stroom — de Dille (vs. 163), een riviertje in Nassau. 163. die man — Mr. Paulus Buys, in 1570 als geheim gezant naar Dillenburg vertrokken om Oranje van de stand van zaken op de hoogte te brengen.

De zelve zorg, die lang na deesen,
Ons oog zal zien by synen Neev'
Het zy, die, fier op 's Lands gelukken
Louis voor d'eerstemaal dôe bukken,
170. Of 't Land, door hem, in Vreede leev'!

Door my, ô Vorst! zegd Buys, is Leiden,
Ter Gouw, door Zwieten, u gebracht:
De Merwe ziet een Vloot bereiden,
De Geus wind dagelyks in kracht.
175. Reeds zyn de Zuyd- en Noorder-Steeden,
Op Amsterdam na, zâem getreeden,
Daar wagt men dat Oranje kwam!
Koom toonen aan de Vrye Landen,
De Eendrachts aller-wiste banden,
180. Oranj' en Vryheid, t'Amsterdam!

Oranje laat zig thans beweegen
Hy ziet dat Gods Voorzienigheid,
Die toond, en openzet de weegen
Het verd're laat aan syn beleid.
185. Ik ga my derwaards, zegd hy, wenden
Daar uwe wil my schynd te zenden,
ô God, die Dwingelanden toomd!
Uw Dienst en Vryheid eyscht myn leeven;
Voor haar is 't my door U gegeven!
190. Rust myne Lier! Oranje koomt.

166. De zelve — dezelve. 167. neev' — naneef, nl. Willem Buys, waarnemend Raadpensionaris na de dood van Anthonie van der Heim, onder wiens bestuur Lodewijk XV bij de Vrede van Aken de Pragmatieke Sanctie moest erkennen. 172. Zwieten — vgl. VI vs. 219. 176. zâem getreeden — in verbond vereenigd. 188. Uw dienst — dienst aan U. 189. haar — die dienst en het handhaven der vrijheid.

OPHELDERINGEN

OPHELDERINGEN.

EERSTE ZANG.

1—2. Bij deze verzen geeft Van Haren een uitvoerige toelichting. Hij bespreekt achtereenvolgens „de oorsprong van de Nijl, de reedenen van desselvs jaarlijksche overvloeyinge, en de oorzaak van de vrugtbaarheid welke sijne wateren in de oorzaken brengen“. Hij citeert, wat de eerste kwestie betreft, Tibullus en Lucanus, en raadpleegt de *Tabulae Geographicae* van Ptolomeus. Hij maakt gebruik van Strabo's „de situ orbis et rerum geographicorum libri XVII“, en leest diens verhaal van Erathosthenes er op na. Al dezen zoeken de oorsprong van de Nijl in het gebied van de Montes Lunae. Maar Don Jan de Castro, een beroemd Portugeesch generaal, zoekt hem ver bezuiden de evenaar, in een meer dicht bij het land van de Kaffers, zooals de Persiaansche Geografie volgens Herbelot onder het artikel *Macdoscho* aangeeft. De Jezuiten Lobo en Pays meenen de oorsprong van de Nijl gezien te hebben in Abissinië, in het Koninkrijk Gojam, doch de Abissijnen noemen deze rivier *Abavi*. Waarschijnlijk ontstaat de rivier, naar welks oorsprong men zoekt, uit de samenvloeying van verscheidene andere wateren, en heet na die samenvloeying eerst Nijl.

Getuigenissen van Diodorus van Sicilien, Strabo en Plinius schijnen zulks te bevestigen. „En vervolgens syn loop Noordwaards aan door de velden van Nubien of Sennâr voortzettende vind de Nyl de gebergten welke die Landstreek van Ægypten scheiden. Tusschen die rotsen baand hy zig met geweld een weg, dikwyls Cataracten, of water-vallen formeerende, tot dat hy eindelyk syne laatste en seer hooge Cataracte vertoond, van welke hy met de grootste onstuimigheid, schuimende nederstort in de vlakte van Ægypten, niet verre van Syëne, de eerste plaats van dat Ryk aan die kant, en vermaard door hare wagttoorn, in welke ten tyde van Ezechiël, de Pharaös, ten tyde van Strabo, de Romeinen en ten tyde van Paul Lucas, de Turken, bezettingen hielden, tegen de strooperen der Nubiers. En niet min bekend in de Geschiedenis der Sterrekunde door hare put, welke stiptelyk onder de Keerkring van de Cancer gelegen, het Somer-Solstitium, door weigering van schaduw aantoonde“.

Voor de oplossing van de tweede vraag citeert Van Haren eenige regels van Democritus van Abdera en Strabo. De goddelijke voorzienigheid heeft in de landen, onder en nabij de evenaar gelegen, „tegen de brandende hitte en droogte van de meeste van die Landstreeken, zwaare en vaste reegens tot verfrisschinge van lucht en aarde gegeven. En het zyn deese

vaste reegens in Juni en Juli, op de bergen van Æthiopiën vallende, wanneer de Ethesische, dat is Noord-Weste, winden, aldaar en ook in Ægypten waayen, die eene zo merkwaardige meenigte waater Noordwaarts aan na de Vlakte van Ægypten voeren, dat zelfs de Cataracten bedekt en verdweenen zyn, en de waateren van de Nyl zig over geheel Ægypten uitstrekken tot aan de Oost en Wester bergen; van welker hoogten men als dan niets ziet als een ruime Zee, waar in zig Steeden, vlekken en dorpen zonder tal, zelfs nu nog verheffen; geen andere zamenkomst tot elkanderen hebbende als dyken ten dien eynde verheeven. Zomtyds zelfs zyn de waateren zo hoog dat sy over de dyken stroomen, als wanneer de onderlinge gemeenschap met scheepen moet onderhouden worden: het welke in de gelukkige tyden van Ægypten met Speel-Jachten geschiede, *Et circum pictis vehitur sua riva phaselis*. Deese overstroming duurd gemeenlyk van 't laatst van Juli, tot in 't begin van November, eer 't waater ten eenemaal van alle landen is verdweenen."

Van alle gissingen, die er ten aanzien van het derde punt gemaakt zijn, is de natuurlijkste die van Benoit Maillet: „Alle Abissyners“, zegd hy, „welke ik in Ægypten heb gezien, hebben my eenpaariglyk verzeekerd; dat in die zwaare reegens, welke Æthiopiën onder water zetten, in de onmeetbare vlakten tusschen Æthiopiën en Nubien gelegen, een zo groote meenigte zwaar, en onbegrypelyk dik, riet, groeyd, dat zelfs wanneer de Son de aarde heeft gedroogd, alle gemeenschap tusschen beide Ryken is afgebrooken: weshalven men genoodzaakt is de brand in die ondoorganglyke zwaare riet bosschen te steeken, waar van de vlam geduurende verscheidene nagten het land verlicht. De oneindige as hier van komende, blyft leggen, tot dat de volgende reegens die met zig sleepen van de Landen na de naastgeleegene Stroomen of Revieren, die Waateren na de Nyl, en de Nyl na Ægypten“.

84. Walsingham noemde Lodewijk van Nassau de volmaaktste ridder van Europa.

110. Men vergelyke de Ophelderingen van het 2e bedrijf van Van Haren's treurspel Willem de Eerste (bij Van Vloten blz. 326).

TWEDE ZANG.

53. „Nu als Villers ter dood was gaande, zynde een volmaakt fraey Edelman en Hooveling, groete hy alle den weg door syne vrienden en kennissen wel gemoed. En op 't schavot sprak uit syn gebed, zeggende dat hy geen Verraader waare, maar stierf om dat hy der Landen Welvaaren en Vryheid voorgestaan

hadde, 't geen de Nakomelingen aldus zouden bevinden. Alzo syn gemoed kloek uitspreekende, riep de Biechtvader dat hy beloofd had anders te sterven, waarom niet getrommeld was; hier op een einde maakende, riep hy, dat hy stierf in de Gereformeerde Godsdienst, enz. Oorspr. en Voortg. der Ned. Ber."

67. „Egmond liet na een Weduwe en elf leevendige kinderen, drie Soonen, en agt Dogters: Hy had tweemaal de Nederlanden voor het Huys van Oostenryk bewaard. Die Philip op wiens last hy wierde onthoofd, zat in een Capel te bidden, terwyl Egmond de Bataille van St. Quentin voor hem won!"

78. „Met dit opschrift: Regeerende Philips de Tweede, in syne Erf-Nederlanden, en weesende daar inne Syne Koninglyke Majesteits Gouverneur, de Hertog van Alba, is gedecreteerd dat het Huys en Hof eertyds van Florens van Palland, Grave van Culemborg, afgeworpen en geraseerd zal worden, ter vervloekter memorie van de Conspiratie daar in geschied, tegen de oude Catholyke Religie, tegen de Majesteit van de Koning, en tegen Syne Majesteits Nederlanden. Anno 1568. Den 28 Mey."

170. „Men weet dat Prins Maurits aan een koopman verwyte dat hy, in 't felste van de Oorlog, een Schip met Krygsbehoefens na Spanjen hadde gebracht, en zig van deese woorden bedienende, my dunkt gy zoud om winst tot in de Voorstad van de Hel vaaren, tot antwoord kreeg: ja zekerlyk, al wist ik dat ik 'er myne zeylen branden zoude."

DERDE ZANG.

4. „Adam, gemeenlyk genoemd Daam, van Haren, was een Edelman uit het Valkenburgse by Maastricht, het request van de geconfedereerde Edelen tot Brussel meede gepresenteerd hebbende, waren syne goederen geconfisqueerd, en hy genoodzaakt geweest met de andere Geusen fortuin te water te zoeken. Het Dag-Verhaal van 't neemen van den Briel door hem in Fransch geschreeven is in syne Familie geweest tot de nacht van de laatste December 1732, wanneer het, met ons Vaderlyk Huys tot St. Anna in Friesland is verbrand. Syn eygen Geuse-Medaillon en Portrait van de Hr. van Brederoode, door dien Hr. by syn vertrek, aan hem geschonken, zyn enkel by geval uit die brand behouden, en, van Ouder tot Ouder, thans in myne bezitting: het houten napje is verbrand."

40. Als bron verwijst Van Haren naar de *Epistolae politicae et historicae ad Joach. Hopperum*, (blz. 154) van Viglius ab Aytā.

171. „Michel Herlyn, was volgens Thuanus, geweest een van de dapperste beschermers van Valencyn, en syne vier Soonen

met hem: die stad in Maart 1567 zig overgegeeven hebbende, wierd hy onthoofd, en syn oudste Soon ook, agt dagen na hem. De drie overige hier uit haar aanstaande lot bespeurende, namen de vlucht, en voegden zig in bosschen by de wilde, of Vlaamsche Geusen. Dog in 't jaar 1568 met verscheidene andere vluchtelingen, zo voor Doornyck als Valencyn door den Provoost Spelt, by nagt overvallen en gevangen zynde, deed Spelt de twee jongsten aanstonds aan boomen ophangen; en aan Gautier, de oudste, neus en ooren hebbende doen afsnyden, sleepte hy dien met zig om hem tot Valencyn levendig te doen verbranden. Maar Gautier ontsnapte onderweg, en had zedert voor gewoonte, alle Priesters, zo Spanjaards als Nederlanders, die in syne handen vielen, neus en ooren af te snyden, en dan door 't vuur ter dood te brengen."

VIERDE ZANG.

57. „By de beeldstorming in 't Franciscaaner Klooster tot Amsterdam was 'er iets voorgevallen, waar over de Ryk, aangestast door den Bailliuw, zig genoodzaakt hadde gevonden, met agterlating van Vrouw en kinderen te vluchten. In 't Noorden zich nedergezet hebbende, had hy aldaar het schip op welk hy thans het gebied voerde, ten dienste van 't Vaderland uitergerust: want elk van de vier en twintig Geuse Capteins voerde een eigen schip.

Hy was een man van een alleronderneemenste geest, zo als van een onverschrokken moed. Zie hier hoe Hooft hem by deese gelegenheid doet spreken. Voor my, zeide de Ryk, meenigmaal heb ik God om een graf op de strand mynes Vaderlands gebeden. Nu zal 'er my wel een in de wallen gebeuren. De mensch is altyd veigh; maar moet 'er keur aan weten of hy met sussen, oft met proefdoen van vroomheid, zyn geest vergiet. Lumei, latende door deese en dusdaane woorden, zich 't hart onder den gordel steeken, zeyt, dat hy getroost is het uitterste afewachten. 't Zelfde belooften d'anderen, zig onderlings daar toe verplichtende."

VIJFDE ZANG.

8—9. „De Inscriptie zegd dit, *Jungelingi opus ex aere captivo*. Alba hadde daar toe aan Jungeling gegeeven het metaal geschut in de overwinning by Jemmingen veroverd. De Koning liet na 't vertrek van Alba uit de Nederlanden, en onder de Landvoogdy van Don Louis de Requesens, dit beeld omver werpen. Thuanus die het, ter aarde reeds

leggende, gezien had, zegd dat het een werk van een verwonderenswaardige schoonheid was."

85. „Alba waanende zich machtig, om alles met voeten te treden, besluit een goed deel der voorbarigsten [burgers van Brussel] in hunne eigene deuren te doen ophangen. Ende was de beul nu gelast om zeventien stroppen met ladders van tien of twaalf voeten, vaardig te maken; het krygsvolk in 't geweer. Don Frederik ten huize van Viglius, om de Vonnissen te sluiten als de tyding koomt dat de Geusen den Briel bemachtigt hadden. Hoofd."

ZESDE ZANG.

33. „ruit acer in armis
Cantaber, invictas gens habet illa manus,

vind men in de Elegia door Lotichius gemaakt in de nagt voor de veldslag van Muhlberg, terwyl hy onder den blooten Hemel op schildwagt stond: 't geen egter de bekwaamste plaats niet schynd om een Elegia te maaken."

79. „Ces fiers Battaillons de nains bazannès, noemdse d'Authour van de Hist. de la Ligue de Cambrai. De laaste oorlog van Grenade in 't jaar 1570 ten einde gebracht zynde, had aan Spanje toegelaten, die, uit de Alpuxarras ('t gebergte van Grenade) na de Nederlanden te zenden."

86. De dichter verontschuldigt zich over het gebruik van de woorden „front" en „flanken", en verhaalt daartoe hoe na het herstel van het stadhouderschap Willem IV verschillende voorstellen ontving tot het „welweesen van land en volk", waaronder een plan om alle woorden te verbieden welke niet zuiver Nederduitsch waren.

„Kort daar na vroeg S. H. op een morgen aan 't ontbyt, wie zal my nu eens in zuiver Nederduits zeggen wat ik gister morgen verrigt heb? Iemand gaf hem dit over: „„S. H. op Saturnus dag den vierden van Wiedemaand in de klootslaandersbaan aan 't voorhoofd van de Beheersching Hollandsche Bewaarders gesteldheid gevat, en den Algemeenen van der Duyn naast zig hebbende doen plaats, zag eerst de oefening, en gaf na de zelve, geschiktheid aan eenen van Desselfs Hulpelingen Algemeen, om aan den Pilaarleider te zeggen dat hij aan den Grooteren beveelen zoude om het Veldslagsgewys, geregeldezeekergetal gewaapendegeoeffendekrygslieden, te doen handwerken. De Grootere snelde terstond op eene groote eevenreedigehuppelingevandetweevoorste-enagterstevoeten-van-synpaard na de rechter vleugel, en liet door eenen Lighaame-lyken, met zes aanwelkenmenstuivers geeft, erkennen een

losmaaking Draaken van 't Lyf-zekergetalruiterye zig in 't Bosch toonende, en wederbrenging ontvangen hebbende dat de Draaken vlugwaakzaam waren, deed hy die met leevendigheid belasten door den Bedieninghebbende van 't houte paaltje met een kluwen Yzerebalmetsbuskruitgevuldewerpers van die verdeling, waar meede de werkingen begonnen en voortgingen, tot dat die eindigden door een algemeene ontlastiging, by welke geleegenheid een Herwysers ó Heer ligtelyk wierd gekwetsd door een uitvinding van een Stad in Biscayen welke hem op de voet viel. Vervolgens keerde S. H. te rug na syn Zoodanigehuisingsaldoordegezantenbewoondwerden, in 't Voorhout; vermeld zynde door den Vierendeel-meester-algemeen Burmania, den Steedhouder Bevelhebber der Geloovigen Schryver, eenen Engelschen Gelyken met den Hoosband, den Voorzitter van 't Amptgenootschap van Zaemgezondene Raaden; en eenen Zeeuwtschen Bewindhebber van het Makkerschap van de Bouwstad van Issequebo." "

De Prins permitteerde hier na, dat wy ons zouden mogen bedienen van woorden door welke wy aan ieder in syn ambagt verstaanbaar zouden weesen; en ik maak gebruik van die toelaating."

ACHTSTE ZANG.

77. Citaat uit Plutarchus' „Leven van Antonius“.

137. „De Kolyma is de Oostelykste van de groote Siberische Revieren welke in de Noorder-Oceaan uitwateren. Tot daar toe was die Noordsche Kust ten tyde van Pieter de Groote bekend: in latere dagen hebben de Russen, uit de Kolyma gesteevend en het land der Tzuchtis omgevaaren zynde, ontmoet vaartuigen van hare Natie uit de Haven van Petro-Paulouws-kaia (op de Oostkust van Kamschatka) vertrokken; waar door bewesen is dat voor het tegenswoordige de vaste Kusten van Asia en America aan die kant gescheiden zyn.“

150. Van Haren haalt Joh. G. Gmelin „Reise durch Siberiën von dem Jahr 1733—1743“ hierbij aan, en vraagt dan: „Maar konde de Prins dit weeten? Ja, want de Engelsen hadden alreede verscheidene reysen in 't hooge Noorden gedaan“.

160. „Pierre le Grand s'instruisoit dans la Maison du Bourguemaitre Witsen, citoien recommandable a jamais par son Patriotisme & par l'emploi de ses richesses qu'il prodigoit en Citoien du Monde; envoiant a grands fraix des hommes habiles chercher ce qu'il y avoit de plus rare dans toutes les Parties de l'Univers & frétant des vaisseaux a ses depens pour decouvrir de nouvelles Terres. Voltaire, Histoire de l'Empire de Russie.“

NEGENDE ZANG.

26. „Pieter van der Does, Vice Admiraal van Holland, nam midden in de zwaare storm, die te gelyk met de Engelsche en Hollandsche Vlooten, de Spaansche Vloot die men noemde d'Onoverwinnelyke; aantaste, het Spaansch oorlogsschip de St. Mattheo, waar van hy de Vlag tot Leyden in de Pieters-Kerk deed ophangen.“

35—36. „Van alle reysen ten dien einde ondernoomen is de vermaardste, die van Willem Barentz en Jacob Heemskerk, met Amsterdamsche scheepen. Vertrokken in de vaste veronderstelling (in de welke ter dier tyd de kundigste Nederlandsche Zeelieden waren) van onder de Pool een stille Zee en maatige lucht te zullen vinden, en daar door te vermyden het ys dat men door ondervinding reeds had geleerd by Waeygatz in meenigte te zyn; zeylden sy onbeschroomd op 80 graden de Noordhoek van Zembla rond, maar wel haast van alle kanten in 't ys beslooten wierd selfs de te rugreys aan haar ondoenlyk en sy verplicht aan de Oost-oever van Nova Zembla op 79 graden te overwinteren. In 't naajaar van haar schip een hut gemaakt hebbende in de welke sy de winter in byna onverdraaglyke koude doorbrachten; wierd van die hut en d'overblyzelen van 't schip een groote en een kleindere schuyt toegesteld zo ras het voorjaar dit toeliet; en met die twee ruwe vaartuigen door onbegrypelyke arbeiden en gevaaren, gelukte het haar Kola in Russisch Lapland, te bereiken, alwaar sy Nederlandsche scheepen vonden die hen in 't Vaderland behouden te rug bragten; behalven Willem Barentz die in een van de schuiten was gestorven.“

54. „Men vind de Goenong-API en Neyra in Valencyn, 3e deel, 2e stuk, in de fraeye plaat A.“

61. „Frederik, en Cornelis, Houtman, Soonen van een Raad in de Vroedschap van ter Gouw, zig na Lisbon begeeven hebbende, wisten zonder agterdogt te oorzaaken zig zeer gemeenzaam te maaken met die van de Portugeesche Zee-lieden die van de Indische Vaart de meeste kennis hadden. In die zelve tyd deed Jan Huyghen van Linschooten het zelve tot Goa werwaards hy als Hofmeester van d'Aartsbisschop was vertrokken. En het is aan de kennissen welke deese drie Mannen in Holland te rug bragten, welke Linschooten in druk uitgaf, en welke de Broeders Houtman in practycq stelden, dat deese Landen de Vaart na de Indiën voornamentlyk schuldig zyn.“

79. „Van alle Bedienden van de O. I. C. heeft niemand hare bezittingen meer vergroot als Ryklof van Goens, een man even

bekwaam met pen en degen. Het is aan hem dat sy verschuldigd is, Tute coryn, Mandar en de parel-visscherye op de Kust van Cormandel; het Ryk van Jaffanapatnam op Ceylon; Cranganor, Coylang en Cochin, langs de Kust van Malabaar. Hy won verscheidene Zee- en Veld-slaagen op de Portugeesen. Syne handeling met het Fransch Esquader van la Haie zal men lager zien. Hy wierd in 't jaar 1678 Gouverneur Generaal van Indiën, na de dood van Maatzuiker."

94. Naar de „Voyage de Pyard, contenant sa navigation aux Indes Orientales, Maldives, Moluques, Brésil" wordt de lezer bij dit vers verwezen.

112—114. „Wanneer de Rykdommen van America, Vlootsgewys overkomen na Spanjen, verzamelen zig in de Haven van Havana op 't Eyland van Cuba.

uit de haven van Cathagena; de producten van nieuw Grenade, Venezuela, en de Kust van Caraccas,

uit de haven van Porto Bello, de schatten van Peru en Chili, van Panama over land derwaarts gebracht, en de voortbrengzelen van de Isthmus van Panama, en omleggende Provintiën:

uit de haven van la Vera Cruz, de rykdommen van Mexico, Mechoacan, Soconusco, Guatimala, &c.

Van dit alles werd in de Havana eene Vloot gemaakt, en deese Vloot was het, welke Piet Heyn in 't jaar van 1628 voor de West-Indische Compagnie vermeersterde."

116. Van Haren verwijst naar V. de M. de la Lande, en naar Ant. d'Ulloa „Voyage historique de l'Amérique méridionale fait par ordre du roi d'Espagne".

143. „Een singulier gedenk-teeken van de Victorie door Marten Harperiz Tromp bevogten in Duins; is geweest, dat kort na die tyd een Dogter aan die Admiraal gebooren zynde; de Vader aan die Dogter gaf, of toeliet dat aan haar gegeeven wierde, de naam van, Anna, Maria, Victoria, Martensis, Harpensis, Trompensis, Dunensis. Wylen de Heer Griffier Frans Fagel, uit wiens mond ik dit voor jaaren heb opgeschreeven, hadde die Dogter gekend."

163—164. De editie 1776 heeft hier:

Die, met van Nes en hem, gedreeven,
Beteug'len Albemarle's gloed.

Men vergelijke hiervoor G. Brandt, Het Leven van de Ruyter blz. 512—520.

172. „De oude Lieut. Admiraal Jan Evertzoon, heeft na 't sneuvelen van syn broeder Cornelis Evertzoon den Heeren Staaten van Zeeland synen dienst by geschrifte wêer aangeboden;

zeggende, in syn verzoekschrift, dat hy ten uittersten begeerig was, als Lieut. Admiraal van die Provintie, in deeze tyd het Vaderland wêer te dienen, en wenshende syn leeven voor het gemeene best te moogen opofferen, gelyk syn Vader, vier van syne Broeders, en een van syne Zoonen, alle het geluk hadden gehad in verscheide Zee gevegten tegens de vyanden van den Staat op het bedde van Eer te moogen sterven. (Brant). Evertzoon verkreeg allezins syn wensch: hy wierd hersteld, en 't zelve jaar dood geschooten."

TIENDE ZANG.

65. Eveneens een aanhaling uit Brandt's Leven van de Ruyter. 131—136. De uitgave 1776 heeft hier:

Antonides zal d'Ystroom zingen,
En Vondel slegt beloonde trouw;
Cats bied aan Maagden Huw'lyks ringen
En zeede-les aan d'Egte-Vrouw.
De Tyd zal Dou's Pinceel doen klinken,
Natuur in Rembrant's Naalde blinken,

141. Van Haren noemt hen: „Frederik van Dorp, Johan van den Honart, Govert van Slingeland, Willem van Haren, Pieter de Hubert, Godard Rheede van Amerongen, Pieter Vogelsangh, Johan Ysbrantz, P. de Groot.

147—150. Van Beuningen „is een van de fierste Republicanen geweest die men in Europa zag: aan Carel de Tiende van Zweeden eenige bedreigingen doende, zeide die Koning, tunc ego claudam Fretum Sundicum; At ego claves lingneas hujus Freti in portu Amstelodamensi vidi, antwoordde van Beuningen. Met de tyding en aankondiging van de Triple Alliantie, aan Lodewyk de XIV gezonden, welke ter dier tyd, aan 't hoofd van een magtig en overwinnend leger, in de Nederlanden was, hoorde hy de Hovelingen in de antichambre klagen over de moeylykheid om geld te vinden tot hunne uitrusting voor d'aanstaande Veldtocht. Tranquillisez Vous Messieurs, zeide hy, je parte la paix pour Vous en poche."

„Wanneer de Griffier Fr. Fagel van Coenraad van Beuningen sprak, was hy gewoon te verhaalen dat deese in syne jeugd een aangeboden voornaam Ampt weigerende, uit hoofde van de zeedige reeden dat hy geen verstand genoeg bezat om 't Land in zulk een post bekwamelyk te kunnen dienen; syne Grootmoeder hem ontbood, en zeide, ben je mal, Jonge; neem maar aan: je zoud van je leeven niet ge-

loven met hoe weinig verstand men 't Land kan regeeren."

178. „De Generaal Frederik van Sirtema toe 't Groustins (dat in 't Friesch beduid, tot het Groote-Kasteel, waar uit de naam van Grovestins gesprooten is) verspreide door de gelukkige en wel overlegde Tocht in 't jaar 1712, aan 't hoofd van vyftien honderd ruyters in Vrankryk gedaan, zodanige schrik, dat men te Versailles ernstig raadpleegde of de Koning na Chambord zoude wyken. Na dat de actie van Denain Vrankryk behouden had, en het geluk der waapenen zig van ons afkeerde, wierd Groustins in Bouchain krygsgevangen gemaakt, en na Vrankryk gebracht. Zedert, in 't jaar 1727 wegens deese Staat in Commissie tot Parys, aan de tafel van de Cardinaal de Fleuri, Eerste Minister, eetende, viel het onderhoud op de binnenlandsche toestand der Provintien van Vrankryk; vraagd daar den Generaal Grovestins maar na, die kendse, zeide de Cardinaal: zeer wel, antwoorde de Generaal, want ik herinner my altyd met dankbaarheid, dat de Koning, terwyl ik krygsgevangen was, my gunstelyk toestond, een keer door de Provintien te mogen doen. Dit laatste heb ik uit de mond van de Ambassadeur van Hoey."

201. „En niet te vreden met die zeedigheid geduurende syne leeftyd, scheen hy die zelfs tot na het graf te willen uitstrekken: want de begeerte van het beeldzel van syn beeldzel (zo als Porphyrius de uitdrukkinge van Plotinus opgeefd) aan de Nakoomelingschap over te laten, was zo weinig de begeerte van Fagel, dat hy in tegendeel altyd standvastiglyk heeft geweigerd zig te laten uitschilderen. Men heeft wel getracht dit buiten syn weeten te doen, maar geene van die Schilderyen heeft gelukt. Eindelyk egter heeft de vernuftige piëteit van syne nabestaanden, aan haar syne afbeelding bezorgd, in 't laaste van syn leeven, buiten syn weeten, en byna langs de zelve weg als Amelius het afbeeldzel van de wyse Plotinus hadde verkreegen. Omtrend op het derde van deese Eeuw was de Beeldhouwer Xavery woonagtig in den Haag, en zeer beroemd in syn Kunst. Deese door Fagels nabestaanden in 't werk gesteld, wist zig, verscheidene aan een volgende Sondagen in de Kerken, daar de Griffier, gelyk wy gezegd hebben, regulierlyk ging, der wyse te plaatsen, en door gestaadige aanzieninge, de trekken van Fagel, zo diep en duurzaam in syn geheugen te vestigen, dat hem heeft gelukt Desselis weesen, volmaaktelyk gelykende, in wit Marmer uit te houwen. Lev. v. Fr. Fagel 2de B."

210. Van Haren citeert hier Tacitus' „Leven van Agricola."

45—47. Deze verzen zijn in de druk van 1776 vervangen door de volgende:

Adolf en Spiers zijn, daar, gewrooken;
Hier, jaarlyks ieder muur verbrooken,
Die Spinola versterken deed.

En Van Haren teekent er bij aan:

„Den 2 Juli 1298 wierd Keyzer Adolf van Nassau, by Spiers verslagen en verloor het Ryk en syn leeven, door Albert van Oostenryk. Den 2 Juli, 1600, wierd de Hertog Albert van Oostenryk, door Maurits van Nassau overwonnen en geslagen, op 't strand van Nieuport in Vlaanderen.“

70. „Heeft Prins Maurits ooyt Barneveld gehaat? Neen.

Is die Prins de oorzaak geweest van de ongelukken aan Barneveld overkomen? Neen.

Was het geveinstheid by Maurits wanneer hy met de traanen in de oogen aan de Predikant Walaeus zeide dat het ongeluk van Barneveld hem leed was? Neen, het was de zuivere waarheid.

Deese drie Stellingen zyn te bewysen volgens de regels van eene Historise demonstratie.

Wat was de reeden van de vraag van Maurits van Walaeus, spreekt hy van geen pardon? De hoop van Barneveld by 't leeven te zullen kunnen behouden.

Zoude het dan moogelyk geweest zyn aan de Prins, om, gebruik maakende van syn recht als Stadhouder, aan Barneveld in gevangenis het leeven te laten? Waarschynlyk, Ja.

Maar heeft hy met genoegzame moeyte en yver onderzocht en beproefd, of hy dit zoude hebben kunnen doen? Hier van is geen blyk in de Geschiedenis; en dit is een groot ongeluk voor Maurits, het zy hy 't niet genoeg heeft onderzocht, of vruchteloos heeft getracht.

Welke is dan de waare oorzaak geweest van de dood van Barneveld? Deese vraag zoude ook zeer kort kunnen beantwoord indien het niet zomtyds onvoorzigtig was alles te zeggen wat men weet. Maar 't staat aan elk vrij om de Memoires van Sulli, van Villeroy, de negociatien van Jeannin, van le Feire de Boderie, van Carleton, en de Memoires van Aubert en van Choisi, te confronteeren met twee woorden staande pag. 256, van Het leeven en sterven van Barneveld in quarto; dagelyks op Auctien te koop voorkomende.“

139—140. „Uit de Gedenkschriften van d'Avaux is het Sonnelaar, dat indien het Fransche heyr in plaats van voor Philips-

burg te trekken, door de Nederlanden na BergenopZoom of Nymweegen was gerukt, de overtocht van de Prins van Oranje na Engeland, een ondoenelyke zaak wierd. En in wat verlee-gentheid die zelve Prins zig zoude gevonden hebben, indien Jacob de Tweede moeds genoeg hadde bezeeten om in Enge-land te blyven, kan men in alle Geschiedenissen van die tyden zien."

145—150. Men vergelyke „Histoire d'Angleterre" (1724—1736) van P. de Rapin-Thoyras.

TWAALFDE ZANG.

115. „Zo myn geheugen my niet bedriegd, voerd men den Prins, zal ged. alhier spreekende in, zo niet in de zelve woorden, ten minsten in de zelve zin, als de inhoud van syn eerste brief uit Leeuwarden aan de Stad van Amsterdam in May 1747 geschreeven. Ik heb wel die brief uit syne mond en op syn last opgesteld, maar ik heb alleen bewaard eenige minuten van de menigvuldige opstellen, door my, op beede van de Over-leedene Prins gemaakt tot dienst en bystand van 't Huys van Oranje, voor de Verheffing van wylen de Prins, en de andere, die zedert op syne requisitie, of van wylen H. K. H. zyn ver-vaardigd, aan de Commiesen gelaten."

DERTIENDE ZANG.

19. In de uitgave 1776 leest men hier:

Als Aetna's lava, Quito's donder,
waarbij Van Haren vermeldt:

„Begryp een Stroom van vuur, tien mylen breed, en tot een vervaarlyke hoogte gezwollen, uit de mond des bergs state-lyke nederstortende, en desselfs gloed en vlammen op eenmaal in zee werpende. P. Brydone „Reize door Sicilie en Malta" blz. 105.

Wy gingen den volgenden dag onderzoeken waar de Lava, de Wallen van Catanea was overgevloeyd? de Wallen zyn vier en zestig palmen, of byna zestig voet hoog. *ibid.* blz. 115.

Het is gemeenlyk schoon Weder tot Quito, tot aan een, of twee, uur na de middag: de Hemel is helder, de Sonne blinkend, en de lucht vry van wolken: maar zo ras dat uur over is, beginnen dampen te rysen, en de lucht met zwarte en dikke wolken te vullen, die wel haast in onweer veranderen. Dan volgen gestadiglyk elkander, de weerlichten, de donder, en blixem, welke de omleggende bergen met een verschrikkelyk gedruis te rug galmen, en dikwyls groote ongelukken veroor-

zaaken in de Stad, die teffens overstelpd werd door 't regen water. En dit duurd tot dat de Son gereed is om onder te gaan, wanneer de lucht wêer helder werd, en 't Weder even schoon als te voren. Reis van Ulloa."

101—110 luidt in de editie 1776:

Als d'Anglo-Sax, nog zonder scheepen
Gedompeld was in duisternis
Had Alfreds groote Geest begreepen
Dat Rykdom vrucht van Handel is.
Nu durven Englands stoute vlooten,
Hayti's moordenaars ontblooten,
Van 't goud dat in Cibáo lag,
In 't kort gaat Drack met deese kielen,
De Zuyd-Zee's Haavenen vernielen,
En zoeken d'Acapulco vlag!

VEERTIENDE ZANG.

61—64 zijn bij de derde bewerking gewijzigd in:

Toen nood van winst, bragt myne treden,
Aan d'Ob's, en Jenissea's, boord,
By d'Ostiack, en Samojeeden,
Heb ik daar Uwe lof gehoord.

„Niet alleen hadden de Engelsén, reeds ter dier tyd, een groote Handel op Archangel, alwaar de Revier de Dwina in de Witte Zee uitloopt, maar de monden van de Ob of Obi, en van de Jenissea, waaren ook reeds ontdekt, en Ivan Basilowitz Czar van Rusland hadde in 't jaar 1567 door een plegtig Gezandschap de Vriendschap en het Verbond van Elizabel gezógt."

140. „Belgio sustentato, is een gedeelte van het Grafschrift van Koningin Elizabet."

VIJFTIENDE ZANG.

135. „Zommige zeggen dat Philip de Tweede synen Soon Don Carlos door vergift deede ombrengen, en andere dat hy hem door Neger-slaven deed worgen. Die dit laatste verhaalen, voegen 'er by dat de Caffers met die uitvoering belast, wanneer de jonge Vorst tegenstand bood, hem zeyden, stil, stil, Myn heer, 't is maar voor uw beste!"

ZESTIENDE ZANG.

41 vlg. „Lodewyk de XIV. reeds in 't jaar 1670 beslooten hebbende de Republycq aan alle zyden aan te tasten, zond in

dat jaar een Vloot na de Oost-Indien onder bevel van la Haye, met last om aldaar de vyandlykheeden te beginnen, zo ras hy tyding zoude ontvangen dat de Oorlog in Europa begonnen was. De oorlog van tyd tot tyd uitgesteld, nam syn aanvang in Europa in 't voorjaar van 1672, op de manier, en met het gevolg, dat ieder weet. In dat zelve voorjaar verscheen, in Maart, de Vloot van la Haye, sterk dertien Oorlogsscheepen op de Kusten van Ceylon; en nog geen tyding hebbende van 't geen in Europa geschiede, liet la Haye een Vloot van dertien Coopvaardy scheepen, welke onder de Commandeur Roothaas van Batavia, na Ceylon voer, vreedig, schoon in 't gezicht van syn Vloot, haare reys voortzetten. Maar nauwelyks was die Coopvaardy Vloot tot Colombo, Hoofdstad van Ceylon, aangekomen, of Ryklof van Goens (de zelve van welke wy reeds zo veel groote daden gemeld hebben) toen Gouverneur van dat Eyland, waapende die Vloot ten oorlog, ging zelve aan boord, en het Esquader van la Haye gestadig van zeer naby volgende, taste hy met geweld aan, en vermeesterde hy alle scheepen die hy alleen en afgezonderd vond: aldus, zonder moogelyke last of autorisatie van iemand, eygener autoriteit, den oorlog tegen Vrankryk beginnende. Want ik vind in het Journaal van een Fransch Officier gevangen met de Phenix, Capt. la Melliniere, dat dit schip den laasten Mey 1672, is genoomen, en het schip l'Europe, Capt. Desprez (beide scheepen van de Vloot van la Haye) den 13 Juni, daar aan volgende; op welke tydstippen van Goens by geene moogelykheid konde weten dat den 5 April te vooren den Oorlog tot Parys aan de Republycq was verklaard. En de singulariteit van deese gebeurtenis, is onder de meenigvuldige gevallen van die zware oorlog, bedekt, of ten minsten, onangemerkt, gebleeven."

85—86. De editie 1776 heeft:

Toen Arpi, Cimbren en Wandaalen,
Op 't graf van Marius zag praalen.

89—90. „On connoit les sacs divers que Rome a éprouvés. Les marques de la gloire de cette superbe Ville, étoient surtout dans ces occasions les objets de la fureur. Le desir de détruire étoit moindre que celui d'humilier. Les Nations féroces se proposoient de venger l'Univers de la manière de la manière, dont il avoit été traité par la puissance Romaine. Leur intention auroit été que cette Ville qui avoit été longtems la terreur des Peuples en fut devenue la risée, & le mépris. Ce projet s'apperçoit très particulièrement dans l'Obélisque du Champ de Mars, tiré de dessous terre sous le dernier Pontificat, Etc. Dec. de la M. de C. d. H. Ine Part."

ZEVENTIENDE ZANG.

48—50. „Dat de paarden en de honden by 't vermeesteren en ontvolken van America, meer dienst aan de Spanjaards hebben geaan als 't grof geschut ('t geen men niet overal met zig konde voeren) is een bekende waarheid. Hierom trokken de honden soldaaten betaaling, welke, gelyk men ligt begrypt, door hare meesters wierden ontvangen. De Historie maakt voornamentlyk gewag van Berezillo, de hond van Juan Ponce de Leon, zo vermaard door de diensten gedaan in 't bevegten en vermoorden van de Eylanders van Porto Rico, dat hem weekelyks dubbelde Soldye was toegelegd. Deese byzonderheeden wierden in 't begin van de Republycq dagelyks in Predikation en publyke Geschriften, voorgehouden, en deeden geen gering effect op de gemeene man.”

135. „Anthonis Utenhove, Gents Edelman ter zaake van 't geloov' op last van Alba leevendig gebraden, doende tot kortswyl der Spanjaarden, hem geslooten aan een lang keeten in een ring van vuur om den paal loopen; tot dat zo gevoelig en duurzaam een dood, den trawanten zelf jammerde, en met hunne helbaarden, tegen 's Hertogen last, verkort wierd. Hooft.”

170. „Hy (de Raad Pensionaris de Wit) zelf, nam met den Heer van Haren, aan, voor de twee grootste scheepen, 't Huis te Swieten, en Delfland, te zorgen, en 't ongemak, dat daar van komen zoude, op zig te neemen. Ook raakten die twee scheepen, alhoewel zeer inwaarts gelegen, d'allereerste van alle de scheepen, met gemak in Zee. (Brant).

Myn Grootvader verhaalde, dat in deese Commissie, by Tessel in 't zelve Jacht, en naast de Slaapkamer van de Raad-Pensionaris huisvestende; hy alle avonds, niettegenstaande de moeylykheid van die tyden en omstandigheeden, door het snoeken gewaar wierd, dat de slaap dien Heer bevong, zo ras syn bediende de gordynen van 't bed hadde toegeschoven, terwyl de zorgen hem selve uren wakker hielden. Dat hy aan den Raad-Pensionaris syne verwondering daar over betuigd hebbende, deese hadde geantwoord, dat hy, van syne jeugd af aan, een geluk had gehad, 't geen hem nooyt hadde gemist, dat, zo als des avonds, syne voeten in 't bedde traden, alle zaaken en zorgen uit syn geest verdweenen.”

ACHTTIENDE ZANG.

78—80. „Die geene van myne Leesers aan welke 's Lands Geschiedenissen bekend zyn, zullen zig herinneren dat by 't

aangaan van de Vermaaide Zee-slag van Soulsbaay, waar aan 's Lands behoud hing; de Ruitser het Admiraalschip van de Hertog van Jork wysende, tot syn Stuurman zeide Stuurman Zeger dat 's onse man, en dat de Stuurman de muts opligtende, antwoorde, Myn Heer dat zal u gebeuren."

81. „Jan Sebastiaan del Cano, vertrok in 't jaar 1519 als schipper op 't schip de Conception, een van de scheepen van de Vloot van Magelhaens: na de dood van die en andere Bevelhebberen, wierd' hy aangesteld tot Captein op 't schip de Victoria, met het welke hy den 6 September 1521, tot St. Lucar in Spanjen te rug kwam: de eerste van alle stervelingen die de Wereld heeft rond gezeyld. Carel de V. gaf hem d'Adel, en tot Wapen de Aardkloot, met dit omschrift: Tu primus me circumdedisti. Wanneer ik in 't laast van 't jaar 1747, na Zwitserland gezonden, in een Commissie van vyf en negentig dagen uit en t'huys, tien duizend Zwitzers, op myn kosten, tot hulp van de Republycq verkreeg; vond zig in een van die Regimenten een afkomeling van deese Cano. Als ik zeg op myn kosten, is zulks niet betrekkelyk op de recruit-gelden: die bedroegen meer als myn Familie ooyt bezeeten heeft; maar op de Correspondentie-gelden, in eene diergelyke Commissie zo nodig; en welke ik, in consideratie van de bekrompenheid van 's Lands Finantien in die tyd, hebbe gepraefereerd tot myn last te neemen; de vyftig duizend guldens by missives van wylen Syne Hoogheid gl. ged. en van de Heer tegenwoordige Eerste Griffier van Haar Hoog Mog., aan my (provisioneel zeggen sy) toegeschikt, aan den Lande gelaten hebbende: waar van voor het tegenwoordig onnut is schriftelyk bewys by te brengen, dewyl de Heer Griffier Fagel leefd."

114. „In schroom gebracht zynde of ik my van dit Fransch en dit Portugeesch woord, mogt bedienen in een Nederduits Gedicht, raadpleegde ik met een van de Meesters in Dichtkunde: en deese de taal van de Insula Batavorum, en van de Immensi lacus quos Frisii ambiunt, niet verstaande, hield ik hem myn zwarigheid in syn eigene taal aldus voor

si forte necesse est

Indiciis monstrare recentibus abdita rerum,

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis

Continget! dabiturne licentia sumta pudenter?

hy antwoorde

licuit, semperque licebit,

Signatum praesente nota producere nomen."

NEGENTIENDE ZANG.

11—20. In de druk van 1776 vindt men de volgende uitbreiding:

Wanneer de Dood, in lucht geheeven,
 Verschynd, met Boog en Schicht verzeld,
 Die Schicht, die d'Āard' al om doed beeven,
 En ieder Sterv'lings uren teld!
 Mer hoord vooraf, gemengeld huylen
 Van wolven, schakals, râef, en uylen,
 Met nieuwe lyken stâag gemest:
 Naast haar zit d'Oorlog op den wagen,
 Rondsom gaan weenen, morren, klagen,
 Gebrek en Honger, Ziekt' en Pest.

Na 't bloedbad vinnig aangedreeven
 En prooy verspiedend' uit de wolk,
 Ziet sy Dabreo voorbeeld geeven
 En moedigen 't verbaasde Volk.

49. „Door welke meenigte van blinkende daaden in de Oost-Indiën Maatelië syn naam heeft verheerlykt, is bekend aan alle die de eerste reysen der Nederlanders maar een weinig doorgeloopt hebben. Men zegt dat hy, uit Indiën te rug gekoomen, en aan Prins Maurits een groot gastmaal geevende, ieder schootel van het Dessert, in plaats van met na-spyse, vervuld was, met een kostbaar geschenk van Indische Waaren, welke de Prins wierde verzogt, na alvorens het syne gekoosen te hebben, aan de Gasten uit te deelen. Ik heb op het Stadhouderlyke Hof tot Leeuwarden in een van de Cabinetten, meermaalen gezien oude Japanse Porceleinen, welke de Overlevering zegd, op deese maaltyd, het deel geweest te zyn van Graaf Willem Lodewyk Stadhouder van Friesland.”

109. „Bartholomeus Diaz, en Pieter Diaz, broeders, benevens Jan Infantè, alle Portugeesen, ontdekten in 't jaar 1486, de Zuyder Uithoek van Africa, welke sy Caap van Stormen noemden, om de zwaare stormen die zy aldaar hadden uitgestaan. Maar by hare te rugkomst gelaste de Koning van Portugal Johan de Tweede, die te noemen, van de Goede Hoop. Vasco de Gama daar na onder de Regeering van Emanuel, den 9 Juli 1597 van de Taag vertrokken, zeylde den 20 November daar aan volgende de Caap de Goede Hoop rond, en was dus de eerste welke deese nieuwe weg na de O.I. vond en aanwees. Louis Camoëns Portugees, tot Lisbon in 't jaar 1517 geboren, heeft deese reys en de roem van syne Natie gezongen in syn Heldendicht genaamd de Lusitana.”

144. Van Haren citeert H. de Groot „Annales et historiae de Rebus Belgicis 1566—1609“.

187. Voor de relatie van het Huis van Oranje met de Van Harens sedert Hopman Daam vergelijkte men Zacharias Huber's „Oratio in obitum viri Guillelmi ab Haren (Willem van Haren den Ambassadeur)“. Franeker 1708.

TWINTIGSTE ZANG.

58. „Men heeft getragt na te volgen het devies door Algernoon Sidnei, Ambassadeur van Engeland by Carel Gustaaf Koning van Sweeden, met syn Naam in 't Album van de Academie tot Coppenhagen geschreeven

manus haec inimica Tirannis,
Ense petit placida cum libertate quietem.“

EEN EN TWINTIGSTE ZANG.

34. „De moorden in koelen moede waren in die tyden maar al te gemeen, en ongelukkiglyk, aan weederzyden. Zo wierd de Overste Peetin van Atrecht, door de Marquis van Rysborg gepoinjardeerd, niet alleen onder 't oog, maar aan de zyde van de Hertog van Parma, na dat Peetin was krygsgevangen gemaakt, en ontwapend. En op die moord volgde niets als dat Parma tot Rysborg zeide, Heer Marquis gy zyt wat te haastig.“

181. „Zes of zeven uur verder ontdekten wy Nazareth, en de Bergen Tabor en Hermon, en wy leerden by ondervinding wat de gewyde Psalmist verstaat door de dauw van Hermon: want onse Tenten wierden zo nat als of het de gansche nacht geregend had. H. Maundrell „A Journey from Aleppo to Jerusalem. 1697“.

186. Omtrent de Samiël raadplege men Humphrey Prideaux' „The Old and New Testament, connected in the history of the Jews and neighbouring nations“, le boek, in de vertaling van Drieberge.

DRIE EN TWINTIGSTE ZANG.

98—100. „En tot geen gering bewys van de goede trouw en liefde voor het Vaderland, welke onder deese, anderzins zo woeste hoop, plaats vond; kan strekken, dat verscheidene dagen na dit voorgevallene, het scheepsvolk van Captein Joost de Moor, meer als dertig zakken met geld uit een van de ryke scheepen door haar geplunderd, aan Tzeraarts tot Vlissingen, bracht, op voorwaarde dat die tot 's Lands dienst zoude werden gebruikt. Lev. van W. v. Blois van Treslong.“

115—120. „Abdalcader Mohammed, al-Ansari, al-Geziri, al-Hambali, Arabier, die in 't jaar 996 van de Hecchirah, en dus 1587 van onse tydreekeninge, een werk over 't gebruik van de Coffy heeft geschreeven, verhaald op de volgende wyse de oorsprong van 't groot gebruik van die drank in Arabien.

Gemaleddin Abou Abdallah Mohammed Bensaïd (bygenaamd al-Dhabbani, dat is geboortig van Dhabban, een Stad in Yemen, of gelukkig Arabien) Mufti van Aden, deed een reys na Persien, omtrend het midden van de negende Eeuw van de Hecchirah. Gedurende die reys zag hy zommige van syne Landslieden, en ook Persiaanen welke Coffy gebruikten, zonder dat hy daar op veel acht sloeg: maar te rug gekoomen, en zig niet wel bevindende, herinnerde hy zig de lof, die hy van de Coffy hadde hooren melden en verbeelde zig dat die drank misschien aan hem goed zoude doen. Niet alleen bevestigde dit de ondervinding aan hem, maar hy vond boven dien, dat de dampen en zwaarheeden van 't hoofd door de Coffy verdweenen, dat de geesten wierden vervroolykt, en de slaaperigheid, zonder ongemak wierde belet: welke laatste hoedanigheid byzonder nut was voor de Mahometaansche Geestelyken in nagt-diensten. Hy begon derhalven het gebruik van deese drank tot Aden in te brengen: het welke niet weinig vermeerderde, wanneer Mohammed al-Hadrami, ander Geestelyk Persoon van veel naam en aanzien, en Vriend van Gemaleddin ook tot dat gebruik over ging. Door aanprysing van deese twee wierd die drank van Aden wel haast algemeen door gansch Arabien, alwaar deese boonen tot die tyd geene byzondere vermaardheid hadden, niettegenstaande sy oorspronkelijk een voortbrengzel van dat Land zyn. Uit dit verhaal ziet men dat de Coffy al lang in Caravaanen en op reysen was gebruikt, eer de zelve in huysen van gegoedde Lieden bekend was: en de reeden schynd niet bezwaarlyk te vinden. De Oostersche Volkeren, aan deese zyde d'Indus zyn genoodzaakt haare koophandel en reysen te lande, en gewoonelyk met Caravaanen, te doen; en dus gedwongen haare nooddrift met zig te voeren in zulke kleine en ligte zelfstandigheid als moogelyk is. Ook vind men onder haare Voorraaden, zo in de Heylige blaaderen als elders, gemeenelyk het gerooste kooren; het welke de Arabiers gevolgelyk dagelyks moesten verneemen zo by de Caravaanen van die Volkeren welke by haar kwamen handelen, als in de Landen alwaar sy zelve met eigene Caravaanen haare waaren brachten, dat is in Persien, Syriën, en Ægypten, Landstreeken overvloedig van kooren voorzien. Is 't dan niet natuurlyk te gelooven dat de Arabiers, aan welke de Natuur in verscheidene Provincien het kooren ten eenemaal

heeft geweigerd, in andere zeer schaars heeft toegestaan, het gerooste kooren van hare Nabuuren hebben gezogt na te maaken, door een vrucht natuurlyk en weeldrig in haar Land groeyende, en die geroost en in water gemengd, een voedzel geeft zo volmaaktelyk met gerooste rogge overeenkomende? en dat dus de Coffy, na lange jaaren een behulp van armen en reizigers geweest te zyn, eindelyk gelyk de Kaas, is geworden een voorwerp van Weelde?"

150. Van Haren teekent uit Ribeiro hierbij het een en ander aan.

VIER EN TWINTIGSTE ZANG.

13. De editie 1776 noemt hem Johan van Kuyk.

28. Voor de bevolktheid van Spanje wijst Van Haren op een uitlating van Cicero aan de Romeinsche Senaat:

„Quam volumus licet, Patres Conscripti; nos amemus: tamen nes numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos — superavimus. In die staat was Spanjen wel niet meer in 't jaar 1568; wanneer de Admiraal van Coligny deese raad aan de Prins gaf; maar egter voor de emigranten na America, de Nederlandsche Oorlogen, en de verdryving der Mauren, nog ten minsten zo volkryk, zo niet volkryker, als eenig Ryk in Europa."

65—67 zijn later aldus gewijzigd:

De Zutphens' en de Twentse zoomen,
Door 't zwaard van Hohenlo genoomen,
En 't land door Drusus gracht omringd.

87. Men vergelyke Ernestus Eremundus en „Jac. Aug. Thuanl Historiarum sui temporis ab anno 1543 usque ad annum 1607 libri CXXXVIII", 41e boek.

136. „De beschryving van 't voorgevallene aldaar, by Tacitus, ann. 4, laat geene twyffel over nopens de situatie van dat bosch: en de naam toond het klaar, Lucus Baduhennae, Holt-pade."

142—143. „Die 's Lands Geschiedenis Schryvers noemen, zyn Duco Martena, Syds Botnia, Tjette Hettinga, Seerp Galama, Wybe Groustins, Pieter Camminga, Sippe Scheltema, Vitus Camminga, en Edo Abbema."

BIJLAGEN BIJ HET GEDICHT

A. AAN HET VADERLAND. (1769)

EERSTE ZANG.

1. Waart gy 't, Oneindig Opperweesen,
Die aan dien fieren Jongeling,
In het toekomende liet leesen,
Als hy het groote werk aanving
5. Van, langs de vrugtbaarste der stroomen,
De puyn van Memphis te doen koomen
Tot bouwing van syn' nieuwe Stad?
Wist hy, dat Gy, daar, voor de Schatten,
Welk 't Oost, en welk' het West bevatten
10. Een zamelplaats verkooren had?

Hy spreekt: de Wereld gaat volbrengen

Het geen syn hart beslooten heeft;

De Nyl ziet op syn' oevers mengen

Wat weesen zal, wat heeft geleeft,

15. Die teek'nen, die de Noachieden

Aan haar nakomeling verbieden

Te leeren aan 't gemeene volk,

Ziet hy, op dor' en barre Stranden,

Doen stuiven heet' en ligte zanden;

20. Alexandrië ryst uit die wolk.

2. jongeling — Alexander de Groote, koning van Macedonië, die in 332 v. C. Egypte onderwierp. 3. het toekomende — de toekomst. 5. de vrugtbaarste der stroomen — de Nijl. 6. Memphis — oude stad in Egypte bij de Nijl-delta. Alexander zou de puin van deze stad gebruikt hebben voor de grondslagen van Alexandrië. 10. zamelplaats — verzamelplaats. 11. Hy — Alexander. 14: nieuwe en oude materialen dus. 15. teek'nen — de hiërogllyphen die op de grondsteen en niet geleerd mogen worden aan het volk. Noachieden — de afstammelingen van Noach's zoon Sem: de Israëlieten. 18. barre — woeste, onvruchtbare. 19: bij de bouw van Alexandrië wordt door het storten van de oude steenen een wolk zand opgewaaid.

Wel haast zal na de Pharos vloeijen
De weetenschap van Griekenland,
Het goud het geen de Taag ziet groeijen,
Het elpenbeen van 't Moorenland.

25. De Indiaan van alle zyën
Brengd aan syn' ryke Speceryën,
Daar is geen schat die 't Oost niet zend!
De Wet op Sinaï gegeven,
Niet meer in 't Joodsche land verbleeven,
30. Werd aan d' Egyptenaar bekend.

ô Gy, die onder naam van Helden,
Onse verrukking na u trekt,
Terwyl uw woeste hand ons velden
Met schrik, met bloed, met lyken dekt!

35. Weet, in uw voorspoed zoo verheeven,
Waarom u is gegund te leeven;
Gy zyt in Gods geheimenis,
Gering' uitvoerders van beveelen
Van 't geen in and're Weereld-deelen,
40. Of and're eeuwen nodig is!

21. Wel haast — weldra. 23: de Taag bevat goudaders.
25. Indiaan — bewoner van Indië. 28. Sinaï — berg waar
aan de Israëlieten de Mozaische wet werd geopenbaard.
30. werd — wordt. 32: die ons verrukt doet staan. 35. ver-
heeven — U verheffend op. 37. geheimenis — de ver-
borggenheid van de godsdienst. 38—40: de helden moeten inzien
dat zij, ondanks hun voorspoed, toch maar eenvoudige uit-
voerders van God's wil zijn en hun leven slechts door hem
nuttig geacht wordt in verband met andere wereldgebeurte-
nissen en na hen komende eeuwen.

- Het Noord jaagd van syn' woeste bergen
 Een meenigte broedzels uit,
 Die Roman's macht van rondsom tergen,
 En weeder-eisschen d' Aarde's buyt.
45. Ziet Attila met woed' aankomen,
 Ziet alles zidd'ren binnen Roman!
 De Tyber schuld zyn hoofd in 't riet;
 Hy vreesd, zyn' haardsteên en Altaaren,
 Op nieuws ontheilgd door Barbaaren,
50. Te zien in een Tartaar's gebiedt.

- Gy, gy alleen wist van geen beeven,
 ô Heilig Priester, moedig Vorst!
 Gy waart gereed uw bloed te geeven
 Voor 't bloed daar Attila na dorst!
55. Maar 'k zie de Heil'gen voor u stryden,
 De Hemel, open aan uw zyden,
 Verbaasd, door 't luister-ryk toneel!
 En wyl God zelv' uw deugd gaat loonen,
 Zal zig uw roem aan 't menschedom toonen,
60. Door Raphaëls geleerd pinceel.

41. Het Noord — het Noorden, waar de Hunnen vandaan kwamen. 43. tergen — trotseeren. 44. waedereisschen — terugeischen. 45. Attila — Koning der Hunnen, die in 451 een inval in Gallië deed. Hij trok tegen Rome op, maar keerde terug op verzoek van Paus Leo de Grootte. 47. de Tiber voorgesteld als riviergod. Op nieuws — in 410 hadden de West-Goten onder Alarik Rome al eens geplunderd. 50. Tartaar's gebiedt — een heerschappij als in de Tartarus. 52. priester — Leo de Grootte. 55—57: Van Haren denkt aan de schilderij van Raphaël, waar de Paus is afgebeeld tegemoet gaande aan Attila, die de dreigende apostelen Petrus en Paulus in de hemel gewaar wordt. verbaasd — geïmponeerd.

Maar waar zal nu die Horde woeden,
Die 't aardryk, door haar tal, verbergd?
Moet gansch Italien dan bloeden
Voor 't Catalaunische gebergt?

65. Waarom d' inwoonders te verjaagen . . .
Dus durft g', ô Leo, ondervraagen
Den God daar uw hart op vertrouwd,
Wend groote Leo, wend uw oogen,
Aanbid met eerbied God's betoogen,
70. Daar werd Venetien gebouwd!

Sy klimd: sy ryst in haar moerassen,
Haar torens stygen in de lucht!
Ik zie haar' Vloot op alle plassen
Gaan zoeken waar de Christen zucht!

75. Haar hand is d' eerste die durft troosten
Het slaafsche, het gekeetend, Oosten;
De Arabier kend eind'lyk paal:
Hy leerd Venetien t'eerbieden,
Hy leerd aan haar Senaat t'aanbieden
80. Balsem en Myrh' in plaats van Staal!

62. tal — aantal. 64. Catalaunische gebergt — in de slag bij de Catalaunische velden versloeg de Romeinsche generaal Aëtius Attila (451 n. C.). 69. betoogen — bedoelingen. 70: nadat de Hunnen verscheidene steden aan de N.kust van de Adriatische zee verwoest hadden (452), vestigden zich de bewoners op de eilanden voor de kust, die zich in de zesde eeuw tot een bond vereenigden. 71. Sy klimd — Venetië verrijst. 75. troosten — verlichting brengen. 77: de Arabier wordt tot stilstand gebracht. 78. eerbieden — eerbiedigen. 79. t'aanbieden — aan te bieden. 80: in plaats van oorlog ontstaat er dus koophandel in vrede.

Welk Wangedrocht koomd daar verschynen?

Ik ken 't, het is Geestdryvery,
Zal gansch Europa gaan verdwynen,
Geofferd aan de Dweepery!

85. Senaat! uw wysheid zal bewaaren
Uw onderdaan voor die gevaaren:
Wat ziet g' ô Adriatisch strand?
De Wysheid zelv' u wetten geeven,
De Coophandel door haar hier leeven,
90. Door Saladyn aan d' and're kant.

Maar de Magneet is uitgevonden,
Wat wil die dapp're Portugees?
Welk' nieuwe Aard' en nieuwe gronden
Ontdekt die nyv're Genuees?

95. De eerste schroomd nog storm nog winden
Om door het Zuyd een weg te vinden
Na 't Land door Indus stroom besproeyd;
De and're gaat het Oosten zoeken,
En vind in 't West die ryke hoeken
100. Daar 't goud en zilver 't weeligst groeyd.

82. geestdryvery — blinde geloofsijver. 84. geofferd — ten prooi aan. 89. haar — de Senaat. Het accent ligt op haar en hier tegenover Saladyn en d'and're kant. 90. Saladyn — Sultan van Syrië en Egypte (1137—1193), onder wiens bestuur de Venetianen handelscontracten verkregen en de producten van het nabije Oosten haalden. 91. Magneet — het kompas. 92. Portugees — Vasco da Gama die in 1497 langs Kaap de Goede Hoop de weg naar Indië vond, en door Camoëns (vs. 104) bezongen werd in de Lusiada. 94. Genuees — Columbus, die in 1492 Amerika ontdekte in de meening naar China te zellen. Hij werd in 1500 door het muitend scheepsvolk geboeid (vs. 108—110) naar Spanje gevoerd. 97: Britsch-Indië.

- Die lof, voor groote daên gebooren,
 Die 't oog met vergenoeging leest,
 Die lof, ô Gama, was verlooren
 So Camoëns nooyt had geweest.
105. ô Luk-Godinne! hoe oneeven
 Ziet men uw gunst belooning geeven!
 Wyl Gama's roem op 't cierlykst bloeyd,
 Ziet Spanj' ontscheepen in de banden
 Onwaardiglyk gekeet', die handen
110. Waar door het goud in Spanjen vloeyd!

- Wie zal verzaam'len op de boorden
 Van syn gelukkige Rivier,
 De Volk'ren van bey' Werelds-oorden,
 De Taag, of de Gadalquivier?
115. Maar 't Noodlot zal een middel vinden
 Om beide Stroomen zaam' te binden,
 En Portugal in Spanjen 's macht.
 De dag, die u zal zien ombrengen,
 Die 't lot zal van drie Vorsten mengen,
120. Sebastiaan! heeft dit volbracht.

105. Luk-Godinne — Fortuna. oneeven — ongelijk verdeeld. 107. wyl — terwijl. 109. gekeet' — geketend. 112. gelukkige — in voorspoedige omstandigheden verkeerend, rijke. 114. Taag — Portugal. Guadalquivir — Spanje. 118—120: 4 Augustus 1578 sneuvelde koning Sebastiaan van Portugal tijdens een expeditie tegen de Mohammedanen bij Alcazarquivir. Mulei Mohamed, Sultan van Marokko, die zijn hulp tegen Mulei Moluk had ingeroepen, verdronk in zijn vlucht ná de slag terwijl laatstgenoemde aan een ziekte stierf. Het huis Braganza stierf uit en Philips liet Portugal in 1580 door Alva bezetten.

't Fortuin is nog niet moê van geeven,
Haar gunsten zyn niet uitgeput:
Gy laat voor Nancy, Carel! 't leeven,
Uw dapperheid is uw onnut!

125. Ik zie de ryke Nederlanden
Ook vallen in de zelve banden,
Welk macht is uwe macht gelyk,
De gansche Wereld gaat eerbieden
De Wetten die gy zult gebieden,
130. Gelukkig Huis van Oostenryk!

De Aarde zal dan nu genieten
De vrucht van haar' vereeniging
Haar schatten die te zamen vlieten,
Beloven nieuwe zeegening!

135. Het Noord ziet syne bosschen daalen
Het aardryk voeld de Sonne-stralen
So lang aan haar schoot onbekend,
Het koren 't geen aldaar gaat rysen,
Zal binnen kort het Zuyden spysen,
140. Voor goud en most welk' 't Zuiden zend.

ô Zwakk', ô blinde stervelingen,
Vergeefs hoopt gy het wuft Geval
Met staale keetenen t' omringen,
En voor te komen uwen vall!

145. Leer, nooyt op menschelyke zaaken

123. Nancy — hier sneuvelde in 1477 Karel de Stoute tegen den Franschen koning Lodewijk XI. 124. uw — u. onnut — onnuttig, niet van dienst. 125 vlgg.: door het huwelijk van Karel's dochter met Maximiliaan van Oostenrijk kwamen de Bourgondische erflanden aan Philips de Schoone, die de erfdochter der Spaansche kroon huwde. 129. gebieden — bevelen. 135: de beboschte streeken in het Noorden worden ontgonnen. 138—140: het koren uit de Oostzee-landen zal naar de Zdl. gebieden vervoerd worden in ruil voor goud en wijn. 142. wuft geval — het wisselvallige lot.

De allerminste staat te maaken,
Hoe luisterryk uw lot ook schyn!
't Geen gy agt 't minst voor u te schroomen
Zal moog'lyk 't eerst u overkoomen,

150. En oorzaak van uw onheil zyn!

Uw welvaard, Spanje, gaat verdwynen,
De Godheid blaast op uwe macht!
Ik zie een ander Volk verschynen,
Een Volk by uw hoogmoed veracht.

155. En zo myn zwakke toon, de ooren
Der Nederlanders kan bekooren,
Misschien dat eerlang weêr myn Lier,
Door d'Eer van 't Vaderland gedreeven,
De roem van Neêrland doê herleeven,

160. En met een nieuw gezang vercier!

152. blaast op — blaast weg. De macht van Spanje is bij
God een nietige zaak. 154. by — door. 155. zwakke toon
— de gebrekkige dichtkunst. 157. eerlang — binnenkort.
158. gedreeven — aangezet, geïnspireerd.

B. VARIANTEN IN DE UITGAVE 1776.

EERSTE ZANG.

3. Aegypt' aan uwe vlakke. 9. muur, geschenen. 15. verblikken. 19. weer te vinden 't ryke. 20. d'eerstemaal aldaar 27. dorre strand. 29. as. 47. bezoedelen met. 56. zwaard, en. 61. stille. 71. wie hunner durfd. 84. cierzal. 90. d'Eems. 92. verwond'ren 't oog des vreemdelings. 93. En. 94. des inboorlings. 96. De lydzaamheid. 101. d'Ontemb're. 102—104. Het choor der zanggodinnen zwygd, / En laat geschiedenis hem leenen, / De lof die woeste moed verkrygd. 105. vrijheids. 106. daalen. 108—110. De zagte dichtkunst st'ag bewoogen, / Wysd heeden nog met schreyend' oogen, / De moord, die uwe last gebood! 115. En vriendschap zal met taeve. 120. dienst. 121—122. En gy, wild uwe moed bedaaren / Thoulouse; 't is te vroeg beroerd. 125. tyd zal. 146. Philip in Spanje. 151. s'ontvangen. 160. hunner. 162. nyd. 167. Bestierd des konings. 168. wierd.

TWEEDE ZANG.

4. Toond' uwen glans. 6. Wil uwen naam — bannen. 34. Tot meedewerk van. 50. ondervinden 't zelve. 56. moord men. 91. Zie reeds Oranje. 98. heerscht in ziel en zaaken. 99. naaken. 102. de. 104. Vermeerderd nog in tegenstand. 105. wysd. 106. Sy draagd — uwer. 113. daar vierig. 156. En graven onder aarde t'erven. 163. in scheepen meede. 172. voorbeeld van 't aldurvend hoofd. 182. Heeft uwe woon u niet. 185. Dog.

DERDE ZANG.

1. Maar reeds zyn voor. 3. Marinus, 't hoofd. 7. Die zal betreedden 't bange. 10. rouw, en as, zal dekken. 13. dapp'r'. 16. van valreep. 19. bootjes. 20. Voor aan is. 41. troep. 42. onder 't Spaans. 44. En zweeren wraak voor Egmonds. 46. verwagte. 48. Toen. 57. welk' 58. Zie 't ongeduld en d'iever. 65. geen wettig huw'lyk, leeven. 68. Cytherée, door hem. 69. schoonheid. 74. En hebben ander ergoed niet. 75. De. 77. soonen was 't. 79. Verjaagd die wet en Godsdienst stoorden, / En keerd hier. 82. alreed'. 86. praal. 89. Zag hare vaand'len. 91. De loome gang betekend pyn. 94. Schynd nog de wonde rauw. 96. hen gaan. 99. slaaf of 't leeven. 102. onder 't vallen. 163. veel eed'ler. 165. Dog. 173. Is 't allermeeste nog. 178. Der geestelyken bloed. 179. syn mes. 182. Gezogt. 186. Kend d'aangezichten. 187. schrikt niet weinig

die. 188—190. Sy vreesd dat priesteren beheering, / Die land-
 verarmende regeering / Ook hier zal hare loop gebiën.
 191. daadelyker angst. 197. dit is die droeve tyd. 199. Wanneer
 ik hout. 201. uit. 205. het noodlot ons. 206. zwaard're.
 212. vrucht van bitt're. 214. De blinde drift der. 221. op alle
 222. Doed hooren vrees, van. 224. En eyscht met heevigheid.
 225. In 't Raadhuis is men. 226. Om wel en spoedig. 227. Want
 Lumei vorderd kort.

VIERDE ZANG.

4. 't zoute nat de polders. 8. de rook en vlamme. 9. 't donker
 pad, in hitte. 10. smeulend rys, en brandend. 17. Lumei weer
 spaard niemand daar. 19. die God, in stilte, baden. 22. strenge.
 25—27. In hoon, en mart'ling, onbewoogen, / Met d'eeuwigheid
 gestaag voor oogen, / Is al 't geen hun, mishandling leerd.
 30. Dat wreede tweedracht hier. 31. braave. 33. Geweld en
 willekeur beletten. 35. die 't vaderland. 37. Waar 's. 39. aan
 onse ziel. 40. moordenaars. 41. Ik koom. 43. 't Is, moorders,
 't is op. 44. Dat uwe woed'. 47. hunner. 49. Roept. 54. eed'le
 moed. 57. vryen. 58. uit syne stad. 60. En vry te denken is
 gevaar. 61. wraak. 62. de goeden zelfs verhard. 63. Zie 'k
 aangedaan door. 65. Dog uwe geest schynt ook. 66. In over-
 leg van. 67. Tot grooter nut van. 68. Zyn medehelpers u.
 69. geenzoorts. 72—73. En niet onwaardig uwen naam, /
 Hervat de Ryk, waarom te vlieden. 77. Door eendracht dwingen
 tegenspoed. 82. Dat oogenblik verschrikt geen man. 89. En
 't ergst', altoos voor haar te gissen. 95. de dood in deese.
 96. Of 't perk syn onser. 99. Dat, in gering begin. 100. De
 moog'lykheid van. 104. Aanbieden 't allerlaaste. 105. By moed,
 na tergingen aan 't spreken. 106. Is dikwyls 't eerst' in uit
 te breeken. 113. Ook. 114. trotse. 118. Dêe. 121—124. Wat
 volgen mag, zegd Blois, die hoopen, / 't Zy 't noodlot voor of
 tegen stryd, / Geen bloed kan glorië-ryker loopen, / Als 't geen
 syn vaderland bevryd. 143. Bespaarde — belet de. 144. min-
 derd zelfs. 147. De woeste Lumei mind ook eer. 161. De Ryk,
 by d'and'ren hoop. 163. 't mensche-hart. 164. tydelyk. 166.
 ridderschap. 171. onser allen. 172. Wyl 't woelend. 180. Uw
 onverwagt, en wys.

VIJFDE ZANG.

19. En ieder voorrecht ons. 22. bedwongen. 24. van die.
 25. synen wagen / Gevolgd. 61. weigerende spreken. 67. En
 Utrecht moedig. 68. 's lands Unie. 69. muuren. 75. bitze

woorden. 78. Verkliestge 't uiterste. 79. Schoon d'ogtend reeds begon te daagen, / Van 't laatste. 82. in s'uw leeven heeft gesteld. 85. snel. 90. De hoed der vryheid is. 95. De. 97. Veranderd toorn in. 100. Zal weesen onbekend van. 101. spot met die gedachten. 107. Tot hare. 128. Briel-waards top, en 't spitse wenden. 131. Maar dees', als veldheer aangetreden. 142. geliefd. 143. Laat zulke drift in 't harte. 147. 't geen dan syne. 163. Aêmd Geus en Spanjaard, bloed en moorden. 164. En spreid in wolken.

ZESDE ZANG.

1. d'Al-oudheid. 5. zachte menschen. 6. Wat zuiv're maatigheid. 17. bragten staal. 19. schrik, of afkeer. 29. Genoodzaakt sterk' en veld te. 32. roem. 34. boerten over Brielle's. 36. hunne. 39. d'eerste rang en ryen. 41. Spoeyd daar de kogel 't wiste raakt. 42. Daar 't vlamvend buskruit hevigt. 44. En allermeest. 45. Hoe! vreesen hier? 46. vorst aan Leyva. 47. Toen — zag d'Ibers. 56. Gy lieden, roemd. 57. Nêerlands adel. 59. Hebt Aremberg, en my. 61. Hy zwygd, alrêe voor aan getreden. 62. Spanjaard. 63. Verhaast, uit schaamt' en eer, de schreeden. 65. Dus tot de voorstad aangekoomen. 68. d'ys're bal. 68. En thans verschynd aan Spanje's zyden, / Dat. 70. Met helse hulp. 78. bestryden. 91. Verscheide. 92. Van wêerzyds hoop. 94. voor vrijheids. 96. Wyl. 97. sterke reuk. 99. van sterven. 100. Nu sterven! 101. De kloekheid is de selv'. 104. Aan. 106. 't Gemeene volk na strand verlopen. 107. Na haven, stroom, en. 133. In deese tydstip. 151. en weg zyn alle. 152. Met eene sprong, in 't diep der. 153. Daar syne rapp', en frisse. 157. die raare. 158. des te meer verbolgen. 162—164. Hy kooft; hy klimt; de snelle hand, / En scherpe byl, gaam fluks verbreeken / Der planken dunne tegenstand. 165. en 't water, eerst aan 't. 166. Kooft straks, met golven inwaarts. 169. de gronden die verzinken. 173. Die. 180. Was d'eers' en waardigst'. 188. altyd leeven. 198. durven voorwaarts. 208. eens meester deeser zoomen. 229. binnen korten onse.

ZEVENDE ZANG.

30. is in 't. 37—40. Ons ongeduld in ramp, en pyn, / d'Onweetendheid dat ongelukken / Die leeren onder God te bukken / Bewysen syner goedheid zyn. 45. d'afstand. 57. Dat kleint', aan 't zoekend oog. 71. Dog schoon dees' almacht. 73—74. van meer vermoogen / De nieuwe blyken. 87. Syn' onvermoeyd' en. 90. vrugt van lydzaamheid. 101. geheime. 103. onser harten.

104. Begeerten ons, nog. 111. om laag gebleeven. 112. licht.
114. Met troost. 130. de koude zagt. 138. En. 145. 't werkend
breyn.

ACHTSTE ZANG.

11. wolk. 13. En 't — luchtstreek. 14. Wyl. 17. boord van
't slymig. 19. Met ongeduld na verre. 20. Die langzaam
dryven nader by. 25. trillen op. 34. Oranje's naam in Mey-en
plant. 36. liefde-blyk van vrye. 38. in meesters hand gereesen.
39. Doed zidderende werkers vreesen. 49. De praal van Adria's.
56. verheid. 57. Om t'onderscheiden. 59. by huisen, en by.
60. Volgd syne wensch. 63. in 't. 65. Pekings. 68. weelde —
toonen. 71. Of wel. 75. alle roof der Seleucieden. 98. De rust,
Oranj', en vrede. 99. In elke burgers hart. 109. aan doen
koomen. 143. laat're tyds geheugen. 149. Laat bleeke stralen
Poolwaards slippen. 155. onder Arctos botte Noorden. 161. Dus
ook door uw woestyn omvangen. 163. zangen. 164. dien u.
165. in Minos boeken. 166. hem wysheid deede zoeken. 167. liet.

NEGENDE ZANG.

1. By d'arend. 3. diepe. 4. Is kroost aan. 6. Daar alle wanden
af gaan maalen. 10. des vaders. 12. aan ieder. 17. rust, en
vrêe. 18. magt. 20. op kust, en rêe. 21. schrikkelyk. 22. deeser.
29. op strand, in vlamme. 32. Bewoonen ziet. 59. Als. 71. in
't Zuyden. 77. Hoe klein. 85. Magellaan na zeylen. 86. kunde,
nooyt in feylen. 88. landen zuydwaarts. 103. hoe wreedelyk.
104. troosten wekt. 105. America! dat zo de mynen. 106. All'
uwe volk'ren. 107. gierigheids barbaar gebied. 108. 't Geen
sy gaan. 119. Daar rood, in Cochenille, leeven. 126. wist oude-
ren. 127. vader. 137. Wier wimpel steng, op ieder vloed.
138. stroomen glans. 139. Met steeven-kroon zo dikwyls
praalde. 142. Duyns versterkte. 151. De Ruitser, 't wonder aller.
152—153. Die klimmend' uit de lynbaans stof, / Aan 't hoofd van
Fries, Bataaf, en Zeeuwen. 163. met van Nes, en hem. 164. Be-
teug'len Albemarle's gloed. 169. Dien naam na. 170. syn' op-
volger. 174. hare.

TIENDE ZANG.

1. Dog. 19. Zo wel in voorspoed, als. 21. Gy kund de. 25. Daar
eenzaam, maar gerust. 39. kruynen 't onwêer. 42. Die u voor
hem te pande bood. 46. bekoorlykheeden. 56. Weet hy de
donk're buy t'ontwyken. 58. de. 59. Ons'. 71. Vergeets doedg'
onse. 87. in hare hand den dolk. 90. in duist're wolk. 94.

burg'ren drift in. 120. In 't zoeken hoe de. 131—136. zie Ophelderingen. 138—139. Daar cïerd geleerdheid onse rechten, / En gaat die krans, mei Themis vlechten, / Voor. 143. Behielden evenwigt. 159. koele. 169. bruyd. 178. Grovestins. 179. getuigenis mogt. 181. Monarch! 191. Oude dagen. 192. stille rust. 196. Nabuure volk'ren. 197. uwe milde hand. 198. onse machten. 202. En listlyk in albast.

ELFDE ZANG.

3. Neerlands. 5. Prinsen deeser. 6. onser Unie's pronkjuweelen. 8. Waar vind m'een reeks van. 9. Die grooter heyl en voorspoed. 10. Nassau's huys. 11. op welke boorden. 12. 't vroegste dag-licht. 13—14. Waar, oud'ren zorg, of meesters woorden, / U mogten onderwysing biën. 15. Op onse gloob zyn. 17. Daar syne roem is onbekend. 24. aan kist. 25—26. 't Zyn heete, 't zyn opregte, traanen, / Van ongedwongen' onderdaanen. 28. op vaders lyk. 29—30. De korte flikkering gescheenen, / Zinkt, uitgeblust in Willems graf. 32. En Heliopolis. 33. Daar syne — zal. 37. met. 41. godvruchts handen. 44. onser. 45—47. zie Ophelderingen. 48. zal verre-handel gloeijen. 49. bloeijen. 50. In steden, vry door kund' en moed. 51. Europa's kooningen gaan. 52. oeffenen in. 53. en vyandyke. 54. Wat m'in geleerden. 56. Dien glans aan Asien. 57. syn' en Nêerlands wet. 71. alle helden. 73. eenig', in Bellona's velden. 74. Meer zegeteekenen vertoond. 77. Toen. 83. geen onschuld langer. 88. hunne. 92. die. 93. ver-geleege. 101. gronden. 103. Ik hoor uw overgaaf verkonden. 118. weder te zien rooken. 119. of hier, ontstoken. 120. De. 121. wederom de brakke. 124. Holland nogmaals. 129. burglary. 130. Gaan plukken op 't verpletterd huys. 131. drie. 132. Drie volkeren. 133. Die godsdienst zien. 141. Indien de. 143. g'hare. 151. kan ons' aarde. 152. Ooyt. 154. 't vrye Nêerlands. 156. 't luysterryke syner. 158. Al konde zelfs. 159. All' eer. 161. Maar.

TWAALFDE ZANG.

3. Van syne. 11. Dog. 12. s' onverwacht de tyding. 17. vreesen. 18. Die. 22. vergeefs, het kortste woord. 27. nette taal is weg gevluucht. 28. De spraak, in order niet te brengen. 29. Voeld zig met. 30. Verwarde klank vervuld de lucht. 36. wild'lyk raasen. 38. Onmiddelyk. 54. voorgevallen. 57. binnen-rust van 't. 59. eendracht uwe. 65. Diana. 67. Toen Paphos. 68. En niemands oordeel is. 69—70. De schoonheid cïerd, en wang en oogen, / De fiere kuysheid, zoet gedrag. 72. steun. 73. dier-

baarst' aller. 74. ons de zaamenleving. 78—80. Laat and're Grooten u verachten, / Dit huys durfd uwe strengheid achten, / En blyft uw' ongeschonde woon! 93. hunne. 98. zig zelfs voor wraak te hoeden. 99. kon, als eertyds Sulla, woeden. 112. Aan. 115. in wier moedig'. 117. bied u. 118. schroomen. 119. eeuwig — vernoomen. 122. 't ryk en machtig. 127. uw 's. 131. Herdenkt. 135. spoedig, wederkanten. 138. Door u kon hy. 142. Steld uwe mildheid wêer in 't werk. 144. Daar — land en kerk. 145—146. Maar, liever, laat ons, tweedracht sussen, / En trachten 't vuur des krygs te blussen. 154. Misschien wat g' in Brasil. 157. meermaal. 159. En. 160. Aan. 171—174. Oranje zweeg; en rondsom heenen / Volgd bly gejuich van hart en mond, / By 't volk, dat schroomen ziet verdweenen, / Dat vrede wacht, en vryheid vond. 177. 't Geen hoop's, en vryheid's, tranen. 183. de wangen. 185. korte reeden. 186. Verstaan sy, die tot hulpe treden. 188. Ons eindelyk zien. 190. hier te land. 195. 't Zyn d'Eerste Willems groote.

DERTIENDE ZANG.

1. deese. 6. Verbleekt door guld'. 9. De kruynen langer niet. 19. Als Aetna's lava, Quito's donder. 24. brengt de luyheid bystand aan. 28. syn', en vryheids. 35. d'aarde groote keyzer-ryken. 37. 't andere zien wyken. 45. en ankers. 46. En. 47. stevend weer na 't zelve. 60. daadelyk de tydstip. 61. iets te vraagen. 62. Voor Lumel's wild' en. 63. Die door de roof wil vryheid schraagen. 65—66. Ge-eerd op 't land, gewenscht in steeden, / Philip zal geeven beezigheeden. 67. Vermeerderd nog door Nassau's. 68. Door Nassau, die wel haast. 69. ras. 70. Wat reeds in hand der Geusen viel. 73. Nederland doet. 74. 't Is om na Engeland te. 75. hulp. 76—77. En door de zelve godsdienst binden, / De Geusen, en Brittanje's kroon. 78. ook aan 't. 79. Na Tweed. 82. stroom en winden. 83. hoogstens. 84. En wysen land in 't. 85—86. Niet lang verbergd zig 't geen sy zогten / De mond der Theems in kromme bogten. 88. dat. 91. Thans. 92. Is overal een vruchtbr'ere kust. 93. milde. 94. En overvloed by zachte rust. 98—100. De vryheid, in Westmunster's zaalen, / Toond, vorst en volk'ren, hunne paalen / En ieder 't perk van syne macht. 101—110. zie Ophelderingen. 111—112. En wyl die vlooten buyt behaalen / Dekt talryk vee bevylygd land. 113. De wol bereid voor. 114. Zal kleeden. 118. Dat Urk, in 't Val, zie stoutlyk. 119. Of Wierings droogt', of Gooylands. 123. Op. 124. hooge. 129. Die schrand're. 133. nutter roem. 136. Hen. 139. slyten hunne. 141. Nederlanders minden. 147. Zo hare deugd. 148. Niet had gestoord weldoende. 155. uw geluk.

156. Vorstinne, myner. 157. hooge. 158—159. Zie, dankbaarheid
uw graf bekroonen, / En verre van 't gevley der throonen.
160. De vriendschap clierend' uwen. 161. Ik zie weder zig ver-
heffen. 164. hunne. 165. vermyd. 169. Den.

VEERTIENDE ZANG.

4. zett'. 5. haren — al. 6. Tower aan zag. 7. geklommen haar
rivier. 10. Niet meer te naad'ren dit bestier. 11. aanstonds
gevangen. 12. Is. 19. voor 't huys der Caesars. 28. 't hart
zig mag bedekken. 30. onvolmaakt. 31. myn rechtsgebied
dan. 34. woeste. 37. d'onbuygb're wet van Engeland.
40. gunstig schrift — myne. 49. uw' ontferming. 51. Wanneer.
57. Eng'lands lot. 58. men hier ook. 59. d'eindpaal onser.
61—63. Toen nood van winst, bragt myne treden, / Aan d'Ob's,
en Jenissea's boord, / By d'Ostlack, en Samojeeden. 64. daar
uwe. 65. ons d'Eems en Weeser. 68. Was alle troost. 72. Syn
eigen'. 73. hen. 78. goedertierenheid. 79. De — harer. 80. goed-
heids wet. 82. dit. 83. waarwe voorstel. 84. Gaat. 85. Een
maagd in allerschoonste. 86. Houd daar de weegschaal aller.
88. gerustlyk haar. 89. Schoon 't weesen is van zagte. 90. Is
't hart van d'allerbraafste. 94. Dat. 95. hoopten, eind'lyk hier
gebleeven. 96. By dit gelukkig volk. 99. wegen tot geluk.
102. Neen; uwe. 103. kond' ons verblyf. 105—106. Toen 's hemels
gunst, door uwe lasten / Ons dwong Zuydholland aan te tasten.
109—110. Aan Voorne's kusten alles waagen, / Met Nassau's
naam in Brielle staan. 133. wreede. 134. alleen, tart onbe-
vreed. 135. die weldaad. 137. vryheids. 147. elk, die stadig
Engeland. 148. vloot en heyr. 150. De Schotse weeuw in hare
band. 161—162. Met groote deernis, maar verleegen, / Zegd
sy, met uwe bit'r' elend. 163. Was ik u nimmer ongeneegen.
165. ken te beeter. 166. ik voelde noodlots rukken. 167. Ea.
168. Vervolgers dreigden ook myn leeven. 169. geheeven.
181—182. Wyl hunne vaad'ren tweedracht blusten, / Misschien
dat onse jeugd zig spoed. 183. Om aan. 195—196. Dus zoektge
bystand door verbonden, / Toon Geus en Nassau zâem ge-
bonden. 199. vertrouwden.

VIJFTIENDE ZANG.

4. Elk wil de vroegste. 7. by 't doorziend. 12. lustig. 13. schrik-
ken. 15—16. Geen een die niet verscheide maalen / Op alle
Zeë-en roef ging haalen. 17. Of wel aan 't Caledonis land.
17. Of Yrlands wilde. 20. Dêe — syne. 24. uwe. 25. zietme
zwermen needer. 30. des minnaars. 37. Merk dan wat hare.

38. De Fin en Maur, op Hebrus stroomen. 39. schroomen.
 48. een' and'ren weg zal. 49. een nader Uniê. 61. Wyl dus hy
 wikt aanstaande jaaren. 62. Verdoond de zee — open. 63. En
 't bruyssen meerderd. 65. de wacht. 69. Na Nord-forland en
 Thanet. 70. Sy toonen vlag. 72. 't is hare vlag. 73. Ik ken.
 74. op de golven zweefd. 78. is. 79. hem nimmer onbewoogen.
 81. Aan boord gekomen, ziet hy. 85. En hunner een. 99. be-
 hulpzaam. 101. Haar' oud'ren. 102. Beschermen stad en.
 109. vorsten 't hunne. 114. moog'lyk ook. 120. Is hun be-
 kom'ring. 125. De krygsmacht die 'k. 126. Walchrens zoomen.
 130. voor vryheid, kerk, en land. 141. kleine tal. 142. aan
 's vyands eerste gloed. 143. Is dus all'. 144. Zeelands. 153. Den
 Briel, en Veer', in nieuwe banden. 154. spoeyd. 156. de Geusen
 in. 161. Door uwe hulp kan alles leeven. 164. De ballingschap.
 166. des hemels welbehagen. 166. Nog lang behoeden uwe
 dagen.

ZESTIENDE ZANG.

1. De Ryk, schoon innerlyk. 3. Voeld — die brengt voor.
 5. fiere. 6. Syn toom is spoediglyk gereesen. 7. Hy 's. 11. Hier
 egter gaat zig tegen. 23. dit zelve. 30. Daar. 36. Door d'over-
 winning. 37. Zal zyn gepreesen mettertyd. 45. Nam uwe
 groote ziel. 47. Van niemand, als van eigen. 48. in Utrechts
 wallen. 49. en scheen te vallen. 57. Als beide. 65. West-
 Cappels breede kruyn aan 't. 66. Dreigd land en volk'ren op
 te geeven. 67. Reeds doet — d'oever. 68. de. 71. Dus.
 75—76. die deesen leeuw verschrikken, / Of temmen wil, of wil
 verstrikken. 77. kend geene. 81. Natien. 83. door plumpe
 hand verbreeken. 84. wyt, of dreigd bezwaar. 85—86. Toen
 Arpi, Cimbren en Wandaalen, / Op 't graf van Marius zag
 praalen. 89. En boog en — in Roman. 90. eeuwiglyk. 93—94.
 Met hen, in ruwe kiel zal treden / Met hen geen overmagt
 ontzien. 100. Geus en Nassau. 101. Op vlugg', en wisse, vlerk
 geheeven. 102. d'arendin na. 104. al gaande, zwak. 108—109. De
 schuyten werden ras fregatten / Die, niets meer vreesen aan
 te vatten. 110. durven drie-deks scheepen slaan. 112. Door
 onverwagte voortgang. 116. Zeeuw en Geusen. 117. Ontveili-
 gen. 121. De Spaanse raad. 124. groot're — meerder. 128. En,
 Zeeuw; en Brielse. 130. Of schandelyk. 131. wederstaat Castilje's.
 132. Daar ieder halve gloob voor. 137. d'Araucaan. 140. En,
 haast, Japan aan ons. 141—144. Op 't zien van Carels heyr
 en vlooten, / Dacht Tunis, Scipio geland. / Don Jan spreid onse
 donderklooten, / En 't Oost vlucht, weder, by Lepant. 145. aan
 — randen. 146. en rust beschynd die stranden. 148. Zuyd en

Noorden, Spanj' eerbieden. 150. naakte Geus, of zwakke.
153. verwaande traagheid. 155. Van lootsen is alrêe. 160.
wraak, die, nieuwe moorden. 170. Verkies, o jongman, liever 't.

ZEVENTIENDE ZANG.

5—6. Ten zy, door nood met moed te dekken, / Hy Zeeuw en
Geus op zee kan trekken. 8. hy — is. 9. scheepen meede-
brachten. 18. buyt op Spanje. 31. wat ook 't. 33. schroom.
34. niet. 35. denken. 37. Elk hunner is. 38. erger. 39. stervlings.
40. syn. 41. voor geen slaap gebooren. 43. Ging vroeger reeds
na tyding. 44. En is voor. 47. zag men dit. 51—54. Dit nieuws,
voor waarheid aangenoomen, / Op haven, straat, en merkt,
verhaald, / Doed daadelyk de tydstip komen, / Voor 't stoute
feyt by Blois bepaald. 55. Het volk dat wild'lyk uit gaat spatten.
56. Is 't makkelykst om. 57. Zeeuwen. 59. Men ziet al. 62. Dats'
uwe Scheld' of Zeeland. 63. d'eb ons tusschen bêy. 67—69. Gy
ziet, ô Geusen, Walchrens nood! / Aan boord met ons om
't land te dienen; / Koomt vrijheid thans, of nooyt verdienen.
71. maar d'oudste. 75. De vloot is klaar: en die se leiden.
76. huysraads toebereiden. 77. Want — vaardig. 78. Niet
ongewend om. 79. Eyscht hunne voet geen. 80. haar. 132. of
vaders. 139. Meld. 140. syn' onwaarde soon. 152. de zwakheid
harer. 157. 't juist getal. 160. nimmer weer. 172. vertrouwens
blyk van 't. 177—178. Wiêr stoute leeuw, gewekt in vloed, /
Zig vaardig spoeyd op syne dyken. 179. En vroolyk ziet de
vrijheids. 180. hunne. 181. weiden. 182. 't vuyl verraad
der hoofden. 183. bereiden. 184. Van 't volk, door Xenophon.
185. Wiens woorden. 187. ieders ziel. 188. tien duizend.
189. moed, op overwinnings. 194. zoete vreugd. 195. Men.
199. als hooveling. 203. 't jufferdom. 207. zo. 226. verstaat.
227. Kend. 229. ooyt in Mech'len prys. 230. steekspel, jagt.
233. Die 't ministeriê durfde. 236. plag geschroomd. 240. keur.

ACHTTIENDE ZANG.

2. zeyllen. 6. vaarb're. 7. scheepen. 8—9. 't Zyn Grooten;
welk' in 's koonings jachten, / En met geschenken, needrig
wachten. 10. Na. 11. weet de moed te paaren. 12. Met.
13. denkt. 20. zee-waarts in. 38. de. 39. maak — kapt.
40. Hier's geene. 45. wraak en woede zyn. 50. de touwen
aangerakt. 53. nooyt vergaande. 56. vyands. 57. De. 58.
dreigend' enterbyl in handen. 75. Wie, welke vlag zal 't.
80. myne kunst. 82. min gevreesd. 91. stierboords laag.
93. bakboords. 96. roem. 100. syn's geslachts. 103—104. Te

grootsch om 't allerminst te leeren, / En onbekend aan en en vloed. 135. In 't heet van deese wilde droomen. 136. Belast hy tegen. 141. te laat. 142. de vrucht van. 143. nu spoedig meerder. 144. reeds op. 147. Cieraad is overal. 151. teegensprekende. 156. malkander. 157. die ryke prys. 160. dikke rook; en naar. 164. door de dampen niet. 165. spaanders. 166. Daar ryst een zwarte wolk. 181. 't West-Noord-Weste. 185. wanneer hy plag. 190. De. 212. Bespaar ten minsten. 214. hare. 215. ô Waarde soon, wat zal my. 217. Vlaand'rens steeden. 221. het gloeyend vuur der. 222. De glans van luister-ryke. 223. Vermeerderd in Sumatra's baaren. 225—226. Het lokkend voetspoor van gezellen, / Die ampten, roem, en eer, voorspellen. 228. Deed haastig, en vernoege. 229. d'Uitrusting die.

NEGENTIENDE ZANG.

3. zee-kunst. 5. Maar eeven mogt g'aan Nêerland. 7. wat. 8. Aan elk die. 11. zie voor een uitbreiding de Ophelderingen. 17. Uit vreesse van. 18. roept. 31. Haar woord en pyl. 23. met de laatste snik van 't. 30. buiten 't. 33. roem en eer de ziel doen. 35. kon. 37. Na 't schynen, zonder. 41. Boisot gaat meede reeds. 74. 't Is geest nog hart dat. 77—80. Met ieder grys en kundig hoofd: / Hy tracht voor al te doen vergeeten, / Romero, vader thans geheeten, / Dat syne raad niet is geloofd. 91. Medina wil door tal. 93. Dog. 94. vaardig uit die. 105. Zegd, deese waaghals is. 107. dien dollen. 112. oorlogsbodems tegen een. 116. vry. 117. Behoud. 118. Gevaar op 't allerhoogst. 119. Doed nog. 120. Gevaar. 129. Dat niemand, van die. 130. Is onverzaagder. 132. buskruit zyn ons by. 133. U lieden is de keur. 137. binnen eigen. 139. Nog — vlam verheffen. 144. En volgen u gerust. 145. De. 146. Geen hunner sterfd, als wel gewrooken. 147. ieder op syn. 148. geene Zeeuw verliest. 153. moey, gekwetst, beneepen. 156. nog langer, zegd hy. 162. Verzellen 't woord van hart en. 163. in wonder. 164. zâam uit wolk te grond. 167. Raad. 169. metale werken. 170. 't Geen deese daad herin'ren. 171. nog. 175. myner. 182. Standvastigheid en mannemoed. 183. eer en land. 186. in hart en.

TWINGTIGSTE ZANG.

10. 't eng Canaal. 22. spoedig wysd. 28. En. 45. onlangs maar. 48. zeemacht. 75. verscheenen van. 76. De consuls. 83. oog kan. 106. de wederzydse vlooten. 107. zietme vryheids wimpel. 118. Geuse leeven. 121. den Zeeuwshen. 131. Geduld en

tyd kan 't. 134. En d'and're reys. 135. omcingeld reeds.
140. galg en. 144. kennen wind, en buyig. 151. Dees' afkeer
staadiglyk. 164. hunne.

EENENTWINTIGSTE ZANG.

16. die. 17. bespaard voorgaande. 19. Door gene zorgen.
21. Wyl d'overwinning, in. 22. Reeds zege-palm aan vryheid
bied. 24. vuld met warring 't. 25. syne krygsliëns hoofden.
49. gewonde nog. 66. En diept' en droogte naast elkâeren.
67. boeg. 68. En 't schip. 69. Zend opwaarts afgebrooke
70. Voorteekenen van wisse. 81. Zo veele. 83. Doen. 95. vaart-
tuig. 97. Maar nimmer diend'. 99. Koom, laat ons hunne.
100. vermyden. 106. allereerst. 109. om Sluyswaarts ook.
117. onzienelyk voor 't. 121. blind' onkund' aan 't. 140. Doero's
hand. 144. door zeemanschap. 153. minste baar begint te.
180. dooden vuld.

TWEEËNTWINTIGSTE ZANG.

1. De Zeeuwsche vloot, bekend aan gronden. 2. die kunde nut.
3. gebonden. 4. 't onweer reeds. 5—7. Maar d'ondergaande
son in reegen, / Verduisterd snel de nauwe weegen / Tot
onderzoek van buyt en kiel. 12. Gevaar en arbeid. 13. buy.
14. 's vyands vloot verdwynen. 15. Dog — staaten. 16. Door
Spanjaards onverzoenb're haatten. 17. Het bloed liep, ruys-
send'. 18—20. Toen Alba's leegers, Varga's moorden, / De rust
van Nederland verstoorden, / Sliep Spanj' ook, stil en zonder
wêe. 21. 't Onstuimig zwerk nogtans. 23. Maar bittere. 24. Aan
— wester duyne-kant. 25—30. Meer Oostelyk als d'and're
steeden, / Heeft Veere mind're schâe geleeden, / Dog hoorde
d'ysselyke wind: / En waar zyn harten zonder schroomen, /
Wanneer m', in noodweer, op de stroomen, / Of vader, weet,
of man, of kind! 33. In zwarte wolk zien nedervallen. 38. ge-
lukkigst' aller. 42. blyk van. 43. doen de. 44. En 't licht her-
zoekt de Noordse vloed. 75. Maar. 77. sy 't, die moedig
haren. 85. 'k wensche 't. 86. de Spanjaards. 88. Of ik 't.
91. myner ziels. 94. haar, de Lange. 95. godsdienst. 98. En
't zal. 99. wil my mag betrouwen. 100. In Zeelands, syn', of
Geusen, nood. 104. Niettegenstaande. 107. haren. 109. De
beide. 112—113. En tusschen kryg en wraak gezet, / Door hare
toorts, en 't bloed vergooten. 114. dampkring, smet. 123. lieve.
125. Haar. 126. over zee. 127. moeders. 129. moeders hand,
op 't. 132. en eyeren. 135. is moeders oog aan 't. 136. In
twyffel waar. 147. holle. 152. zwakke. 153. Voor haren man

niet altyd. 154. Nog zorg voor. 155. Voor. 159. Om by de moeder. 161. eysschen. 162. De kindsheid vorderd vroege. 167. Die slaap. 168. diep in gedachten. 169. Op 't zeemans lot in zulke nachten. 170. Met zidd'ring elke rukwind. 171. Maar, denkse, 't zorgen kan niet.

DRIËNTWINTIGSTE ZANG.

3. onse's. 5. voor uw' oogen. 6. Met godvrucht, zig, en schoonheid, paarde. 8. de mensche-paaden. 13. dag en nacht. 14. Elohiêm 't uitspansel. 16. land en droogte. 22. oneindig. 25. daar by, gegeven. 26. vertoond' in 't eerste. 33. wys. 35. mensche-zaaken. 36. naaken. 37. Dog. 38. Want uwe goed', ontfermend'. 43. allerminst u. 48. die. 52. zelve dit dëe. 58. durfd. 59—60. En onder ernstig plichtbetrachten, / Haar huys de zagtheids wooning maakt! 62. d'echtgenoot, die dit. 63. Welk', als vervolgingen hem treffen. 76. allervriendlykst. 84. In kind'ren, en kinds-kind'ren. 91. hart den geest dëe dwaalen. 92—93. Verblyd een stille dag 't gezicht; / Gansch Vlissingen kried aan de paalen. 99. In zorgen, eerst, voor 't. 103. torst. 106. veel. 108. vryheids handen. 115. d'Arab — drooge boonen. 116. dranken niet vertoonen. 118. boontjes. 128. bruin', en witte. 135. Wel haast, onnutte pronk. 138. oud vooroordeel perst. 146. schorsse. 147. En spoedig ook voor ander land. 148. Zo Geus en Zeeuw. 149. Verby de lyn durfd tweemaal. 150. En Neerlands. 152. welke 't. 153. Als reegenboog. 154. meng'len kleur. 155—157. Misschien dat hier, voor bloem of airen, / Haast reyger-pluym op juffers hairen, / In diamant, zig heffen zal. 158. cocos. 159. smaak, die hitt', en. 171—172. En deese peerlen, Manars gaaven, / Die glanssen, hals en armen wit. 173. Brengd — uit. 174. Voor 't rood coraal, en 't zwarte git. 175. Borneo deed de Zagôe looten. 176. korlend meel. 178. Banda's roeliê. 185—187. De Swaluw wist in 't nest te glippen, / Op Gilolo's, en Oma's, klippen, / Die zee-kwal, lekkerny gemaakt.

VIERENTWINTIGSTE ZANG.

3. Bescherm, op uwe. 5—10. Wel haast van Duytslands hooge zoomen / Oranje in Nêerland aangekoomen, / By uwe moed, voegd d'order hier: / De godsdienst en de vryheid wagten, / Om d'algemeene ramp te zagten, / Syn overkomst en wys bestier. 13. En Kuyk, een hunner. 15. Hoe beide. 16. Vlissingen in handen. 17. kans aan vryheids. 18. En hoe. 22. Voorzaid' aan hem. 26. Kan zaamelen. 30. Dan. 41. En als, sy.

44. deese. 45. Dus kan een heerscher, na. 46. Aan onder-
daanen land-dienst. 47. welkzoorts. 49. vlaag en stormen.
51. laag' en nyv're. 52. godsdienst, vry, en handel, mag.
53. Beveyligd in onnaakb're. 54. Nêerland's vlag. 55. Zo.
56. Europa's oog. 57. Die 't nutte mengen met. 58. Zien land
aan anderen. 63. langer om de. 65—67. De Zutphens' en de
Twentse zoomen, / Door 't zwaard van Hohenlo genoomen, /
En 't land door Drusus gracht omringd. 70. Campen hare vloed.
71. Toen Romanen d'overwonnen. 75. wat. 76. de blyde tyding.
78. De Geuse vaandelen gaan. 79. zal. 81. De Geusen en de
vryheid. 83—84. Die nog in slaaverny bedekken, / Een arm
verdronken binnenland. 85. Maar ras zal d'armoe heene.
87. Oranje brengt de. 88. elk. 89. Of, 't land verdeedigd' in
gevaaren. 102. schielyk ook. 107. Hy 's oopenhartig, vroom.
108. En syne tong. 112. De vryheid liefd die. 113. En zegd, ik
ga dien roep. 115—116. Sy haast zig, zonder tyd verliesen, /
Na d'overlegend oord der Friesen. 118—120. Alreed' is Gaaster-
land voor oogen, / En 't smalle diep ten eind gevloogen, /
Ontdektse 't Roode Clif. 124. zelden. 128. onder zee. 129. Daar
esch en olm, daar heesters. 131. de. 134. Of 't sulfrig. 137. nu
't zeenat. 140. vryheids. 141. dienst, en hulpe. 179. Der.

C. NAAMREGISTER OP „DE GEUZEN“.

A. HISTORISCHE PERSONEN

- Abelsz, Fokke III 71 v.; VI 98.
Jan III 71 v.
Adeleide X 49; XXIII 41, 67
en 90.
Albukerk XVIII 224.
Almagro XVI 137.
Alva I 152, 162; II 76, 143;
III 48; V 4, 14, 21, 58, 73,
86; VI 48; XV 146; XVI 16;
XVII 90, 221.
Anna van Hannover XII 61 v.;
XIII 146 v.; XIX 176, 189.
d'Avaux XII 133.
Bankert XI 104.
Barentz IX 36.
Barlaimont XVII 100.
Bergen I 145.
Beuningen, van X 147.
Binkes XIX 176.
Bitter, de IX 177.
Blois, Jasper IV 152, 157.
Blois, Willem III 161, 165; IV
51, 62, 121, 148; VI 205, 232;
XV 128, 139, 147; XVI 13, 52,
153; XVII 1, 26, 51, 72, 121,
171; XIX 31, 93; XXI 113, 131.
Boisot XIX 41.
Boerhave X 131 v.
Bossu V 134, 142, 165; VI 41,
199; XVI 22.
Brandt, Marinus III 2, 3; VI 217.
Brederode, Hendrik I 71 v.;
XVII 84. Lancelot III 66.
Brouwer XI 98.
Bruin III 95.
Bruno III 23.
Buys, Willem XXIV 171.
Bynkershoek X 140.
Caasembroot II 56.
Cabbiljau III 29; VI 220.
Cano XVIII 81, 95, 101.
Capelle XVI 23.
Catharina de Grootte XV 32.
Coligny XXIV 20 v.
Columbus IX 101.
Cortenaer IX 178.
Cortez XVI 135.
Daam van Haren III 2, 4;
IV 169.
Dabreo XVIII 189; XIX 7, 22.
Dam, van IX 78.
Does, van der IX 26.
Douve, la XVII 141.
Egmond II 63, 67; III 43; V 76;
XVII 138.
Elisabeth van Engeland XII
58, 127; XIV 1, 12, 60, 77, 85,
100, 141; XX 26.
Enthes van Mentgheda III 5, 21;
IV 170; VI 217.
Everdingen III 95.
Evertsen IX 172.
Ewoutz XVII 21 v.; XX 109 v.;
XXI 35, 71.
Fagel VIII 90; X 201 v.
Ferdinand van Oostenrijk VIII
70.
Fleury X 179.
Frederik de Grootte van Bran-
denburg XI 159.
Frederik Hendrik XI 71 v.
Friso XII 94.
Galen, van IX 175.
Galama II 57.
Gama, da XIX 101, 125, 149;
XX 93.
Geleyn III 182.
Gendt, van IX 179; XIII 90.
Goens, van IX 79; XVI 41.
Granvelle I 151, 162.

- Grave, de III 27; VI 119.
 Gravesande, 's X 109.
 Groot, Hugo de X 21 v.
 Gruno XI 129.
 Guzman XVIII 102, 120, 141,
 167; XX 91.
 Haren, gebroeders XII 81 v.
 Willem XVII 170.
 Willem Anne XIX 175 v.
 Haultain XIX 45.
 Hedding III 91; XVII 102 v.
 Heemskerk IX 35, 51.
 Hein, Piet IX 121 v.
 Heinsius X 200.
 Herlyn III 177.
 Hiddesz, Tjerk IX 167.
 Hooft X 137.
 Hop X 200.
 Houtman, gebroeders IX 61 v.
 Hulst IX 80.
 Huygens, Christiaan X 103 v.
 Huysum, van VIII 64.
 Imhof XII 155.
 Jelmer III 182; VI 115.
 Jol XI 99.
 Juan, Don XVI 143.
 Jungeling V 9.
 Karel de Vijfde IV 151; VIII
 70; XVI 141; XVII 236.
 Keetje III 115 v.
 Lange, de XVII 30, 41; XVIII
 37, 73, 85, 93; XIX 28, 98,
 113, 119, 123, 153, 173; XXII
 37 v.
 Lara VI 96.
 Leeuwenhoek X 118.
 Leonoor XVIII 106, 107.
 Ligne XIX 46.
 Lipperhey X 111 v.
 Lodewijk de Veertiende X
 172 v.
 Lodewijk de Vijftiende XXIV
 169.
 Lonck XI 100.
 Looy III 45; IV 168; XVII 91.
 Lumey I 101, 107; II 149, 150;
 III 14, 181; IV 17, 30, 49, 141,
 147; V 166; VI 105, 120, 196;
 XIII 62; XVI 5, 35.
 Maelson VIII 133.
 Marck, la — zie Lumey.
 Marnix I 113.
 Martena XXIV 151.
 Martens VI 116.
 Matelief XIX 49.
 Maurits, Prins I 118; IX 97, 99;
 X 54; XI 42.
 Medici X 190.
 Medina Celi XVII 196, 197, 223;
 XVIII 25, 131; XIX 71, 73; XX
 102; XXI 63, 72, 83, 165.
 Meeuwsz, Rochus VI 131 v.
 Mondragon VI 127.
 Montezuma IX 124.
 Montigny I 145.
 Moor, de XIX 47.
 Nassau, Johan Maurits XI 107.
 Lodewijk I 81 v.
 Noort, Olivier van IX 85.
 Oldenbarneveld, van X 51 v.;
 XI 70.
 Omal III 30; IV 21.
 Oquendo IX 143.
 Pacheco XVI 78.
 Palland II 75.
 Philips de Tweede I 153, 167;
 VII 84; XIII 65; XIV 97, 125;
 XV 46; XVI 145.
 Pizarro XVI 136.
 Post XI 104.
 Reigersberg, Maria X 41 v.
 Rhyne VI 119.
 Richmond XIV 122.
 Roggeveen IX 89.
 Romero, Juliaan XVII 237; XVIII
 11, 34; XIX 76; XXI 91.
 Roobol III 14, 223; IV 5.
 Rosemond XXII 34 v.

- Ruyckhaver IV 165.
 Ruiters, Herman de XVII 143.
 Ruyter, Michiel de IX 150 v.;
 169.
 Rijk, de III 53; IV 59, 72, 161;
 VI 216; XIII 45, 115; XIV 21;
 XV 41, 65, 72, 122; XVI 1, 15;
 XX 38, 40.
 Schonewal III 27.
 Schouten IX 86.
 Selim III 38.
 Sidney XV 8, 11; XIX 55; XX 38.
 Sirtema van Grovestins X 178.
 Slingelandt, van X 200.
 Sonoy I 100; XXIV 102, 106, 107.
 Spex XI 97.
 Spilberg XIX 50.
 Stel, van der X 161 v.
 Steltman III 45.
 Straalen, van II 57.
 Stuart, Jacobus XI 140.
 Tasman IX 88.
 Tellez XX 107, 137; XXI 25, 31,
 38, 50.
 Thomasz, Hendrik III 111 v.
 Thoulouse I 121.
 Tromp, Cornelis IX 145.
 Maarten IX 143.
 Tudor XIV 122.
 Utenhove, van III 27; XVII 135.
 Valois XIV 126.
 Verelst XX 179.
 Villers II 53.
 Warmond III 87; IV 166.
 Wassenaar Obdam IX 166.
 Willem de Eerste XI 11 v;
 passim.
 Willem de Derde XI 131 v.
 Willem de Vierde XIII 141 v.;
 XIX 189.
 With, de IX 176.
 Witsen VIII 151, 160; IX 8.
 Witt, Cornelis de X 61 v.
 Johan de X 61 v.; XVII
 170.
 Xavery VIII 63.
 Zwieten, van III 29; VI 219;
 XXIV 172.

B. AARDRIJKSKUNDIGE NAMEN

- Abissyn I 2.
 Africa XX 78.
 Africaan X 169.
 Albion XIV 84, 113.
 Alexandrië VIII 50.
 Alkmaar VI 220.
 Alpuxarras VI 80.
 Ambon XXIII 179.
 Amerika IX 101 v.
 Amstel VIII 144; IX 47, 72; XII
 43, 120, 152; XIII 78, 117; XV
 47, 124.
 Amstelland VIII 32.
 Amsterdam IV 124; VIII 42, 86,
 94; X 149; XI 170; XII 122,
 136, 147, 160; XV 44; XXIV
 176, 180.
 Amur XV 34.
 Andes IX 116.
 Antillen XXIII 168.
 Antwerpen V 5; XVI 113; XXI
 148.
 Arabier XXIII 115.
 Arauw-eilanden XXIII 186.
 Ardennen III 183.
 Azincoert XIV 187.
 Bandanees XXIII 175.
 Banda Neyra IX 54.
 Batavia IX 77.
 Bayonne VI 70.
 Beemster-meer III 115.
 Bergen (Noorwegen) IX 177.
 Berlijn XI 158.
 Beyerland VI 192.

- Boeginees XXIII 185.
 Bosworth XIV 122.
 Bourgondië VIII 27; XVII 211.
 Brabant III 106; VI 201; XVII 227.
 Brazilië XI 101; XII 154.
 Breskens XX 179.
 Briel, den III 1, 173; IV 95; VI 60, 131, 227; XII 130; XII 70; XIV 106; XV 153; XX 44; XXIV 16.
 Brittannië XX 63.
 Britten XI 148.
 Brussel I 62; II 148; V 74; VI 210; XVII 84.
 Calais XIV 185.
 Carthagena IX 113.
 Carthago VIII 47; XX 80.
 Cascaïs XXIV 35.
 Ceylon IX 80.
 Chambord X 174.
 Chattam X 67.
 Chili XI 98; XVI 137.
 Chimborazo X 38.
 China XXIII 181.
 Chineezen IX 38.
 Cingaleezen XXIII 145.
 Coama XXIII 123.
 Colombo XVI 43.
 Crecy XIV 187.
 Croaat XV 137.
 Cuba IX 114.
 Cyprus III 36; XII 67.
 Damiate IV 165.
 Davis, Straat VII 66.
 Delft XV 157.
 Denemarken X 144.
 Dille XXIV 163.
 Dillenburg XIII 8.
 Domburg XVI 68.
 Donau XV 36.
 Dordrecht VI 217; XV 155.
 Duitschland VI 50; XI 139; XIII 69.
 Dwina XV 40.
 Eems I 90; XIV 65.
 Egypte I 3, 27.
 Elbe VI 50; XIV 65.
 Engeland VI 216; IX 141, 163, 179; X 58; XI 140; XII 133; XIII 74, 103, 137; XIV 4, 42, 58, 70, 76, 147, 182, 186; XV 69, 110; XVI 26, 109; XX 24; XXII 150.
 Enkhuizen XXIV 82.
 Escuriaal I 142; XXI 42.
 Europa I 84; VI 238; VII 124; VIII 156; X 204; XV 75, 81; XX 67; XXIII 167.
 Euphraat V 118; XIII 33.
 Fernambúq XI 110.
 Fero-eilanden XXI 159.
 Fin XV 38.
 Firando IX 100.
 Formosaan XI 95.
 Frankrijk VI 46; X 194; XX 179; XXI 160.
 Friesland XXIV 153.
 Gale, Punto XXIII 150.
 Gent III 25; XVII 235.
 Gilolo XXIII 186.
 Goa XXIII 173.
 Goenong Api IX 54.
 Goeree XIII 81.
 Goes VI 130.
 Golconda XXIII 151.
 Gorinchem VI 218.
 Gouda IX 65; XXIV 172.
 Graft III 113.
 Granada III 35; XXIV 40.
 Greenwich XIII 125, 132.
 Grevelingen II 68.
 Griekenland IV 137; XI 142.
 Grieken XII 163.
 Groenland XXII 63.
 Groningen IV 170.
 Groote Zee V 118.
 Guadalquivir XVIII 186.

- Guiana XII 153.
 Hayti XIII 107, 108.
 Hecla XXII 65.
 Helder, den IX 121.
 Heiligerlee V 13; VI 60.
 Henegouwen XIV 129.
 Hito XXIII 180.
 Hont XVI 59.
 Hoorn XXIV 103.
 Hoorn, Kaap IX 87.
 Humber XIII 80.
 Huzaar XV 137.
 Iber XXI 140.
 Irokeezen XI 96.
 Italië XX 73.
 Jaccatra VIII 140.
 Japanneezen IX 39.
 Jedo IX 98.
 Jemmingen I 90; III 93; XIV 66.
 Kampen XXIV 70.
 Kamschadaal IX 39.
 Keeten XVI 59.
 Kim-tè-tsjim XXIII 183.
 Kola XV 34.
 Kolyma VIII 137.
 Kopenhagen X 145.
 Leiden III 28; XIX 43; XXIV 171.
 Lena VIII 135.
 Lepanto XVI 143.
 Levant XIII 114.
 Ley III 25; XV 50.
 Lissabon XVIII 19; XXI 135.
 Livorno IX 175.
 Loanda XI 99.
 Loevesteyn XVII 143.
 Londen XIV 6; XV 41.
 Loxa IX 120.
 Maas I 88; II 165; III 103, 108,
 185; V 87, 167; VI 209; X 23,
 152; XI 51; XIII 78; XIV 183;
 XV 107; XXI 180; XXIV 30, 67.
 Maccassaren IX 78.
 Madagascar XXIII 126.
 Madrid XX 100; XXII 20.
 Malacca XVIII 224.
 Maldieven XXIII 158.
 Mallabaren IX 79.
 Malta XVI 145.
 Manaar XXIII 172.
 Mancanares XVIII 168.
 Maurittius, St. XII 151.
 Medemblik XXIV 103.
 Mekka XXIII 114.
 Merwe XXIV 173.
 Mexicanen XVI 135.
 Middelburg X 115.
 Mikelet XV 137.
 Molukken XXI 139.
 Mons V 96.
 Mook I 89.
 Mozambique XXIII 121.
 Muider-sluis XI 127.
 Naarden XI 126.
 Namen X 152.
 Napels XV 133.
 Negombo XXIII 145.
 Nehalennia XVI 70.
 Nieuwlandsche sluis VI 149.
 Nieuwpoort XI 91.
 Noord-Holland I 91; III 112,
 126; XXIV 105.
 Nova Zembla IX 52.
 Nijl I 5.
 Olinda XI 105.
 Oosterweel I 130.
 Ostende IX 99.
 Pampus VIII 54, 100, 118; XII
 126; XIII 118.
 Parijs XVI 43.
 Patagonen VII 68.
 Pavia VI 47.
 Payta XIX 50.
 Peruanen XVI 136.
 Porto Bello IX 112.
 Portugal XVI 138; XXIII 146.
 Portugeezen XXIII 106.
 Prado VI 95.
 Pyreneeën IX 1; XXIV 31.

- Quentin, St. II 68.
 Rome II 20; VIII 79; X 189; XII 165; XIV 19; XV 173; XVI 86; XX 71; XXIV 71.
 Roode Clif XXIV 119.
 Roode Zee V 118.
 Rotterdammers XV 158.
 Rus XIV 61.
 Rijn, de III 28, 107; VI 209.
 Sablon III 47.
 Saldanha XV 135.
 Sambre X 152.
 Samojedden XIV 61.
 Sande XIX 52.
 Schelde I 51; III 25; V 84; VI 202, 209; XV 50; XVI 19, 106, 117, 128; XXI 160.
 Schieland VI 219.
 Sennaar I 10.
 Seraing III 184.
 Sevilla XVIII 184.
 Sheernes XIII 87, 88.
 Shepey's End XIII 87.
 Siam XXIII 127.
 Sicilië XXIII 166.
 Singapore XXIII 130.
 Sluis XVII 62, 97; XXI 109, 170.
 Sofala XXIII 122.
 Sont IX 176; X 57, 150.
 Spitsbergen XXII 66.
 Stamboul XV 39.
 Straat Le Maire IX 87.
 Suffolk XIII 83.
 Suriname VIII 140.
 Syene I 2.
 Syriër XV 38.
 Taag VIII 50; XIX 158; XXI 140; XXIII 104.
 Ternataan XI 97.
 Tessel IX 111; XVII 167.
 Theems X 66; XIII 79, 86; XV 61.
 Tiber I 134.
 Tobolskoi XV 39.
 Torbay XII 138.
 Tower XIV 6.
 Tunis XVI 141.
 Tyrone XV 19.
 Tyrus VIII 50.
 Tzuchtis VII 62.
 Utrecht III 96; V 67, 70; XVI 49.
 Valenciennes III 180.
 Veere II 28, 119, 120; III 38; VI 195; XVI 95; XIX 165; XX 180; XXII 25.
 Venetië VIII 49.
 Vera Cruz IX 114.
 Versailles X 173.
 Vlaak XII 126.
 Vlaanderen XVI 109; XVIII 217; XXII 22.
 Vlie XXIV 117.
 Vlissingen II 118; V 93; VI 194; XV 71, 128, 151, 162; XVI 12, 52; XVII 26; XVIII 116; XXII 3; XXIV 16.
 Voorne IV 151.
 Waal V 167; X 23; XXIV 67.
 Walcheren V 94; XI 58; XV 77, 144; XVI 24, 64, 111; XXII 24; XXIV 1.
 Waterland XXIV 103.
 West Kapelle XVI 65.
 IJ VIII 17, 45, 54, 119.
 Yemen XI 40.
 Ynca's IX 123.
 IJssel XXIV 69.
 Zeeland XVI 60, 125, 157; XVIII 5.
 Zerbi XIX 51.
 Zeylediva XVI 42.
 Zocotora XXIII 112.
 Zuiderzee VIII 105; XII 119.
 Zuid-Holland XI 124.
 Zutphen XXIV.
 Zwitserland XV 21.

C. KLASSIEKE, MYTHOLOGISCHE EN
BIJBELSCH E ONTLEENINGEN

- Abyla XXIV 34.
 Adasa V 115.
 Aeson IX 48.
 Amphitrite XIX 178.
 Arethusa X 36.
 Argo IX 49.
 Aristides IV 138.
 Assyriër XXI 183.
 Astrea VI 13.
 Athene IV 136, 137.
 Atlas XVIII 61.
 Atrieden IV 111.
 Augustus (Octavianus) VIII 73.
 Aulis XI 144.
 Aurora IX 64; XIII 6; XVIII 171;
 XXI 138; XXIII 104.
 Babel VII 95.
 Baduhenna XXIV 136.
 Barca IX 2.
 Brutus II 133.
 Byrsa XIV 15.
 Caesar II 3; III 109, 110.
 Caledonië XV 17.
 Calpe IX 59; XXIV 34.
 Camillus XV 171.
 Cannæ XX 79.
 Capitoel II 2, 140; VIII 72.
 Cato II 4; XVI 177.
 Cicero XIII 169.
 Cocles, Horatius VI 183, 186.
 Colchos IX 50.
 Collatië II 131.
 Cunaxa XVII 181.
 Dido XIV 16.
 Edom II 17.
 Galliërs XV 177.
 Ganges XVI 139.
 Gosen XX 162.
 Haemus XVI 176.
 Hannibal XX 74.
 Hasdrubal XX 72.
 Hellas IV 116; XII 167.
 Hermon XXI 180.
 Horeb XX 161.
 Indus XVI 139.
 Isis VIII 77.
 Isthmus XII 168.
 Janus VIII 79.
 Juda XXI 183.
 Judas V 116.
 Laërtes V 152.
 Lagieden VIII 76.
 Leucate VIII 71.
 Libanon XXI 182.
 Maccabeeën V 119.
 Mahomet XXIII 120.
 Marcus Aurelius XII 100.
 Mars III 70.
 Memphis XX 167.
 Metaurus XX 76.
 Minerva VIII 164; XII 65.
 Mirjam II 15.
 Mozes XX 163.
 Nereus XVII 162.
 Nicanor V 111.
 Ovidius X 123.
 Pallas Athene XXI 56, 59.
 Pandora VI 11.
 Parthenope XIX 180.
 Penelope XXI 52.
 Pericles X 188.
 Phasis IX 50.
 Phoebus VII 78; XXIII 78.
 Polyphemus V 153.
 Porsenna VI 184.
 Priamus IV 118.
 Quintius XII 164.
 Salamis IV 135.
 Sappho X 124.
 Semiramis XIII 34.
 Sion V 116; VII 97.
 Sulla XII 99.

Terminosiris VIII 163.
Themistocles IV 139.
Thebe VIII 165.
Thetis IV 111.
Tingis XVIII 70.
Trojanen XIV 18.

Typhis IX 49.
Ulysses XXI 57.
Venus III 70; XII 66.
Xenophon XVII 184.
Xerxes IV 140.

D. AFBEELDINGEN

- 1) Portret van Onno Zwier van Haren (1713—1779) als ambassadeur op de vrede-handel van Aken. Olieverf doek, 145 X 94 cM. Door Jean Fournier 1752. In de raadzaal van het Stadhuis te Aken.
- 2) Staat der Landen in 1572; allegorische voorstelling op het beleid van Alva. Olieverf paneel 83 X 153 cM. Door Nederlandschen Meester 1615. In het Centraal Museum te Utrecht (Cat. 1933 No. 343).
- 3) Portret van Mr. Francois Fagel (1659—1746), Griffier der Staten-Generaal. Olieverf doek 51 X 40 cM. Door P. van Dijk 1735. R. I. B. No. 41233.

ERRATA.

- Blz. VII r. 22. te nemen. Lees: nemen
Blz. VIII r. 1. paleografie. Lees: palaeografie
Blz. 4 r. 5. ze. Lees: deze
Blz. 6 r. 3. eerstgenoemde. Lees: eerstgenoemden
Blz. 16 r. 30. of. Lees: dat
Blz. 22 r. 29. Lees: toestand in de republiek te mati-
gen, en aan de figuur
Blz. 39 r. 13. is. Lees: in
Blz. 42 r. 22. progroms. Lees: pogroms
Blz. 45 r. 13. De uitgave van. Lees: Het treurspel
r. 25. onder. Lees: met
Blz. 60 r. 3. aan. Lees: van
Blz. 62 r. 14 en 15. beiden. Lees: beide
Blz. 264 r. 26. onwoonders. Lees: inwoonders;

STELLINGEN

I

Ten onrechte schrijft Van Vloten aan O. Z. Van Haren de redevoering „De gevoelens van een Hollandsch Patriot" toe.

II

De meening van Halbertsma, Van Vloten en andere XIX eeuwsche litteratuur-historici dat O. Z. Van Haren's „Leven van Francois Fagel" verloren is gegaan, is onjuist.

III

Cd. Busken Huet's interpretatie van de dichterlijke idee der werken van O. Z. van Haren (De Van Harens blz. 104) kan niet gehandhaafd worden.

IV

De overlevering dat O. Z. van Haren te Zwolle bij een Waalsch Predikant Royer in huis woonde, berust op een verkeerde inlichting van Halbertsma.

V

Potgieter heeft het thema van zijn „Rijksmuseum te Amsterdam" ontleend aan O. Z. van Haren's „Geuzen".

VI

Ten onrechte is Lucas De Heere als dichter te weinig bekend.

VII

In de hedendaagsche volkstaal valt een overgang te constateeren van dentaal tot affricaat.

VIII

De Legende van het Heilige Kruis van Breda is een op na 1457 te dateeren copie van een hs. uit het eerste kwart der XIVe eeuw, en vertoont invloed van het Boec vanden Houete.

IX

Het artikel Twaalf in het Mdl. Ndl. Wdb. (VIII, 793) behoeft aanvulling.

X

De schrijfschool der Moderne Devoten (c. 1420—1520) bezat een logisch doordachte theorie omtrent het dagelijksche Gotische boekschrift.

XI

De genealogie is als hulp-wetenschap voor de litteratuur-historie van essentieel belang.

XII

Ikonografie ontleent haar bestaansrecht meer aan de geschiedenis dan aan de kunsthistorie.

INHOUD

Voorwoord	VII
Verantwoording van de uitgave	IX
Inleiding:	
I. De achttiende eeuw	3
II. Onno Zwier van Haren (1713—1779)	11
III. De idee van O. Z. van Haren's werken in het algemeen	48
IV. De bouwstoffen van De Geuzen: Aan het Vaderland (1769)	68
V. De Geuzen (materieel)	89
VI. De Geuzen (formeel)	102
VII. De plaats van O. Z. van Haren en De Geuzen in de achttiende eeuw	121
VIII. De XVIIIe en XIXe eeuwsche bewerkingen en kritiek	133
IX. Slotbeschouwing	154
Bijlagen bij de inleiding:	
A. Fragment-genealogie Van Haren	159
B. Litteratuuroverzicht	165
De Geuzen:	
Documenten van den dichter zelf	173
Zang I—XXIV	191
Ophelderingen	388
Bijlagen bij het gedicht:	
A. Eerste zang van Aan het Vaderland (1769)	413
B. Varianten in de uitgave 1776	421
C. Naamregister op De Geuzen	434
Errata	442
Inhoud	443

